

Felsefe Dersleri
Arif K.

I. Gün

Problemler... Malum Grek felsefesi. Anaksimandros ne demiş? “Karşıtlık kötü” demiş, boğuşturmuş onları. *Aperion*’danⁱⁱⁱ çıkmış, diyor ki “*her oluşa gelen, oluşa gelişinin bedelini öder ve geri döner*”. Bu bir bakış. Diyor ki, *boğuşma*. Sadece boğuşmadan söz etmiyor, boğuşmanın kötü olduğunu da söylüyor.

Greklerde töz yoktur, özellik vardır. Yani Grekler tözü bilmezler. Nereye kadar, Aristoteles’e kadar. O bildi mi? O da geçmişten gelen yarım bilmenin, bir sürü eksikliklerini yaşadı ve iyi bir töz tanımlı yapamadı. Yani bizim bugün kolayca basite alabileceğimiz bir töz çözümlemesi sunabildi. Ama sonuçta az-çok bir töz fikrini de geliştirdi. Şimdi ondan önce herhangi bir özellik, mesela sertlik bir tözdü; mesela kuru olmak bir tözdü, yaş olmak bir tözdü. Ateş, mesela bir tözdür ama özellik olarak tözdür, herhangi bir olgu olarak değil. Yani Grekler bizim bildiğimiz özelliklere töz diyorlar. Kendi başına var oluşu olmayan bir kokuya töz diyebiliyorlardı, bir renge töz diyebiliyorlardı. Ve onların sağlaştımından bir yaşam, bir süreç üretiyorlardı. Anaksimandros da dedi ki; *var oluşa geldin, bir karşıt olarak, bir karşıtın çıktı senin önüne, o seni savaşta yendi, seni asli, temel yuvana gönderdi, o yaşamaya başladı. Ama onun da başına gelecek olan, yenip gönderdiğinin başına gelenle birdir. O da cezasını çekecek.*

Şimdi geliyorsun Heraklitos’a, yani problemden söz ediyoruz ya, diyor ki; yok, *çatışkı iyidir, savaş tanrıdır*. Çatışkı olmasa bu olmazdı, diyor. O gün az-çok ufak bir dokunduk, Hegel pek kavramamıştır, Aristo kavramamıştır Heraklitos’u. Bunu hep söylüyoruz. Hegel diyor ki, tez-antitez-sentez oluşur, bir durak, bir düzenleme. Heraklitos asla onu demiyor. Yani bir barış bir savaş demiyor, hayır. Heraklitos diyor ki; hem savaş hem barış. Yani diyor, bu Müjdat denen töz, yani olan, sürekli içinde savaş olan, çatışkı olan bir süreçtir. Bir barış bir savaş demiyor, hem savaş hem barış. Bunun içinde, ikisi de yan yana, boğuşuyorlar diyor. Zaten bu da o diyor, bu boğuşma. Aristo diyor ki, *çelişme ilkemizin canına okudu*. Aristo’nun dediği; bir nesne çelişik ya da karşıt ögeler, yüklemeler alamaz. Bir nesne hem siyah, hem beyaz olamaz, bir nesne hem kuru hem yaş olamaz. Bunun canına okudu diyor Heraklitos için. Okumadı, çelişkiye kesin aykırı bir şey yok. Onun dediği, sizin A dediğiniz

şey, bir karşıtlar savaşının süreç halindeki karşınızdaki duruşudur. Durum bu olunca da siz ona A diyemezsiniz, ona ad vermeyin, diyor. Yani şimdi bir beyaz oldu, bir siyah oldu da değil. Heraklitos'u iyi kavramak lazım. Heraklitos diyor ki; nesneler, savaş halindeki karşıtlıkların karşımızda süreç olarak bir geçişidir. Duruşudur demiyor. Olay bu ve diyor, karşıtlık çok iyi, savaş çok iyi.

Şimdi Heraklitos'umuzu çok seviyoruz. Heraklitos'u gerçekten anlamamışlar. Anlayan var mı diyeceksin, ben pek sanmıyorum. Platon adına da söylüyorum, Aristo hiç anlamamış. Platon epeyi saygı gösteriyor ama Platon, Heraklitos ontolojisinin yanından bile geçmemiş. Varsa yoksa Pisagor. Üç kere güney İtalya gezisi var Platon'un. Üçünde de temel amacı Pisagorculuğu kavramak. Yani o Sicilya'daki krala akıl vermeye gitti derler ama asli amacı, temel amacı Pisagorculuğu kavramak. Şimdi Grek felsefesinin anakara Atina felsefesine dönüşmeden önceki iki ayağı var. Birisi İyonya, birisi güney İtalya. İyonya'da ne var, Milet ve Efes var, tarihsel sıraya göre. Bergama var. Niye Bergama var? Bergama'dan Galenos yetişti, büyük hekim.

Şimdi söyleyince hopluyorlar. Sen bilmiyorsun diye, bilmezliğini niye bana dayatıyorsun. İbni Sina'nın sağlık üzerine olan kitabının yarısı Galenos'tan alınmadır, yarısı Hipokrat'tan alınmadır. Hipokrat, Kos'ludur, bugünkü İstanköy, Bodrum'un karşısında. Ben orada kaymakamlık yaptım. Herodot, biliyorsunuz Bodrumludur, Halikarnas. Hani Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın sürgüne gittiği yer. Şimdi bir İyonya ayağı var, hem de göz kamaştırıcı bir şekilde. Şöyle bir şey olmuş; tarihsel bağlamına baktığın zaman Lidyalılar, Medler, Persler köpekler gibi boğuşuyorlar Anadolu'da, birbirlerini yiyorlar. Tabi bu Grek soyunu da altüst etmiş, perişan etmiş. Ne olmuş, hep istila edilmiş Efes'le Milet. Hep istila edilmiş, en son Persler gelmiş, basmış almışlar. Şimdi o arbede içerisinde yaşarlarken ne olmuş? Pisagor ve daha sonra göreceğimiz Ksenofanes, -Ksenefon demiyorum, çünkü o başka bir adamdır- tutmuş İtalya'ya gitmişler. Orada bir felsefe yaratmışlar. Bunlar İyonyalıdır, Pisagor İyonyalı, Samoslu. Orada sürgün, zaten şiirlerinde de var. Aklım erdiği kadarı, ben sürgünüm diyor.

Güney İtalya'da ne olmuş? Bir Pisagor var, bir Ksenefones var, Parmenides var, Empedoklas var. Yani orada da muhteşem, göz kamaştırıcı bir felsefe gelişmiş. Daha sonra bu sofistler, Sokrat, daha sonra Platon, Aristo yoluyla Anakaraya taşınmış. Demek ki iki ayak bu.

İyonya Ayağında nenelerin doğası, fizik daha ağır basıyor, ötekinde dinsel bir hava var. Pisagor bir tarikattı. Adamları vardı, elemanları vardı, yaşam tarzları vardı, yemekleri, yatakları, gezmeleri, tozmaları, dünyaya bakışları çok ayrıydı. Söz gelimi bir vatandaşı köpeği döverken görüyor Pisagor. Diyor ki; bak o senin *bir dostunun ruhu olabilir. Senin dostun, sen görmüyorsun.* Neye inanıyorlar, ruh göçüne. Ruh göçü olunca, şöyle de bir şey oluyor, ölümsüz. Yaşıyorsa sürekli, senden ona, ondan ona ölümsüz demektir, değil mi? Kaçınılmaz bir şekilde. Platon ruhun ölümsüzlüğünü getirecek, o meşhur Phaidon Diyaloğu'nu yazacaktır. Oradan Aristo'ya geleceğiz, Ruh Üzerine o güzel kitabı yazacaktır. Akıl, evrensel akıl, ölümsüzdür, diyor. O damar oradan geliyor. Bu felsefe tarihini bilmeden, felsefeyi öğrenemezsiniz. Ne nereden geliyor, bunu bilmeniz gerekiyor.

Leibniz, Descartes'a kızar. Çok hızlı koşuyor, der. Gerçekten öyle. Belki önermeler arasında başka önermeler de olmalıydı. Maditition'ları yok mu? Atlayarak gitmiş, diyor. Şimdi okuyorsunuz, diyorsunuz ki bu ne demek istedi? Bakıyorsunuz hakikaten arada başka önermelerin olması gerekiyor. Bizim Descartes, atlayarak gitmiş. Niye atlayarak gitmiş, o tarihi atladığı için. Leibniz, domuz gibi bilirdi. Grek felsefesini öyle Spinoza gibi, Descartes gibi falan değil, adam gibi bilirdi. Yani o avantajı hep kitaplarında da kullandı.

Bu sene epistemoloji, bilgi kuramı yapalım. Tabi ontoloji, ona bir özet yaparız. Zaten geçen seneki de özetin özetiydi.

M- Evet, yirmi günlük bir sürede...

Ontolojinin hakkı o değildir.

M- Öğrenememiştik o zaman kavramları. Çok da iyi notlar almamışım ben. Sonra bakayım dedim, notlar bölük pörçük.

Şimdi şöyle başlayalım, yavaş yavaş. Bilim disiplinleri var, fizik, kimya, biyoloji, tarih, coğrafya, astronomik vesaire. Yüzlerce... Tabi bir de felsefe var. Bunların hepsi sonuçta bilgi ile uğraşıyorlar. Amaç bilgiyi edinmek. Bilginin ne'liğine geleceğiz. Konumuz o olacak, bir genel giriş anlamında söylüyorum bunu, bunu bilmemiz yararlıdır. Tarih tarihle uğraşır, geçmiş olayları anlatır. Şu tarihte şu savaş oldu der, şu tarihte bir barış oldu der, şu tarihte şöyle bir toplum yok oldu gitti der. Tutar, Yunanistan'daki o muhteşem Peleponnes Savaşlarını anlatır, birisi çıkar Haçlı Seferlerini anlatır. Bakıyorsun tarihin bir konusu var, tarihsel olayları bize sunuyor. Bu bir tarih

bilgisidir, tarih bilimi bununla uğraşır. Fizik, hızı araştırır, çarpmayı, çekmeyi anlatır, ivmeyi anlatır. Yani nesnelerin devingenliğiyle ilgili yasalarla uğraşır. Kimya, bileşiklerle uğraşır. Karmaşık olan nedir, bileşik olan nedir, nasıl birleşir, atom nedir, pozitron nedir, proton nedir, çekirdek nedir, bunlarla uğraşır. Demek oluyor ki bilimsel disiplinler, kendi alanlarının bilgisi ile uğraşırlar. Felsefe ne yapar? Bu kısa bir sorudur. Felsefe bilginin bilgisi ile uğraşır. Doğrudan, göğüsten, cepheden bir saldırı düzenler, *bilgi nedir* diye sorar. Yani fizik bilgisi, kimya bilgisi, tarih bilgisi değil. Onun konusu doğrudan bilgi, bilgi nedir diye sorar. Ötekiler onu ilgilendirmez. Bir insan özne, dış dünyayı nasıl bilir? Bu bilgi nasıl bir bilgidir, onunla uğraşır.

Bakıyorsun, karşında dünyanın yarısı Everest dağlarında, Himalaya dağları, korkunç bir kitle senin yumurta kadar beynine nasıl gelip giriyor. Bir Himalaya düşüncesi ediniyorsun değil mi, nasıl giriyor buraya? İşte bilgi felsefesi, epistemoloji bununla uğraşır.

Şimdi çok kısaca onu da belirtelim, episteme... Epistemeye göre Grekler, bilimsel bilgi, kanıtlanabilen, doğrulanabilen bilgi anlamında değer veriyorlardı. Bu anlamda Platon, çok korkunç saldırılar düzenler. Diyor ki *doksa*^[2]. Saçmalayanların bilgi sandığı şey, atıp tutanların palavrası. Korkunç bir saldırı var Platon'da ve hiç hoşgörü yok. Olmaz, sen eğitimsiz gelmişsin, atıp tutuyorsun, bu palavra, diyor, *doksa*... Çok aşırı bir küfür var. Aristo da doksaya karşı korkunç bir soğukluk var. Sokrates, felaket. Akşama kadar sorguluyor, deliyor, deşiyor. Senin o dediğin bilgi midir, soruyor. Cesaret nedir, erdem nedir, güzellik nedir, yanıtlar alıyor "ı-ıh" diyor, uyduruyorsun, o öyle değil.

Şimdi Platon'un ilk dönem diyaloglarının hemen hepsi bu Sokratik diyaloglarla tika basa doludur. Burada neyi görüyoruz? Grekler, beğensinler beğenmesinler, yoğunluklu bilimle uğraşmışlar. Daha sonra disiplinler ayrılmış, şu olmuş bu olmuş, ayrı bir mesele. Ama Grekler epistemedan doğrudan doğruya bilimsel bilgiyi anlıyorlardır. Ve orada disiplinler ayrılmamıştı. Fizik, kimya, biyoloji, felsefe, tarih ayrılmamıştı. Onlar için her bilgi bilimdi.

Bugün için konuşuyoruz, demek oluyor ki birinci ayrımımız, felsefenin uğraştığı bilgi ile öteki bilimsel disiplinlerin uğraştığı bilimsel bilgi ayrılır. Felsefe doğrudan doğruya bilgi nedir diye soruyor. Epistemolojinin konusu bu. Şimdi episteme, doksa, bir de metis^[3]. Metis nedir?

M- Deneyimsel bilgi.

Evet. Şimdi çay içiyorsun, ayran içiyorsun, değil mi? Niye çayı yavaş yavaş içiyorsun, sıcak da ondan. Dilin, ağzın yanmasın diye. Ayranı da sallıyorsun değil mi? Biliyorsun ki ayran ağzını yakmayacak. Bu bir metistir. Bilimsel bilgi değil, doksa gibi palavra da değil. Günlük yaşamdaki bir pratik bilgi. Şimdi sakal uzar, ilk günler kaşınır değil mi? Tıraş olayım dersin veya uzatayım da şu kaşıntıdan kurtulayım dersin. Metistir. Terlersin, çalışırsın, vücut ne olur, ağırlaşır, banyo yapayım dersin. Bu bir metistir.

Şunu da bilelim: Yunanlar... Yunanlılar demiyorum. Beni çıldırtan şeylerden birisi. Herkül Millas gibi Türkçeyi ve Yunancayı ana dili gibi bilen adam Yunanlılar diyor. Kardeşim Yunanlılar diye bir şey yok, Yunanlar. Yani Mısırlı der gibi, Lübnanlı, Suriyeli der gibi, Yunanlı diyor. Yunan bir etnik yapının adı, bir ulusun adı. Türk gibi, Bulgar gibi... Türkler diyorsun, Bulgarlar diyorsun, Yunanlar demen lazım. Milletin de ağzına geçiyor, herhalde çeviren de buna takılmış.

Bilgi çeşitleri... Yunanlar, felsefeyi yaşıyorlardı. Oturuyor akşamleyin, sempozyum, şöylen. Platon'un bir diyalogunun, hem de muhteşem bir diyalogunun adı. Onun üzerinde duracağız, bilgi kuramı bakımından. Çünkü çok önemlidir. Çok hızlı bir şekilde yemek yiyorlar. Çok hızlı bir şekilde şarap içiyorlar, toplu halde. Köleler orada bekliyor. Öyle bir toplum.

M- Bir de toplu halde sıçıyorlar.

Tabi tabi. Efendim garip şeyleri var.

M- Efes'te gördüm ben u şeklinde, orada toplu halde tuvaletlerini yapıyorlar.

Evet. Bizim bugün için tuhaf karşılayacağımız alışkanlıkları var. O şölene gelenlerin hepsinin oğlu da var yanında, şu işte bak. Bizim toplumumuz için akıl sır almaz bir şey, bir rezalet. Yeri geldiği için söylüyorum, Greklerde bir delikanlı, sakalı çıkıncaya kadar bir koca bulamamışsa aşağılanırmış. Beğenirsin beğenmezsin, bu bir kültür. Bizim kafamıza dehşet saçıyor.

Şimdi konumuza döndüğümüzde, hızlı bir şekilde yiyorlar, içiyorlar. Köleler masayı boşaltıyor, söyleşi başlıyor. Sempozyum bu. Hani Osmanlılarda önce taam, sonra kelim derler ya. Yani önce yiyip içeceksin, sonra da sohbet edeceksin. Osmanlılar hiç sohbet etmemişti, hep taama devam etmişler,

sabaha kadar. Biliyoruz ki akademi^[4], Platon'un akademisi... Platon'un akademisinin yanında yüzlerce topluluk var. Hepsi tartışıyor, Grekler hep tartışıyor. Hem yaşıyorlar, hem tartışıyorlar, hem biliyorlar. Düşünebiliyor musun, Sokrates'in çağdaşı, yüzlerce sofist var. Bunların hepsi filozof. Şapkasını takmış kafasına, çarığını giymiş ayağına, şehir şehir dolaşıp ders veriyor. Bunlarla para kazanıyor. Sofist diyalogunda Platon, bunlara olmadık küfürler eder, paracı herifler diye. HSizin bilginiz ne olabilir, parayla satıyorsunuz, diye ağır bir dil kullanır. Öyle de olsa, şimdi biz, açık söyleyeyim, felsefe olarak sofistlere çok değer veriyoruz. Yani tartışmayı sahaya soktukları için, yapay alanı, yani şu kültürel alanı felsefenin sahnesine soktukları için saygı duyuyoruz. Tartışmışlar.

Gorgias var. Diyor ki; sen bir nesneyi bilemezsin, bilgi konumuz ya, bilsen bile dile getiremezsin, anlatamazsın, dile getirsen bile başkasına aktaramazsın. Bilemezsin, dile getiremezsin, bir metin haline getiremezsin, ya da söylem haline getiremezsin, getirsen bile başkasına anlatamazsın. Çıkıyor o koca Protagoras, -ki Platon'un bir diyalogunun adıdır o- herkesin bilgisi kendine göredir, diyor. Şimdi böyle bir felsefeyi bir kalemde, bir fırçayla fırlatıp atamıyorsun. Çünkü bu adamlar tartışmış, şehir şehir gezmiş, anlatmış, tartışmışlar, tartışmayı öğretmişler.

Demek oluyor ki birinci ayrımımız, felsefenin doğrudan bilgiye yönelmesi. Buna yöneleceğiz. O muhteşem bir konu. Öteki disiplinlerin de kendi alanlarıyla ilgili bilgiyi ediniyor olmaları birinci ayrımımız. İkinci ayrımımız şu: Felsefenin de kendi iç disiplinleri var. Dedik ki epistemoloji var, felsefenin bir iç disiplinidir. Bunun konusu bilgidir, öteki bilimsel disiplinlerin konusu kendi alanlarının araştırılmasıdır, dedik. Ontoloji var, etik var ahlak felsefesi, mantık var, estetik var, tarih felsefesi var, dil felsefesi var, dilsel felsefe var. Bunlar neyle uğraşır? Bilimsel bilgiyi, fiziği, kimyayı söyledik. Peki, bunlar neyle uğraşır. Felsefe gibi, bilginin kendisiyle mi yoksa kendi konusunun araştırılmasıyla mı ilgilenir? İkinci ayrım bu. İkinci ayrımda şu çıkıyor karşımıza: Diyelim tarih felsefesi. Tarih ne ile uğraşılıyor, olaylarla. Şu tarihte şu oldu, şu savaşlar oldu, barışlar oldu. Tarih felsefesi bununla uğraşmaz. İstanbul kaçta fethedildi, onun sorunu değil. Haçlı seferleri ne zaman oldu, kim yaptı, onun sorunu değil. Tarih felsefesi ne yapar? Der ki savaş nedir? Bakın yine ayrılıyor, bizim bildiğimiz klasik tarih biliminden ayrılıyor. Savaş nedir, insanlar niçin savaşır ona bakıyor. Bir olgu çıkmış ortaya, tarihsel olarak.

Tarih diyor ki sana, düz tarih ya da felsefe tarihi; felsefe, İyonya'da Thales'le, su ile başlar. Felsefe çıkıp diyor ki bir dakika, sorgulamaya başlıyor tarih felsefesini. Diyor ki, neden İyonya'da çıktı? Öyle ya, felsefe neden İyonya'da çıktı? Neden Thales'le çıktı, neden su ile çıktı? Bu bir. İki; bu Thales dediğiniz adam, Neptün yıldızından paraşütle mi indi, yoksa bir toplumsal bağlam içinde mi yaşıyordu ve o toplumsal bağlamın kendisine aşıladığı düşüncelerle mi eylemde bulunuyordu? Şöyle diyebiliriz; tarihte bir süreklilik mi vardır, bir başlangıç mı vardır? Süreklilik var ise ne kadar vardır, başlangıç var ise ne kadar vardır. İşte tarih felsefesi bununla uğraşır.

Bu biraz daha açayım. Henri Poincaré, çok büyük bir matematikçidir, Gauss gibi. Einstein ile çok tanışırlar ama birisi ağabey, birisi de çömez. Einstein'ın işe gereksinimi vardır, iş bulmak için bir kuruma götürür. Poincaré ünlüdür, Einstein'a iş bulur. Kurumun yetkililerine de der ki, *bizim bu delikanlının bir kısım tuhaf düşünceleri vardır, pek aldırmayın*. Şimdi bakın, tuhaf düşünceler de görecelik kuramı, meşhur izafiyet kuramı, yani çağımızı değiştiren kuram.

Arşimet, Sicilyalıydı, Siracusa şehrinde yaşamış, çok büyük bir beyin. Suların kaldırma kuvvetini bulan adam. Meşhur “*evreka*” olayı biliyorsunuz herhalde, değil mi? Hikayeyi de biliyorsunuz. Einstein görecelik kuramını buluyor, peki Arşimet niye bulamıyor, o koca beyin? Süreklilik adına düşünüyoruz, diyoruz ki; ta Greklerden başlayarak bilim, fizik, kimya, biyoloji daha çok doğa bilimleri yol almış. Gele gele Gauss matematiğine gelmiş, Riemann geometrisine. Şimdi Einstein izafiyet teorisini kuruyor ama Riemann geometrisi olmadan yapamaz bunu, mümkün değil yapamaz. Yani bir Riemann'ın gelip o geometriyi kurmuş olması gerekir ki Einstein da gelip onun üstüne görecelik kuramını kurabilsin. Bu şu anlama gelir: Arşimet bunu asla yapamaz. Onun böyle bir altyapısı yok, süreklilik adına bir temeli yok. Buradan ne çıkıyor, tarih felsefesi açısından? Tarih felsefesi der ki; acaba süreklilik mi önemli? Öyle ya, bir geçmiş matematik, fizik gelişimi olmadan Einstein olamayacağına göre, demek ki süreklilik önemli. Acaba? Öte yandan yine tarih felsefesi diyor ki tamam öyle diyelim de der, Gauss matematiği vardı, Riemann geometrisi vardı, bunu herkes biliyordu, yayınlanmıştı bu görüşler, Kepler, Galile, Copernic, fizikleri, geometrileri hep eldeydi. Peki, neden görecelik kuramını yüzlerce, binlerce adam bulmadı da bir tek Einstein buldu? Süreklilik adına diyorsan ki bütün nedenler vardı, niye bir tek Einstein çıktı buldu bunu? O zaman diyorsun ki; acaba tarihte başlangıçlar mı önemli? Sıçramalar, süreklilik ikinci planda mı? İşte sana bir tarih felsefesi konusu.

Bunu dinler bağlamına aktarırsak, bir Yahudi dini vardı, Musevilik dediğimiz, Musa dini dediğimiz. Bir gün geliyor İsa denen bir adam çıkıyor. Ve de üstelik diyor ki ben dini değiştirmeye gelmedim, olgunlaştırmaya geldim. İncil’de var bu. Bir zararım yok size, diyor. Çevresine diyor ki; ben geliştirmek istiyorum, yayını bu. İyi de aynı dini de darmaduman ediyor. Bakıyorsun yepyeni bir din çıkmış. Öte yandan Musevilik bir ırk dinidir. İsa çıkıp diyecek ki; hayır, ben bütün yoksulların tanrısıyım. Bakıyorsun ki ırk etkeni itiliyor bir kenara evrensellik başlıyor. Katoliklik zaten o demektir, evrensel demektir. Terim olarak o demek. Bakıyorsun, yepyeni ritüeller geliyor. İkonalar işin içine giriyor. Zaman içinde onlar reddediliyor, kabul ediliyor vesaire. Bakıyorsun ki koskoca bir din doğuvermiş. Kiliseler türemiş, devlete meydan okumuş. Peki diyorsun burada Musevilik olmadan bir İsa olabilir miydi? Yani bir süreklilik olmadan bir patlama, başlangıç, fişkırmaya olabilir miydi? Tarih felsefesi bunu soruyor. Arkadan geliyor İslamiyet doğuyor. Diyorsun ki acaba bu Yahudi dini olmadan, İsa dini olmadan, İslamiyet doğabilir miydi?

Her alana kaydırabilirsiniz. Mimar Sinan... Affedersin belediye helası yaparak başlamadı bu işe. Ne oldu? Osmanlının ordularıyla gitti, istilalara gitti, köprüleri inceledi, kiliseleri inceledi, bütün yapıları inceledi, o deneyimi yaşadı. Ama sonuçta da bir Mimar Sinan olayı var. Onunla giden bir sürü mimar vardı, niye onlar olmadı da o oldu? Burada insan beyni nereye gideceğini hemen kestiremiyor, süreklilik mi ağır basıyor, başlangıçlar mı ağır basıyor. İşte felsefe olarak konu bu. Tarihten ayrı bir konu.

Felsefe, konunun özüne inmek istiyor. O bir disiplin, kendi alanını anlatmaya çalışıyor. Hangi alana gidersen git, felsefe ile öteki disiplin arasındaki ayrım devam ediyor. Mesela dilsel felsefe, bir dil bilimi var, bir de dil felsefesi var. Sen diyorsun dışarıyı nasıl temsil ediyorsun? Dilci bununla uğraşmaz. Dilci önermelere bakar, yüklem nedir özne nedir, ona bakar, dilin yapısına bakar, çatısına bakar. Bazen dilcilerle yan yana gelince böyle bakarlar, siz de mi dille uğraşıyorsunuz, derler. Ya dille esas uğraşan biziz, siz rahatsızsınız, derim ben. Dilin temsil gücü nedir? Mesela John Locke, göreceğiz onu, diyor ki: Dil, anlığımızdaki, zihnimizdeki düşünceyi dışarıya aktarmaya yarar. Peki, düşünce nasıl oluşmuş? Yani düşünce orada cuk diye duruyor mu? Şimdi felsefe diyor ki; bir dakika arkadaş, sen çok iler gittin, hemen hazır buldun, aktarmaya başladın. Düşüncenin orada oluşması için dil gerekli değil mi? Sen elma diyorsun, e yarın da elma diyorsun, sen ona bir ad vermeden oluştursaydın elmayı unutacaktın yarına kadar. Demek ki sen, elma düşüncesini dil olmadan

kuramamışsın. O zaman sen dil, düşünceyi dışarıya, ötekine aktarma aracıdır, dediğin zaman, dilin çok sonrasında başlamış oluyorsun. Oysa ki dil, usla birlikte kurucu bir öge. Felsefe öyle diyor. İşte bir tartışma da bu. Dilci başka bir alanda uğraşır, dil felsefesi başka bir alanda uğraşır. Ne yapıyor, dilsel felsefe? Diyor, dil çözümlemesidir felsefe. Peki, o zaman evreni ne yapacağız? Felsefeci gene dürtüyor, her şey dile dökülmüş müdür, diyor. O zaman bilimler bitmiş olacak, orada duracak, biz dilleri çözümleyip işi bitireceğiz. Çözülmedik alanlar ne olacak? İşte bir sorun daha sana. Demek oluyor ki dil her şeyi çözmüyor. Yani, dil analitikliği çözebilir ama sentetikliği nasıl çözecek? Nesnelerin yeni niteliklerini nasıl çözecek?

Baba erkektir. Babaya ne demişsin, cinsiyetinden dolayı erkek demişsin, her baba erkektir. Ama her erkek baba değildir. Dil bunu çözüyor. Diyor ki; *ben bir baba gördüm*. Oradan birisi çıksa dese ki; erkek mi dişi mi? Güldürme adamı kardeşim, dersin. Erkek olmasa baba olmazdı, dersin. İyi de bu baba hırsızlık yapıyorsa o zaman ne yapacaksın? Nasıl dile getireceksin bunu? Demek ki sentetik ögeler de var. Baba bir şey yapacak, yeni bir şeyler üretecek, iyi baba olmayacak.

Bakıyorsun yüklemeler... Taş serttir. Bir yüklem mi var? Taşa bakıyorsun, yapıda kullanılıyor, adam öldürmede kullanılıyor, taşla ilgili milyonlarca yüklem çıkacak önüne. Demek ki dilsel felsefenin de bir sınırı var. Orada kalıyor. Sen yine felsefeye devam edeceksin, yeni çözümler getireceksin, dilsel felsefenin yeterli olmadığını söyleyeceksin ki ona geleceğiz. Demek istediğim, ikinci ayrımımızda, felsefenin iç disiplininde bile konu, kesin olarak felsefe için ayrı bir önem taşıyor. Felsefe nesnelerin özüne yöneliyor. Yani öteki disiplinlerden ayrılıyor. Bu da ikinci ayrımımız.

İşe başlarken şunu söylememiz gerekiyor: Gelenek olarak, ada geleneği, İngiliz geleneği, deneyci gelenek, ya da duyumcu gelenek, John Locke, David Hume, Berkeley, ada felsefeleri, bir de kara felsefeleri Descartes, Spinoza, Leibniz, usçu felsefe, üç orada üç orada. Deneyci taraf der ki: Felsefe, epistemoloji Locke ile başladı. Çünkü adam diyor ki, bilgi kuramıyla başladı, insan anlığı üzerinde olan o ünlü kitabı, tabula rasa, insanın zihni bomboş levhadır, duyumla gelir, bütün bilgilerimiz duyumdan gelir. Kısaca söylüyorum bunu. Öteki, David Hume çıkacak diyecek ki; bir kanıtlama var, bir de duyum var, deney var. Bunun dışındaki kitapların hepsini yakın, ateşe atın, uydurmadır, diyor. Öyle kafanızdan uydurduğunuz nane mollalar diyor, bilgi değildir, diyor.

Ya kanıtlayın, ya doğrulayın, diyor. O piskopos Berkeley, -din adamıdır. Batının böyle bir özelliği de var. Batının din adamları felsefe de yapmışlar, bal gibi. Augustinus var, Thomas Berkin var, çok ünlü filozoflar var- dış dünya diye bir şey yoktur, bütün her şey zihnimizde diyor. Zihnimiz de deneyle elde eder o bilgiyi, diyor. Doğru yanlış, ona sonra gireceğiz.

Uşçular da diyorlar ki, efendim sizin o deney dediğiniz, duyum dediğiniz şeyler, güvensiz şeylerdir, aldatır insanı. Bir değneği denize sokarsın, suya sokarsın, kırık gözüdür. Bir nesne, karşıdan bakarsın yuvarlak olduğu halde kare gözüdür. Koskoca, dünyanın kaç katı olan güneşi görürsün, bir top sanırsın, vesaire. Diyor ki; duyumlar bizi aldatır. O nedenle usumuzla edindiğimiz bilgiye bakalım, diyor. Şimdi, sıkıntı şu: O mu doğru, bu mu doğru? Ya da ikisi de yanlış.

M- Ya da ikisi de doğru.

Ya da ikisi de doğru. Ya da ikisini birleştirdiğimiz zaman doğru olacak.

M- Hah. İkisini birleştirdiğimizde.

Şimdi bunları tartışacağız, dur bakalım. Bir ikincisi. Duyum diyorsun, duyumda sen ne durumdasın? Buradan bisikletine bindin gidiyorsun işine, dükkanını açmaya. Oradan bir araba geldi, vart vart vart diye geçti gitti. Bunu sen algılar mısın acaba? Yoksa sadece duyumsar mısın? Duyumla algı bir midir? Senin her duyumsadığın şeyi, sinirlerin beynine taşıyor mu? Eğer taşıyorsa müthiş bir beyin var demektir sende ya da her insanda.

M- Burada işte bilim devreye giriyor. Geçen bir yerde okudum. Duyumlarımızla algıladığımız şeyleri, on saniye sonra unutuyormuşuz. Çünkü milyarlarca duyum var. On saniye sonra unutmazsak, devam edemiyoruz.

Ben bir seminerde söyledim. Benim algı dediğim, batılılar algı demiyorlar, duyum deyip çıkıyorlar, çok ayrı şeyler. Bunu göreceğiz. Eğer bütün duyumlardan gelen verileri -ki terim, hakkını vermek adına söylüyorum, Russel'ındır, duyu veriler diyor- sinirlerimiz beyne taşıyorsa, beynin işi çok zor. Himalaya kadar büyük olsa yine baş edemez. Def ediyor, benim işim değil diyor. Davul çalıyor, bana ne diyor, biri evleniyordur. Beyin bunu der yani, algılamaz, unuttur. Şimdi burada iki gelenek var: Duyumcu ya da deneyci gelenek, usçu gelenek. Çağdaşı olmak bakımından ikisi de 17. yüzyılda başladı.

Felsefe önyargıyı sevmez. Yok sen şu millettensin, bu millettensin, şu dinden, bunlarla uğraşmaz felsefe. Felsefenin işi o değil. Düşünüyorum ben, bir kere şunu görmemiş bu batılılar: Her disiplin, öncelikle bir bilgi disiplini. Ontoloji yapıyorsun, ne demektir ontoloji? Logi, var olanın bilimi değil mi? Var olanın üzerine düşündüğün, yazdığın, konuştuğun sınırlar, öncelikle bir bilgi kuramı içerisinde. Etik... Erdem nedir, diyorsun, sonra cevaplar veriyorsun. Mantık... Düşünmenin yöntemleri nedir, diyorsun. Estetik... Güzellik nedir, diyorsun ve bunlara yanıt veriyorsun. Her felsefe, her disiplin, öncelikle bilgidir, bilgi disiplini. O nedenle sen tutup bilgi felsefesi 17. yüzyılda başlamış dersen, kabaca zırvalamışsındır. Felsefe ne zaman başlamışsa, bilgi kuramı da o zaman başlamıştır. Thales'le başlamış. Kaldı ki sen 17. yüzyıla damgalandığın, odaklandığında, o zaman ne yapacağız Platon'un salt bilgi kuramı üzerine yazdığı kitapları? Mesela Kriatlos, mesela Teototos, ne yapacağız? Akıl bilgisi mi, deney bilgisi mi Teototos'da, tartışılır. Teototos bir matematikçidir. Ne yapacağız peki? Şimdi, Aristo'nun *Ruh Üzerine*, bir bilgi kuramıdır, onu ne yapacağız? Salt bilgi kuramıdır bunlar. Daha derine inelim, demin söz ettiğimiz Heraklitos. Ne diyor Heraklitos? *Barbar ruhlar için gözler ve kulaklar kötü tanıklardır*^[5]. Yani dikkat edersen, duyuya saldırmıyor Heraklitos, duyu bilgisine saldırmıyor. Aptalların görüşüne saldırıyor. Diyor ki aptallar, yani barbar olanlar, kafası kalın olanlar için, gözler ve kulaklar kötü tanıklardır. Milattan önce 6. yüzyılda çıkmış, bunu o Efes yamaçlarında söylemiş. Üstelik de bu fragmanların üçte ikisi elimizde değil. Ne mutlu ki o üçte biri var. Adam söylemiş bakın, gözleri olup görmeyenler, kulakları olup duymayanlar. Yani siyasiler şimdi, efendim şurada şu kitapta şöyle... Ya bırak şimdi ya! Bırak, adamcağzı onu söylemiş vaktinde, niye alıp başka yere yamıyorsun? Bak ben duyu verisi diyorum, terimin bana ait olmadığını özellikle açıklama ihtiyacı duyuyorum, hakkı Russel'ın. O söylemiş bu terimi. Bunu kendimden neşet etmiş gibi söylersem ayıp olur, felsefeye yakışmaz.

Diyeceğim şu: Ta İyonya'da, ta güney İtalya'da bilgi felsefesi başlamış. Hem de çok yoğun bir şekilde. Ontoloji olarak, etik olarak, estetik olarak, mantık olarak, her şey olarak başlamış. Yani hatırlatmak istediğim şu: Avrupa'ya odaklanmayalım. Felsefe ne zaman başlamışsa, bilgi kuramı da o zaman başlamış. Heraklitos duylara çok önem verir ama Parmendes çok soğuk. Yani o duylardan gelen bilgi varsa tabi, o geldiğini sanıyor, biz göreceğiz ki hepsi bir arada olmadan bilgi olmayacak, onu geniş olarak açıklayacağız.

Demek oluyor ki Grekler, bunun üstünde durmuşlar. Aristo, Platon başlı başına durmuş. Sofistlerin işi buydu, bilgi öğretmek, çarşı pazar bilgi satmak. Sen hala bilgi felsefesi 17. yüzyılda başlamış niye diyorsun? Sofist ne demek? Bilgici demek. Sophia, philia, sophia... Felsefe, bilgi sevgisi, sophia bilgelik demektir, philia sevgi demektir. Erosla ayrımı belirtmek istiyorum. Eros⁽⁶⁾, biraz seksi bir terimdir. Yani biraz cinsellik kokar. Greklerde vardır eros, bol bol da kullanılır. Philia-sophia, bilgelik sevgisi. İlk kullanan da kimi der ki Pisagor, kimi der ki Heraklitos. Ben şu kullanmıştır diyemiyorum. Çünkü konu tartışmalıdır.

Demek ki üçüncü nokta olarak, bilgi felsefesinin felsefeyle başladığını bilmemiz gerekiyor. Ortaçağda üstünkörü olmuş, ona bir şey diyemeyiz ama kesin olarak 17. yüzyılda başlamış deme hakkına sahip değiliz. Bu, geçmiş silip süpürmek olur, yanlış olur. Elllerine kollarına sağlık, bunlar da bal gibi tartışmışlardır. John Locke'a da Descartes'a da borcumuz büyüktür. İşin bir yanı da o. Onları da göreceğiz. Ama ötekilerin hakkını da yememek gerekiyor. Bu üç konuyu bugün belirtmiş olalım. Soracağınız şey varsa.

Ç- Peki, hocam daha öncesi, mesela Hint felsefesi, Mısır felsefesi...

Güzel bir soru. Şimdi şöyle bir şey, Hint felsefesini ben derinlikli olarak inceledim. Taktım kafama dedim, sen nesen, bir bilelim seni. Felsefe tarihçileri var, Hint felsefesinde yazarlar var, din tarihçileri var. Mircea Eliade gibi, Dumezil gibi, Basignon gibi, Max Müller gibi. Burada şunu gördüm, felsefeciler işin içine girememişler. Yani Hint felsefesi üzerine yazanlardan benim beğendiğim çıkmadı. Vardır belki, ben yakalayamadım. Ama Eliade ve Dumezil, özellikle ikisi güzel girmişler. Şimdi orada bizim zamanla gireceğimiz bir konu var; boyut-düzey. Ontolojide girmiştik. Hintler yakalamış bunu, yakalamışlar. Yani evrenin boyutu olduğunu, bir de düzeyi olduğunu çok güzel yakalamışlar. Ama bunu ben alıp Dumezil'in yaptığı gibi, Dumezil öyle diyor, Greklere taşıyamadım. Ama Dumezil çok rahat bir şekilde taşıyor, Greklere taşıyor, Roma'ya taşıyor, Avrupa'ya taşıyor, ben yapamadım. Bunu tartışırız, güzel bir tartışma. Dumezil'in Yapı Kredi'den Mit ve Destan diye çok güzel bir kitabı çıktı, birinci cildi çıktı ve hemen de okudum. Görüşlerindeki temel yapı, bizim geçen sene ontolojide gördüğümüz, Platon'un Heraklitos'ta göremediğini söylediğimiz boyut, logos düşüncesini, Hintler yakalamış. Saygı duymak gerekir. Şimdi mesela, diyor ki Dumezil, Hintlerdeki tanrıların hepsinin, mesela diyelim İndra... İndra bir savaş tanrısıdır

biliyorsunuz. Yeryüzünden, düzelerde yani, boyut olarak onu tanrı olarak alıyor Hintli, savaş tanrısı diyor. Sonra, bunun türevi ne, dünyadaki görünüşü ne, ortaya çıkışı ne? Biz onu nasıl tanıyacağız? Diyor ki kahramanlar olarak karşımıza çıkar. Arjuna, kahramanın adı. İşte diyor, geldi savaşıyor. Her tanrının bir düzeyi var. Onu çok güzel geliştirmiş. Yani Hintlerdeki o boyut-düzey, olağanüstü güzel.

Ç- Ama süreklilik...

Evet katılıyorum. Ama ben şunu vurgulamak istedim, onda da ısrar ediyorum. Grek felsefesinin Hintlerden doğrudan etkilendiğini ortaya koyacak bir belge yok bende. O ayrı o ayrı gelişmiş. Ama Dumezil diyor ki: Bu Roma'da da oldu diyor, bütün Avrupa'da da oldu diyor. Hintlerin felsefesi oralara yayıldı diyor. Ben göremedim. Bendeki kaynaklar, ki çok kaynak var.

Ç- Şu Kara Athena vardı. Onun öyle bir iddiası vardı.

Kaynak yayınlarından.

Ç- Evet.

Ben kanıtlayamıyorum. Neden diyeceksin, ben diyorum ki eğer süreklilik adına oradaki şey, Greklerde de var ise, neden tanrı kahraman şeklinde değil burada? Burada evrenin bir boyutu var, *aperion* şeklinde karşımıza çıkıyor, *logos* şeklinde karşımıza çıkıyor, bir kısımları ateş şeklinde de çıkartıyor. Heraklitos'un boyutu *logos* mudur, ateş midir? Bakıyorum, Hint felsefesinden gelmek gibi gözüküyor bana. Ama bunu tartışırız. Bakın, önyargıyı sevmiyorum, tartışmak çok güzel. O fragmanları önümüze koyacağız, tartışacağız. Diyor ki; *belli bir ölçüye göre yanar ve söner ateş*. Şimdi burada ateş karşımıza bir boyut gibi çıkıyor, anlatabildim mi? Ateş, oysa ki bir öge, nasıl boyut olabiliyor? *Logos* ne oluyor o zaman? Şimdi Burnett, Karl Popper, Utrecht bunu şiddetle tartışmışlar. Daha başka kaynaklar da var. Bunları önümüze serer konuşuruz. Ama ben şu kanaatleyim: Kesin olarak Grek felsefesi, Grek topraklarında doğmuştur, gelişmiştir ve dünyaya yayılmıştır ama bu Neptün yıldızından inmiştir değil. Kesin olarak değil. En azından şunu söyleyeyim, bir Hint etkisini kuşkulu görsek bile, şunu kuşkulu göremiyoruz Thales, Mısır'a gitmiş, Thales, Babil'e gitmiş. Bu kesin, bunu kimse tartışmıyor. Biliyorsun Thales gökbilimciydi de. Bir güneş tutulmasını günü gününe bilmiş bir adamdır. O gün bir savaş da vardı, tanrılar istemiyor diye barış yaptılar Medler ve Lidyalılar. Bunu Thales önceden görmüş, söylemiş.

Gökbilimciydi, matematikçiydi. Thales bağıntısı var biliyorsunuz. Bir ikizkenar üçgenin taban açıları eşittir. Biraz yalınca, basitçe ama bir buluştur. Bir çap, daireyi ikiye böler. Thales'indir bu. Pisagor'un ki gibi, hipotenüsün karesi öteki iki kenarın karesine eşittir gibi incelikli değil fazla. Pisagor daha büyük bir matematikçiydi, hem çok büyük bir matematikçiydi. Mısır'da Nil Nehri taşıyor. Ali'nin Veli'nin tarlasını birbirine karıştırıyor. Geometriyi geliştirmişler. Oradan gide gide geometri bir şekil almış. Açıları öğrenmişler, kenarları öğrenmişler. Thales bunları öğrenmiş oldu. Şimdi Babil gökbiliminde bir sürü bilgi var, aradaki fark şu: O gerçek onu tartışamıyoruz. Şimdi Grekler, bu parça bölük bilgileri bir yasa haline getirdiler. Yani bir Mısırlı üçgeni bilir, kareyi bilir, açıyı, kenarı da bilir ama üçgenlik nedir bilmez. O kavram yok onda. Onda çeşitli üçgenler var, üçgen kavramı yok. Kareler var, kare kavramı yok.

Ç- Yani soyutlayamamış.

Soyutlayamamış, somut. İşte Greklerin üstünlüğü bu, almışlar kendilerine mal etmişler. Zaten Nietzsche'nin sözü de budur. Grekler diyor, çok aldılar. Greklerin özgünlüğü hiç almamalarında değil, almalarında ama özümsemelerinde, diyor.

Brahmaniz, Budizm pek kafamı sarmıyor. Diyorum ki bir iki Guru çıkmış, bir şeyler, çorba içmiş falan, kafamı sarmıyor, o hikaye. Ama onun dışında bir felsefeleri var. Olmasa zaten böyle bir kültürleri olamazdı. Saygıyla karşılıyorum, onu kavramak gerekiyor. Ama oradan oraya bir etki gitti mi, ben bunu kanıtlamıyorum, en ufak işaret yok. Yani Thales'ten kalan bildirimler, Aneksimendros'tan kalan bildirimler, Heraklitos'tan kalan bildirimlerde bir Hint kokusu burnumuza gelmiyor. Hele hele kara Atina, kara Yunanistan felsefesinde karşımıza hiç çıkmıyor.

Ç- Yani Mısır'da.

Evet. Çıkmıyor.

M- Bir de tabi, diğer doğu var. Yani Çin felsefesi.

Ç- Pers.

M- Pers değil de Çin.

Şimdi şöyle, Müjdat kardeş. Konfüçyüs, Yusuf Has Hacıp, burada Voltaire,

Montaigne, Osmanlı tarihinde ögütçüler var, Koçibey, Defterdar Mehmet Paşa, Lütü Paşa diye, padişaha ya da devlet adamlarına ögüt verenler. En ünlülerinden birisi de Gelibolulu Mustafa Ali. Devletin nizamını düzenlemek için ögütler şeklinde. Filozof dediğimiz zaman, felsefenin temel disiplinleriyle uğraşanları kast ediyoruz. Yani bir insan ontoloji yapmıyorsa, epistemoloji yapmıyorsa, etik yapmıyorsa, pek gözümüzde filozof gibi gözükmüyor. Ne gibi gözükmüyor, denemeci. Montaigne bizim gözümüzde bir denemeci. Küçümsemek anlamında söylemiyorum, branşını belirtmek adına söylüyorum. Adı da Denemeler zaten. Deneme, bir yazarın kendi kişiliğini en fazla koyduğu yazı biçimi. Bu, o değersizdir, kötüdür anlamında değil ama Montaigne bizim bildiğimiz anlamda bir felsefeci değildi. Konfüçyüs otursa, ontolojinin terimini bile bilmez. Devlet şöyle yönetilmeli, insanlar şöyle olmalı şeklinde ögütçü, yol gösterici, ahlak öğretmeni, onları öyle görüyoruz. Mesela Mevlana. Bir çuval kitap yazmış. Batı çerçevelerindeki felsefe tarihlerinde Mevlana'nın adına hiç rastlamadım. Az buçuk bir İbni Sina der, az buçuk bir Gazali der, az buçuk bir İbni Rüşd der, şöyle birer paragraf geçer ama Mevlana'dan hiç bahsedene rastlamadım. Keşke bahsetseler.

Ben bir gün Şarköy otobüsüne bindim. İstanbul'a gidiyorum. Yanımda da kısa boylu bir çocuk oturuyor. On sekiz, on dokuz, yirmi yaşlarında, sakalı bitmiş bitmemiş, böyle tombiş bir oğlan. Ben kitabı önüme koydukça bakıyor böyle. Yaş farkımız da olduğu için bir yol sohbeti tutturamayacağım bir çocuk. Bir ara abi dedi, felsefe mi okuyorsunuz. He, dedim. Kitaptan anladım da, dedi. Felsefe ile ilgin ne, dedim. Biz Şam'da okuduk dedi, ben yurttayım, Sülemancılar yurdu yok mu, orada hocayım. Bize orada felsefe öğrettiler. Ne öğrendin mesela, dedim. İsağoci'yi öğrendim, dedi. Porphyrios'un yani, şu Plotinus yok mu, onun Aristo Felsefesinin Kategorilere Giriş diye bir kitabı var çok ünlü. Yani İsağoci dedin mi, çok ünlü bir kitap. Sınıflar, türler, ayrımlar, arazlar, özellikler, ilinekler, müthiş bir kitap. Ne yazıyor orada? Oğlan anlatmaya başladı. Mevlana, bu çocuk kadar olsun bilse. Aferin dedim, alnından öperim senin. Şimdi, efendim bir iki eşek hikayesi, yılan hikayesi, bilmem neler, bir sürü fasa fiso, hiçbir şey yok. Mevlana şunu demiş, bunu demiş. Keşke olsa da öğrensek.

Ben size şu kadarını söyleyeyim; İbni Sina'nın, Aristo'nun yazdığı kitapların başlığını taşımayan kitabı yoktur. Ruh üzerine, Aristo'nun, onun da var. Metafizik, onun da var. Mantık, onun da var. E kardeşim bir tane de ayrı kitap yaz. Ne yapmış biliyor musun? Aristo'yu buraya koymuş, çalabildiği kadar

çalmış ve de yanlış çalmış. En kötü tarafı, şimdi anlatanlara söylüyorum, ben onunla da yoğunluk olarak ilgiliyim, Aristo da hep yanlış yazmış, ne yapacağız, derim. Yani sen onu dokunulmaz sanıyorsun ama şimdi Aristo fiziğinden f harfi bile kalmadı, Aristo gökbiliminden hiçbir şey kalmadı. Bitti onlar. Elimizde Aristo'dan bir iki biçimsel mantıkla ilgili önerme kaldı, o kadar. Çaldığınız yer de sağlam çıkmadı. Kaldı ki siz onun dışında bir şey de söyleyemediniz. Yani, o gün işte Leyla diyor ki; İbni Sina... İbni Sina'nın hangi kitabını okudun, söyle bakayım? Valla kızım dedim senin burnuna vuran olmamış. Sen fasa fiso bir palavracısın. Kendini bir nane molla sanan, aptalın tekisin sen. Ukala, saygısız, cahil... Kardeşim, oturup sen okuyacaksın. İbni Sina'dan bahsediyorsan, eserlerini bileceksin. Farabi'den bahsediyorsan bileceksin. Yoksa sus. Bir bilen çıkar, tamir eder seni. Okumuyoruz, her şeyi de biliyoruz, vahşi bir şekilde.

Bilgi kuramına girerken ona da gönderme yapalım, adını andık. Montaigne, “doldurulmuş kafalarla, eğitilmiş kafaları karıştırmayın” diyor. Senin kafan bir şeylerle dolmuş. Göreceğiz arkadaşlar, cahilin kafası doludur. Filozofun kafası boştur. İlk bakışta deriz filozofunki doludur, cahil boştur, değil. Filozof der ki; olabilir ki bilmiyorum.

M- Bilenler susar demişler ya hocam.

Öyle ya. Heissenberg'in anılarını okudum. Heissenberg bir dev, eşsiz bir dev. Bir fizik devi. Nobel almış, fiziğe rota çizmiş, kuantum kuramının, Max Planck ile en büyüklerinden. Anılarında diyor ki, bir kere matematikçilerle ortak kurultay yaptık, orada bir matematik profesörüyle bir tartışmaya girdim. Dedim ki, iddianızı yedi dakikada kanıtlayın, elinizde kalem. Diyor ki; matematik profesörü, üç dakikada posamı çıkarttı benim. Yani kanıtladı, beni yanlışladı. Ne kadar güzel bir şey değil mi? Ben galip geldim demiyor, tozumu çıkarttı diyor. Bilgin ben buna derim. Bilgin adam der ki; arkadaşım eline koluna sağlık. Senden bunu öğrendim, teşekkür ediyorum. Ne kadar güzel...

II. Gün

Bilgi kuramımıza devam edelim. Geleceğiz, düşünme denilen edimin ne olduğuna ve düşüncenin ne olduğuna. Düşünce bir üründür. Nasıl bir üründür? Bakıyorsunuz bir gölde, bir yaprak, bir dal ya da mevsim uygunsa çiçek ya da meyve, kök yere saplanmış, gözleriniz görüyor, burunlarınız bir kısım koku alıyor, rüzgar varsa hışırtı duyuyorsunuz. Diyorsunuz ki bu ağaçtır. Bu bir düşüncedir arkadaşlar. Bir önerme kuruyorsunuz, bu gördüğüm nesne ağaçtır. Ağaç denen nesne, kafanızda yer ediyor. Daha sonra bunun ayrıntılarını göreceğiz, ağaç demeden o nesneyi tanıyamazsınız. O herhangi bir şey, bir X olmayı sürdürür. Buna bir ad vereceksiniz. Tıpkı ana babalarımızın doğan çocuğa bir ad verdikleri gibi. Bu çok önemli bir olaydır, dilsiz evreni tanıyamayız. Bazı filozoflar, bunu gerekli görmemişler, gerekli görmeyebilirler, o da bir görüştür. Ama bizim felsefemizde ve felsefede ağır basan akımlarda, dil işin içine girmeden nesneyi tanıma olanağımız yoktur. Şimdi bu bir düşünme edimi ve düşüncedir. Bundan sonra biz, düşünce nedir, düşünme edimi nedir, onları görmeye çalışacağız.

Nesnel dünyayı tanıırken, bir doğru düşünme vardır. Düşünmenin ne olduğunu, doğruluk nedir, kesinlik nedir, olasılık nedir, onlara geleceğiz. Doğruluğun çeşitli anlamlarına da geleceğiz. Olağanüstü güzel de bir konu. Yalnız şu var: Toplum içerisinde, ben hep söylüyorum arkadaşlarıma, sokaktan kendinizi yalıtın. Sokak, çok kötü konuşur. Halk iyidir, kötüdür, şudur budur, orada değiliz biz. Ama dil olarak sokak, çok tehlikelidir. Martin Heidegger diyor ki gündelik konuşma, akşama kadar saçmalarlar diyor. Ben buna şiddetle katılıyorum.

Ç- Dün haber vardı, bu pilotlar bulundu ya. Bir başlık atmışlar “pilotların na’şına ulaşıldı”.

Dedim ya akşama kadar yanlış konuşurlar. Oradan yalıtacağız. Şuna gelmek istiyorum: Bir doğru düşünme vardır, bir de tutarlı düşünme. Nedir bunlar? Tutarlı düşünme, mantık alanına girer, o da bir düşünmedir. Doğru düşünme, doğrudan epistemolojiye girer. Nesneleri tanıma, nesnel dünyayı tanıma edimine girer. Ondan önce kısaca mantıktan bahsedelim. Çünkü o da bir düşünmedir. Mantıksız düşünemezsiniz.

Bir önerme söyleyelim. Diyelim ki kuşlar akıllıdır. Bu büyük önerme. Büyük öncül dediğimiz, mantıkta. Bütün kuşlar akıllıdır. İkinci küçük önerme dediğimiz, karga bir kuştur. Sonul cümle, sonuç ya da vargı. Öyleyse kargalar akıllıdır. Ne dedik, bütün kuşlar akıllıdır, karga bir kuştur, öyleyse karga akıllıdır. Şunu özellikle belirteyim; mantık, nesnel dünyanın doğruluğuyla uğraşmaz. Yani kuşlar akıllıymış, karga da bir kuşmuş, karga da akıllıymış, onun derdi o değildir, asla değildir. Hiç bakmaz ona. Der ki sana bir filozof olarak; arkadaşım senin şu önermen doğru mu? Yani, büyük öncülünü koydun, küçük öncülün ona uygun mu? Bütün kuşlar akıllı dedin. Tamam bir şey demiyorum. Karga kuş mudur? Evet kuştur. Ona da boyun eğer, öyleyse karga akıllıdır. Büyük öncül olarak bütün kuşlar akıllı dediniz, karga bir kuştur dediniz, öyleyse karga şapşaldır dediniz. Mantık, sen tutarsızsın der. Büyük öncülün, bütün kuşlar akıllı ise karga bir kuş ise vargın zorunlu olarak öyleyse karga akıllıdır olacaktır, der. Karga akıllı bir kuştur, sonuç önermemiz budur. Onun için mantık, kesin olarak biçimde kalır, içeriğe girmez.

Şöyle günlük hayattan örnek verelim. Bir öğretmen, haber veriyor, sizi Perşembe günü yazılı yapacağım, hazırlıklı olun. Sürekli böyle yapıyor. Öğrenci de diyor ki bizim falan öğretmenimiz, sınav yapacağını önceden bildirir. Bir gün bu öğretmen sınıfa giriyor, çıkartın kağıtları diyor. Hocam diyorlar, siz haber verirdiniz, bugün haber vermediniz ani yapıyorsunuz. O tepki nedir biliyor musunuz? Öğretmenin tutarsızlığına tepkidir. Senin bir tutumun vardı, bugün ona aykırı davrandın, bizi aniden avladın. Hiç haber vermeden sınav yapan bir öğretmen, bir gün gelip de kağıtları çıkartın dediğinde o tepki gelmez. Derler ki; bizim hoca sürpriz yapar.

Demek oluyor ki mantık, uslamalama, Türkçesiyle söyleyeyim ya da çıkarımcı düşünce, kesin olarak, nesnelerin içeriğine bakmaz. Biçimsel olarak doğru mu yanlış mı ona bakar. Mantık budur. Mantıkta bizim, asıl epistemolojiye geçerken kilit olarak kullanacağımız nokta şudur: Mantıktaki bu yasaların dışında düşünmeye kalkarsanız der ki çuvallıyorsun. David Hume’u görürken göreceğiz. Kant der ki “beni dogmatik uykumdan uyaran, David Hume’dur”. Kant, diyor ki David Hume, sen, nesnel dünyada ileri gidiyorsun. Ateş yakar, boşlukta kalan cisim düşer, buna benzer binlerce doğa yasası söylüyorsun. Peki diyor, bunu deneyledin mi? Yarın güneşin doğup doğmayacağını, deneyledin mi? Her şeyden önce, yarını yaşamadın, diyor David Hume. Güneşin doğacağını nereden bildin, diyor. Ya yarın ateş yakmazsa, diyor. Korkunç bir eleştiri getiriyor. Beğenirsin, beğenmezsin ama eleştiri çok

tutarlıdır. Diyor ki; sen yarını deneylemedin, bugüne kadar konuştun, yarın bu deneyin boşa çıkabilir. Bakıyorsun olaylara, bu adamı bir kalemde sildik attık, hadi palavra kesiyorsun dedik ama bakıyorsun ki nesnel dünyada adam bir sürü örneklerle karşına çıkıveriyor. Ya da örnekler onun adına karşı çıkıyor. Mesela Newton fiziği bugün yok. İyi de iki yüz yıl mühendisler Newton fiziğine göre yazdılar, çizdiler, ev yaptılar, köprüler yaptılar. Ne yapacağız şimdi? Başka biri geldi, eksikleri var, tamamladım ben, dedi. Einstein... Demek istiyor ki David Hume: Sen doğadaki yasaları bir kalıba sokup dayatma bana. O değişebilir, kesin değildir. Sen mantıkla oraya gidiyorsun, deneyle değil, seninki bir çıkarım, diyor. Ateş yakar, yarın da yakacak. Bu bir mantıktır, mantıkla bilim yapamazsın, diyor. İşte Kant, beni dogmatik uykumdan uyaran David Hume'dur, diyor. Tabi mantığın o konudaki görüşlerine geleceğiz. Çok uzun olduğu için yerinde göreceğiz. Biz şimdi mantık yasalarına dönelim.

Mantıkta ilkeler var arkadaşlar. Bu, Ali'nin, Veli'nin, Selami'nin ilkeleri değil, mantığın ilkeleridir, zorunludur. Benim kanaatim şöyle, demeye hiç gelmez. Bu "iki çarpı iki dört"tür. Biri çıkar der ki, böyle saçmalayanlar vardır, beş efendim. Ya beş değil kardeşim. Bunu nereden icat ettin? İş olsun diye niye söylüyorsun? İki çarpı iki, dördür. İki artı iki dördür. Üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir. Tamam büyük mekanlarda, Lobaçevski'nin, Riemann'ın geometrileri başka şey söylüyor. Tamam ama, küçük mekanlarda üçgen üç açılıdır ve 180 derecedir, üç kenarlıdır. Yani mantık ve matematik son derece yakın akrabadırlar, amcaoğludurlar. Hatta, biliyorsunuz, Russel, matematiği mantıklaştıran kitaplar da yazmıştır. Whitehead'la mantığın matematikleştiği bir kitap yazmışlardır, Matematiğin Temel İlkeleri (Principia Mathematica) diye. Sonuçta matematik mantığa dönüşmüştür. İkisi de zorunludur, ikisi de kanaatlere hürmet etmezler. Mantıkta üç yasa var. Düşünme yasalar, düşünce demiyorum, düşünmenin yöntemi, doğru düşünme değil, tutarlı düşünmenin yöntemi.

A, A'dır. Müjdat, Müjdat'tır. Buna mantıkçılar, özdeşlik yasası diyorlar, bizde kendilik yasası. Neden özdeşlik demiyoruz? "-deş" eki, Latincedeki "identite" diye söylenen terim, bizim Türkçede, özdeşlik olarak çevriliyor, en azından ben buna karşıyım. Nedeni şu: -deş eki, arkadaşlar en az iki nesneyi varsayar. Kardeş, iki tane adam var. Arkadaş, ikiden fazla arkadaş. Yurttaş, vatandaş... Oysa ki *identite*, ya da kendilik ilkesinde nesne bir tane. Çay kaşığı çay kaşığıdır. Şu kafanıza takılmasın. Şu da aynı fabrikada yapılmış. Doğrudur da arkadaşlar bu evrende bir tanedir. Neden bir tanedir? Bakın o orada, mekanları

değişik, her şeyleri tutsa bile ayrı yerdeler. O orada, sizin elinizde, bu benim elimde. Yani iki nesne asla bir olamaz. Kesin olarak. Leibniz incelerken göreceğiz, kendilik ilkesi, evrende her olan bir tanedir, eşsizdir. Hatta der ki birbirine benzeyen şey var mı? Sosyete kadınlar bahçede üç gül aramaya başlarlar. Leibniz der ki ben şaka yaptım, bu sanı bile olmaz ki, yerleri değişik. Demek ki A, A'dır. Sen bana bugün böyle, yarın şöyle diyemezsin. Sen bana, elmayı sattın, ne diye sattın? Mayhoş diye sattın. Ben gittim eve şurup gibi tatlı kardeşim. Getirdin adama diyorsun ki yalan söyledin bana. Bu, tutarlı düşünme. Diyorsun ki sen bana böyle dedin. Ekşi, ekşidir. Ekşi tatlı değildir, diyorsun. Başka bir nesne alıyorsun, değişik çıkıyor. Hayır, diyorsun ki sen bana bunu dedin. Bu, doğru düşünmenin yöntemidir. Yöntemidir, içerik değildir.

A, A olmayan olamaz. Çelişmezlik ilkesi. Buraya dikkat etmemiz gerekiyor, çok önemli bir ilkedir. A, B olamaz demiyor; A, C olamaz demiyor. A, A olmayan olamaz, diyor. Müjdat, Müjdat olmayan olamaz. Bu ağaç Müjdat olamaz, bu armut olamaz, şu deniz olamaz, şu dağ olamaz. Bakın, milyarlarca nesne, Müjdat'tan uzaklaştırılıyor. Müjdat, Müjdat olmayan olamaz. Yani Müjdat balık olamaz, taş olamaz, yaprak olamaz, meyve olamaz. Bakın, dikkat edin. A, B olmayan olamaz demiyor bu ilke. Diyor ki: A, A olmayan olamaz. Aristo diyor ki benim çelişmezlik ilkemi Herakleitos darmaduman etti, yıktı. Yani çelişiklerle dolu nesnelerden söz ediyor, diyor. Fazla da kavramadan.

Bir de üçüncü ilke var. O da şu arkadaşlar: **Üçüncü halin olmazlığı** ilkesi. Mesela yarın yağmur ya yağacak, ya yağmayacak. Doğru mudur bu cümle? Doğrudur efendim. Peki, yağmur yağacak diyor mu önerme bize? Demiyor, yağmayacak da demiyor. Ne diyor? Yağmur ya yağacak ya yağmayacak. Başka şık var mı? Yok. İşte biz buna mantıkta üçüncü halin olmazlığı ilkesi diyoruz. Gerçekten de öyle.

Mantık ilkeleri, matematik, bize hiçbir şey söylemez, kendi kendini tekrar eder. Totoloji derler buna. Totolojinin Türkçe karşılığı eşsöz demektir^[7]. Kendi kendini yineler. Ona göre düşünürsen kârlı çıkarsın, düşünmezsen zararlı çıkarsın ama sana hiçbir içerik vermez. Şöyle bir örnek verelim: Müjdat kardeşim, bana diyor ki Arif Abi ben kardeşimi evereceğim, Malatya'dan bir kız sevmiş kardeşim. Bunun hakkında bilgi istiyor. Ben bir hafta sonra Müjdat'çıgım geldim, çok da bilgi edindim. Ne edindin? O kızın babası erkekmiş, diyorum. Müjdat, şöyle bir sallanıyor. Ee Arif Abi, başka? O kızın

annesi kadınmış, diyorum. Gene sallanıyor. Ya niye sallandın Müjdat? Ya abi diyor, bunu ninem de bilir. Mantık yasalarından bahsediyoruz. Babası elbette erkektir, annesi elbette kadındır. Çünkü baba kavramında erkeklik içerilmiştir. Analitik yargıları görürken göreceğiz, yüklemde söylediğimiz, nesnede, alta içerilmiştir. Biz baba diyorsak, çocuğu olan bir erkekten söz ediyoruz. Çünkü çocuğu olmayan bir erkek asla baba olamaz. Bir dayıdan bahsediyorsak, yeğeni vardır. Olmasa dayı olmaz. Bunlar bağıntılı terimlerdir, felsefede öyle deriz. O zaman Müjdat kardeşim benden ne bekliyor? Benden nesnel bilgi bekliyor. Ha diyorum, ben hakikaten çuvalladım. Bilinenleri tekrar ettim, içerik vermedim çünkü totoloji bunlar hep. Onu kendi de biliyor. Öbür hafta geliyorum, Müjdat'çıgım diyorum, kızın babası çiftlik sahibiymiş, çok zenginmiş. İyi. Ondan sonra babası, Almanya'da bilmem neden mezun bir mühendismiş, diyorum. O da iyi. Kız diyorum, çok dürüstmüş, hiç kimseyle düşüp kalkmazmış. O da iyi. Bunlar ne? Bunlar bilgi işte. Ha diyorsun, abi sağ ol, bize bunlar gerekli idi.

Ben mantık alanında kaldığım sürece, tekrar eder dururum. Baba, babadır. Ana, anadır. O kadar. A, A olmayan olamaz. Diyeceksiniz ki ya bunlar bize bir şey söylemiyorsa, içerik söylemiyorsa, ne diye biz değer verelim buna? Demin de ufak değini yaptım. Sokağa bakarsınız, çelişkilerle dolu bir yaşam. Müjdat bana diyor ki, artık televizyonları dinleyemiyorum, saçmalıyorlar. Bu işi ilerlettiğinizde, bir gün gelecek, ya ben bu dünyada sap gibi, yapyalnız kaldım diyeceksiniz. Ve göreceksiniz, herkes çelişki içinde. Bu mantıksal düşündüğünüz, tutarlı düşündüğünüz için böyledir. Beyefendi sen eczacıyım demişsen, dükkanında ilaç satmak zorundasın. Eğer diyorsan Arif Abi ben et satıyorum, zırvalama derim. Eczacı ilaç satar. Yok. Sen gitmiş devlete demişsin ki ben eczacıyım, diplomam var. Oraya eczane yazmışsın, vatandaş geliyor, bana falan ilacı... E ben et satarım. Var mı böyle bir şey? Ben soyundum, denize girdim, ıslanmadım. Nasıl oldu bu iş? Süleyman Demirel, onun bana canlı anlattığı bir fıkrayı anlatayım:

Hani dedik ya eczacı ilaç satar. İki kadın, birinin kolundaki saat arızalıymış. Şehrin ana caddesinde saatçi arıyorlar. Bakmışlar bir vitrinde şöyle kocaman bir saat var. Girmişler oraya, demişler efendim bizim saatimiz arızalı, yapar mısınız? Adam da demiş ki, valla yenge hanım, ben özür diliyorum, saatçi değilim. Demişler, ya nesen? Ben sünnetçiyim, demiş. E vitrine niye saat koydun? E başka ne koyaydım ki?

Vitrine saat koymuşsan saatçi olmak zorundasın. Tutarlı olmak için, ötekini koyman gerekir. Fıkra bu. Böyle konuşanlara onu anlatıyorum. Diyorum ki siz vitrine onu koyamıyorsunuz, saat koyuyorsunuz, çelişkili düşünüyorsunuz. İnsanlara bakıyorsun, ikiyüzlü, sahte bir yaşam. Kaçamak bir yaşam. Etik olarak erkekçe bir yaşam değil. Herkes bir biçimde kıvırıyor, çelişkili düşünüyor. İşte mantık bize diyor ki: Arkadaşım, sen bana göre düşünmezsen, zırvalamak zorundasın. Türkçesi bu. Mantık bize bunu söylüyor. Kendilik yasası, her olan kendi ile birdir. Bunu hiç değiştiremeyiz. A, A'dır. A, A olmayan olamaz. A ya A'dır, ya A olmayandır, üçüncü hal. Bu üç tane ilkeyi biz bilmek zorundayız mantığı bilmek adına. Bunun kurucusu, bulucusu, köken olarak, Parmenides'tir. Parmenides'i tanıyacağız, büyük filozoflardan birisidir. Yalnız o da ötekilerin başına gelenden kurtulamamıştır, iyi anlaşılamamıştır. Ziegler diyor ki Parmenides için; *ontolojtan bir mantıkçı yarattılar*. Çünkü Parmenides diyor ki: Bu var olandır. Var olan, vardır. Var olan, vardan geliyorsa, o şimdiden var, o zaten gelmiş. Var olanın vardan gelmesinin bir sözel anlamı yok. Peki, var olan yoktan gelmişse, bu çelişkidir, diyor. Var olan yoktan gelemez. Parmenides, gerçekten mantığın babasıdır. Diyor ki olan, vardır. Ben antrparantez şunu da söyleyeyim arkadaşlar: Bunu hep yapıyorum, bunu anlayışla karşılayacağınızı umuyorum. Var olan terimini ben hoş görmüyorum. Çünkü olan dediğimiz zaman, var olandan söz ediyoruz.

Ç- Hem var hem olan.

Evet, hem var hem olan. Bu bir totolojidir. Dişi anne der gibi, erkek baba der gibi. Yani bildiğimiz totolojidir bu, saçmalıktır, fazla terim kullanmaktır. Olan, vardır. Kaldı ki Aristo, kategorilerde bunu çok güzel anlatır, *kimi olanlar* diye başlar. Oraya geleceğiz. Aristo kolayca savuracağımız bir adam değildir. Diyor ki; kimi olanlar kendi ile olurlar ve kendi ile bilinirler, buna töz denir. Kimi olanlar da diyor, kendi ile olmazlar, başkaları ile olurlar. Neden bahsediyor? Özelliğten bahsediyor. Renk, koku... Sen dersin ki Müjdat'çıgım, büroya gelip, Arif Abi, ben gelince bir kokuya rastladım. Gülerim değil mi? Neyin kokusu olur, bir şeyin kokusu olur. Kendilik bir koku olmaz, kendilik bir renk olmaz. Ben yeşil gördüm, olmaz. Bir yaprak görmüşsündür, yeşil bir bez görmüşsündür, yeşil bir arazi görmüşsündür. İşte Aristo diyor ki; kimi olanlar kendi ile olur. Elma gördüm, tamam kabul. Armut yedim, tamam. Ama ben yeşil gördüm, koku gördüm, renk gördüm dedin mi olmaz. Bu, bir şeyin rengi, bir şeyin kokusu, bir şeyin sertliği, yumuşaklığıdır. Bunlara biz felsefede ilinek ya da özellik diyoruz. İşte Parmenides diyor ki; olan, vardır. Çevirilerde hep

var olan geçtiği için ısrar ediyorum, gereksiz kullanıyorlar diye. Sizi de aldatmasınlar diye. Öyleyse diyor, değişmez o. Geçiyor o öteki Efesoslu üstadın karşısına. Parmenides, Herakleitos'tan yirmi yaş küçüktü. Birisi Efesos'ta doğdu, büyüdü ve öldü. Birisi de Elea'da. Parmenides, 69 olimpiyatlarında Atina'ya gelir. Düşünebiliyor musun adamlar milattan önce olimpiyatlar yapıyorlar. Bizim kaz güdenlere gel de bunu anlat. Adamlar şenlik yapıyorlar, felsefe şenliği, spor şenliği... Gel de adamlara hayran olma. 69 olimpiyatlarında Atina'ya gelir. Sokrates o zaman çok gençtir, yirmili yaşlarındadır. Platon'un Parmenides diye çok güçlü, yaşlılık döneminde yazdığı bir diyalogu var, orada bu öykü anlatılır. Sokrates ile Parmenides'in tartışması anlatılır. Hep de bu idealar üzerine, mantık üzerine. Orada bir ara Parmenides der ki Sokrates'e; *sen daha felsefenin büyüğü toprağına girmemişsin. Ayağın oralara değmemiş, çelişkili düşünüyorsun, bir öyle, bir böyle.* Hatta Parmenides; *Herakleitos, iki kafalılar,* Nedir orada söylediği? Bir nesneyi iki türlü gören, demek istiyor. Çelişkili düşünenler diyor. Ne kadar güzel!

Demek oluyor ki biz günlük düşünmelerimizde, mantık yasalarına uyduğumuz zaman, tutarlı düşünürüz. Doğru düşünme demiyorum. Doğruluk, bir önermenin nesne hakkındaki, evren hakkındaki bildirimidir, tasarımıdır. Tutarlılık, arz ettiğimiz, belirttiğimiz gibi, öğelerin birbirine uymasındır. Tutarlı düşünme ayrıdır, doğru düşünme ayrıdır. Buraya kadar bir soru varsa, yanıtlamaya hazırım.

Ç- Bu olmak, yardımcı fiil olduğu için mi acaba, herhalde o yüzden kullanılıyor. Yardım fiil olarak sürekli kullanırsınız onu.

Çok güzel bir soru. Arkadaşlar, Çağlar kardeşimizin dediği şu: Bizim Türk dilimizde, birkaç terim var. Eylem terimi olarak geçer. Gelmek, okumak, yemek gibi anlamını bir bakışta bir duyuşta kavradığımız eylem sözcükleri değildir bunlar. Nedir o? Yardımcı eylem sözcükleridir. Ona başka bir ek vermezsek onun ne dediğini anlayamayız. Etmek, eylemek, olmak, kılmak. Dört tanedir. Çıktınız siz dediniz ki ben eyledim. Ne eyledin kardeşim? Belirsiz. Ettim. E ne ettin? Hata mı ettin, başka bir şey mi ettin belli değil. Oldun, ne oldun? Adam mı oldun, doktor mu oldun, tüccar mı oldun belli değil. Demek ki ne olduğu kendinden önce gelen terimle belli olan eylem sözcüklerine yardımcı eylem sözcüğü deriz. Olmak da bunlardan birisidir. Yalnız şu var. Onu ben de düşündüm, gerçekten. Acaba dedim, ondan dolayı mı “var olmak” deniyor, illa

başına bir nitelik sözcüğü eklemek zorunda kalıyoruz? Var olmak, iyi olmak, kötü olmak gibi. Şöyle bir şey var: Biz olmak demişsek, var olmak deme hakkına sahip değiliz, diye düşündüm. Neden düşündüm? Var olmayan olamaz zaten. Yani şu ya da bu kipte olması önemli değil, o var zaten. Olmuş o.

Ç- Yani istisna oluyor.

Evet, istisna oluyor. Olay o. İstisna oluyor ama iyi bir soru. Yani dille de bağlantısı bakımından güzel bir soru. Kaldı ki Aristo'nun Kategoriler'de, hiçbir itiraza uğramamıştır, terimleri böyle. "Kimi olanlar" diye başlar, kimi var olanlar diye başlamaz.

M- Şimdi Hocam, Parmenides'in Herakleitos'a iki kafalılar demesinin sebebi olan, çelişmezlik ilkesine ters düşen çelişki ilkesi mi?

Evet.

M- Dolayısıyla, Herakleitos'a mantıksız diyemeyeceğimize göre, buradaki bağlantıyı...

Nasıl yapacağız.

M- Gerçi dün bir şey söylediniz. Dediniz ki: Herakleitos'ta bir çelişki yok. Bir birlik var, zıtların birliği. Birlik olarak söz ettiğiniz zaman zaten, kendilik ilkesiyle uyumlu bir durum söz konusu.

Güzel. Bu Hegelciler var. Biraz acele ediyorlar, sık sık söylüyorum. Bu değil bu iş. O mantık bilimi var, Hegel'in. Herakleitos'u ve Parmenides'i almış, eline yüzüne sürtmüş, çorbalamış. Bu kadar acele sonuçlara gidemezsin kardeşim sen. Varlığın ne olduğunu bilmiyorsun bir, yokluğun ne olduğunu bilmiyorsun iki, oluşun ne olduğunu bilmiyorsun üç. Tez, antitez, sentez. Bakın Herakleitos, evrende bir tez, bir antitez olup onların savaşından bir sentez doğduğunu söylemiyor. Herakleitos'ta duraklar yok. Efendim şu oldu bitti bu bir kül tablası... Yok. Herakleitos'ta kül tablası yok, Hegel'de var. Sen bir durağa gelmişsin, orada demişsin ki efendim bu bir sentezdir. O sentez kendi antitezini doğuracak, yeni bir diyalektik başlayacak vesaire. Asla. Herakleitos onu demiyor. Diyor ki; nesne, karşıt ögelerin savaşının sürmesidir. Durması demiyor, dikkat et. Hegel'de ne var? Bir barış, bir savaş var. Herakleitos'ta hem savaş, hem barış var. Fark bu. Yani Herakleitos diyor ki, bir nesne barış içinde ve savaş içinde. Bir barış, bir savaş içinde değil. Bir savaş var içinde,

bir barış var. Peki bu barış ne, işte o savaş diyor. O senin savaş dediğin var ya diyor, işte o barıştır. Yani çatışkılar içerisindeki o sürece biz, şu ya da bu nesne derken, o sürecin adını bir durağanlığa verme hatasına düşüyoruz. Ad verme ona diyor.

M- Böyle olunca, oluş sözcüğü Herakleitos'a uyuyor.

Evet uyuyor.

M- Yani, süreklilik, bir süreç olarak bakıldığı zaman, oluş anlam kazanıyor. Ama durma söz konusu olduğu zaman, bir durak söz konusu olduğu zaman oluş, anlam kazanmıyor.

M- Oluş, devinimi ifade ediyor gibi geliyor bana.

Ontolojiye dönmemiz gerekiyor. Geçen yıl dedik ki: Batılıların bir türlü anlamadığı, başta Platon ve Aristo'nun hiç anlamadığı bir şey var. Gidip saplanmışlar Pisagor'a. Onu da öğren, çok şeyler var Pisagor'da, yadsımıyorum. Ama şimdi sen eğer idealar kuramını geliştireceksen, önünde Efesoslu çok daha güzel bir örnekti. Çırılçıplak. Boyut... Düzey... Şimdi dikkat et. Thales, çıkmış... Bu güzel bir şey, sorularınızla bizim programı iyi aksatıyorsunuz, kutluyorum. Hoşuma da gidiyor. Bugün zor gireceğiz esas konumuza. Çok güzel. Thales diyor ki temel töz sudur. Her olan, ondan türemiştir, onun bir türevidir. Bir su var, evrenin temel ögesi olarak. Thales böyle diyor. Bu su dönüşmüş, toprak olmuş, taş olmuş, hava olmuş, ateş olmuş. Öteki ögelere dönüşmüş. Bir nesne, temel de olsa yok oluyor, başka nesneye dönüşüyor. Bir dönüşmeden, değişmeden söz ediyorsak artık, değişmeye dönüşmeye başlayan nesnenin kaldığından söz edersek tutarsız düşünürüz, o gitmiştir. Şimdi sen yumurta diyorsun, değişti, civciv oldu. E yumurta nerede? Senin yumurta hala duruyorsa, bu dönüşme olmaz. O civcive dönüşmüşse, yumurta yok artık. Burada bir nesne başka nesnelere dönüşüyor, değişiyor. Burada ne alanındayız biz? Durağanlıkla devingenlik, durağanlıkla değişme, durağanlıkla oluş alanındayız. Thales, durağan bir nesne yoktur, diyor. Temel nesnemiz sudur, o da hep değişiyor, diyor, başka nesnelere dönüşüyor. Her olan, tanrılarla doludur diyor. Greklerde, hele hele İyonya'da, bir tanrı şeyi yok arkadaşlar. Yani Hesiodos, Homeros gelmiş geçmiş. O çok tanrılı düzen yaşamış. Buraya geldiğimizde, adamlar kütük gibi durmuşlar. Thales'te bunu görüyoruz, Anaksimandros'ta, Aneksimenes'te, hele hele Herakleitos'ta, hele hele Ksenophanes'ta. Ne diyor Ksenophanes? Trakyalıların tanrısı diyor, tam

da bizim Müjdat'a benziyor. Vallahi, mavi gözlü, kırmızı saçlı diyor. Trakyalıların tanrısı, çünkü Trakyalıların kendileri öyle. Bunu Ksenophanes söylüyor, ben espri olsun diye söylüyorum. Aynen böyle. Arapların tanrısı siyah diyor, çünkü kendileri siyah. Bak diyor, benzetmeyi biraz daha ileriye taşıyor. Diyor ki; aslanların, öküzlerin, atların elleri olsa, resim yapsaydılar onların da tanrıları at, öküz ve aslan olurdu. Yani insanbiçimci. Thales diyor ki, her şey tanrılarla dolu. Tabi sözünü ettiği, bizim, şunun, bunun, Ali'nin, Veli'nin bildiği tanrı değil. Diyor ki, evren canlıdır, devinir. Hatta Herakleitos, ünlü bir adam, bütün Efes'te yayılmış, kral ailesi, kral olacakken reddetmiş bir adamdır, kardeşine, bilmem kime bırakmış. Ne yapıyor, aşık oyunu oynuyor, Artemis tapınağının önünde, gelene gidene sövüyor. Öyle bir herif. Köylüler duymuş Herakleitos'un ününü, bunu ziyarete gitmişler. Evine varmışlar, oturmuş ocağın başında ısınıyor Herakleitos. E köylüler bakmışlar, ya koca Herakleitos bu mu? Ocağın başında oturuyor. Kılık kıyafet Heidegger gibi bir şey. Tabi çok zeki, büyük bir beyin. Çakmış manzarayı. Demiş, gelin gelin burada da tanrılar var. Siz her yerde tanrı ararsınız, görkemli şeyler ararsınız, burada da var, diyor. İyonya kavrayışı bu. Şimdi arkadaşım, geçtik Anaksimandros'a. Demek ki Thales'te bir boyut yok, hep düzeylerde olup bitiyor. A, B oluyor; A, C oluyor; C, bilmem ne oluyor, dönüşüp gidiyorlar, düzeylerde. Bütün savaş düzeylerde. Boyut yok.

Anaksimandros'a geiyoruz. Aperion... Sınır. Bizanslılar, Beyoğlu'na pera derler. Niye? Sınır, öte. Bu kadar basit. Sınırdaki olan yer. Bizanslılar orada oturmamışlar, orada üzüm bağı, bahçe, yazın pikniğe gittikleri bir yer. O zaman diyorlar ki öte, sınır, pera. Peros, Platon'da ve daha çok da Parmenides'te önemli bir terimdir. Peros Anaksimandros'ta çok önemli bir terimdir, a-perion, sınırsız demektir. Sınırsız olan belirsiz demektir. Boyutta bu var. Bunu söyleyen Anaksimandros. Hatta Nietzsche, Anaksimandros'u anlatırken, ki İyonya öncesine çok güzel bir kitap ayırmıştır: Trajik Çağında Felsefe^[8]. Çok muhteşem bir kitaptır. Diyor ki, Thales'ten sonra Anaksimandros'un yaptığı o kadar görkemli bir sıçrama ki karşısında ne yapsak azdır. Gerçekten öyle. Thales'ten Anaksimandros'a geçmek müthiş bir şeydir. Diyor ki; boyutta, aperion var. Evrenin temel düzeneği sınırsızdır, belirsizdir. Düzeylere ineceğiz, senin soruna ancak böyle cevap verebilirdim, pat diye veremem. Şimdi düzeylere indiği zaman, ne oluyor? Diyor ki, nesneler oluşa geçerler. Şu olur, bu olur, elma olur, armut olur, ağaç olur, deniz olur, insan olur, öküz olur. Aperion, sınırsız, sınırlanır. Sınırlanmak ne demek, işte Müjdat'ın sınırları

var. Üst, alt, bel. Diyor ki sınırlanmak, çok kötü bir şeydir, suçtur. Aperiona ihanettir.

M- Herakleitos'ta bir fragmanında bunun tam tersini söylüyor.

Geleceğiz.

M- Her şey sınırlıdır diyor.

Acele ediyorsun beyefendi. Zaten senin o dediğini anlatmak için girdik buraya. Şimdi bak, diyor ki sen oluşa geldin, sınırlandın, iyi halt ettin, bedelini ödersin. Bedelini öder, aperiona dönersin diyor, senin yazgın budur. Düzeylerde olup bitenler önemli değil, boyutta diyor. Buradaki gibi aperion, sınır bulunduğu yok olmuyor. Burada su yok oluyordu, başka bir şey oluyordu. Burada aperion duruyor, kalıyor. Bak şimdi çizeceğiz. Kalıcılık ve geçicilik, durağanlık ve devingenlik... Batılılar bunu yapamadılar, beceremediler. Kalıcılık adına aperion yerinde duruyor. Dayağı yiyen geliyor oraya. Ot kuruyor, dönüyor. Peki gelecek sene ot olmuyor mu? Oluyor. İşte Anaksimandros onu diyor. Sen gittin ot oldun, biraz büyüdün, işte bak bir rüzgar geldi kavurdu gitti, diyor. Senin karşıtın seni yok etti diyor. Sen gittin, diyor, cezanı çektin. Gelecek sene başkaları gelecek. İşte, evren böyle dönüp duracak. Ama aperion hep var, dikkat edin. Başka bir şeye dönüşmüyor. Bir ananın çocuk doğurup salladığı gibi, kendi kalıyor. Yumurtanın civcive dönüştüğü gibi değil. Anaksimandros, bunu diyor. Oluşa geçmeyi, kara bir gözle görüyor. Diyor ki sınırlanmak bir felakettir. Daha sonra göreceğiz arkadaşlar, sınırlanmayı...

Sınır, Pisagorcularda kutsaldır. Bakın burada, suçludur. Pisagorcular da diyor ki sınırlanmış şey belli şeydir. Haddini hududunu bilir, ne olduğunu bilir, başkasına tecavüz etmez. Bellidir o, çok kutsal bir şeydir. Sabahleyin kalktığında yatağını yap, diyor. Orada yatak izin kalmasın, seni tanırlar. Seni tanıyınca öldürürler, diyor. Orada sınır, kutsal. Nesneler kendi sınırlarında var olurlar.

Herakleitos'a döndüğümüzde, Herakleitos aperion demiyor ama boyut diyor. Nedir onun boyutu? Logos^[9]. Her şey logosa göre olup biter diyor. Logos, boyut. Herakleitos'ta, dün biraz söylemişim, ateş de var. Burnette, Karl Popper daha çok bu ikisi tartışmıştır. Ateş, Herakleitos'un felsefesine yapışıyor, uyuşuyor, ya da ters düşüyor. Ben ters düştüğü görüşündeyim. Neden diyeceksin. Eğer biz ateşi boyut olarak alırsak, logos boşta kalıyor.

Bana öyle geliyor ki ateş ögesi, Herakleitos felsefesinin bir sürçme taşıdır, ayağı takılıyor orada. Logosa göre olup bitiyorsa her şey, yani Platon'un idealar diyeceği şey, bir insan yapısı var, Aliler, Veliler, Ahmetler, Johnlar, ölüp gidiyor ama insan sürüyor. Logos dediği, insan olmak, ağaç olmak, bitki olmak, hayvan olmak. Evren, bir yapıya göre olur, diyor. İşte buna kalıcılık diyor Herakleitos. Ötekilerin anlamadığı bu. Evrenimiz geçici bir evren değil, kalıcı bir evren. Burada biz kalıcılıkla geçicilik arasındayız. Demin sözünü ettiğimiz, her nesne değişir diyen de Herakleitos. Tamam diyor, durağan bir nesne yok, her şey değişir. Akarsu gibidir. Bir suya iki kere giremezsin, diyor. Bir göle de iki kere giremezsin, akması gerekmiyor. Bir kayaya da iki kere oturamazsın. Onu aşırı uca taşı. Nietzsche diyor ki: Herakleitos, nehre iki kere giremezsin der, onun üstündeki köprüden de iki kere geçemezsin. Güzel değil mi? İkinci geçişin, ne kadar yakın olursa olsun o değişmiş olacaktır. Dikkat et, devingenlik, değişme ve durağanlık arasındaki çatışkı ile geçicilik, kalıcılık arasındaki çatışkıyı karıştırmayacağız. Herakleitos, kalıcıdır. Benim evrenim diyor, kalıcı. Logosa göre olup biter, diyor.

M- Logostan kastı, evrenin yasaları değil mi?

Evet. Her şey ona göre olup biter diyor. Fragmanları aç bir daha oku. Niye gelmişse dünyaya, o gelmiş, o dönüş yapacaktır, logosa göre olacaktır, evrenin düzeni budur, diyor. Ama oluş ve durağanlık, Parmenides'e geçtiğimizde diyor ki; her şey durağandır, değişmez. O da karıştırıyor. Esas kalıcılığın profesörü Parmenides değil, Herakleitos. Ötekinin söylediği son derece yalın bir şey, nesneler değişmez diyor, A, A'dır. Sen Müjdat diyorsan, o Müjdat olmakla bitmiştir diyor. Peki beş sene sonra ne olacak Müjdat? Bunu hiç göz önüne almıyor Parmenides. Ama Herakleitos diyor ki; Müjdat beş seneye kadar darmaduman olur, değişir. Olgusal evrene baktığın zaman, gözünün içine içine sokuyor senin Herakleitos.

M- Bir fragmanında diyor ya Herakleitos. Ben çok açık söylüyorum, çok basit söylüyorum ama beni dinlemeyi, anlamayı bilmiyorlar.

Söyledik dün. Gözleri olup görmeyenler, kulakları olup duymayanlar, diyor. Barbarlar için, gözler ve kulaklar kötü tanıklardır. Yani saldırıyor. Çoğunluk diyor, sürü. Sürüye Nietzsche'den daha beter sorgulama getiren odur, tam cepheden saldıran odur. Eşekler samanı, altına yayarlar diyor, ne desin daha?

M- Şimdi burada şöyle bir şey var. Gündelik hayatta benim sık sık yaşadığım

şey. Ne zaman böyle gündelik bilim dışında düşünmeye başlasam, gündelik dil beni içine çekiyor. Çünkü öbür tarafa, biraz inanmak gerekiyor. Ona dün Herakleitos'ta rastladım. *Umut edilmeyeni, umut etmek gerekiyor* diyor. Ancak, bilgelige öyle ulaşılabilir. Çünkü ne iz vardır, ne de bir yol. Yani bundan dolayı zorluk. Çünkü diğeri çok göz önünde. Bu ise çok göz önünde değil. Yani köprünün değişmesi, çok göz önünde değil. Açık ama onu algılamak, o yolda ilerlemek, inanmayı gerektiriyor. Ona inanmadığın sürece, köprünün aynı köprü olduğunda da ısrar etmeye devam ediyorsun. Bu, sıradanlığı yaratıyor, o tutarsızlığı yaratıyor. Sanki tutarlılıkmiş gibi görünüyor, köprünün hep aynı köprü olduğunu söylemek, ama aslında tutarsızlık.

Peki bir şey söyleyeyim. Ben bunu yaşıyorum. İstanbul'da bir evimiz var. Varınca ev darmaduman. Tozlar girmiş, böcekler girmiş, kapı bilmem ne olmuş. Buraya geliyorum, televizyonu açmak için üç-dört kere usta geliyor. Ne oluyor ki? Kablolar aşınmış, bilmem her şey değişmiş.

M- Yani dünyayı böyle görmek, büyük bir sıçrama.

Müthiş, müthiş. Herakleitos'un bakışını iyi tanımak lazım. Herakleitos, o Hegel gibi, şu gibi, bu gibi değil, çok çok derin. Herakleitos'u Platon epeyi anlamış ama hep oluş yönünden anlamış. Yani ondaki kalıcı unsuru görememiş. Dikkat edersen, Kratylos Diyaloğu vardır. Orada hep bir Herakleitos'u konuşturur. Kratylos, Herakleitos'un talebesidir. O değişme oluyor, olmuyor da demezmiş. Parmağıyla işaret edermiş. Yani ben bir şey dersem, o biraz sonra değişecek, onu ben söylemeyeyim adını. İşin tabi bir yanındır ama doğru bir yanı. Kalıcılık-geçicilik ayrı terim, batılının asla görmediği, değişme-durağanlık apayrı terimler. Parmenides durağanlığın filozofuydu, Herakleitos kalıcılığın filozofu. Terimler çok farklı.

III. Gün

“Ousia”^[10]... Bu terimin Grekçede yazılışı bu. Tabi biliyorsunuz Greklerin harfleri değişik. Bunu iki profesörümüz de “öz” diye çevirmiş. Siz o kitabı Ousia’yı, ki *ousia* onun temel konusudur, öz olarak çevirdiğinizde okuyucu bitmiştir. O kitabı asla anlayamaz. Niçin böyle çeviriyorsun? Arkadaşımız öz ile töz arasında hiçbir fark görmüyor, o da olur, o da olur diyor. Ama olmaz işte. Bu, bizim felsefemizde, töz dediğimiz terimin Grekçe karşılığıdır. Buna niye girmek gereği duydum? Öz diye de bir şey var. Ama *ousia* değil *eidos* olarak var. Nedir bu *eidos*, nedir bu *ousia* ve *eidos* arasındaki temel ayrım? Töz ile öz arasındaki temel ayrım nedir? İnsan birleşik bir nesnedir değil mi? Kaya gibi, taş gibi, toprak gibi, ot gibi, ağaç gibi, at gibi, eşek gibi, katır gibi. Bütün nesneler birleşik olmak bakımından en yaygın ilke. Demek ki birleşik olmayan bir insan olamaz. İnsandan gidelim. İnsan diridir. Taşı, kayayı koyduk orada kaldı onlar. Bitki gibi, hayvan gibi, insan diridir. Diri olmayan insan olmaz, olamaz. Üç, insan duyumludur. Hayvan gibi, görür, koklar vesaire, duyu organları vardır. İnsan düşünür. İnsan ister, yani seçer, iyiyi kötünden ayırır. Bu nitelikler, insanın kaçınılmaz nitelikleridir. Bunları bir kenara koyup insan diye bir nesne yaratamazsınız. O halde bu niteliklerin toplamı, insanın özüdür, *eidos*’udur. Şunu bir kenara koyalım, koyamazsınız. Şimdi belki diyecek ki Müjdat kardeşim, ya hocam bu bir insan dediğimiz nesne, bir metre on santimse? Olsun, bir metre olmak, iki metre olmak insanın temel özelliği değildir. Nesidir, ilineğidir. Siyahlık beyazlık. Afrika’daki zenciye biz insan demiyor muyuz? Simsiyah değil mi? Demek siyah olmak insan olmanın temel özelliği değildir. Şu ya da bu renkte olmak. Pelte bir insan, kekeme bir insan, ama insan. Kekemelik onun bir ufak kusuru, insan olmasını önlemez. Gözü arızalı, bizim Anadolu’da, konuştuk, bir olumsuzluk kültürü vardır. Kör Hasan derler, Kambur Mehmet derler, herkese bir kulp takarlar. Kulp taksalar da o bir insandır. Demek ki, bir nesnenin yapıcı temel özellikleri onun özüdür. Diğerleri de ilineğidir.

İlinek, olmayan ya da şöyle veya böyle olan özellik anlamına gelir. Askeri okula gidiyor öğrenci, ben askeri okul öğrencisiyim. O okul kurallar koymuş. Diyor ki; şu santimden daha düşükleri alamam okuluma, ben cüceyi alamam, diyor. İnsandır, amenna, cebinde nüfus cüzdanı var, o da amenna ama benim yaptığım iş belli bir boyu, en az, asgari diyorsunuz ya, onu gerekli sayıyor. Bir

basket takımı da bu kuralı koyabiliyor. Diyor ki; bana geleceklerin 1.80'den aşağı olmaması gerek. Bir metre on santimlik adam bana yaramaz. Onun gibi. Ama dediğim gibi arkadaşlar bu, ilineklerdir, temel özellikler değildir.

M- Peki, tek tek bireylerin bir özünden söz edebilir miyiz?

Edemeyiz. Ona geleceğiz. Kesin olarak edemeyiz.

M- Yani Müjdat'ın özünden söz edemez miyiz?

Hayır, edemeyiz. Müjdat kendini seçecek arkadaşım, Müjdat hiç kıvrmasın. Sana temel özellikler bir biçimde verilmiş. Duns Scotus var ortaçağ felsefesinde. O diyor ki bu'luk, şu'luk. O nesnenin kendi sesidir, insanoğlu. Gidip ne alıyorsun, patates. Patates alırken bile gözünü yumup beş kilo patates ver demiyorsun. Eşinizin, daha çok benimseyeceği büyüklükteki patatesleri öncelikle seçiyorsunuz. Bir de diyorsunuz ki, hormonlu mu bu? Patateste bile özellik var değil mi? Onun yapıcısı belirliyor onu. Gübre koyuyor, ya da yapay gübre koyuyor, ilaç koyuyor, hormon koyuyor, onun anasını belliyor, ayrı mesele. Ama seni sen yaparsın kardeşim. Senin özün insan olmaktır. Hani varoluşçular, dedi ki hani, olan yoktur, biz kendimizi seçerek oluruz. Burada epeyi eksiklikler var. Bir kere sen sorumlusun.

E- Peki hocam, bu öz değişir mi zamanla? Yani patatesin özü, belki de yirmi yıl sonra, otuz yıl sonra... Ya da insanın özü, yirmi yıl sonra, otuz yıl sonra, ya da iki bin yıl sonra değişir mi? Çünkü koşullar, şartlar, bazı şeyleri değiştiriyor. Hep aynı mı kalır?

Sizin kanaatiniz ne?

E- Bana değişir gibi geliyor. Basit bir örnek, domates. Yirmi yıl önce yenilen domatesle, şimdi yenilen domates aynı değil. Domates ama aynı değil. Acaba özü değişti mi?

Buna geleceğiz. Dediğin soru güzel. Sonuç olarak soylar değişir mi? Soy, tür...

E- Evrim de var.

Tabi evrim de var. Bir kısım soylar silinmiş gitmiş. Var mıydı, yok muydu, kemiklere bakarak bir şeyler söyleyebiliyoruz. Dinozorlar söz gelimi, gitmiş koca hayvancıklar. Bir kısmı çok değişmiş. Ben bitkilerle uğraşırken bu

sorunuza hep takılmışımdır. Bir gün dağlarda gezerken, karaduta rastladım, kaymakamken. Kirazlı köyünde, kıra çıktım, gezerken, bizim Darende'deki karadut gibi... Dedim, ya bu iklimde bu karadut olabiliyor mu? Getirdim, bahçe yaptım ben, şimdi benim muhteşem karadut ağaçlarım var. Darende iklimi ile buranın iklimi pek fark etmemiş. Şimdi şöyle bir anekdot anlatırlar: Abdülhamit'e üzüm getirmişler. Çok hoşuna gitmiş, Maraş üzümü. Ben Malatyalıyım, Maraş üzümü gerçekten çok güzeldir. Padişah develerle toprak getirtmiş. O bitkinin kökünü getirtmiş, üzümler büyümüş olmuş. O üzüm değil. Demişler; padişahım havayı da getiremeyiz ki. Yani üzüm olmasına üzüm de oradaki koşullar onu Maraş'taki kadar güzel yapmıyor.

Şöyle diyebiliriz. Evrenin böyle zamansal boyutuna baktığımızda, çok büyük değişiklikler olmamış. Yani evrim, değişmeler, iklimler, koşullar türleri ya da soyları şöyle ya da böyle bir değişime uğratmış ama insan yine insan kalmış. Demin Müjdat kardeşle onu konuştuk. Herakleitos'un sövdüğü şerefsizler şimdi de var. Sürü, kalabalık diyor. Aşağıladığı kalabalıklar şimdi de tuka basa dünyamızı doldurmuş. Gitmemişler onlar. Dedim ki; ben olsaydım yapan, eyleyen, doğadır, evrimdir, ne ise işte, insanla hayvan arasına da bir tür koyardım. Yani doğa, orada zıplamış gibi geliyor bana. Herakleitos'un bir sözü var, biliyor musun? Doğa gizlenmeyi sever, diye. Doğa orada gizlenmiş bizden, örtmüş kendini. Hayvandan insana nasıl sıçradın? Ben o araya bir şey koyardım diye düşünüyorum. O dediğinize daha köklü olarak geleceğiz. Şimdi devam edelim.

Boyutları ve düzeyleri görürken dedik ki; düzeylerde nesneler bizim zamansal ve uzaysal boyutlardaki karşımıza çıkan nesneler. Düzeylerdeki nesneler onlar. Dağlar, taşlar, ağaçlar, insan olanlar, hepsi. Ama bunların bir de boyutu var, dedik. İşte boyut, bu öz. Dedelerimiz öldü gitti, onların zamanındaki koyunlar yok ama koyun var, buğday var. Onların ekip biçtiği buğday değil ama buğday var. Demek ki boyut, kalıcı olarak, hani Herakleitos'un kalıcılıktan anladığı anlamda, var. Ama düzeylerdeki o değişime uğrayan, devingenlik ve durağanlık ya da değişim ve durağanlık arasındaki, çatışkıdaki nesneler, bir biçimde doğal ölümlerini bitirip geçip gitmişler. Ölmüşler, yok olmuşlar ya da evrenin bütününe karışmışlar. *Aperiona* geri dönmüşler, Anaksimandros anlamında. Demek ki öz, öz olarak kalıyor. Onu söyledik, bir insanı neler yapar, bir ağacı neler ağaç yapar. Şimdi Betül Çotuksöken diyor ki, *bir şeyi o şey yapan özdür*. O nedenle bu çeviri, ousia değil, töz değil özdür. Töz demek ki bir nesneyi tanıyorsak, özellikleriyle, kendinde ve kendinde olarak

tanıyorsak, o yapıcı özelliklerini üstünde tutmuş olarak bir tözdür. Siz dersiniz ki, ben bir insan gördüm, bunu anlarız. Bir elma gördüm, bir deve gördüm, anlarız. Ama dersin ki ben gelirken bir renk gördüm, anlamayız, ilinektir. Bir şeyin rengi olur. Yani **töz kendi olan ve kendi ile tanındır**, ilinek başkasında olandır. Renk, koku, sertlik, yumuşaklık, tat, bir şeyindir. Aristo, Kategoriler’de onu çok güzel söylemiş, kendi ile olan ve bilinenler, başkası ile olanlar. Hakkını vermek adına söylüyorum, başkası ile olanlar. Kendi başına bir beyaz renk göremeyiz. Maksim Gorki ile Çehov bir gün bir parkta oturmuşlar, bankın üzerinde, söyleşi... Çehov demiş ki ben rüyamda, uçsuz bucaksız bozkırda, tek ve boş bir çizmeyi yürüyüp giderken gördüm. Lenin’in çizmesini düşünün. Rusya bozkırlarında yürümüş gidiyor. Gorki diyor ki; bu çok muhteşem bir şey. Burada şu var, bizim felsefemiz bakımından. Çizme kendi başına yürüyemez. Birinin ayağında olmak zorundadır. İlinektir, temel özellik değildir. Çünkü, burada ısrar edişimin nedeni şudur arkadaşlar: Herakleitos, umarım zamanla tam öğrendiğimizde, sizlerle aynı düşüncede oluruz, gelmiş geçmiş en büyük filozoftur. Bunu şu bağlamda söyleyeyim: Martin Heidegger bir felsefe profesörüyle, şöyle 300 sayfalık bir söyleşide, karşılıklı çözümlemelerde bulunmuşlar. İnanın arkadaşlar, tek cümlesi doğru değil. Bu çok acı bir şey. Neden? Martin Heidegger, ontolog, bir. Çok büyük bir ontolog, iki. Bu bile toslamışsa kayaya, düşünmek gerekiyor. Diyalektiğin kurucusu, malum Wilhelm Hegel. Herakleitos’tan tek sözcük anlamamış. O çuvalamanın nedeni şu: Mantık bilimi, Büyük Mantık, bir de parçası var onun. Büyük Mantık’tan okudum diyalektiği, asıl suç Hegel’de. Bal gibi çuvallamış. Garibim, diyor ki; benim logic’ime almadığım, -logic, mantık- Herakleitos’un hiçbir sözü yok. Ben de okuyunca, dedim ki, iyi ki almışsın. Ya almasan halin nice olurdu. Evet, sizden dinliyoruz.

M- Şimdi, Herakleitos’tan önce bir boyut söz konusu değil. Hep düzeyler var. Düzeylerden kast da, benim anladığım, evrende bir sürü nesne var ve bunlar birbiriyle çatışkı halinde, sürekli çatışıyor ve sürekli bir dönüşüm var. Her şey dönüşüyor. Ölerken dönüşüyor, başka şekillerde dönüşüyor ve evren bu zıtların birliği üzerine kurulu. Burada o zıtların çatışması, dönüşmesi, değişim, düzeyleri gösteriyor. Ama evrenin capcanlı olarak devam etmesi, bütün bu zıtlıkların savaşının ötesinde varlığını sürdürmesi, hatta evreni yapması, oluşturması ise boyutu oluşturuyor.

Güzel. Nesneler birbiriyle mi savaşıyor, kendi kendileriyle mi savaşıyor?

M- Aynı zamanda kendi kendileriyle de savaşıyorlar. Çünkü bir nesnenin içinde de kendi kendine çatışan ögeler var.

O daha önemli. Yani kendi içinde savaş sürüyor. Kendi içinde çatışkı var. Anaksimandros savaştır diyor, biliyorsunuz. Boyut Anaksimandros'da var, aperion olarak. Herakleitos'tan bir ufak öge var, onu kafamızda tutalım. Diyor ki, bir nesne, o karşıtların savaşından ibarettir, o bir süreçtir. Ona ad veremezsiniz. Siz Çağlar dediğiniz an, Çağlar, Çağlar olmaktan çıkar diyor. Buna karşı Parmenides ne diyor? Değişim bir hayaldir. Herakleitos da Parmenides de duyu organlarına karşı fazla sıcak değiller. Hele hele Parmenides'de bu tam. Suçlar, ağır bir dille suçlar. Siz, durağan bir nesneye, değişiyor diyorsunuz, ölüyor diyorsunuz, saçmalıyorsunuz diyor. Peki, o nesne yok da ne diye ad verdin, diyor. Peki, o nesne yok da ne diye üzerinde konuşuyorsun, diyor. Bakın bu da bir felsefe. Herakleitos Çağlar diye bir nesne yok diyor. Parmenides de diyor ki; Çağlar yoksa ne diye üstüne konuşuyorsun, ne diye çağlar dedin?

E- Herakleitos, niye Çağlar yok, diyor? Onu ben anlayamadım.

Çağlar niye yok diyor, biliyor musun? Çağlar diye bir nesne, bir noktada, bir an içerisinde, yakalayamıyoruz onu, diyor.

E- Zaman geçtiği için.

Efendim, her an. Zaman geçtiği için değil. Mesela Herakleitos onu vurguluyor. Diyor ki; çok zaman geçecek ki değişecek diye düşünüyorsunuz, o her an değişiyor.

E- Bir an önceki Çağlar'la, bir sonraki andaki Çağlar aynı değil.

Evet, değil. Bir nehre iki kere giremezsiniz. İkinci kez girdiğinizde o sular çoktan akıp geçmiştir. Bu bile, Herakleitos'un anlatmak istediğini, bana göre, tam anlatmıyor. Herakleitos'un anlatmak istediği; sen, şu masaya iki kere bardak koyamazsın. Bir kayanın üstüne iki kere oturamazsın. Birinci oturdun, gittin bir sigara içtin, dolaştın geldin, geldiğinde o kaya değişmiştir, diyor. Bu doğrudur, yanlıştır, tartışılır. Herakleitos'un söylediğini anlamak, ayrı bir konu. Yanlış anlamamak önemlidir. Onu yanlış anladınız mı, ipin ucu elinden gider. Herakleitos'un dediği şudur: Bardak, bu çay kaşığı, öteki, öteki, kendi içindeki karşıt ögelerin savaşını yaşıyor, o bir süreçtir.

E- Bu değişimi sürdüren de çatışkılar.

Çatışkı Hegel’de bir uyuma gelir. Tez, antitez, sentez. Sentez bir uyumdur. Herakleitos bunu şiddetle reddediyor. Harmonia, yok öyle bir şey, diyor. Evrende harmonia yok, ölür o zaman evren, diyor. Türkçesi uyum. Parmenides de diyor ki, madem öyle de ne diye ad verdin? Eğer sen bir nesneden söz ediyorsan, o vardır.

E- Peki, Parmenides’in sorusunun cevabı ne? Niye vermiş o zaman, niye veriyor?

Güzel. İyi bir felsefe talebemiz var. Parmenides, Elea’lıdır. Elea, güney İtalya’da bir kentin adıdır. Herakleitos, İyonya’lıdır. Kara Atina’sında, kara Yunanistan’ında felsefe, Sokrates, sofistler, Platon, Aristo ile fışkırmadan önce bu iki bölgede patlak verdi. İkiisi de görkemli idi. Bir tarafta Thales, Anaksimandros, Aneksimenes, Herakleitos gibi devler vardı. Öbür tarafta da en azından Pisagor vardı, Ksenefones vardı, Xenon vardı, onun ğretmeni Parmenides vardı, Melisos vardı, daha tesi Empedokles vardı. Empedokles, Etna dağına atlamış, ölmek için. Etna dağı sandaletini geri atmış, kendisini de yutmuş. Bir kısım filozoflar, Zeller buna dahildir... Çok acı bir şey, ben çok çok üzülüyorum. Gerçi kişisel bir üzüntü olmanın ötesine geçmiyor ama bakın, Grek felsefesinin temel devlerinden birisi, Guthrie bu sene çevrilmeye başladı, Jagger bu sene çevrilmeye başladı. Jagger’in çok güzel bir kitabı ıktı. Zeller, beş altı senedir var. Bakın, Robin’dan daha bir satır evrilmedi. Burnet’ten bir satır evrilmedi. Ross, o bir mutluluk oldu, Aristo’nun çevirmenidir, çok iyi bir çevirmen, o Kabalcı’nın bir ikramı oldu, çevrildi. Grek felsefesi gibi, insanlığa ışık tutan koskoca bir güneş karanlıkta. Bizim Türkler için karanlıkta. Oturup tartışacaksın, neyi tartışacaksın? Senin ordinaryüs profesörün, *ousiaya* z diyebiliyor. Neden diyorum, bilmiyor. Açık söyleyeyim, bilmiyor özle tözün ayrımını. Bizim böyle filozofumuz sayısız. şimdi ık işin içinden, nasıl ıkacaksan.

Boyut ve düzey meselesini kavrayalım, çünkü bu bize çok gerekli olacak. Daha sonra Platon’un idealar kuramını göreceğiz. İdealar, zlerdir, eidoslardır, boyuttur. Diyor ki Platon; ben ıvır zıvırla niye uğraşayım? Benim ruhum bir zamanlar bu idealarla yan yana yaşıyordu. Onun tezi bu. Beğen beğenme, doğru yanlış, ayrı bir konu. Ben Platon’dan söz ediyorum. Diyor ki, benim ruhum, bir zamanlar idealar evreninde, idealarla komşuydu. Onlara baktı, onları tanıdı, var oluşa geldi ya da oluşa geldi, bizim deyimimizle. şimdi eski bilgilerini

anımsıyor, diyor. Grekçe *anamnesis*^[11]. Eğer Çağlar, bir Şey biliyorsa, bu öğrendiğinden değil, anımsıyor, diyor. İvır zıvır, değişen Şeyler, bana ne, diyor. Bir Şöyle, bir böyle olurlar. Platon, sıkı bir ideacıdır. Böyle bir adam, neden Herakleitos gibi korkunç bir dev önünde iken Herakleitosçu olmamış da gitmiş Pisagorcı olmuş ŐaŐıyorum. Guthrie, Aristo hiç anlamamıŐtı Herakleitos'u, diyor, Platon, biraz anlar gibi olmuştu. Dünyanın en büyük felsefe tarihçisi. Cornford var. Müthiş bir Platon devi. Küçük bir kitabı çevrildi. O kitabında diyor ki, Aristo, Platon'u idealar kuramı bakımından eleştirir. Tam da bu noktada iyice aptallaŐır. Çok ağır bir dil kullanıyor. Whitehead, İngiliz filozofu, diyor ki; baştan başa, bütün felsefe, Platon'a düşülmüş dipnotlardan ibarettir. Platon'suz bir felsefe olmaz, düşünemezsin, yapamazsın. Hani bu işin aŐır uca taşınmış örneklemeŐi ama bir görüştür sonuçta.

Demek ki bizim evrenimizde boyutlar var, soylar var ve oluşa gelmiş bireyler var. Tekil nesneler var. Ya da daha ileride, daha rahat kavrayacağımız gibi tikel nesneler var. Soyu olanın tikeli olur. Güneş, tekil nesnedir, bir tanedir. Ama Çağlar, tikeldir. Çünkü bir soyun bireyidir. Bir tane değildir, o bir soya bağlıdır. O bir insandır. Bir güneŐten bahsedemeyiz, güneŐten bahsederiz. İkinci bir güneş yok çünkü. Çağlar kardeşime soracağım, dille uğraştığı için. Nasıl oluyor da gündelik konuŐmalarda, bal gibi herkes, dilbilgisi, tarihçisi, fizikçisi, kimyacısı, felsefecisi, Şakır Şakır insanlar diyebiliyor, hayvanlar diyebiliyor. Doğru mu? Bitkiler diyebiliyor. Peki, bir Şey sorayım: Evrenimizde kaç tane insan var?

Ç- Tür olarak yok. Bir tane.

Niye çoğul eki kullanıyorlar.

Ç- Herhalde bir insana da insan dendiği için.

Bu yanlış. Tabi ben dille de uğraŐtıęım için, insan olanlar... İnsanlar dersem ben yanlış bir dil kullanırım. Ağaç olanlar, hayvan olanlar... KarŐılar mı sizce?

Ç- Belki felsefede.

Tabi ben de felsefeden söz ediyorum. Gündelik dilde zaten yanlış kullanılıyor. İnsanlar, deyip çıkıyor adam. Bir türün çoğulu olmaz. Ama bal gibi kullanılıyor. İnsanlar diyor, hayvanlar. Tekili nasıl anlatacaksın? Bir insan diyor. Bir insan ama çoğu kez de onu diyorsun. Peki, kategori^[12] ne demek?

Ç- Sınıflandırma

Acaba? Müjdat kardeş, sen ne dersin? Şimdi bir yanlış kullanıma geleceğim.

M- Sınıflandırma dediğimiz zaman, bir türden söz ediyoruz.

Elbette.

M- Ağaç, bir tür. Ağacın içinde, kavak ağacı var, meşe var. Biz onları ayırmak için sınıflandırma yapıyoruz. Ama asıl sınıflandırma, ağaç, insan, hayvan, bunlar arasında olan.

Temel ayrımlar onlar arasında. Küçük ayrımlarla da onlar ayrılıyor. Küçük ayrımlar diyelim, ben öyle diyorum çünkü. Bunu tartışacağız ileride. Şimdi ağaç olmaklık nedir? Uzun ömürlü bitki olmaktır, değil mi? Kayısı da uzun ömürlüdür, elma da... Bir ot gibi değil. Onun temel ayrımı, diri olması, birleşik olması, bir de küçük ayrım olarak uzun ömürlü olması. Ottan ayırdığımız nokta o. Fakat ben onu demek istemiyorum. Her gün kullanıyorlar, sokakta. Diyor ki, bu kategoriye girer. Bu doğru mu? Terim olarak kategoriden ne anlıyoruz? Grek toplumunda yargıç önüne çıkan bir birey suçlanıyor. Sen çaldın, sen öldürdün, sen yalan söyledin. Ona ne yapıyor? Bir eylemler yüklüyor, değil mi? Kategori budur. Kategori yüklem demektir. Mesleğin olur, doktorsundur, o bir yüklemidir. Spor yapıyorsun, futbolcusundur, o yüklemidir. Çiçek seviyorsun, çiçek seversin, yüklemidir. Sinirlisin, o bir yüklemidir. Say sayabildiğin kadar. Kategori, yüklem demektir. O zaman niye biz kategorilere ayrıldı diyoruz?

Ç- Yüklemlere ayrıldı.

Oldu mu bu? Olmadı. Demek ki Müjdat kardeşimizin dediği öbekler, sınıflar, soylar, yüklemlerle oluşur. Kabul mü? Şimdi daha somuta inelim. Beyaz gömlek, siz de beyaz, siz, siz. Ne yaptık? Dedik ki, beyaz gömlekliler bu tarafa. İşte bir sınıf. Peki o öbeği nasıl belirledik? Yüklemlerimizle. Beyaz gömlekli yüklemlerle. Beyaz gömlekli yüklemi, öbek değildir. Ama onunla oluşan ortak kümeye biz sınıf diyoruz.

M- Yüklem, bir şeyi anlatıyor, bir şeyi tanımlıyor. Sınıf ise tanımlananların oluşturduğu küme.

Sen benden güzel ifade ettin. Şimdi onu ben kardeşlerimize kısaca aktarayım da zorluk çekmesinler. Diri olmak, senin içkin yüklemidir, senin içinde. Sen o

yüklem olmadan bir insan olamazsın. İçkin yüklem, kurucu, yapıcı yüklemidir. Masa bacağı, üst tablası, içkin yüklemidir. Bacaksız masa olmaz.

E- Cansız nesnelerin de yüklemi var. Yani sadece insanlara ait bir şey değil.

Elbette.

E- Varlıkla ilgili.

Yüklem, nesneyi demin söyledik, o nesne yapan, öz dediğimiz temel özellikler olabilir. Taşkın yüklem var. Çağlar, futbol oynadı. İçinde var mı? Yok. Eylemi var. Erdem alanı, onu göreceğiz, çok ilginçtir, bu felsefeciler görmediler ve söylemediler, yüklem üzerine yüklemeldir. Nedir o yüklem üzerine yüklemeler? Diyoruz ki; Ahmet çaldı. Arkadan diyoruz ki, çalmak kötüdür. Bakın iki tane kategori sallıyoruz. Ahmet çaldı. Çalmak yüklem değil mi? Nasıl yüklem? Taşkın yüklem. Ahmet'in dışına çıkmış, Ahmet'in içinde çalma diye bir şey yok. Ha içinde niyet olur, şu olur, ayrı da çalmak olarak, eylem olarak, eylem dışarıya fıskırmış yüklem demektir. Çalmak kötü diyoruz. Demek ki başka bir yüklemle o yüklemi değerlendiriyoruz. Ahlak alanı budur. Eylemleri değerlendiriyoruz. Ama bugünkü konumuz o değil. Yüklemlere bilgi kuramı bakımından gireceğiz. İçkin yüklemeler, dışkın yüklemeler, taşkın yüklemeler ve aşkın yüklemeler, dört çeşit yüklemimiz vardı. Kant'ı görürken göreceğiz, Kant kardeşimiz burayı görememiş. Diyor ki; bir nesneye eklediğimiz yüklem, onun bileşik özelliğidir. Analitiklik nasıl oluyor? Bir üçgenin üç açısı var, üç de kenarı var. Sen, üçgen gördüm dedikten sonra, üç açılıdır dersin gülerler adama. Canım üçgen dedin işte, üç açılı. Çünkü üç açılık, üçgende içerilmiştir. Ben üçgen gördüm, üç kenarlıydı. Bu da içkin, bu da analitik. Üç kenarlı olmayan üçgen olmaz. Kant burayı görmemiş. Diyor ki; biz bir nesneye yüklem ekliyoruz, o onun sentetik yüklemidir. Mesela, Çağlar diridir, ona ekledik. Ben o görüşte değilim. Bir nesneyi oluşturan içkin yüklemeler analitiktir. Diri olmayan insan olmaz, duyumu olmayan insan olmaz, usu olmayan düşünmeyen insan olmaz. Bunlar senin içkin yüklemelerin. Ben bir insan gördüm, diriydi. Oldu mu bu? Derler, nasıl insan gördün, ölü insan da mı olur? Gibi. Ben bir insan gördüm, düşünüyordu.

Arkadaşlar ben bugün bilgi kuramına bugün girelim diyorum.

Sempozyum. Platon'un kitabından ufak bir parça alarak girelim konuya. Sempozyumda sevginin en iyisi hangisidir diye bir yarışma açarlar konuşmacılar. Peros ya da phila. Bu yarışmada herkes bir şeyin sevgisini en iyi

sevgi olarak görür. İş Sokrates'e geldiğinde o, Dicotema diye bilici bir kadınla olan sohbetini aktarır, topluma. Sempozyumda, şölende olan konuşmalara, hazır kişilere onu aktarır. Onun anlatımına göre, bir tarafta bilge olanlar, oralara bakacağız. Bilge olanların karşısında ne olabilir Çağlar kardeş?

Ç- Cahiller olabilir.

E- Karşıtı mı?

Evet karşıtı. Ya da olumsuzu diyelim, karşıtı demeyelim.

Ç- Bilgisizler.

Bilge olmayanlar diyelim.

E- Peki, bilge olmayanlar, karşıt mı oluyor? Çünkü bilge olmayanlarda bir sürü şey var. Bilge olanlar bir tane, bilge olmayanlar bir sürü.

Hocam çok hızlı. Güzel ama. Bakınız, ona geliyorum zaten. Bilge olanlar diyor, o bilici bayan, her şeyi bilenlerdir. Yani öyle bir şey olabilirse, tanrısal. Saltık bilgiye sahip olanlar, varsa. Bir yanda onlar, diyor. Platon diyor ki, bunların öğrenmeye gereksinimleri yoktur. Niye yoktur, belli değil mi? Her şeyi biliyorlar. Hocamın sorusuna iyi cevap vermek için şöyle kısa bir somut örnek vereyim ki konumuz o. Ona cevap vermeden konuyu çözemeyiz. Sormuş olmanız da ayrıca iyi. Şurada oturuyoruz, bir bayan orada midyelere gidiyor. Kendini bilmez bir haydut da çıktı önüne, başladı sataşmaya. Olabilir. Hele hele İstanbul'da sık sık görülen bir manzara. Diyorsun ki, bu adam ahlaksız. Gitti elin kadınına saldırdı. Oradan bir delikanlı geldi, ulan, dedi namusa sataşılmaz, bu sataşana birkaç tane indirdi. Geriden izliyoruz. İçimizden diyoruz ki, ulan helal olsun be, bu adam ahlaklı, erdemli. Bak, haksızlığa karşı çıktı. Peki, bir sürü de adam seyrediyor, film seyreder gibi. Onlar için ne diyeceğiz? Bir ahlaksız var saldıran, bir sahip çıkan ahlaklı var, bir de izleyenler var. Ne yapacağız onları, ne diyeceğiz?

M- Onlara da ahlaksız diyeceğiz.

Bilemiyorum. Sizce.

Ç- Hocam olumsuzluk var, bir de zıt var.

Geleceğiz işte, ona geleceğimiz için... Bunlara ne diyeceğiz? Onları polis geldi, yakaladı. İş hukuktan götürelim. Gelin, dedi, burada bir müdahale oldu,

hayvan gibi seyrediyorsunuz. Gelin bakalım, verin ifadeleri. Şimdi bunlar savunmalarında dediler ki; tanımadığımız bilmediğimiz bir kadın, tanımadığımız bilmediğimi bir erkek geldi, sataştı, ben de tatile geldim, niye başımı derde sokayım? Ben o kadına bir şey yapmadım. Ne elledim, ne dilledim, bir müdahalem olmadı. Ben oturmuş, arkadaşlarımla çay içiyordum. Siz de beni yakaladınız, getirdiniz. Yani siz o sataşanla uğraşın, derse, yargıç ne diyebilir?

Ç- Bir şey diyemez.

Bir şey diyemez. Ama Müjdat kardeşimin de vicdanı diyor. Bir kötülüğe karşı susan da öteki kadar ahlaksızdır. Bakın, bu doğrudur Müjdat kardeşimizin dediği. Ama işin pratik yaşamı var. O zaman şöyle diyelim. Platon diyor ki, bilge olmayanlar kimler? Saltık bilgiye iye olanlar diyelim, varsa öyle bir şey. Zaten Platon da var demiyor, Zeus demiyor. Platon'da öyle bir şey yok. Daimon dedikleri üstün güç düşüncesi var, milattan önce dördüncü yüzyıl Greklerinde. Yani Hesiodos ve Homeros gibi tanrıci değil bunlar. Bilge olmayanlar ikiye ayrılır, diyor. Sempozyum olarak özgün kitabın adı, Şölen olarak çevrilmiş. Şölen, uygun bir adlandırmadır. Grekler, bir parça söylemişik, hızla yemek yer, hızla içerler, yemekler kalkar, ondan sonra söyleşi başlar. Grekler şöleden bunu anlıyorlar. Sabaha kadar da sohbet sürer. Hatta millet orada uyuklamaya dalar. Birbirinden habersiz uyurlar. Sohbet sürerken uyurlar. Bunu çevirenler, Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, bu iki kişiyi saygı ile anmak istiyorum, bizim ekinimize çok hizmetleri olan insanlar. İkisi de öldü gitti. Ancak konuyu bilmek adına söylüyorum, yoksa saygısızlık gibi bir tutuma girmeyi asla istemem, çünkü bunlardan ben çok yararlandım. Bu kişilerin kökeni felsefeci değil, dilci. Biraz da mitoloji diyelim, felsefeden çok mitoloji, Azra Hanım daha çok öyleydi. Şimdi siz fizikçisiniz değil mi? Sizin Max Planck'ı çevirmeniz için çok iyi Almanca bilmeniz gerekir. Ama, Çağlar çok iyi Almanca bilse bile Max Planck'ı çeviremez, siz çevirirsiniz. Çünkü orada fiziksel terimler var. Demek ki Max Planck'ı, Einstein'ı, Heisenberg'i çevirmek için hem fizikçi olmak gerekiyor, hem de Almancayı çok iyi bilmek gerekiyor. Almancayı çok iyi bilen salt dilci, onları çeviremez. Burada da öyle bir şey olmuş. Çevirirken, ben okuduğumda fark ettim, suçlayarak değil ayırdına vararak, bilge olmayanları ikiye ayırıyorlar. Karşıt ve çelişik terimi kullanmadan. Oysa ki bunlar kullanılsaydı çok rahatlık olurdu. Çünkü bilge olanların tam karşıtı bir, cahiller, kara cahiller. Pierre Hadot ne diyor bunlara biliyor musun? Deliler. İki, filozoflar

diyor, garibinize gitmesin. Bunu söyleyen Platon kardeşimiz. Cahiller ve filozoflar. Kimmiş bunlar, bilge olmayanlar. Cahiller sizin söylediğiniz, karşıtlıklar. Beyazın karşıtı nedir, siyahtır. Ahlaklının karşıtı nedir, ahlaksızdır. Sıcakın karşıtı nedir, soğuktur. Bu cahiller, karşıtlar. Filozoflar da çelişikler. Çelişik ne demektir? Şöyle diyelim, karşıtlık çelişkili olmanın en aşırı ucudur. Çelişki öyle olmayandır. Mesela beyaz dedik değil mi, bunun karşıtı siyahtır. Ama yeşil, onun çelişkili halidir. Mavi, sarı, öteki renkler, siyah hariç çelişiklerdir. Yani beyaz değiller ama siyah da değiller. Demin söyledik, birisi saldırdı, birisi koruyor, gerisi de seyrediyor. Seyredenler çelişik olanlar.

E- Arada olanlar mı yani?

Arada olanlar.

E- Biraz önce o ayrımı ben yapacaktım da, soğuk ile sıcak arasında çok zıtlık yok. Aslında soğuk, az sıcak demektir. Ya da beyaz ya da siyah...

Siz nicelikten, dozdan, derecen gidiyorsunuz. Doğru, fizik ona dönüştü. Ben felsefeden konuşuyorum.

E- O yüzden arada olanlar mantıklı yani.

Katılıyorum. Yani niceliksel fizik var, o tamam. Bir derece farkı var, yoksa soğuk sıcak, tabi ona katılıyorum. Ama biz, yapısal olarak konuşuyoruz, ahlaklı ahlaksız, karşıtı öğretmek adına söylüyoruz. Nemli kuru... Yoksa dediğin derece farkı, onu biliyorum. O kabul de. Ama ahlaksız, ahlaklının derece farkı değildir. Yani sosyal alanda...

E- Tamamen farklı.

Çok farklı. Doğrudan, tam cepheden, karşı. Şunu kısaca söyleyebiliriz, bunu aklımızda tutmamız gerekiyor. Her karşıt olan, aynı zamanda çelişiktir. Ama her çelişik olan karşıt değildir. Orada oturuyor, hiç karışmıyor, ben o işe sürtünmem diyor. Ahlaklının karşısında ahlaksız var, saldıran ahlaksız, koruyan ahlaklı, peki bunlar ne oluyor? Bunlara ne diyebiliyoruz? Ahlaklı olmayanlar. Sen ahlaksız değilsin ama, ahlaklı da değilsin. Tamam senin yakandan tutup götürmüyorum, ceza veremiyorum senin gibi bir şerefsiz ama sen de kafanı kaldırma, süttten çıkmış ak kaşık değilsin. Bak sen orada oturdun, seyrettin, sen ahlaklı olmayansın. Toplumumuz % 99 ahlaklı olmayanlardan oluşur, seyreder. Kavgayı seyreder, olumsuzluğu seyreder, sıvışır. Martin

Heidegger diyor ki; herkes gibi düşünürüz, herkes gibi öksürürüz, herkes gibi koklarız, herkes gibi de sıvışırlız.

Şölende arkadaşlar, bilge olmayanları ikiye ayırıyor. Cahiller, Pierre Hadot'u tanıyacağız, çok iyi bir Fransız filozofudur, gölgede kalmış bir filozoftur, çok yazık. Foucault ondan çok ders almış, çok yararlanmış ve derinliğine bir saygı duyuyor. Platon diyor ki; bu cahiller de şu mutlak bilenler gibi bilgiye hiç gereksinim duymazlar. Bunlar her şeyi bildikleri için, bunları da her şeyi bildiklerini sandıkları için. Çünkü bunların kafası tıka basa dolu. Biz sanırız ki diyor, filozofun kafası dolu da cahilin kafası boş. Tam tersi, cahilin kafası doludur, diyor. Samanla dolu, sakatatla dolu, ne ile dolu ise dolu. Diyor ki; filozof bilmez, ben öğrenmek istiyorum der. Sokrates'le ilgili bir diyalogda... Onu konu etmemiz gerekiyor, "benim tek bildiğim şey, hiçbir şey bilmediğimdir". Arkadaşlar Sokrates'in öyle bir lafı yoktur. Onu birileri uydurmuş, söyleyip atıp tutuyorlar. Sokrates'in dediği şu; *bilmediğimi biliyorum, bilmediğimin bilincindeyim*. Şunu biliyorum bilmiyorum demiyor. Birisini yakalıyor, Çağlar'ı yakalıyor. Ahbap gel bakalım. Şu erdem dediğin şey nedir senin, bana öğret diyor. Ben bunu bilmiyorum. Sokrates burada sınav çekmiyor. Bunu tartışalım seninle. Her Atinalıyla konuların derinliğini, özünü, hani demin söylediğimiz gibi, o eylemi o eylem yapan öğeleri bulmak istiyor. Yiğitlik nedir, diyor, cömertlik nedir, bilgelik nedir, ben hiçbir şey bilmiyorum. Öyle bir palavra yok ortada. Sen acaba onu doğrusunu biliyor musun? Atina bundan rahatsız olmuş. Derinliğine rahatsız olmuş, mahkemeye çekmişler. Sen demişler, çocuklarımızı azıttın, dinsizliği öğrettin. Tabi şu var arkadaşlar; din yok ki dinsizlik öğretsin. Gençleri, kimseyi başkaldırmayı öğretmedi. Kendi bile başkaldırmadı. Fakat birileri rahatsız oldu. Sokrates sorguluyordu. *Sorgulanmamış yaşam, yaşamaya değmez, yaşamınızı sorgulayın*. Onu diyordu. Daha sonra Martin Heidegger, güzel söz edecek. Diyor ki; *sorgulama, düşünmenin dindarlığıdır*. Sorgulanmamış bir yaşam gerçekten utanç verici bir yaşamdır. Bizim insanımızın yaptığı da budur. Bizim insanımız şudur budur, göklere çıkartacak halimiz yok, sorgulamıyor. Hiçbir şeyi sorgulamıyor.

Demek ki arkadaşlar, cahilin kafa tıka basa dolu. Onun içine bir şey sokamazsınız. Ben köylü çocuğuyum, köyde büyüdüm, hayvanlar, doğa ile iç içe, yüz yüze büyüdüm. Bu da çok hoşuma gidiyor, iyi ki yaşamışım, diyorum. Kene gelir konar, vururum, gelir, etrafımda dönmeye başlar. Ne inat hayvan, derim. Sağlam da, ölmez kolay. Keneler o zaman insan öldürmüyor, şimdiki keneler, sizin dediğiniz gibi, adam öldürüyor, değişmişler. Ben yıllarca

Takiyettin Mengüşoğlu'nu okudum. Felsefeye Giriş'inde miydi, İnsan Felsefesi'nde miydi, ikisinden birinde. Diyor ki Alman hayvanbilimci; kenelerin gözü yok, kör demiyor. Çünkü gözü olmayana kör denmez. Kör, gözü olup da görmeyene denir. Diyor ki, kene bir ağaca çıkar, orada bekler. Alttan bir memeli geçince kendini bırakır, kanını emer, doymuşsa tam, ölür gider. Eğer bir memeli hayvan, geçmemişse on sekiz yıl aç kalır. Kene asla görmez, kokuya göre yaşar. Ben de vuruyordum, niye inat ediyor diye. Yani arkadaşlar, birileri size karşı inat ediyorsa, ben anlamıyorum diyorsa kızmayın. Kene gibi onun gözü yok. Kafa dolmuş. Dünya kanıt getirin, dinlemez o.

Gelelim filozoflara. Filozofun kafası boştur, o öğrenmek istiyor. Bilge olmayanlar. Bakın arkadaşlar, ayırım bizi şaşırtmasın. Filozofu Platon, bilge olmayanlara sokuyor. O sürekli, kendini bilgiye adanmış ve felsefe terimi oradan çıkıyor karşımıza.

M- İlk kullananın Herakleitos olduğu...

Herakleitos ya da Pisagor. Çünkü Herakleitos bir fragmanında diyor ki; bu Pisagor kendini filozof sanıyor. Çok büyük araştırmacı sanıyor, hiçbir şey bilmez diyor. Ksenefones'e, onlar bilgi hamalıdır diyor. Burada bir bekçi Bayram vardı, ne derdi biliyor musun? *Eşek, kitap taşımaktan müteessir olmaz*. Ne yüklersen götürür. Anayasa da yüklesen götürür, tırnak içinde söylüyorum "Kitab-ı Mukaddes" de yüklesen götürür. Onda bir kaygı duymaz. Onlar da öyle. Herakleitos onlara çok acı şeyler söylüyor. Bir kısım insanlar, felsefe terimini, Pisagor'un, -Pisagor, Herakleitos'tan öncedir- bir kısımları da Herakleitos'un kullandığını söylüyorlar. Demek ki, bizim bilgiden, bilgi, epistemoloji, ona girerken bir Platon diyalogundan yararlanmış olduk. Konu şudur, philosophiya, bilgelik sevgisi. Gireceğiz içine. Nedir, ne değildir bilgi.

M- Epistemolojiye girdiğimiz derse, hoca üç çeşit bilgiden söz etmişti. Birincisi, episteme dediğimi bilimsel bilgi. İkincisi doksa dediğimiz, cahillerin doldurdukları şey. Yani cahillerin kafalarını doldurdukları şey. Duyumlarla oluşmuş bilgi.

Şöyle diyelim. Batı felsefesi, deneysel bilgi, duyum bilgisi, us bilgisi ayrımı yapmıştır. Bana bu biraz sırtıkan geliyor. Neden? İşin başından diyorum ki, duyu bilgisi olmaz ki.

M- Bütün bilgiler duyusaldır.

Değil mi? Yani kökeni o. Duyu bilgisi, us bilgisi diye bir ayırım yapamayız. İnsan bütünlüğü, bir özne olarak, bütün organlarını, bütün yetilerini kullanarak bilgi ediniyor. Göz getiriyor, duyum dediğimiz, kulak getiriyor, dokunma getiriyor. Sinirler zihnimize taşıyor, orada bunların birleşme eylemi var.

M- Ama bir öncelik var hocam.

Ben bir şey demiyorum. Hep beraber yapıyoruz demek, birileri önceden bunu yapmadı demek anlamına gelmez. Ama batılılar, öncelik demiyorlar, duyu bilgisi diyorlar.

M- Akıl bilgisi, duyum bilgisi olmadan olmaz.

Batılı öyle diyor. Mesela Descartes, duyulara korkunç saldırır. Niye saldırır, ben anlamam. Duyu bilgisi yok ki saldırırsın kardeşim. Duyunun görevi, belli bir işlevi getirme. Entegre bir iş gibi. Onu yapmışsa tamamdır.

E- Siz biraz önce, duyu kördür, dediniz.

Evet.

E- Belki o yüzden. Çünkü gerçekten bizi yanıltıyor duyu. Ama akılla ulaşılan, Descartes herhalde akılla bunlara varıyor.

Hayır onu kabul edeceğim de şu var. Şimdi Demokritos'un bir sözü var. *Duyular usa der ki, ben olmasan senin halin nice olur?* Ben getirmesem. Şimdi Russel diyor ki, duyuların getirdiği veriler, duyu verileri, güzel bir terim o. Demokritos diyor ki, sanki duymuş gibi, ben getirmesem, sen ne yapacaksın? Ben buna katılıyorum. Nikolai Hartman var, onu da tanıyacağız, çok değerli bir filozoftur, iyi bir ontologtur⁽¹³⁾. Diyor ki; bilinç bilgiyi edinirken, dışarıya çıkar. Çıkmak zorunda, duyularla çıkar, evrenin içine dalar. Görmesi gerekir, duyması gerekir, koklaması gerekir, kendiyle kalırsa hiçbir şey yapamaz. Çark diyor, döner. Buğday olmayan bir değirmen taşının döndüğü gibi, kendi kendini yer, hiçbir şey yapamaz. Gelecek ona, gelmesi gerekir. Aşkındır, diyor. Bilinç aşkındır. Kendinin dışına çıkmıştır.

Ben kitap sarayında, Tüyap eskiden Taksim'in altında idi. Ontolojinin Işığında Bilgi kitabını aldım, felsefe kurumunun standından. Şöyle 22-23 yaşlarında bir delikanlı, 14. Günüydü -o zaman 15 gün oluyordu fuarlar şimdi 10 gün- bey abi dedi, bir şey söyleyebilir miyim? Tabi dedim. Şu aldığınız kitabı ilk alan sizsiniz dedi. Şuraya bakar mısınız, dedi. Baktım, uzun bir kuyruk. Dedi ki; abi

Fusun Erbulak kitap imzalıyor da o kuyruk dedi. Türkiye'nin resmi olması bakımından... Diyor ki, Türkiye'nin şu haline bak, şimdi Altan sağ olsaydı, yazar çizer bu işleri düzeltirdi. Yahu dedim, seni düzeltememiş, koca Türkiye'yi düzeltecek.

IV. Gün

Gerçek terimine örnek ne verebiliriz?

- Gerçek terimine, yaşadığımız pratik, o pratikte tanık olduğumuz olaylar. Onlarımızda tartmamız, ölçmemiz, bimemiz.

Mesela havanın güzel olduğu gerçek midir?

- Tabi.

Müjdat kardeş siz ne düşünüyorsunuz?

M- Ben gerçeği şöyle düşünüyorum hocam. Dünyada nesneler var. Bir de o nesneleri algılayan bir özne var. Özne, nesneye bakıyor, fakat nesnede bir sürü şey var. O bir sürü şeyi ayıklıyor. Bir rnek vereyim altın. Toprağın içine sarılı, altını göremiyorsunuz ama toprağın içinde altın var. Toprağı ayıklıyorsunuz, yıkılıyorsunuz, temizliyorsunuz. Altını ıkartılıyorsunuz. İşte o altın gerçektir.

zneyle ne ilgisi var?

M- Nesnenin gerçekliğiyle, öznedeki o gerçekliğin imgesi farklı şeyler. Himalaya farklı bir şey, Himalaya'nın benim zihnimdeki durumu farklı. Yoksa sığmazdı Himalaya dağları kafama.

O zaman doğruluk ne? Sokakta, bayırda, çayırdaki akşama kadar konuşuruz. Hatta diyebilirim ki zır zır zır konuşur. Yakalarsın, dersin ki, arkadaşım ne dedin? O da bakmaya başlar sana. Tam cepheden bakmaya başlar. Burada ş oluyor. Sokaktaki dil, hep kaçmamız gereken bir dildir. Sokakta algılamışızdır, doğruyla ilgili bir sürü algılarımız vardır ve hemen hemen hepsi de yanlıştır. Bu da bizi rktmemelidir. Ne yapacağız biz, yakasına yapışacağız doğruluğun.

- Hocam sokaktaki dilden bir şekilde koruruz da evdekinden koruyamıyoruz. Daha sabahtan konuşuyorlar, konuşuyorlar. Konuştukları, benim hiç umurumda olmayanlar. Ama sürekli bunlara maruz kalma durumu var. Bundan korunmanın da imkanı yok, evin içinde olunca. Bir şekilde, ister istemez kafaya onlar girmeye başlıyor.

Öyle. Filozofun biri dil başımıza gelir, der.

Ç- Sokaktan bir şekilde korusak bile, sokak evin içine de giriyor. Ondan pek korunulmuyor.

Ben, herkes salt olarak kurtulur demiyorum. Ben bunu en aza indirmek, çünkü bu bir pratik işidir. Şöyle bir örnek vereyim, bir hukukçu olarak söyleyeyim. Bir bakanlığa dilekçe yazdınız, altına da adınızı, soyadınızı elinizdeki kalemle yazdınız, gönderdiniz. Yüzde yüz, dilekçeniz geri gelir. Derler ki, imzalayın da gönderin. İmzadan anladığı nedir, bunu gönderen makamların? İmzadan anladığı bir karalamadır. Şimdi Türk medeni yasasına göre imza, kişinin ad ve soyadını eliyle yazmasıdır. M. K. Atatürk, İ. İnönü. Batılılar hep adını yazar, başka da bir şey yapmaz. Bizim Nuşin Ayiter, medeni hukuk profesörü üstelik. Ehliyet alırken polis demiş ki; hoca hanım imzalamadınız. İmzaladım demiş, yazdım oraya. Hoca hanım adınızı soyadınızı yazmışsınız, imzalamamışsınız. İşte diyor o benim imzamdır. Olur mu hocam? İyi de bu işin profesörüyüm ben oğlum. Çocuklara ders veriyor. Yani ben doğruyu yaptım, sen de uyaydın. Yok öyle bir şey. O diyor ki, benim doğrum bu kardeşim. Doğruluk başka, geçerlilik başka. Hukukta geçerlilik vardır, doğruluk yoktur. Geçerli yasa...

Bu hakikat terimi bizim Türkçede fazlaca boy gösteren bir terimdir. Anlamını ben dahil hiç kimse bilmiyoruz. Ben de buna dâhilim. Hakikat ne demektir, ben bu güne kadar öğrenemedim. Hele hele sokaktaki kullanımına göre hiç bilmiyorum. O zaman yine kendi dilimize döneceğiz, doğruyu bulacağız. Hakikat, gerçek demek midir, doğru demek midir? Onu hiç kimse bilmiyor.

Doğruluk, terim olarak, epistemolojik alanın öz oğludur. Bir şey söyleyebildim mi? Buradan şu çıkacak haklı olarak. Diyeceksiniz ki doğruluk teriminin üvey oğul olduğu alanlar da mı var? Fazlaca var, onları da göreceğiz. Ama doğruluk, epistemolojik, yani bilgi kuramı alanının öz oğludur. Epistemolojide doğru, terim olarak kendi evinde oturuyor, konuk değil. Şimdi onu tanıyalım. Doğruluğun öteki anlamlarına da kapıyı aralayalım. **Doğruluk, bir önerme sorunudur, önerme düğümüdür, yargı düğümüdür.** Ne demektir bu? **Bizim nesne ile ilgili önermemiz ya da yargımız, kafamızdaki imge ile dıştaki nesne, uyum içerisindeyse bu önerme doğrudur, bu yargı doğrudur.** Her tümce, her cümle önerme değildir. “Bana bir kalem verir misiniz?”, bir bildirimdir. “Senden çarşıya gitmeni istiyorum”, bu bir tümcedir ama önerme değildir. Önerme; çay sıcaktır. Nesne ile ilgili bir kategori ortaya koyan cümledir. Yargı, ya da önerme. İkisi de Türkçedir. Nesne şudur, diyoruz. Nesneye içinde olan, dışında olan, üstünde olan bir özelliği yapııştırıyoruz.

Yargı budur. Çok da basittir. Müjdat, bir amcadır. Müjdat'ın içinde dirilik gibi, duyumluluk gibi, düşünme özelliği gibi, birleşiklik gibi bir özellik değildir amca olmak. Dışkın bir yargıdır. Yargıları göreceğiz, çok da güzel bir konu. Eğer Müjdat'ın erkek kardeşi varsa, erkek kardeşinin de çocuğu varsa, Müjdat amcadır ve bu önerme doğrudur. Dedik ki Müjdat bir amcadır. Dışkın yargıdır, amcalık dışarıda. Kardeşi olmasaydı ya da kardeşi evlenmemiş olsaydı, evlenmiş çocuğu olmamış olsaydı, Müjdat amca olmayacaktı. Bekleyecekti amca olmanın gününü. Hele hiç erkek kardeşi yoksa ebediyen amca olamayacaktı. Amca olmaklık, bir bağıntı yargısıdır, dıştaki bir yargıdır. Bizim içimizde değildir amcalık.

Demek arkadaşlar, doğruluk dediğimiz zaman, ortaya koyduğumuz, nesne ile ya da töz ile, ya da olan ile, ya da olgu ile ilgili önermemiz, nesnesine uyuyorsa bu önerme doğrudur. Doğruluk tamamen, yargılarımızla ilgili bir durumdur.

Gerçeklik nedir? Gerçek olmanın önerme ile uzak yakın ilgisi yoktur. Nesnenin yapısı ile ilgisi vardır. Onları da örnekle gösterelim. Müjdat kardeşimiz, almış şöyle bir kilo ağırlığında, sarı renkli bir metal. Gitmiş, usta bir kuyumcuya. Arkadaşım, bu altından bana bilezikler yap. Birileri Müjdat kardeşime bunu satmış. Müjdat'ın elinde gereç yok, mesleği o değil, giyim kuşamdan anlıyor, altın işinden anlamıyor ama altın, kışkırtıcı bir nesne. Ucuz da bulmuş almış. Şimdi de bunu bileziğe çevirmek istiyor. Kuyumcu alıyor, aletlerini kullanıyor, Müjdat bey diyor, bu altın değil. Gerçek altın değil der kuyumcu ama ben felsefeci olarak *altın değil* diyorum. Bu ne demektir? Sahte. *Sahte altın* da olmaz, sahtedir bu. Altınsa sahte olmaz. Demek oluyor ki sen, altın diye sahtesini yutmuşsun. Senin elindeki nesne, gerçek anlamda bir altın değil. Senin sandığın, uyduruk bir altın ya da metal. Sana deniyor ki, arkadaşım bu gerçek değil, sen bunu al götür, çöp tenekesine at. Çağlar kardeşim, bir arkadaşıyla sürekli iş yapıyor, koşturuyor, eyliyor. Bir gün birileri dürtüyor, ya Çağlar, ben seni severim, o senin arkadaşın gerçek dost değil diyor. Neden, diyor Çağlar. Ya sağda solda seninle ilgili langırt ediyor, dost etmez. Burada gerçek olma, nesnenin özelliğiyle ilgilidir. Cebinde dolar var, para var, Türk lirası var, götürdün, bir şey alıyorsun. Diyor ki, beyefendi bu sahte, gerçek değil. Nesnenin doğası ile ilgili bir şeydir, gerçek olmak. Onun için sokakta, *gerçekleşti* gibi laflar doğru değil. Gerçek olmak nesnenin doğasıyla, o nesne ne ise o olmaktır.

Her alana bunu kaydırıp anlatabiliriz. Gittin tarlaya, kavun toplayıp yiyeceksin,

ekmişsin. Alıyorsun birini, kesiyorsun, kelek diyorsun. Eşin diyor ki, getir. Diyorsun, daha kelek. Demek ki *gerçek* kavun olmamış daha. Karpuzu kesiyorsun, daha yemyeşil, kızarmamış. Her şeyde bu böyle. Gerçek olma, o nesne ne ise, bütün özelliklerini tam taşıması demektir. Dikkat edin, doğrulukla uzak, yakın ilgisi yok. Hiç ilgisi yok.

E- Altın tamam, sahtesi var. Olmamış kavuna ne diyeceğiz? Gerçek değil mi o.

Şöyle bir şey, anladım. Pazara getirdin. Ne diye satacaksın onu? Kavun diye.

E- Turşusunu yaparız mesela. Kullanabiliriz yani.

Kullanamazsınız değil. Siz şimdi tatile gelmiş bir insana kavun satıyorsunuz. O da turşu niyetine değil, kavun niyetine alıyor. Dikkat buyurun. Alıyor, götürüp kesiyor, üç dört tane almış, hepsi yemyeşil, kelek çıkıyor. Bu adam ola ki çıkıp gelebilir. Der sana, bak kavun diye verdin bana, hep yemyeşil çıktı. Siz ona kelek niyetiyle satsaydınız, deseydiniz, hanımefendi bunu turşu kurmaya alıyorsanız alın ama yemek için alıyorsanız henüz kavun değil. Olay bu.

M- Bir meyvecide şöyle bir şey görmüştüm. “Ben gerçek erik satıyorum.”

Orada öyle. Salatalık, küçük, turşu için alıyor tamam. O turşu için gerekli olan. Turşu için ısmarlasan sen, böyle böyle salatalıkları getirse, kardeşim olur mu, dersin. Ben sana turşu için demiştim. Yani orada, kesin olarak çatışkı var. Tam nesne olması için savaş devam ediyor. Bir noktaya geliyor, tam lokum gibi oluyor kavun, ondan sonra düşme başlıyor. Çürüme başlıyor. Herakleitos’unuzun nesnesi. Çatışkı halinde. Bir gün bakıyorsun ki savrulmuş gitmiş. Gerçeklik kesin olarak bu anlama geliyor.

M- Peki hocam. Gerçeklik, nesnelerin hemen yüzeyinde midir yoksa bir işlemden geçmesi mi gerekir? Altın örneğini o yüzden verdim. Gerçekliği kolayca bilebilir miyiz, yoksa bir işlemden geçirdikten sonra mı bilebiliriz.

Bilemeyiz. Her zaman bilemeyiz. Mesela, önüne bir bardak sıvı koydular. Kokluyorsun, ediyorsun, bir şey anlamıyorsun. Yanında da turnusol kağıdı var, yokluyorsun. Diyorsun, bu asitmiş. Turnusol kağıdı olmadan onun asit olduğunu anlayamazsın. İstedığın kadar uzman ol.

E- Yani deney gerekiyor.

Deney gerekiyor, sonuç bu. Ama bu her şey için doğru değil. Mesela, ben

pazarda köylüler görürüm, gelir elini koyunun sırtına atar. Bakar, alıcıya der ki, bu mal şu kadar kilo çeker, al. İşin uzmanı. Bir Malatyalıya da ki, şu meyve nasıl? Hemen anlar. Ama bu, her şey anlaşılır anlamına gelmez. Hatta bazen, bir sürü deney yapsan bile anlayamayacağın çok nesneler vardır.

E- Kavun örneğinden gidersek, olmamış kavunun gerçekliği yok mudur? Onun gerçekliği nedir?

Bakınız. Gerçeklikle, yine geleceğiz biraz sonra, olgusallığı karıştırmayalım.

E- Belki de ben kavramları karıştırıyorum.

Sanıyorum. Şimdi, Çanakkale savaşı. Hocaefendi anlatıyor. Efendim diyor, orada gökten melekler indi, gavurların üstüne savurdu kurşunları, yıktı devirdi gitti. Siz diyorsunuz ki, arkadaşım o söylediğin olgusal bir olay değil, atıyorsun. Melek inip Türklere de yardım etmez, ötekine de etmez. Melek var mı yok mu o da ayrı bir hikaye, görmedik, duymadık. Demek ki bunların olgusallıkları yok. Olsaydı duyu organlarımıza çarpması gerekirdi. Senin annen sana, baban sana böyle bir şey var dedi diye, ben senin annenin babanın dediklerine uyacak mıyım der, keser atarım. Olgusal değil. Yani olgusal olmak, düşsel olanın karşıtı. Gerçek olmak, sahte olanın karşıtı.

E- Meleğe, gerçek değil demek yanlış o zaman.

Gerçek de değil, olgusal da değil.

E- Ne diyeceğiz ona? Melek...

İmgesel, hayal, düşsel. Olgusal alanımızda yok öyle bir şey. Olgusal demek, zaman ve uzayda bulunmak demektir. Tam olmakla, gerçek olmakla, uzak yakın ilgisi yok. Bir çocuk doğmuştur. Sakat doğmuştur, kör, topal doğmuştur. Olgusaldır o. Çocuk tamlığına sahip değil ama olgusal. O başka. Biraz sonra biraz daha aydınlanacağız, doğruluğa devam edeceğiz, daha netleşecek konular. Ama bir kavun olmamışsa gerçek kavun diyemeyiz ona.

E- Başka bir şey deriz.

Başka bir şey dersin ama bayan gelmiş kavun alıyorsa, hele de sizi tanıyorsa, hele de sizin fizik öğretmeni olduğunuzu biliyorsa, hocam biraz sonra yiyeceğiz, iyi bir kavun mu, siz iyi kavun diyemezsiniz, utandırır sizi.

Demek oluyor ki bizim nesneyle, imiyle -im de denir, imge diyoruz ya-

imgenin dış dünyadaki bulunuşudur. İmin anlığımızdaki yansıması. Bir göstergedir, işaretir. İmgeyi dile getirmişim, düşünceyi dile getirmişim. Daha ileride göreceğiz arkadaşlar, düşünce asla bize batmaz. Diken düşüncesi batmaz, gül düşüncesi kokmaz, göreceğiz bunları.

Diyorum ki o nedir? Mesela dinamik^[14] adam, derler. Ne demek dinamik? Dinamizmden geliyor. Nereden geliyor dinamizm? Grek felsefesinde, Grek dilinde, dinamizm diye bir terim var. Biz gücül diyoruz değil mi? Latinler ne diyor, potansiyel, *potantia*. Olmuş, edimselleşmişse, aktüel diyor Latinler. Grekler de diyor ki, dinamizm, *energia*, biz Türkler de diyoruz ki gücül, edimsel. Ama vatandaş kullanıyor bir biçimde, dinamik diyor, aktüel^[15] diyor. Aktüele mesela, güncel diyor. Aktüel'in anlamı günce demek değildir. Popülerin^[16] anlamı, şöhret bulmuş demek değildir. Ortaya çıkmış, dile gelmiş demektir. Ama vatandaş, onu olur olmaz kullanıyor. Kullanma da diyemezsin.

Demek oluyor ki doğruluğumuz bizim, doğrudan doğruya nesneye yüklediğimiz yüklemlerle, nesne arasındaki uyumu dile getiriyorsa, doğrudur. Gece yağmur yağdı, doğrudur. Şimdi hava açıktır, doğrudur. Milyonlarca örnek verebiliriz. Doğruluk, felsefede temel konulardan birisidir. İnsanlar hep doğrunun ne olduğunu bulmak için koşunmuş, yorulmuşlar, ömür vermişler. Sofistlerle başladığı söyleniyor, ben kesin olarak katılmıyorum. İlk günümüzde de söylemiştim, felsefe ile doğruluk konusu da başlamıştır. Çünkü Thales, dünya sudan türemiştir derken, bir önerme söylemiş olmuyor mu? Oluyor. Bunun doğru olduğuna da inanmıyor mu? İnanmasa söylemez. Demek ki, felsefe ontolojiyle başlamış demektir. İlla da üstüne bilgi felsefesi yazman da gerekmiyor. Mesela, batılılar derler ki, John Locke'la, Descartes'la başladı. Sırf Platon'un üç tane -öbür kitaplarında parça bölük var- kitabı bilgi üstüne. Doğrudan doğruya bilgi üstüne, başka hiçbir konuya dokunmadan. Aristo'nun yorum üzerine diyebildiğimiz kitabı, doğrudan doğruya bilgi kuramı ile ilgili. Daha buna bir sürü örnekler verilir. Mesela Gorgias'ın lafı; *hiçbir şey bilinemez, bilinse bile dile getirilemez, dile getirilse bile başkasına anlatılamaz*. Protagoras, büyük bir sofisttir. Diyor ki; her şeyim sana göre, olanlar ön bilgisi olmayanın olduğu, olanın olduğu, olmayanın olmadığı bilgisi insana hastır. Daha sonra görecelik, izafiyet diye, bilgi kişiye göre değişir, şekline dönüşmüştür. Ama öyle ama böyle söylenmiştir. Evrenlerle ilgili tasarımlar dile gelmiştir. Şu tarihte başladı. Tarih dersi görmüyoruz ki kardeşim. Buna herkes bir katkıda bulunmuş. Ama daha ağırlıklı olarak, falan üstünde durmuş olabilir. Onun da üstünde yeri geldiğinde dururuz.

Bilgi, doğruluk, evrensel bir konudur. Sadece felsefenin değil bütün bilim dallarının arkasından koştığı bir konudur. Doğruluğun bir epistemolojik konu olduğunu bilelim, bir. Yargılarımızla ilgili olduğunu bilelim, iki. Bir zihinsel tasarım olduğunu, bir özneyi gerekli kıldığını, nesne ile ilgili olmakla birlikte bir de özneyi gerekli, çünkü onun hakkında bir önerme söyleyen özne olmalıdır. Yoksa kaya ne kadar sert olursa olsun, biri kaya serttir demiyorsa, o önerme değildir. O önerme doğru ya da yanlıştır diye mütalaa edemeyiz.

Bir de şunu söyleyeyim arkadaşlar: Üniversite giriş imtihanlarında her sene yapılır bu hata; “doğru bilgi hangisidir?”. Arkadaşlar bir tasarım doğru ise zaten bilgidir. Yanlış bilgi olmaz. Yanlışsa bilgi değildir. Bilgi, doğru olan tasarımın adıdır. *Doğru bilgi, yanlış bilgi* totoloji yapmış oluyoruz. Dişi anne der gibi, erkek baba der gibi. Profesör kardeşlerimiz hazırlıyorlar, *aşağıdakilerden hangisi doğru bilgidir*, yok öyle şey. “Hangisi doğrudur” de “hangisi bilgidir” de. Ama *doğru bilgi* dedin mi, yanlış yapmış olursun.

Doğruluğun konuk olduğu alanlara geçelim. Yani üvey çocuk olarak bulunduğu evlere konuk olalım. Etiğe geçelim. Etik ile ilgili konu anlatmayacağız, doğruluğun etikteki kullanımından söz edeceğiz. Geçmeden önce, epistemolojideki doğruluğun karşısı, yanlışlıktır. Başka hiç terim aramayın. Bu önerme doğrudur ya da yanlıştır. Eğer o tasarım nesnesine uymuyorsa, o önerme yanlıştır. Hatta Platon, bir diyalogunda der ki: Teototos oturuyor -bu bir matematikçinin adıdır- bu önerme doğrudur. Teototos uçuyor, bu önerme yanlıştır. Çünkü Teototos uçmuyor, oturuyor. Nesneye uymuyor, uçuyor önermesi yanlıştır. Aristo’nu şeyleri de var arkadaşlar. Aristo, Platon’un şeylerini çaktırmadan açan, ufak tefek de kendinden katkıda bulunan bir vatandaştır. Yani Platon kadar özgün bir filozof değildir. Ama iyi bir öğrencidir, yirmi sene kalmıştır Platon’un yanında, Academia’da. Çok iyi özümsemiştir. Ondan başka bir de mantığı orijinal olarak ortaya koyan büyük bir filozoftur. Diyor ki Aristo, böyle ufak tefek anekdotlar da katalım, *ağaçtan yanıcı olmayan hiçbir nesne yapamazsın*. Hani dün, öz – töz sohbetimiz olmuştu ya. Diyor ki şu ağaç. Ne yapacaksın ondan? Tahta yapacağım. Yanıcıdır, diyor. Değnek yapacaksın, yanıcıdır. Çünkü ağaç yanıcı bir nesnedir. O nedenle ondan yaptığın her nesne de onun özü yanıcı olduğu için tözleri de yanıcıdır.

Ç- Bu ana önerme mi oluyor?

Evet.

E- Öz oluyor değil mi? Ağacın...

Evet. Zaten ağaç öz, bir tümelin adıdır. Bütün tümeller bir özdür, özü dile getirir. İnsan, ağaç, hayvan, ot, bitki, kuş... Bunlar hep özdür. Bunların, bizim şeyler, versiyonlarıdır, kipleridir, ortaya çıkmış biçimleridir. Olay bu.

Ormanda ağaç var. Marangoz, kesiyor, getiriyor, elindeki tasarımlara göre dolap, masa, sandalye yapıyor. O değişim devam ediyor. Elindeki tasarıma göre nesneler şu ya da bu oluyor. Ama ağaç orada duruyor. Ağaçlık sürüyor, binlerce sene sürüyor, bir biçimde. Tohumundan, kökünden sürüyor.

Bir çiftçi, bak diyor, gelecek sene ben sana yüz kuzu vereceğim, parasını şimdi ver. Bizim Anadolu'da vardır. Ben sana nisan, mayıs aylarında kuzularını veririm. Kuzu yok ortada. Ama adam çoban, hayvan üreticisi. Diyor ki, benim nasılsa kuzularım olacaktır, özü bende. Koç var bende, koyun var bende dişisi-erkeği, ben üretirim diyor. O işin özü bende var. O halde tözlerini satabilirim. Yüz tane koyun, sana satıveriyor. Buğday. Ben çiftçiyim diyor, gelecek sene eker, biçer veririm sana. Mesela, beş ton buğday. Hep olgusal dünyadaki olup bitmelere göre konuşuluyor bunlar. Sen çıkıp da diyemezsin, kardeşim senin elinde yok buğday. Sen de çok iyi biliyorsun ki bu herif çiftçi.

Aristo'nun, ağaç yanıcıdır. Daha sonra David Hume'da göreceğiz. İlginç görüleri var. Sen ağacın yanıcı olduğunu söyleyemezsin, diyor. Niye? E şimdiye kadar yaktığın ağaçlar yandı, bundan sonrakilerin yanacağını nasıl söylersin? Sözel olarak doğru ama ontolojik olarak yanlış. Neden yanlış? Eğer ağaç, içkin yüklemeleriyle ağaç olmayı sürdüreceksen; ateş, içkin yüklemeleriyle ateş olmayı sürdüreceksen, yarın da ateş ağacı yakmayı sürdürecektir. Demin söyledik. Sen bana buğday veremezsin demek, nasıl saçmalamaksa, bu da öyle bir şeydir. Yarın da ağaç yanıcı olacaktır. Deneylemiş olmamız gerekmiyor. Çünkü biz, ontolojik bir bakıştan gidiyoruz.

Demek ki, epistemolojik doğruluğun karşıt olgu ve terimi, yanlışlıktır. Birisi bir bildirimde bulunuyor; arkadaşım sen yanlış söyledin. Yağmur yağıyor, şu anda. Yanlış söyledin, şu anda yağmur yağmıyor. Ağaç yanıcı değildir. Yok arkadaşım, ağaç yanıcıdır, yanlış söyledin.

Etiğe geçelim arkadaşlar. Etikte de doğruluk terimi bildiğiniz gibi, her gün yüzlerce binlerce kez karşılaştığımız gibi kullanılır. *Doğru adam. Ya sen doğruluk nedir bilmez misin? Doğruluğu unuttu insanlar.* Binlerce. Buradaki doğruluk nedir? Burada da bir doğruluk var. Hatta Müjdat kardeşimin okuduğu

bir kitap var Foucault'nun, Doğruyu Söylemek, değil mi? Arkadaşım diyor, hocam diyor, sen doğruyu söylemiyorsun. Mesela, kavun sattın kelek çıktı. Kadın sana diyor ki, beyefendi doğruyu söylemedin. Buradaki doğru hangi doğru acaba? Epistemolojik doğru mu, etik doğru mudur? İşler karışıyor değil mi? Peki, neden epistemolojik alanda doğruluk kendi evinde de etik alanda konuk olarak bulunuyor? Hemen söyleyeyim, etik alanda doğruluğun, esas yerine kullandığımız terim, iyiliktir. İyi olmak, kesin olarak etik bir terimdir. O da kendi evindedir. İyi terimi de etik alanda kendi alanındadır. Karıştıran'da otobüs bekliyorsun. Hanımınla indin, hava sıcak. Şarköy otobüsü oradan geliyor. İyi, diyorsun. Nesi iyi canım bunun, otobüs iyi olur mu? Ama diyorsun. Hatta diyorsun ki, güzel. Hanım güzel, diyorsun, otobüs geliyor. Otobüsün nesi güzel? Saçtan yapılmış, boyanmış, metal bir cisim. Ama kullanıyoruz. Demek ki estetik, etik, epistemolojik terimler dans ediyor. Büyük aşk, diyor. Füsün Erbulak büyük aşk yaşamış. Desene biz boku bokuna yaşadık. Neden büyüktür, aşkın büyüğü nasıl oluyor? Kullanıyor. Süper bilmem ne, diyor. Kardeşim, nereden çıktı bu terimler? Şunu açmak için bunları kullanıyorum: Doğruluk terimi asla etik bir terim değildir. Orada konuk olarak kullanıyoruz. Biz iyi adama doğru adam da deriz. Kötü adama da eğri adam deriz. Etik alandaki doğruluğun karşıt terimi eğriliktir. Epistemolojide doğru-yanlış, orada doğru-eğri... Deriz ki, eğri büğrü bir adam. Ahlaksız adama eğri adam deriz. Sözünde durmayan adama eğri adam deriz, üçkağıtçıya eğri adam deriz. İşini gücünü doğru dürüst yapan, sözünde duran, işleri düzgün adama, doğru adam deriz. Buradaki doğruluk, tekrar ediyorum, göçmen bir terim olarak iş görüyor, gezgin bir terim olarak. Etik alanda da geziye çıkıyor bizim doğruluk terimi. Oysa ki oranın gerçek sahibi, iyiliktir. İyi ve kötü, iyi eylem kötü eylem. Demek oluyor ki, etik alanda bizim doğruluk terimimiz, bol bol kullanılır. Hatta iyilikten de daha çok kullanılır. Ama orada kesin olarak konuktur.

Şimdi terimlerdeyiz. Terimleri içselleştirmeden yol alamıyoruz. Benim deneyimlerim bana onu söylüyor, ezbere gidiyoruz. Terimleri bilmemiz gerekiyor. Terimleri bilmeden olmuyor. Olunca da işte, kullanıyor filozoflar da bu işi bal gibi yapıyorlar. Ve yaptıkları için de, ben söyleyeyim, mesela, geçen sene gördük, duygu denen insansal olguyu, olgu diyorum, insansal bir olgudur, tanımlayan bir kişiye rastlamadım. Bunu size de söyledim. Bu sene de etikte göreceğiz. Duygu filozoflarımızın bildiği olay değildir. Açabilir misin bunu, arkadaşlara sohbet olsun diye?

M- Açalım. Körlemesine gidiyorum, çünkü gerçekten geçene sene hocam ne

anlattı hatırımda değil. Ama duygu, duyularımızla edindiğimiz bilgi, fikir, ya da veri... Duyumlarımızla edindiğimiz verilerin bizde oluşturmuş olduğu durum. Yani duyu ile duygu birbirinden ayrı.

Güzel.

M- Duyu bazı nesnelerden aldığımız veriler, duygu ise o dış nesnenin bizde oluşturmuş olduğu durum.

Orada biraz duralım. Buraya kadar iyi. Geçen sene buna az çok dokunmuştuk. Bakın, oradan devam edeceğiz. Bu örneği geçen sene de verdim, çok hoşuma gidiyor. Bir arkadaşınızla bir kış günü, eksi on derece, buz kesmiş her taraf, çarşıdan evinize doğru hızla gidiyorsunuz, evde sobanız ya da kaloriferiniz var. Eşiniz çorba yapmıştır, böyle beklentilerle gidiyorsunuz. Tam köşede seksen yaşlarında bir ihtiyar, mendil sermiş dileniyor. Oturmuş betonun üstüne, sakalı donmuş, çıkan tükürüklerle donmuş, para dileniyor. Bir nesne görüyorsunuz, bunun tartışılacak hiçbir yanı yok. Dilenen bir nesne görüyorsunuz. Ve bu bir insan, sizin gibi, duygudaşsınız üstüne üstlük. Diyorsunuz, eyvah be, şu dünyanın kavanoz kıcına bak, seksen yaşında adam burada dileniyor. Arkadaşınıza içinizdeki bu düşünceyi aktarıyorsunuz. Şimdi niçin böyle diyorsunuz, köşede oturan bir yaşlı gördünüz, betona oturmuş. Yaşlı, gereksinimi var belli, dileniyor. Dilenmek utanç verici bir şey, bunu da algılıyorsunuz. Gelene geçene yakarıyor, para ver, diyor. Bunların hepsi sizin o nesne ile ilgili algılarımız. Bu yüklemelerin hepsi var ortada. Siz bu yüklemeleri kendinizce bir değerlendirmeye uğratiyorsunuz ve arkadaşınıza diyorsunuz ki, vay be, kahrolsun, ya devlet bunlara niye sahip çıkmıyor, şudur budur. Arkadaşınız diyor ki, ya Müjdat sen bilir bilmez konuşup duruyorsun. Neden? Ya bu şerefsiz var ya, buna babasından katrilyonlar kaldı, diyor. Tarlalar, araziler, işyerleri, şaraphaneler... Bu şerefsiz, yedi, içti, sıçtı, kumar, eroin, esrar, kerhane, bar, pavyon, dış geziler... İşte, şimdi sürünüyor. Bakın, siz isterseniz melek olun, deminki adam olmayacaksınız. Herakleitos'un nesnesi gibi dönüştünüz, gümlediniz gittiniz. Eskisi gibi düşünmüyorsunuz, değiştiniz. Diyorsun ki, vay be, vay şerefsiz vay. Ben de sana acı mıştım ya, sen demek öteberini eline aldın, yedin, içtin. Ya otur lan, ettiğini çekersin. Burada, net bir şekilde söyleyebileceğimiz acıma duygumuz, acıma bir duygudur, tiksitmeye, küçümsemeye, aşağılamaya dönüştü. Bunların hepsi duygudur. Peki, nesne durduğu halde, nesne orada duruyor, ne değişti peki?

M- Nesnenin eylemi.

Nesne ile ilgili bilgiler değişti. Demek oluyor ki, duygu kesin olarak nesneye yönelmez. Duygu eyleme yönelir. Eylemden nesneye yönelir. Yani doğrudan eyleme, dolayımli olarak nesneye yönelir. Bunu biraz açayım. Siz, televizyonda duyuyorsunuz, adamın biri birinin evine girmiş, evdeki çoluk çocuğu kesmiş. Sonra da yakalanmış. Adamın suratını daha görmeden, adamdan tiksiniyorsunuz. Adamı görmediniz daha ama eyleminin haberi geldi. Adam kesmiş, içeridekilerin ırzına geçmiş, parayı soymuş. Bu eylemleri duyuyorsunuz. Sizi, tiksitmeye, aşağılamaya, kin duymaya iten eylemlerle ilgili bilginiz var. Siz bir kızı seviyorsunuz, deliler gibi aşıksınız. Bir gün bir ahababınız çıkıp geliyor. Diyor ki, ya arkadaşım senin o sevdiğin kız, falan filanla da düşüp kalkıyor. Nesne aynı olduğu halde o sevgi gidiyor nefret başlıyor. Niye? Kızın yeni eylemlerini duyduunuz. nceki eylemleriyle seviyordunuz. Biz, duygu alanında, Spinoza'nın asla göremediği bir şey, kesin olarak öncelikle eyleme yöneliriz. Spinoza diyor ki, "bir nesne eşliğindeki kipimize duygu denir".

M- Ben de şimdi tam da Spinoza böyle düşünüyor diyecektim. Eylem diyecektim. Çünkü Spinoza şunu der: Duygular tamamen nesnelerin eylemlerinin bizde yaratmış olduğu etkilenimin sonucudur. Mesela, bir nesne, kız, aşığım. Çünkü bende şöyle bir duygu yaratıyor. Hoşuma gidiyor, tenime değiyor, benimle güzel konuşuyor, eylemi hoş. Benim varlığımı onaylıyor, sürdürmemi sağlıyor, iyi geliyor bana. Aynı nesnenin daha sonra başka insanlarla yatıp kalktığını düşünüyorum ve bu sefer bana zarar verdiğini düşünmeye başlıyorum. Spinoza tam bunu söylüyor hocam. Nesne aynı olsa da eylemler, bende tesir eder ve ben o tesire göre farklı duygulanımlar içerisine girerim.

şöyle bir şey yalnız: Spinoza, daha bir nesne ağırlıklı düşünüyor. Eylemi fazla düşünmüyor. Oraya dikkat etmeni arzu ederim. Tanım tamamen nesneler eşliğindedir, eylemler değil. Ondan sonra duygular zerine David Hume yazmıştır ve iyi de etmemiştir. Hatta ben orayı okurken, Spinoza'dan sonra keşke bunları yazmasaydın dedim. Spinoza'nın duygu zmlemesi hoşuma gitti, yalnız bu ek yapılmak lazım. Yani kesin olarak Spinoza, eylemler demiyor.

M- Ben küçük kıza, Spinoza eşittir eylem olduğu için, Eylem ismini verdim.

İyi etmişsin. İyi etmişsin de sadece o önermeye bir daha dikkatini çekerim. Bir de sen bak. şöyledir, nesneler eşliğinde diyor. Dikkat edin. O felsefe adına bir

kayıptır. Eylemler eşliğinde... Neden bunda ısrarlıyım? Biz etiğe geçerken, duyguları kullanacağız. Duygusuz etik yapamayız. Duygulara gireceğiz ki bu giriş çok çok eksik kalır. Keşke Spinoza dursaydı. Kant, çok acı bir şeydir, duygulara neredeyse hiç sürtünmeden, koca etik kitaplarını yazmıştır. Biliyorsun, Pratik Aklın Eleştirisi. Yazık etmişlerdir, biz öyle girmeyeceğiz, etik o değil. Etik kesin olarak eylemle ilgilidir. Kişilerle ilgili değildir. Ama dediğim gibi biz bu sene epistemoloji yani bilgi kuramını bilmek zorundayız. Etiğe biz bugün niye girdik? Doğruluk olgu ve teriminin etikte de kullanıldığını ama orada konuk olarak bulunduğunu, gezgin olarak bulunduğunu söyledik. Onun karşıtı da eğri olmaktır. Bu da ikinci alan.

Şimdi çok kısa olmakla birlikte, bizi fazla da ilgilendirmiyor, doğruluk bir de geometride vardır. Biliyorsunuz iki nokta arasındaki en kısa yol doğrudur. Bu fiziksel bir olaydır. Bizim felsefemizle doğrudan bir ilişki yoktur, ona da biz doğru deriz. Deriz değil mi hocam?

E- Fizikte de vardır hocam. Bir parçacık, başka bir noktaya en kısa yoldan gider.

Gider. Şimdi doğrunun başka bir alanına geçiyorum. Uzun yıllar Sabahattin Eyüboğlu çevirisi olarak Platon'un *Devlet* adlı, *Politeia* grekçesi, kitabındaki bir terim adalet olarak çevrildi. Daha sonra çok yerinde olarak Eyüboğlu bunu doğruluk olarak düzeltti. Peki, Platon kardeşimiz doğruluktan ne anlıyor? Epistemolojik olarak nesnesine uygun yargıyı mı anlıyordu, etik olarak başkasına zarar vermeyen, iyi eylemi mi anlıyordu, ya da başka neyi anlıyordu?

Platon, *Philebos* Diyalogu'nda bir psikoloji yapar. Yağız bir at vardır, arabasına koşmuş bir arabacı. Bir de başka bir at vardır, bir de arabacı vardır. Atlardan biri korkunç şekilde koşmaya çalışır, arabayı yanılsa doğru sürüklemek ister. Öteki at dengelidir, arabacı da onları dengeler. İnsandaki üç unsur; yani ihtiras, akıl ve sağduyu unsuru. Seni güdülerin bir yere doğru kışkırtıyor, aklın da diyor ki gitme. Sağduyunla da diyorsun ki, aklın dediği doğru. Ya da diyorsun ki bu beriki yol daha iyi, yürü, kendini at uçurumdan. *Devlet*'e başlarken Platon diyor ki; insanın büyük harflerle yazıldığı yer devlettir. O nedenle devleti anlatırken biz insandan yola çıkacağız. Devleti kurarken, insan psikolojisindeki yönetici unsur, bekleyici unsur, bir de üretici unsur. Bunlar insanda var. İnsan hem üretir, hem bilir, hem de ihtiraslıdır. İrade terimi pek yok arkadaşlar. Platon'da, bizim sandığımız, bugün anladığımız,

istenç dediğimiz ya da isteme dediğimiz yeti, pek vurgulanmıyor. O bir biçimde, biraz uç vererek Aristo'da karşımıza çıkacak. Hatta şunu söyleyebilirim; batı felsefesinde pek istenç yoktur. Mesela Kant. Koca koca etik kitapları yazmıştır, istenç diye bir şey pek göremezsiniz. İstenç, aklın yasalarına uyan bir yetidir. Geline göreceğiz, aklın yasalarına uyan bir kul. Oysa bizim istençten anladığımız şudur: Bilgi önümüze konur, bilen bir özne haline geliriz. Ondan sonraki kararı biz, istencimize göre veririz. Bu kadar. Akıl orada kalır. Nitekim akıl konusunda herkes hemfikirdir. Kahramanlığın, yiğitliğin, erdemli olmanın herkes iyi olduğunu bilir ama kimse oraya yanaşmaz. Bunu iradenle isteyeceksin, kahramanlığı isteyeceksin sen. Yani bildiğin zaman kahraman olursun diye bir kural yoktur. Batı felsefesinde, gariptir, ben anlamış değilim, istenç olgusu çok az miktarda işlenmiştir. Schopenhauer'da biraz var, Aristo'da biraz var. Kierkegaard'da var, Danimarkalı filozofta. Ama onun dışında fazla işlenmemiştir. Hatta Nikolay Hartman'ın etiği, epey eli yüzü belli bir etik, onda da fazla işlenmemiştir.

Platon'a dönüş yaptığımızda, Platon diyor ki; doğru devlet, devletteki ögelerin yerinde bulunduğu devlettir. Nedir bu yerinde bulunmak? Diyor ki; bir insanda nasıl çeşitli öge ve özellikler varsa, bir toplumda da bu özellikleri temsil eden yapılar var, hatta sınıflar, katmanlar. Bilgeler var, diyor. Bir insanda bilme yetisinin, karşılığı olarak toplumda da bilgeler vardır. Bekçiler vardır, yiğitler, kahramanlar, üretenler, çiftçiler var, zanaatçılar vardır, diyor. Bu devlet yapısında her öge kendi yerinde ise o devlet doğrudur. Şu gözlüğü alalım, şu gözlüğün bir sapı var değil mi? Platon buna diyor ki, bu gözlüğün yapı düzeni var, Grekçe karşılığı *taksis*. Eğer *taksis*'i yerinde ise, iyi dizayn edilmişse, iyi düzenlenmişse bu gözlük *ergonunu* -ergon, işlev demektir- yerine getirecektir. Nedir, gözün korunması ve iyi görünmesi. Düzeni iyi ise, işlevini, yani gözün korunması ve iyi görmesini sağlayacaktır. Peki, bunu sağlarsa biz bu gözlüğe ne diyeceğiz? *Arete*'li diyeceğiz. *Arete*, erdem demektir. Grekler, bizim bildiğimiz erdemi anlamıyorlardı. Başarıyı, beceriyi anlıyorlardı. Aşırı bir örnek verecek olursak, bir hırsız, kapıyı iyi yarmışsa, kasaları iyi delmişse, paraları iyi aktarmışsa, polise yakalanmamışsa, aretelidir. Becermiştir işini.

Ç- Ama kendi alanında.

Aynen öyle. *Aretheden* Greklerin anladığı başarı, beceriydi.

Ç- Yani olması gerektiği gibi olmak.

Dürüstlük doğruluk değildi, başarıydı. Demek ki; *taksisi*, düzeni iyiye, bilgiler yönetiyorsa, bekçiler orduyu temsil ediyorsa, ötekiler işbaşında ise, yani işçiler, ustalar, zanaatçılar, biz de yönetici olacağız demiyorlarsa, koruyucular isyan edip yöneticileri devirmiyorsa, herkes kuzu kuzu *ergonunu*, işlevini yerine getiriyorsa bu devlet doğru devlettir, diyor. Bir ontolojik yaklaşımı, politik alana aktarıyor. Bir insan benzetmesi, insandaki ögeler, özellikler, topluma taşınıyor. Toplumdaki katmanlara bir temel hazırlanıyor, bir oligarşik yapı savunuluyor. Bu iyidir, kötüdürde değilim ben. Aristo dahil, Platon, korkunç derecede demokrasi düşmanlardı. Yani okursun, yazarsın, edersin. Özgürlüktür, felsefecidir, şunu bilir, bunu eder, o ayrı konu. Ama ikisi de sürülere, karabalıklara, toplumlara ateş püskürürler. Bunu böylece bilesiniz. Hatta Aristo der ki kölelere; köle doğmuş olanlar, doğası köle olanlar, zanaatçılar der, aşağılar. Bize birileri bu gibi şeyleri anlatmaya başladığı zaman, bilmemiz lazım. Öyle göklere çıkartmak olmamalı, bilmeliyiz. Bunlar, bilginin yönetici olmasını isteyen insanlardı. Diyeceksiniz ki, biz bunu istemez miyiz? Biz de bunu isteriz ama kayıtlarla. Elbette ki arkadaşlar, cahiller tarafından yönetilmek bir yıkımdır, gerçekten yıkımdır. Cahilin, köylünün, işçinin bir reyi olsun, profesörün on reyi olsun meselesi değil. İşin pratiğine döndüğümüz zaman, palavra kesmeyi bıraktığımız zaman, bilgi bilgidir. Sen ameliyat olacaksın, gidip bir sağlık memuruna ameliyat olur musun? Nereye gidersin? Paran varsa profesöre gidersin. Kahramanlık olsun diye gibi bir hemşireye kalp ameliyatı olamazsın. Demek ki bilen gerekir. Traktör şoförü senin Amerika'ya gideceğin uçağı kullanmak istiyorsa, gider misin? Gitmezsin, bilen istersin. Her alan, tıpta, bilimde, ötekinde bilen gerekli de politikada neden hemen cahiller göklere çıkacak? Yok öyle bir şey, yönetenler bilmelidir.

Şimdi gelelim Grekler acaba bunu doğru mu söylediler? Grekler, soylu ailelerden bahsediyorlardı. Platon'un söylediği üst katman. Bilge olanlar, aynı zamanda asil olanlardı ya da kendilerini asıl sayanlardı. Katmanlı bir toplumdu Grek toplumu. Mesela Platon'un ben size kabataslak, demokrasi ile ilgili sözlerini söyleyeyim: *Pazar yeri yönetimi, alaca bulaca, hangi rengi istersen var orada, bir panayır...* Demokrasi için söylediği. Bak der; *cahiller sürüsü, bir vururlar bir kırarlar*. Demokrasiye yönelttiği saldırı bu. Aristo'nun çok ilginç bir görüşü var. Aristo, çok iyi şeyler söylemiştir diye bir kural yok. Bizim işimiz o değil, **onaylamak değil, bilmek**.

Platon'un Devlet'te savunduğu doğruluk, bir nesnenin yapı düzeni ile ilgili.

Eğer o yapı düzeni *ergonuna*, işlevine uygun şekilde tanzim edilmişse, yapılmışsa, bunu her şeye uygulayabilirsiniz. Diyelim ki bir bıçak. Tutacak yeri, el tarafından kavranmalı, bir de ona uygun bir ağzı olmalıdır. Diyelim iki metre bir ağız var, tutacak yer küçücük. O bıçakla hiçbir iş göremezsin. Gittin terziye, elbise diktirdin. Vardın, tamam dedi. Aldın elbiseni, güle güle giy. Baktın kollar şurada. Ya dedin, kardeşim ben bununla düğüne gidecektim bugün, böyle kol mu olur? Yani, bir nesnenin bir yapı düzeni vardır. Yapı düzeni eğer iyi kurulmuşsa *ergounu*, işlevini iyi yerine getirecektir. Bağ bıçağıyla bağ budanır, der Platon. Bana bir Şarköy'lü, Fevzi Olgun anlatmıştı. Celal Bayar, buraya gelmiş 1950'li yıllarda. Cumhurbaşkanı olarak. Şu oturduğumuz yerde oturmuş, tam iskelenin burasında. Şarköylüler şeftali hediye etmişler. Düşünün ki o zaman bir yemek bıçağı, bir bıçakla kesilerek meyve yenmesi yok. Aldın şakır şukur yiyorsun. Diyor ki, önüne koydular, oradan köylünün biri bağ bıçağını çıkarttı, sayın cumhurbaşkanıml al. Bıçağı eline tutuşturdu, diyor. Tabi ot kesilmiş bıçakla. Topraklı bir bıçak. Celal Bayar aldı, bununla meyve yiyemem diyemez, büyüklük yaptı falan demesinler diye. Çaktırmadan şeftalinin biriyle onu temizledi. Gitti geldi, gitti geldi, bıçağın ağzı epeyi şeftali ile temizlendi. Onu düşürmüş oldu, diyor, şeftali düştü. İkinci şeftaliyi kesti, yedi. Burada ne var? Platon diyor ki bağ bıçağı ile bağ budanır. Yani reis-i cumhurun eline sıkıştırıp da meyve yemesi sorun değil, diyor.

Baktığın zaman bir toplumda bunu nasıl yorumlarsan yorumla, Platon'un demeye getirdiği, herkes yerinde olmalıdır. Buna ben de katılıyorum arkadaşlar. Yani bir toplum eğer adam gibi yaşamak istiyorsa, böyle efsanelerle, bilmem söylencelerle yaşamamalıdır. Yok efendim demokrasidir, şunun dediği olur. Yok arkadaşlar bunların ölçüsü olmalıdır. Nasıl ölçüsü olmalıdır. Turistik bir yer burası. Getiriyorsun, bu işten hiç anlamayan bir belediye başkanı seçiyorsun, eh işte görüyorsun şehrin halini. Bana soruyorsan, ben bir yasa çıkartırım, derim ki bu kanundur, en aşağı şehircilik mühendisi olacaktır turistik yerlere belediye başkanı olacak. Ayvalık, Kuşadası, Bodrum, Marmaris ne ise, Şarköy... Arkadaş gel, sen şu okulu bitirmeden ben seni başkan yapmam. Pırıl pırıl bir şehir istiyorum. Aksi halde İstanbul gibi bir şehir olursun, yirmi kere olimpiyata başvurursun, yirmi kere de reddedilirsin. Bunun savunulacak tarafı da yok, hiç yok arkadaşlar. Görüyoruz adamları, pırıl pırıl o olimpiyat şehirleri. Bu bir seviye meselesi. Demek istediğim, tamam arkadaşım senin de görüşün olsun da bizi de

tutuklama kardeşim. Nerede görülmüş? Dünyayı dünya yapan bilim adamlarını sayın, sizin alanınızdır hocam, say fizikçileri, ellide takılır kalırsınız. Dünyayı kuranlar bunlardır, kalabalıklar değildir. Tıpta bak, fizikte bak, kimyada bak, elli kişiyi geçemez. Dünyayı onlar kurmuş, biz de çalımını atıyoruz. Otur oturduğun yerde. Galileolar, Keplerler, Newtonlar, Einsteinlar, yapmış etmiş. Burada şunu söylüyorum; bilenler yapmalıdır. Ama bunu soya dökmek, kesin olarak düşündüğüm bir şey değildir. O katmanlar felakettir. Toplumda herkes, fakir çocuğu da zengin çocuğu da yönetici olabilmeli, aslan gibi çıkıp ülkeyi yönetmeli, ülkede söz sahibi olmalı. Ben öyle düşünüyorum. Yani Platonvari kalıplanmış bir şeyi kabul etmiyorum. Çünkü Platon'da o işçi sınıfından bekçi sınıfına, bekçi sınıfından yönetici sınıfına geçmek... Diyor ki geçiş olabilir. Nasıl olur kardeşim? Sen kesmişsin önünü.

Devlet'i baştan başa okuyun, göz kamaştırıcı bir kitaptır, büyük bir ontoloji var. Çok yetkin bir bilgi kuramı var orada. Orada bir güneş eğretilmesi var. İdealar alemindeki iyi ideası ile güneş benzetmesi yapar. Der ki; güneş nasıl her olanın bilinmesini ve olmasını sağlıyorsa, iyi ideası da her nesnenin, öteki ideaların olmasını ve bilinmesini sağlar. Bizim, etikte gördüğümüz iyi ile Platon'un ontolojik iyisi arasında en ufak benzerlik yoktur. Doğrudur, yanlıştır, bunlar ayrı şeyler. Ama bunu bilmek ayrı şey. O diyor ki, benim idealar evrenimde baş idea, iyi ideasıdır. O öteki ideaları yapar, eder, eyler. Hem onların yapılmasını sağlar, hem de bilinmesini sağlar. O diyor, güneştir, güneşe benzer. Güneşin öteki nesnelere göre durumuna benzer. Platondaki doğruluk anlayışı da özet olarak budur. Okunduğu zaman da şu var; çiftçilere çok övgüler düzer. Bakın der, kırlara gideceğiz, çöreklerimizi bir buğdaydan yapacağız, nohutlardan yapacağız, incirler olacak, zeytinler olacak, masamıza koyacağız. Müthiş döktürür. Yeri gelmişken söyleyeyim, Platon çok da büyük bir yazardı. Mesela Aristo büyük bir yazar değildir, Kant büyük bir yazar değildir. Ama Platon'un kalemi de çok güzeldi. Bir edebiyatçı gibi, çok da güzel anlatım biçimi vardır. Ozanca bir anlatım biçimi vardır. Onda filozoflukla ozanlık hep yan yana olmuştur. O diyaloglarını okuyunca, bir roman okumuş gibi de hoşlanırsınız. Ama Platon'u Platon olarak bileceksiniz, felsefesini o gözle göreceksiniz. Onların çağdaşlarına baktığınız zaman, inanınız ki içiniz burkudur. Öyle karanlıkta yürümüş gibi olursunuz. Greklere geldiniz mi ne kadar monarşici olurlarsa olsunlar, ne kadar katmancı olurlarsa olsunlar, adamlar aydınlık. Dünyayı ışıkladırmışlar. Hiç bunu tartışamayız. Mesela Herakleitos, korkunç bir oligarşidir, sürülere söver. Alabildiğine,

derinliğine, içlerine girmez. Siz busunuz, der. Şimdi kesip kesip atmaya gelmez arkadaşlar. Çarşıya çıkıyorsunuz, siz de başlıyorsunuz sövmeye. Kimi omuzunuza vuruyor, kimi ayağınıza basıyor. Siz de başlıyorsunuz Herakleitoslaşmaya.

Doğruluğun çok kısa birkaç tanımını yaptık. Teknik olarak epistemolojiye girmedik. Doğruluktan biz bunları anlıyoruz. Gerçekliğinden onu anlıyoruz, ne olduğunu söyledik, nesnenin yapısı ile ilgilidir.

Bir de tutarlılık var, onu da ekleyeyim. Bu epistemolojide, buna biraz daha girmemiz de gerekir. Nesneye uygun olmak, tasarımın anlığımızdaki, yani zihnimizdeki, -ikisini de söylüyorum Arapçasını da Türkçesini de, Türkçesi anlık, anlamaktan geliyor- nesnenin imgesi ile, dıştaki nesnenin yüklemeleri, özellikleri uyuşt mu, uydu mu, biz buna doğru diyoruz. Bazı filozoflar, diyor ki, uymayabilir ama tutarlı olursa, yani imge ile nesne tutarlı olursa bu önermemiz doğru diyorlar. Böyle bir görüş de var. Ben ona fazla itibar edemiyorum. Yani tutarlılığı da fazla izah edebilmiş değiller. Mesela hocamın alanı ile ilgilidir, tutarlı olmak adına yanlış da olabiliriz. Mesela, metaller ısındığında genişir. Doğru değil mi? Soğuduğunda da büzülür. Buradan çıkarıma gidebilir miyiz? Öteki nesnelere kaydırabilir miyiz bunu? Diyelim suya kaydıldık, su da donunca genişler. Yani soğumak, büzülmeyi gerektirmiyor. Tutarlı olmak adına o zaman suyu donduğu zaman küçüldüğünü düşünmemiz gerekiyor. Orada ben sağlıklı bir sonuç göremiyorum. İnsan fazla zorlanmış olmalıdır, nesnelere bakışta, olaylara bakışta, çıkarımlarda. Hep böyle bir kural koyamayız diye düşünüyorum. Tutarlılıktan ziyade uyum diye düşünüyorum.

Ç- Hocam, söz konusu olan kavramlar olunca, biraz çaresiz kalıyor insan. Çünkü durduğu yerde durmuyorlar.

Durmazlar.

Ç- Herkese göre değişiyorlar, herkes ayrı bir tanım koyuyor. Birbirlerine yakınlar belki, ne demek istediğimizi anlıyoruz ama çok uyan şeyler değil. Kavramlar beni o yüzden çok zorlar, o yüzden tanım yapmaktan kaçınıyorum.

Haklısın. Zaten yapılmış tanımlar da zaman geliyor darmaduman oluyor. Mesela diyorsun ki; bu teldir, metalden yapılmış ince bir şeydir, bununla ancak bagajlar bağlanır, vesaire diyorsun, iplik yerine kullanılır. Ama elin oğlu bir gün çıkıp geliyor, elektriği icat ediyor. Bakıyorsun ki iletkenmiş. O özelliğini

bilmiyorduk biz. O özelliğinin ortaya çıkması için, elektriğın bulunması lazımdı. Demek ki bizim önceki tanımımız yanlışmış. İstedığın kadar çırpın. Yarın çeşitli buluşlar ortaya çıkacak, bizim bugünkü tanımlarımızın darmaduman edecek. Tamam bu kabul, gerçekten öyle. Bu sosyal bilim alanında da böyle.

V. Gün

M- Buradan epistemolojiye yönelik, giriş babında bir soru sorabilir miyim?

Sor bakalım.

M- Bütün bu konuştuklarımızda şöyle bir ayrım sezinliyorum ben. Bilgi, bir tarafta olguların bilgisi, sorgulayarak elde edilen, kanıtlamalarla elde edilen bilgi var. Bilimsel bilgi diyoruz kısaca biz buna.

Doğru

M- Bir tarafta da böyle yargıların, *doksaların*, bir sürü kanıtlarla oluşmuş bilgi var. Ona da ideolojik bilgi diyebilir miyiz?

De. De tabi.

M- Ve ideolojik bilgi, bilimsel bilgiyi hep kuşatma altına almış.

Adım atamaz. Bir şey söyleyeyim. İdeolojik bilgi diyorsun, mesela somut örnek vereyim. Amerikan bütçesinin en büyük parası, milli savunmanın beş katı para, misyonerliğe ayrılmıştır. İdeolojik bütçedir. Biz Kore’de savaşırken bir tane Hristiyan yoktu orada. Şimdi % 35’i Hristiyan. Sen gidip Amerika’ya demokrasiden falan, güler ya, bu şapşal der, hala nerelerde. Egemenlik önemli onun için. Elbette, dediğin doğru. O yabancı okulları inceleyin bir. Kökünden inceleyin, neler göreceksiniz. Ben size söyleyeyim. Ermeni kökenli bir bayanla konuştum, ona sordum. Kadıncağz bilmiyor tabi. Birinci Dünya Harbinden önce, o eski geleneksel Hristiyanlığı, sırf Katoliklik ve Gregoryenini bilirlerdi. Ama şimdi Protestan da var bir sürü. Amerikanlar geldi, aşıladılar, yeni bir mezhep türedi. Bunun geçmişi, yüz seneyi geçmez. Tabi, ideoloji.

Ç- Hoca, konuyu değiştirmiş olacağım ama... “Var olmak”a totoloji dedik. Peki “yok olmak”? Çünkü bu de tersi oluyor, hem yok, hem olmak.

Peki, siz ne diyorsunuz?

Ç- Ben, zıtlık görüyorum orada. Ama yerine ne terim kullanılır onu bilemiyorum.

Bakınız. Yokluk bir kip değildir, varlık bir kiptir. Biz dersek ki falan arkadaşımız evlenmiş, bir de çocukları olmuş. Çocuk varlık kazanmış. Ne demektir bu? Zaman ve uzay bağlamına girmiş demektir. Varlık bir kiptir ve bu iki kipi birleşimine söylediğimiz şeydir. Varlık kazanmıştır. Varlık olunmaz, varlık kazanılır.

Ç- Zaten cümle de şudur, *çocukları oldu*, çocukları var oldu, denmez.

Evet. Bakın, zaten bütün kipler kazanılır, olunmaz. Bazen derler ki, *özgür oldu*. Özgürlük kazanılır, yükseklik kazanılır. Olunmaz. Kant bunu her nasılsa görmüş, varlık bir yüklem değildir diyor. Açtığın için söylüyorum. Doğru söylüyor, varlık bir yüklem değildir.

Platon ve Aristo, biri *Sofist* adlı diyalogunda, öteki de ünlü kitabı *Metafizik*'te varlığı bir cins olarak görüyor. Bu bir felakettir. Cins, tür dediğimiz öbek adları, sınıf adları ya da soy adları, tikeli yoksa tümeli olmaz. Varlığın tümeli yoktur. Elma bir tümeldir, armut bir tümeldir, bireyi de vardır. Gidip bireyini alabilirsin. Varlığın bireyini alamazsın. Eşiniz sabahleyin evden çıkarken, Çağlar akşamleyin bir kilo varlık getir derse, akşamleyin eliniz boş dönersiniz. Öyle bir şey bulamazsınız. Yokluk bir kip değildir. Görece olarak, zaman ve mekan boyutların burada değil diyebiliriz. Bu, yok demek değildir. Burada bulunmamak, yok demek değildir. Bazen, sözel olarak burada yok, diyoruz. Numarasını okuyor, çocuklar da cevap veriyor, yok. Yani gelmemiş. O yok demek değildir, yanlıştır o. Gelmedi denmesi lazım, burada değil. O nedenle yokluk bir kip değildir, olmayan şeyin bir kipi olmaz. Olmayan şeyin kipi neden olmaz? Sen, zamansallaşmamışsın ve uzaysallaşmamışsın. Uzayın bir parçası değilsin, zamanın içerisinde değilsin. Peki, sana varlık kazanmış nasıl diyeceğiz, diyemeyiz. Hegel'de var. Varlık ve yokluk, ne kadar da ucuz. Burun biri tez, biri antitez, oluş diyor sentezdir. Ucuz bir felsefe.

Ç- Varlık ve yokluğun sentezi, oluş mu oluyor?

Evet evet, öyle diyor. Üstelik de Büyük Mantık'ında diyor. Herakleitos ile Parmenides çözümlemesine baktım, arkadaş oralarda değil. Konuya pek girememiş, görememiş. İsterseniz dersimize dönelim. Sayın başkan, ne diyorsun?

M- Lütfen.

Peki. Arkadaşlar, bilgi nasıl edinilir, bilginin kaynakları... Bugün oradan

başlayalım.

Özne, bilgiyi hangi kaynakları kullanarak edinebilir? Platon'un çok ilginç bir söylemi var, *Phaidon Diyalogunda*. Phaidon Diyalogu, ruh nedir, ruh göçü nedir, onu anlatan büyük bir diyalogdur. Orada diyor ki Platon; *düşünme, ruhun kendi kendisi ile konuşmasıdır*^[17]. Acaba böyle mi? Platon'un ruhtan ne anladığı apayrı bir konu. Devlet Adamı, Devlet ve Yasalar diye üç kitabı var. Üçünde de ruhu şöyle ya da böyle niteler. Esas Yasalar'da der ki; *kendiliğinden devinme gücüdür*. Kendiliğinden devinme gücünden biz, diriliği anlıyoruz ama Platon, ruhu anlıyor. Greklerin ruh, *psike* kendi deyimleriyle, konusundaki kavrayışları son derece karışık. Grek felsefesinde ve batı felsefesinde, tam 2500 yıl tartışılmış bir konu var: Beden ve ruh, beden ve zihin. Bugün de tartışılıyor, bir yere varılmış değil. Acaba gerçekten problem 2500 yıl, o kadar büyük filozofları uğraştıracak kadar güçte bir problem midir? Yoksa basittir de görememişler midir?

Şöyle bir anekdota başvurabiliriz: Biliyorsunuz, Kristof Kolomb bir fizikçiydi, bir bilim adamıydı. Yani bize bir seyahatçi, gezici gibi sunulsa da, kafalarımıza öyle yerleşmiş, bir fizikçi idi. Bütün öteki bilim adamları, Amerika'yı keşfetmiş olduğu ve sayıldığı için kıskanmışlar. Demişler ki, yani çok mu önemli bir iş gördü. Ben bir şeyi görmenin kolaylığı, zorluğu üzerindeyim şu anda. Kristof Kolomb, bunları duyuyor, hepsini bir masaya davet ediyor, hepsinin önüne birer yumurta koyuyor. Diyor ki; baylar yumurtayı tepesi üstüne durdurun bakalım, yatık değil de dik. Hepsi uğraşıyor, durmuyor. E diyorlar ki, durur mu? Duru diyor o. O zaman diyorlar, biz durduramadık, sen durdura. Kristof Kolomb, bir yumurtayı alıyor, çat vuruyor masaya, yumurta öyle kalıyor. Yumurtanın kıcı kırılıyor. Bakın diyor, bal gibi kaldı, siz yapamadınız. Ötekiler diyorlar ki, bu çok kolay. Düşüneydiniz, diyor.

Acaba beden ve zihin meselesi böyle, düşüneydiniz deyip çıkacağımız kadar sade bir konu mudur, yoksa bir derinlik mi gösteriyor? Bana sorduğunuz zaman arkadaşlar, kesin olarak söylüyorum, bir görmeme var. Konu son derece basit. Ontolojik yapıdan beden ve ruh, beden ve zihin, ağaç ve dalları demek kadar saçmadır. Ben yoldan geliyordum, ağaç ve dalları yanıyordu. Ağaç yanıyordu desen yetmez mi? Dalları ağaç bütünlüğüne dahil değil mi? Ağaç ayrı, dalları niye ayrı. Biz, insan olarak bedenliyiz. Beden bir özelliktir, bir töz değildir. Batılılar bunu da hala pek görmüş gibi gözüküyorlar. Biz, nasıl kokuluysak, renkliyse, bedenliyiz de. Bundan daha sade ne olabilir. Ağaç; yapraklı,

çiçekli, köklü, gövdeli de, ağacın bir gövdesi var. Birleşik her nesnenin bir gövdesi var. Taşın da, denizin de bir gövdesi var. Görsek görmesek de havanın da bir gövdesi var. Peki, insan söz konusu olduğunda, insanın bedeninden söz ettiğimizde, nedense aklımıza hep buradan aşağı beden, buradan yukarı akıl, kafa geliyor. Kafamız da bedenimizin bir parçası. Beynimiz de bedenimizin bir parçası. Tıpkı midemiz gibi, elimiz ayağımız gibi. Bu kadar basit. Yani beden ve zihin dediğimiz zaman saçmalıyoruz demek istiyorum. Beden dediğimiz zaman zaten biz zihni işin içine katmışız, olay bu. Geriye şu kalıyor. Senin kafanda bir şeyler var tabi. Diyorsun, bunların işlevleri farklı. Farklı efendim. Ayak yürümeye yarar, el tutmaya yarar, mide sindirmeye yarar, görevleri farklı. Anlık da düşünmeye yarar. Bu onu neden ayrı bir şey yapsın? O onun işlevi. Göz nasıl görüyor, kulak nasıl duyuyorsa o da öyle düşünüyor. Kulak nasıl bir parçamız, göz nasıl bir parçamız ise anlığımız da bizim bir parçamızdır. O nedenle beden ve anlık diye bir cümle kuramayız arkadaşlar. Bunun Türkçe adı saçmalamak olur.

Bütünle parçaları arasına “ve” koyamayız. Mesela söyleyeyim; falan ölmüş, elleri de ölmüş. Böyle cümle olur mu? Ölmüşse hep beraber ölmüştür. Batılılar, her nasılsa çırpınır durur. Ben size işin saçmalığını Descartes üzerinden bir örnek vererek anlatayım. Descartes, Meditasyonlar’da der ki *ruh ayrıdır, ruh ölmez*. Böyle bir tezi var. Yani sonsuzluk, beden ölür gider, o kalır. Biliyorsunuz dinler, arkaya geç bir puan kazan hesabı... Ben sorarım ya sizin bu tanrı, bedeni diriltmeye gücü yetiyor da ruhu diriltmeye yetmiyor galiba ki onu elde tutuyor. Ruh da ölse, onu diriltecekse diriltir ya, niye yoruyorsunuz kendinizi. Onu, bir biçimde elde tutmak istiyorlar, sonsuzluk adına. Oradan kaynaklanıyor. Yani Tevrat ve İncil kökenli bunlar, batı felsefesine etki. Descartes sıkı bir papazdı. Onun için biraz da Cizvit okullarına yağ çekmek için *ruh, ölümsüzdür* diyor, *bedenimizden ayrıdır*. Yine düşünüyorsun, ruh denilen bir şey var mı? Ben yine göremiyorum. Ancak Descartes kardeşimiz, altıncı Meditasyonlarda, bir, iki, üçteki söylediklerinden nedense çaktırmadan cayar. Der ki; *ruh, bedenimizde kaptanın gemide olduğu gibi değildir der.*^[18] Bunu sen açar mısın arkadaşım, ne demek.

M- Burada galiba önce içinde ve içerisinde kavramlarını açmak gerekiyor.

İyi olur. Aç.

M- Biz biliyoruz da arkadaşlar... İçinde ve içerisinde kavramları aynıymış

gibi görünüyor başta. Gündelik hayatımızda kullanırken, iki anlamda da kullanıyoruz. İçinde diyoruz, içerisinde diyoruz. Hocam geçen sene şöyle bir örnekle anlamıştı. Çorbaya tuz koyduğumuz zaman, tuz çorbanın içinde erir ve çorbanın içinde olur, çorbaya dahil olur. Artık çorba ile bütünleşmiştir. Ama bir yüzüğü çorbanın içine attığımız zaman, yüzük çorbanın içinde değildir, içerisinde. Yani erimez, ona dahil değildir. Dolayısıyla, kaptan, geminin içerisinde, içinde değildir. Ama motor, geminin içindedir, onun bir parçasıdır. Motor olmadan gemiyi düşünemeyiz. Ama kaptan olmadan da gemiyi düşünebiliriz, kaptansız gemi deriz. Ruh da bizim bedenimizde, motor gibidir. Bedenimizin bir parçasıdır, o ayrılamaz. Bedenimizi ruhumuzdan ayrı düşünemeyiz. Düşünemezsek, ruh diye ayrı bir şey yoktur.

Güzel. Descartes, altıncı meditasyonda bunu diyor. Çok güzel açıkladın. Baştan dediğinden ayrılıyor ki, arkadaşlar ruh, Platon'da, Aristo'da ayrıdır. Hatta *Phaidon Diyalogunda* ruh, bir zamanlar idealar aleminde yaşamıştır, her şeyi öğrenmiştir, bu evrenimize geldiğinde, bedenle istemeden, Erbakan'ın deyimiyle kerhen birleşmiştir, orada geçici bir yaşam sürecektir, aşağılık bir yaşam sürecektir. Çünkü Platon ve akımda olanlar için beden bir suçluluktur, beden bir çirkinliktir. Ruh, çok güzeldir, oradan gelir, bu yaşama belli bir süre katlanır, bedeni kurtarmaya çalışır, genelde de kurtaramadan kendi yuvasına, idealar evrenine döner ve ölümsüzdür. Descartes'ın ilk meditasyonu, bir, iki, üçüncü, bu yolda gider. Ama arkadan da uyanır, nasıl uyanırsa, der ki; yok, ruh bizim bütünlüğümüzün içindedir. İçinde, içerisinde değil. Demek oluyor ki arkadaşlar, biz bilgi kuramına girerken bunu bileceğiz. Neden bileceğiz? Anlık diye apayrı bir yapı yoktur. Anlık, bedenimizin bir parçasıdır, var oluşumuzun bir parçasıdır, ayak, el, mide, kulak, göz gibi. Yalnızca işlevi ayrıdır.

E- Anlık dediğiniz, akıl değil mi?

Anlık, zihin. Türkçesini kullanıyorum. Anlamaktan geliyor, anlayışlı olmaktan. Türkçe bir terim, güzel bir terim. Beyinle de karıştırmayalım bunu. Beyin, biyolojik bir şeydir, el, ayak gibi. Şimdi bu düşünme mekanizmasının adı olarak anlıktır. Yani rastgele bir beyin değildir. Çünkü çoklarında beyin vardır anlık yok. Yani düşünen, düşünme yetisini anlatan parçamıza, sen buna beyin bunu yapıyor, o beyindir de diyebilirsin. Ama anlık demek, beyin demek anlamına gelmez.

M- Burada ekleme yapmak istiyorum. Biz sadece beynimizle düşünmüyoruz. Bedenimizle bütün olarak düşünüyoruz. Beynimizin, düşünmede ve anlamada

başat bir rolü var. Yoksa gözümü, dokunma, koku alma, bir sürü başka vasıflarımızla birlikte de...

Kesin olarak. Ontolojik bakış bunu gerektirir. Demek ki Platon'un, ruhun kendi kendine konuşmasıdır, diyemiyoruz. Ruh kendi kendine konuşursa, boşa döner. Datçalılar anlatırlar. Zifiri karanlıkta Marmaris'e gitmek için teknelerle yola çıkmışlar. Herkes gitmiş, saf bir kaptan vardı, Mehmet Ali Kaptan, o çapasını almamış, gidiyor, Akdeniz'in düzlüklerinde. Sabah olmuş hala Şarköy iskelesindeler. Yani onun gibi boşa dönerler. Çıpayı almadan kalkmışlar.

Demek ki, anlığımızın düşünme edimini gerçekleştiren bir başat öge, unsur olması tek başına düşünüyor anlamına kesin olarak gelmez. Bu felaket olur. Bunun böyle düşünemeyiz. Söz gelimi, gözü görmeyen bir insanı düşünün. Ne yapsın o, isterse Einstein gibi, isterse Arşimet gibi beyni olsun. Ne yapsın onu? Evreni duyumsayamıyor. Göz en önemli organdır arkadaşlar. Bütün felsefeciler gözün başat duyum organı olduğunda ittifak içindedirler. Birileri kulağı mullağı dese de göz, tümüyle evreni duyumsamakta başat role sahiptir, duyu organı olarak. Yani bir gözün olmadığını düşündüğümüzde, anlığımızın ne duruma düşeceğini bir düşünün. Renk algılayamıyor, biçim algılayamıyor, boy, en algılayamıyor. O âma insanlar vardır, onların dünyaları kopuktur. Bana göre onlar, yaşamlarının yüzde beşini yaşıyorlar, yüzde doksan beşini göz almış götürmüş. Onun için duyu organları, yalnızca yaşamınızın diğer işlevleri açısından değil, bilgi açısından da son derece önemlidir. Onlar evreni, insan özneye taşımadıkları sürece, öznenin yapacağı fazla bir iş yoktur.

Biz, duyu organlarından başlayalım. Burada batı felsefesinin pek üstünde durmadığı bir incelikten söz edeceğim. Batılı felsefeciler algı der çıkar arkadaşlar. Algılama, *algılaman*, *senin algılaman şöyle*, *algıladın*, *algılamadın* öyle gider. Yani bir duyu ve algı ayrımı yapmazlar. Ben bunu kabul etmiyorum. Nedenimi de açıklayacağım. Bunu tartışmak da isterim. Duyu organları, işlevlerini bir neden-etki bağıntısı içerisinde gerçekleştirirler, oluştururlar. Nasıl bir şeydir neden-etki? Sokaktaki dilde nedenle çok çok geçer, felsefe de bunu pek kabullenmiyor, neden-etki deriz biz. Çiftçi sabahleyin kalktı, öküzlerinin koşumlarını hazırlıyor, tarlayı sürmeye gidecek, iyi de uyumuş. Köylüler iyi uyur biliyorsunuz. O arada dışarı çıkıyor, önündeki bahçeye bakıyor, yaş, çamur. Diyor, yağmur yağmış. Ben gidip çift süremem, her taraf çamur. Yağmur nedendir, ıslaklık, çamur olmaklık, yaşlık da etkidir. Bu kadar basit.

Bir ormancısınız, burada oturuyorsunuz. Dağın arkasından duman çıkıyor, kafanız karışıyor. Eyvah diyorsun, iş çıktı bize, orman yangını olabilir. Anız yangını da olabilir ama temmuzda anız yok ki daha. Ama gidip bakayım, orman olabilir. Burada gözünüz, yangını görmese de oradaki bir olayı size aktarıyor. Siz bunu bir neden-etki bağıntısı içerisinde görüyorsunuz. Ateş ve duman. Ateş, yandı mı duman çıkar. Biri neden, biri etki. Siz bu etkiyi duyuyorsunuz. İşte Bertrand Russell'ın söylediği duyu verisi, bu nedenlerin etkileridir. Biz, duyu organlarımızla bu etkiyi duyarız. Ateş yanar, dumanı görürüz; yağmur yağar, çamuru görürüz; top patlar, ses duyarız; lağım taşar, kokuyu burnumuz duyar, deriz bir pislik taşı. Ya da çok güzel bir koku, ya diyorsun nereden, akasya mı var falan. Bir koku nesnesinin koku saçması, burnunuzun da bunu duyumsaması olayıdır. Özet olarak duyum olayı, kesin olarak, bir neden-etki olayıdır. Neden olmadan, hiçbir etki olamaz. Masal olur. Hele hele bizim Herakleitos'un, Anaksimandros'un dünyasında her şey değişiyor, değişen nesneler her zaman bir neden olarak bir etki yaratırlar. Biz de onu duyu organlarımızla duyarız.

Geldik algıya. Biz, diyelim ki dumanı gördük. Dedik ki, orman yangını var. Nasıl var diyeceğiz? Duyu organımız, gözümüz, oradaki dumanı görüyor, alta ateş herhalde vardır, diyor. Peki, göz ne yapıyor ki biz orada bir yangın vardır diyebiliyoruz? Göz görmüyor onu. Göz bu etkiyi, anlıgımıza taşır. Anlığımızın taşınarak kendisine gelen etkiyi almasına, algı deriz. Duyumda neden-etki ilişkisi; algıda, alma-taşıma ilişkisi, alma-aktarma ilişkisi var. Şurada ateş varsa, beyniniz ısınmaz. Burada soğuk bir şey var diyelim, her tarafı donduruyor, beynimiz üşütmez arkadaşlar. Algıyorsunuz, duyumsarsınız, organınız der ki dokunma duyunuz beyninize aktarır, soğuk bir nesne var. Aktarım olarak gider beyne, neden-etki bağıntısından uzaktır beynimiz. Buraya kadar bir soru var mı acaba?

Ç- Hocam, beynin işlevini Grekler biliyorlar mıydı, gerçek işlevini, o dönemde?

Grekler beynin işlevini genel olarak biliyorlardı.

Ç- Yani ne işe yarayan organ olduğunu...

O kadar derinlikli olmasa da Grekler çok şeyi sezmişler. Aristo'nun Ruh Üzerine, —Anima diye çevrildi bu Türkçeye, nedense Latincesini seçtiler, öyle çevirdiler, öyle de yayınladılar— orada var bunlar, üstünkörü de olsa

var. Hatta der ki orada; faal, etkin aklımız var. Ebediyen ölmeyecek olan, bilgi edinen, günlük kullanımıyla elimizin altında olan, usumuzun dışında, sonsuza dek yaşayacak bir usumuzdan da söz eder. Hatta onu Afrodisyaslı Alexander var, onun en iyi yorumcularından birisidir, ki Türkçeye çevrilmedi o, büyük bir eksiklik, onu çok güzel açıklar, bu faal akıl. Bu faal akıl üzerine, Gazali de durmuştur, etkin akıl, İbni Sina da fazlaca durmuştur. Onlar kendilerince, ölümsüzlüğümüze özgü bir görüş diye sunmuşlardır. Ama Greklerde var bu. Usun işlevi biliniyordu.

M- Çağlar'ın sorusunu ben şöyle anladım. Bilimsel bilgi anlamında, beynin işlevi, çok yakın tarihli bir keşif. Hatta 1950'lerden sonra derinlemesine anlaşılabilmiş.

Acaba anlaşıldı mı?

M- Daha doğrusu, o kadar geç. Onu anlatmak istiyorum. Beynin çalışmaları, beyin üzerine çalışmalar, o kadar geç. Ama bizim konuştuğumuz anlamda, felsefik anlamda, bir bütünlükten söz etmeleri, çok da zor olmasa gerek.

Hayır ettiler zaten. Bakın, o gün konu ettik. Kulakları var duymaz, gözleri var görmezler. Duyularıyla eylemlerde bulunurlar. Onlar ancak duyularının adamı, beyinlerini kullanmazlar diyor.

M- Biraz önce konuşmuştuk ya ruhla bedeni ayırmalarının kökeninde de acaba bilimsel bilgi anlamında beyni anlamamış olmaları olabilir mi? Çünkü bilimsel bilgi yoksa ideolojik bilgiyle dolduruluyor.

Bugün de ne yazık ki, bal gibi adam zihin ve beden diyor. Ya kardeşim etme, diyorsun, bu insanı böyle esrarengiz sunma önümüze. Beyin, insan bütünlüğünün bir parçasıdır, o kadar ileri gitme. Descartes göklere çıkartır, anlamaz bunu, Leibniz anlamaz. Ruh nedir, dersin? Ruh diye bir şey yok, psike, uydurulmuş bir şey. Senin hiçbir duyu organına etki yollamayan, başka biçimde bir var oluşsal kısıpırsı olmayan şey nasıl olabilir. Şu nesne ne ise bana bir gösteriver. Duyumsat bana, atmaya gelmez bu. Efendim bir kısım kitaplarda varmış, ruh ölmezmiş, bilmem şuymuş buymuş. Bunlar masal, maval, yok öyle şey. Birleşik nesneler var, diri nesneler var, duyumlu nesneler var, uslu nesneler var, istençli nesneler var, bitti.

M- Yani 21.yüzyıldayız, insan şaşırıyor. Eğitimsizleri anlıyorum. Eğitimli de geliyor, ya Müjdat diyor, oturduk masaya, ruh geldi. Fincanı oynattı, diyor,

gördüm.

Ç- Ama onda bile duyumsamaya ihtiyacı var. Ruh geldi diyor ama ne yapmış? Fincanı oynatmış. Enteresan bir şey hocam. Hem ideolojik bilgiyi yaratan, oluşturan temel nedenlerden bir tanesi, duyularla, neden-etki ile algılarımızla oluşmuş, ilk elden bilgiler. Dokunuyoruz ve soğuktur diyoruz, bu bir bilgidir. Hem de ruh gibi bir şey düşünüyoruz. Hem ilk elden bilgiler herkeste var. Duyusal bilgi diyoruz ama ampirik bilgi, duyusal bilgiye karşıyım, o yanlış bir söz gibi bir şey söylemişsiniz, o yüzden söylemekte çekiniyorum.

Duyusal bilgi dediğim şu: Batılılar, deneysel bilgi, duyumsal bilgi, us bilgisi diye ayırırlar. Ben ona karşıyım. Ne kadar güçlü olursa olsun, göz bağlamında söyleyelim bunu, göz ne kadar güçlü bir duyu olursa olsun, tözü algılamaz. Tözü algılayamayınca da bilgi veremez. Diyeceksiniz, tözü neden algılamaz. Bunu öbür derslerde devam edelim. Tözü algılamaz, duyuların görevi, nitelikleri algılamaktır. Aksi halde beş tane olmasına gerek kalmazdı. Çok kısaca söyleyeyim. Böyle sislerin içinden, denizden, bakıyorsunuz, görünür görünmez bir nesne gidiyor. Çok bulanık ama gümbür gümbür duman püskürüyor, gözünü onu görüyor. Sen bunun gövdesini görmüyorsun, güvertesini görmüyorsun, motorunu görmüyorsun, yapı düzenini görmüyorsun, kaptan köşkünü ayırt edemiyorsun ama diyorsun ki, bu bir gemidir. E duyu verisi olarak bir tek dumanı gördün, nasıl gemiye geçtin? Bunu öbür derste devam edeceğiz. Bir duyu verisinden töze nasıl atladın? Gittin, ormanda geziyorsun, Kalaharilisin sen, bir Afrikalısın. Önüne de katmışsın on, on beş tane dana, onları otlatıyorsun. Keyfin de yerinde tabi. Tam bu sırada sesler duyuyorsun. Bir Kalaharili olarak bu sesi çok iyi tanıyorsun, kulağına geldi. Ama diyorsun ki yandın, danalar gitti, aslan sürüsü bu. Aslanı görmedin, daha eylemlerine tanık olmadın ama bir ses geldi sen hemen bu aslan sürüsü dedin.

M- Ben bu konuda bir şey diyeyim. Parça, bütün meselesi söz konusu. Ben daha önce eğer aslanı duyu bilgisi olarak zihnimde, anlığında oluşturmasaydım, o sesi anlayamazdım.

Ona geleceğiz dedim işte.

M- Benim zihnimde, aslan imgesi var.

Var aferin. İmge deposu zihnimiz bizim.

M- Zihnimde o imge olduğu için, o imgeyle...

Birleştirdin.

M- O imgenin küçük bir parçasını görmem bile o imgeyi oluşturmama yetiyor.

Bir filmde izlemiştim. Kara Mamba yılanı⁽¹⁹⁾, çok tehlikeli, korkunç bir yılanmış. Arabaların camlarına vuruyor, parçalıyor. Soktuğu da anında gidiyor. Hindistan’da çiftçiler onu gördü mü çalışmıyorlar, bütün aileleri sesliyorlar, gelin Kara Mamba arayacağız, bir tane gözüktü. Eğer onu bulup öldürmemişlerse, girmiyorlar tarlaya. Bedelini biliyorlar. Gördükleri, sonuçta akıp giden siyah bir yılan. Onu, o korkunç öldürücülüğu, şaka tanımazlığı. Demek ki o imgeyle birleştiriyor millet. Yoksa akıp giden yılan, zehirli de olmayabilir dersin, ama değil. Birleştiriyorlar. Ona geleceğiz.

Ç- Bir de önsel bilgi var, *apriori* olarak. Sadece insanlarda değil, diğer hayvanlarda da vardır. Yabancı, ne olursa olsun, ilk tepki, kaç. Genelde öyle yapar. Kuş bilmez, ama ona yaklaşan her nesneye karşı ilk tepkisi budur. Uzaklaş, kaç.

Refleksif.

Ç- Tabi. Tanımaya da ihtiyaç yok. Bu “bilgi” onda hazır olarak var.

Alman hayvanbilimci Uexküll diyor ki, hayvanın başlıca iki alanı var. Bir dost alanı, iki düşman alanı. Kimi mevsimlerde de üreme alanı. Ama başat iki alanı. Diyelim bir otobur, görüyor bir yeşillik, dost alanı. Aslanı görüyor orada. Filmde bile seyrediyorsun, antiloplar o aslanı görünce birisi ona gelip, seni yiyecek, mi diyor? Ama hep kaçıyorlar. O dediğin senin. Diyor ki, bu düşman alanın senin, kaç. Çok ilginç bir şekilde, aslan sürüsü dalıyor, bir tane antilop yiyor, ötekiler de rahatlıyor. Tamam diyorlar, bunun karnı doydu, daha bir şey yapmaz. Sözleşme mi yaptılar bunlar ama o dediğiniz hayvansı içgüdü işliyor. Bir mekanizma olarak.

M- Elias Canetti, kurban mekanizmasının burayı taklit ederek oluştuğunu söylüyor.

E- Bana bilgiymiş gibi gelmiyor ama.

Ç- Ama böyle bir veri var.

E- Hocam, bu hayvanlar, aslanı gördüğünde mesela, bana bir bilgiymiş gibi gelmiyor. Bana şöyle gibi geliyor; evrim teorisiyle açıkladığınız zaman, o

zebra, eğer aslandan kaçıyor, o zebra aslandan kaçtığı için vardır. Onun bilgisine sahip olduğu için değil.

Ç- Bu, evrimsel bir bilgi olamaz mı?

E- Evrimsel bilgi ama bilgi gibi gelmiyor.

Öyle demeyelim. Hayvanlar başarıyla yaşamlarını sürdürdüler. Bütün yıkımlara karşı, binlerce, milyonlarca yıl korudular kendilerini, bu gerçek. Soylarını sürdürdüler. Soyu yitenler var deniyorsa da çok çok büyük bir toplum yaşıyor. Mesela 35 bin böcek cinsi var.^[20] Düşünebiliyor musunuz sırf böcek. Bunlar milyonlarca sene yaşamlarını sürdürebilmişler, bu büyük bir başarı. Şimdi hocamın belirttiği anlamda düşünmek istiyorum. Bilimsel bilgi anlamında bilgileri yok. Neden yok? Olsa kendi soylarına aktarırlar bunu. Hayvanların tarihi yok. Ölüncü bütün deneyimini alıp götürüyor.

Ç- Ama genetik olarak...

E- Genetik bilgi de denebilir, o tanımlanıyor.

Diyebilirsin de diyemeyebilirsin de. Şunu vurgulamak istiyorum. Orada aktarım yok, içgüdüsel bir mekanizma işliyor. Bakıyorsun, karga çıkıyor yukarıya, cevizi bırakıyor. Düştüğü zaman kırılacağını hesap ediyor. Bu alet kullanmaktır. Binlerce sene cevizleri böyle kırmışlar. Buna benzer çok örnekler var.

Ç- Samurlar, midyeyi karınlarına koyarlar, taşla vura vura kırarlar.

Tabi tabi, fareler kuyruklarına tutunarak çıkıyorlar binalara. Alet kullanmaktır bu. Bir yüzbaşı, İngiltere’de bir hayvan örgütüne başvuruyor. Diyor ki, benim köpeğim, ben evden çıkarken bahçeye mi gidiyorum, çarşıya mı gidiyorum biliyor diyor. Örgüt bunu yadsıyor, köpek sizin çarşıya mı bahçeye mi gittiğinizi bilemez. Uzman gönderelim, biz anlarız. Gönderiyorlar birkaç görevli yüzbaşının evine. Birkaç gün yüzbaşının yaşamı ile köpeğin yaşamı arasındaki ilişkileri gözetlemeye başlıyorlar. Böyle şeyler sık başlarından geçmiş, anlıyorlar, saptıyorlar. Olay şu: Yüzbaşı, bahçeye çıkacağı zaman, evden çıkarken özel bir eylemde bulunmuyor. Köpek bunu gözetliyor. Ama çarşıya çıkacağı zaman, son eylem olarak kasasını kilitliyor. Köpek, kasa kilitlendiği zaman, arkasına düşmüyor, efendim diyor, çarşıya gidiyor. Kasa kilitlendi çünkü. Bahçeye çıkacağımız zaman arkasına düşüyor. Kasa kilitlenmedi

Çünkü. Kurum diyor ki, senin köpeğin bu son hareketini tespit etmiş, olay bu, diyorlar. Anadolu'da koyunlar vardır, atlar, eşekler, gelir evini bulur. Köpeği, kediyi götürür atarlar günlerce öteye, gelir gene eski evini bulur. Binlerce koyunun içinde kuzuyu götür sakla, gene anasını bulur. Böyle şeyler var. Ama söylediğimiz gibi konuyu kesin olarak abartmamak gerekir. Hayvan alanındayız. Bir kısım becerileri kesin olarak var, insandan da üstün becerileri var. Ama sonuçta böyle bir varlık alanı. Yüceltmek, köreltmek meselesi değil de felsefeciye düşen, o alanı tanımaktır. Onu tanıdıktan sonra da fetva vermesine hiç gerek yoktur. Yok efendim, hayvanlar insanların hizmetine verilmiştir, bunlar safsatalardır arkadaşlar. Kara öykülerdir bunlar.

- Bu iki bilgiyi de bir şekilde ayırabilmek lazım.

Tabi. Mısırlılar da geometriyi biliyordu, ama yasaları yoktu.

- Soyutlayamıyorlardı.

Soyutlayamıyorlardı. Biliyorlardı, tamam ama orada kalıyorlardır. Greklerin stnlğ bu. Zaten Nietzsche de onları göklere onun için çıkartıyor. Aldıklarını en iyi şekilde kullandılar, diyor.

Benim mahallem, Darende'nin ile merkezine, ortaokulun bulunduğu yere iki saattir. Dağlar, kayalar, o Fırat nehrinin kolu olan... Geç çıkarız, karanlıkta çıkarız dersten. O zaman altı ders vardı günde. Tek başına giderdim. Bir de rüzgar karşımdan vurur, anamı ağlatırdı. Bütün komşular, geçerken, kayaların içinde şeytan var, cin var, peri var vesaire, çoğu gidemezdi oralarda. Babam da hep söylerdi, oğlum derdi, onlar maval, onlar hikaye, sen keyfine bak. Beni yle de yetiştirdi. Arkadaş üç sene gittim geldim, ne şeytan gördüm, ne cin, ne peri. Hiçbir şey görmedim. Kayaların ğultusunu duyğum, nehrin akış sesini duydum, olay bu. Ama bu arkadaşlar çok şeyi duyuyorlar.

M- İnsan anlığı, imgeler deposu ya hocam. Oradan geçerken o imgeler deposu kaynaşmaya başlıyor. Sesler kılık değiştiriyor, görüntüler... Başka parçalar ekleniyor. Orada hayalet de görürsünüz, cin de, canavar da. İnsan için çok kolay. Bir hayvan orada canavar sesi duymaz ama insan duyar.

- Uydurma yeteneği var. Algılayamadığı şeyin yerini, orada bir boşluk oluşmasının diye, uydurarak doldurmuş.

Celal Bayar anlatıyor. Celal Bayar bir gün Atatürk'ün, yanına gitmiş. Celal

Bayar sivil kökenli, bankacı. Atatürk, asker. Batı cephesinde, Sakarya günleri. Bir düşman birliği dedikodusu var. Konuyu getiren askeri çağırmış, bir Yunan ordusu. Albay'ı çağırmış, demiş, efendim bir Yunan alayı. Generali çağırılıyor, efendim, öncü kuvvet, birkaç kişi. Orada Atatürk, Celal Bayar'a diyor ki işte böyle bu iş. Asker Yunan ordusu, Albay bir alay görür, gerçek asker de birkaç tane öncü asker görür. Orada korku, asker korkuyor, ne görse Yunan, o duyum meselesi, imgeler deposu, onu uydurur. İmge olayı çok önemli.

Ç- Gulyabani kelimesi, yaban çöl demek değil mi? Oradan geliyor zaten. Aslanlar için söyleniyor, yırtıcılar için, dönüşe dönüşe, bilmediğimiz için o karşılığı, alıyoruz, hortlak, korkunç bir şeye dönüştürüyoruz, canavara dönüştürüyoruz.

O söylencelerde var. Gitti Metehan, herkesi yiyen bir canavarı öldürdü, boğdu, o öyle bir şeydir yani sonuçta.

Ç- Biz kelimeyi almışız, gulyabaniyi, farklı bir şeye dönüştürmüştük.

M- Yani burada belki de anahtar sözcük, bir duygudan gelmeli, korku duygusu. İnsanın korku duygusu, imgeleminde bir sürü canavar yaratmıştır.

Tabi canım, oradan gidiyor. Yani o eylemden, gidiyor, öldürücü eylem, edici eylem, oradan yaratıyor. Aslan, büyük ejderha, yılan yaratıyor, insan yaratıyor.

E- Ama korku da kendiliğinden doğmuyor herhalde. Bilmemekten belki...

M- Bence korkunun somut bilgisi var insanda. Nasıl var, doğa tarafından, insanın insan tarafından yaşadığı bir durum var. İnsan, insanı öldürüyor. Doğa insanı öldürüyor. Müthiş bir şiddet yaşıyor. Salgınlar, hastalıklar...

Ç- Çölde göz gözü görmüyor, karanlık, aslan saldırıyor.

E- Aslan gerçek korku tamam. Bilmemekten, mesela, karanlığın içinde ne olduğunu bilmiyorsun korkuyorsun. Ya da aslanla nasıl mücadele edeceğini bilsen, korkmazsın.

Gök gürültüsü. Hocamın dediği anlamda gök gürültüsü insanlar eskiden bilmiyordu. Diyordu ki, tanrılar kızdı, gürültü yapıyorlar, başımıza iş getirecekler. Bulut, yıldırım olayı olarak görmüyorlardı.

Ç- Hani size de diyorlarmış ya, o mağaralara girme, cinler periler vardır. Şöyle bir şey var; mağara tehlikelidir. Karanlıktır ve orada bir vahşi hayvan

bulunma riski vardır. O korkunun dönüşmüş, efsaneleşmiş hali, size bu tepki olarak dönebilir. Yani önceki kuşakların korkmasında haklı sebep vardı belki.

M- Bence söylediğinde, şöyle çok güzel bir doğruluk payı var. İnsan, korku söz konusu olunca, önlemlerin fazlalığını alabildiğince arttırmaya çalışıyor. O kadar çok önlem icat ediyor ki bu önlemlerden bir tanesi de korkuyu imleyecek imgeler. Aslında korku önlemleri onlar. Mağara ile ilgili canavar imgesi yaratırsan, mağaraya girmezsın, kendini tehlikeye atmaz, atarsan dikkatli olursun.

Çok doğru. Gerçi bunu Pascal da işledi ama Montaigne'den aşırarak. Montaigne, *moralî* şöyle anlatıyor: Kalın bir ağaç, kuru, yüz metre ne ise, çam ağacı servi. Yatırın diyor, bir düz alana, insanlara deyin ki yürüyerek geçin üstünden, herkes geçecektir. Kalın çünkü ağaç, yürümek kolay üstünde. Bu ağacı götürün, iki uçurumun arasına, yani düşüldüğünde ölümün mutlak olacağı bir uçurumun arasına koyun, mesela iki gökdelen, yüz metrelik, kimse geçemeyecektir. Peki diyor, ne değişti? Yer çekimi aynı, ağacın kalınlığı aynı, yürüyecek olanlar aynı. Orada korku tutukluyor, bir kişi geçemiyor. Moral diyor, işte budur. Eğer sen, yukarıda da aşağıdaki gibi ben geçerim diyebiliyorsan, tinsel gücün yerindedir demektir, diyor. Böyle bir örnek veriyor Denemeler'de.

M- Ya da şöyle olsaydı, ölümsüz olsaydık, muhtemelen oradan geçmek daha kolay olurdu.

Ya ölümsüz olsaydık giderdik.

M- Riske atamıyoruz. Tek yaşamımız, onu riske atmamak için...

E- Ama şey var hala, o korku hep bilgisizlikten doğuyormuş gibi geliyor. Çünkü insan, sonuçta sınırlı. Hem düşüncesi sınırlı, hem aynı anda düşüneceği şey sınırlı yani her şeyi bilmesi mümkün değil.

Ç- Hayvanlardaki tepki gibi. Bilmiyorsan kaç.

E- O yüzden, özünde bilgisizlik, sonuçta korku ile telafi ediliyor.

M- Ağaç örneğinde bilgisizlik yok.

E- Var. Nasıl yürüyeceğini bilsen, her şeyi hesaplayabilsen...

M- Biliyorsun. Aşağıda yürüdün, yukarıda da aynı şekilde yürüyebilirsin.

E- Bildiğinden emin değilsin ama. [\[21\]](#)

M- Riske atamayacağın bir şey var. Orada bilgisizlik söz konusu değil.

Ç- Yükseklik korkusu hazır geliyor olabilir. Bilmiyorsun, yükseklik korkusu hazırsa mesela, bir bakarsan, anında çark edersin. O bilgi de olmasa yine aynı şeyi yaparsın.

M- Bence ikisi de var. Biz bilmediğimiz için de korkarız, korkumuzu kullanmak için de korkarız.

Sen diyorsun ki, orada hesaplar var. Yerdeyken, aşağıya düşsem ne olur, ayağım kaysa bile. Yukarıda, ayak kayması ölüm olur. O korkuya bürünüyorsun. Tabi her zaman bilinemez alanlar kullanılıyor. Yani insanların duyu organlarıyla erişemeyeceği alanlar kullanılmıştır. Sade insan, bilinçsiz insan, kör insan yutuyor bunu, sorgulayamıyor. Sorgulayamaz. Tamam, iş bitmiştir. İnsanların büyük çoğunluğu bu sorgulama gücünden yoksun. Alıyor onu bir biçimde, öyle götürüyor. Bakıyorsun koskoca adam, tıp profesörü olmuş, kimya, fizik profesörü olmuş hala orada. Diyorsun ki, ya arkadaş sen nasıl yapıyorsun bunu?

E- İşte mesele o. Buna rağmen bu nasıl değişmiyor, neden değişmiyor.

M- Bence bedensel bir şey var hocam. Mesela şimdi. Ağacın üstünde yürüyoruz, düşmeyeceğimizi biliyoruz. Dolayısıyla bedenimizdeki durum, ölçülebilse bir makineyle, çok farklı bir şey çıkar. Yukarıda ise koşullar aynı, ağaç aynı, her şey aynı, bedenimiz ölçülse, çok daha farklı bir şey ölçülür. Bir dengesizlik, bir kıpırdama, o ister istemez insanı düşürür.

Ç- Şöyle bir mekanizma var. Korku, yoğunlaştıkça, akli devreden çıkarır. Maksimum hale geldiği zaman korku, hatta çok korktuğumuz anda ne yaptığımızı hatırlamayız, tamamen şalter kapanır. Hayati bir fonksiyondur. Bütün kontrolü refleksler ele geçirir.

M- Bir denek, asansöre doğru yürüyor, asansörün kapısı var ama asansör yok. Aşağısı boşluk. Kapıyı görüyor, asansör var zannediyor, kapıyı açıp içeriye girecek ve düşecek ölecek. Kadın yürüyor, o sırada felç oluyor. Bu gerçek bir olay. Buradaki felci açıklamaya çalışıyorlar, nasıl oldu da beden kontrolü ele aldı ve onun düşmesini engelledi. Çünkü duyu verileri, algıladı onu. Ama zihni o boşluğu oluşturmada ya da farkında değildi kişi. Duyuları orada bir boşluk

olduğunu sezdi. Sezince öznenin bunu sezmediğini de fark etti ve olaya müdahale etti. Onu hareketsiz hale getirdi.

Ç- Düşünme yavaş kalıyor.

M- Bütünlükçü düşünme yavaş kalıyor.

Her zaman yavaş kalır yalnız. Edim olarak düşünme hep yavaş işler. Onu göreceğiz daha, bu duyumdaki gibi seri değildir. Duyumda çok seri işler organlar. Beyin çok yavaş işleyebiliyor.

M- Aynı kadını doktora götürüyor ailesi felç oldu diye. Doktorlar inceliyor, sinirler tamam, beyindeki mekanizmalar tamam, felç durumu yok. Felçli hastalarda görülen bir aksaklık, bir arıza yok. Psikiyatriste götürüyorlar. Psikiyatristlerin çoğu diyor ki, bu kadın numara yapıyor. Sorun yok çünkü. Başka bir psikiyatrist, bu olayın, bedensel uyarılar sonucunda kendiliğinden oluşmuş bir şalter inme mekanizması olduğunu anlıyor ve onu çözmeye çalışıyor. Bir olay var, o olaydan dolayı. Şöyle bir örnek anlatıyor. Bir kadın var yine. Kötü bir evlilik yapmış, sevmediği bir adama zorla verilmiş. İki tane çocuğu olmuş ama çocukken kendi annesi bunu terk etmiş. Oradan bir kırılma yaşamış ve o yüzden kendi çocuklarını yalnız bırakma korkusu yaşamış. Ben de annem gibi çocuklarımı yalnız bırakabilirim, bunu çocuklarıma yaşatabilirim. O sevmediği adama katlanmış. Yaşı belli bir seviyeye gelince, 50 yaşına falan gelince, parkta bir adamla karşılaşmış, çok hoşsohbet, çok nazik bir adam. Kendine gelmiş, kendini sevmeye başlamış, hoş gelmeye başlamış ve onunla sürekli buluşmaya başlamış. Adamla aynı sitede yaşıyorlar, kendi evinden görülebiliyor adamın evi. Gayriihtiyari olarak sürekli adamı görmek için pencereye, balkona doğru yöneliyor, fakat diğer düşünceler o kadar hakim ki bedenine, bir gün yine pencereye doğru giderken, yine bu felç durumu, düşüyor balkona varamadan. Psikiyatristlerin hepsi, yalan söylüyor diyorlar, öbürleri yalan söylüyor diyor, bu adam bir ay uğraşılıyor bununla. Saffet Murat Tura^[22] diye bir psikiyatrist, asistanmış. Kadının böyle bir hikayesi olduğunu görüyor. Bir ay sonra kadın çözülüyor anca, anlatıyor hikayeyi ve felç bitiyor. Rahatlıyor beden, anlatınca gevşiyor ve yürümeye başlıyor. Sonra kocasından boşanıyor, bir iş buluyor, çocuklarıyla görüşmeye devam ediyor ve kendi problemini çözüp, kendi hayatını kurabilecek, ya da kendini seçebilecek bir duruma geliyor. Buradaki ana mevzu, o felcin, beden nasıl olur da bizim kontrolümüz dışında kendi kendine geçici bir yürüyememe gibi bir durum yaratabiliyor?

Beden, zaten kontrolümüzde değil bizim. Beden kendi kendine çalışıp duruyor. İnsan kendine fazla egemen değil, otomatik çalışan organları var.

M- Belki de zihnimizin de böyle otomatik çalışan yönleri var.

E- Zihin de kontrolümüzün dışında mı acaba? Bizim kontrol ettiğimiz hiçbir şey yok mu?

Fazla yok. Yıllarca bunlar üzerinde düşünerek yaşadım. İnsanları hep gözlemledim, çok olaylara katıldım. Ölümlü olaylara, darbelere, toplu eylemlere katıldım. Oralarda insanları gözlemledim, yapım da uygun. İnsanlar konusunda öteki insanlar gibi düşünmüyorum. Yaşamamız gerekiyor çok şeyi. Yaşamadan kavrayamayacağımız çok şeyler var. İş böyle çıkar altındaki sohbete benzemiyor çoğu kez. Bakıyorsun ki yaşam, karşınıza değişik bir yapıyla çıkıyor.

Bahtiyar Yalta anlatmıştı bana. Bahtiyar Yalta buralıdır. Arnavut kökenli bir Türk subayıdır. Kurmay binbaşı iken, 22 Şubat eylemine karıştı, emekli edildi. Çok zeki bir insan. Kore'de Türk Ordusu⁽²³⁾ diye, Türk Tarih Kurumu'nun bastığı, şu kalınlıkta bir kitabı da var. Karakter sahibi. Şemsettin Batıların amcası, amcazadesi ya da. O Kunu-ri'ye girmiş. Kunuri'ye girmeden Kunuri'yi yaşayamazsınız, mümkün değil. Anlatacağım konuya sadece giriş olsun diye söyleyeyim, işin acı tarafını. Diyor ki, ilk gelen subayları birkaç gün bize verirlerdi, yüzbaşı, binbaşı, neyse, beş on gün biz onu eğitirdik. Yani savaşı görecektik, ölümleri, vurmaları. Bir gün bir yüzbaşı geldi diyor, bana verdiler. Yüzbaşımı götürdüm savaş alanına diyor, bir çam ağacına sırtını dayadım. Dedim ki, yüzbaşım aman ha, bu konumunu değiştirme, seni koyduğum konum, muhtemel savaş alanının tersine geliyor, yandan izle, kurşun gelirse çama rastlasın. Şöyle aradan bir iki saat geçti, yüzbaşı ne alemde diye yanına vardım, diyor. Nasılsın yüzbaşım falan deyince, ya demiş Bahtiyar, adam öldürüyorlar. Diyor ki Bahtiyar ağabey, savaşta olduğumu o gün anladım. Daha önce hiç anlayamamıştım, o gün anladım, savaşın ne nane olduğunu. Adam savaşa gelmiş, adam öldürüyorlar, diyor. Kunu-ru'ya düştük, diyor. Üç gün, yani geceli gündüzlü, kurşun yedik. Üç gün yağmur yedik, dolu yedik, fırtına yedik. Ne Amerikan ordusu, ne Birleşmiş Milletler, hiçbir şey yok. Çin'le karşı karşıya kaldık. Çin'i diyor, bize basitleştirerek anlattılar. Yol boyunca gemiyle gitmişler, bir karış boyları var, süngüyle taktın mı atarsın. Komuta konseyi zayıf, gübre tepeler gibi tepeleyeceğiz. Vardık ki diyor, Çin müthiş bir ordu. Çinli asker çok sağlam, besili, eğitilmiş, generalleri mükemmel biliyor

savaşı. Alman futbolu gibi sahaya yayılıyorlar. Ya diyor, adamlar bizi büyüledi. Daha savaşa başlamadan, adamların bizden üstün olduğunu anladık, bize anlatılan Çin yok. Bizi çok kötü ezdi Kunu-ri'de, diyor. Tugayın komutanı Tahsin Yazıcı, general, yardımcısı Celal Dora, yok, diyor. Üç gün görmedik. Burada o adamları kahraman yaptılar, biliyorsunuz. Dördüncü gün kalktık sabahleyin, kalkmak denirse tabi, diyor. Olduğumuz yerden uyandık. Karanlık gitti, aydınlık başladı, kalkma ona denir, elbise üstünde, tüfek elinde, ne yatması, ne kalkması. Alanda bol miktarda ölülerimiz var. Biliyorsunuz 746 tane ölü verdik o gün. Hepsi de orada yatıyor. Yaralılar var, diyor, ağaçların dibine toplanmışlar, yağmur nedeniyle, iniyorlar. Ölü taşıma, sağlık hizmeti falan yok, hiçbir şey yok, tugay bitmiş. Sağ kalanlar da böyle küme olmuşlar, Anadolu çocukları, yurdumuzun evlatları, sinmişler böyle, manzaramız bu. Tam bu sırada, bir kurmay binbaşı, sahne aldı, parmak kadar boyu var, ince, zayıf. Diyor ki, yaralıya gidiyor, diriye gidiyor, subaya gidiyor, teğmene gidiyor, binbaşıya gidiyor. *Ben iki Türk taburu Çin'e esir oldu dedirtmem.* Olay şu; iki Türk taburu Çin birliklerinin içinde mahsur kalmış, kurtulmazlarsa esir olacaklar. Ben diyormuş, iki Atatürk taburu esir oldu dedirtmem. Ona gidiyor, ona gidiyor, neredeyse ölüleri kaldıracak. Gözünde bir de şu renkli gözlük var. Biz subaylar dedik ki, ya bu sıyırdı galiba, savaşın travması nedeniyle. Ama pek sıyırmış gibi de davranmıyor, ayaklarını yere basıyor, otorite mükemmel. Biz o Çin'e vuracaktıydık, iki taburu kurtaracaktıydık. Bir ton dayak yedik heriften, Çin kaya gibi duruyor. Vallahi diyor, arkadaş bu adam bu birliği topladı. Yaralıyı, ölüyü, diriye yan yana getirdi, Çin'e vurdu. O iki taburu aldı çıkarttı. Bu adamın adı Faik Türün^[24]. Şu meşhur Faik Türün yok mu? Şunu demek istiyorum. Korku olabilir, umut olabilir, şu olur bu olur da o insanı yine de çözemiyoruz. Bak görüyor musun? Bir karargah subayı, cephe subayı değil, biz asker olduğumuz için onun ne anlama geldiğini biliyoruz. Bu iş onun görevi değil. O karargah subayı. Ama ortam onu gerektirmiş, bir Türk subayı çıkmış, yok ben vermem diyor. Velhasıl sürttü, taburları çıkarttı aldı. Biliyorsunuz bu adam orgeneralliğe kadar yükseldi, sıkıyönetim komutanı oldu, terörle de uğraştı. Emekli olduğu gün de basın toplantısı yaptı. Dedi ki; ben artık orgeneral değilim, beni öldürmek isteyenler için her an hazırım, buyursunlar, ben ölmeyi bilen adamım. Böyle bir adam. Şunu demek istiyorum; ortamları bilmeniz gerekiyor. Sıkıyönetim mahkemesinde yargılandık biz. Geriden bakar dersin ki; ya ne var orada, Ali sordu, Veli cevap verdi. Değil arkadaşlar. Oradaki ortam çok değişik oluyor, insanlar orada değişik oluyor. Kahraman sandıklarınız gelip çatır çatır gözünüzün içine baka baka aleyhinde ifade

veriyor. Bir rütbe için dünyayı satıyor. Başka biri de geliyor, diyor ki, efendim olayda hiçbir şey yoktu, bunların hiçbir suçu yoktu, o da rütbesini terazinin kefesine koyuyor. İşte insan.

M- Spinoza'nın bir sözü var. Diyor ki; edimin neler yapabileceğini daha henüz hiç kimse çözememiştir. Diğeri de, buradan yola çıkarak, yaşam koşulları, anlar, durumlar, bizim neyi yapıp neyi yapamayacağımızı o anda belirliyor. Sınır durumlar dediğimiz durumlar.

Sınır durumlar felsefede çok önemli. Herkes sınır durumundadır be Müjdat. Hepimiz sınır durumundayız. Yani bir durum karşısında hangimizin ne yapacağını kendimiz bile bilmeyiz. Tanımadığımız, şurada bir kıza sahip çıkarız, dört beş tane delikanlıya saldırabiliriz. Belki bir ton da dayak yeriz. Ama onu yine de yaparız. Bazen de dünya kırılrsa umurumuzda olmaz, sıvışır kaçarız.

M- Sınırdan kasıt burada, ortalama yaşamımızın çeperlerinde yer alan...

Elbette. Beynin işlevine geçeceğiz. Batı felsefesinden epey ayrılıyoruz, onu söyleyeyim. Ama tartışmaya açıktır. Ben evrenimizi böyle görüyorum.

Müjdat kardeşim de kendiliğinden, benim de aklımdan geçti, *içinde – içerisinde...* O çok güzel bir konudur arkadaşlar. Nasıl biliyor musunuz? Bir toplumun içerisinde olursunuz ama o toplum sizin içinizde olmaz. Tıpkı Sokrat'ın Atinalıların içerisinde olup da Sokrat'ın içinde Atinalılığın olmadığı gibi. Aydın kişinin yazgısı biraz da budur. Toplumun içerisinde olur, binlerce, belki yüzbinlerce, belki İstanbul'da olduğu gibi milyonlarca, affedersiniz hıyarla birlikte yaşar ama içinde o kentten hiçbir şey yoktur. Orada katıldığı hiçbir şey yoktur. O kalabalıkların kendi trafikselle yaşamı sürer gider. Çok acı bir şeydir. Sokrat mesela, bize anlatılır, hep yanlış bunlar, Sokrat'ı beş yüz kişi yargıladı^[25]. Mahkemede beş yüz hakim vardı, oylamayla idama mahkum ettiler. Öyle çok büyük bir çoğunlukla da değil, az bir çoğunlukla. Beş yüz tane adam çıkıyor, hiçbir suçu yok, sen zehirliyorsun bizi, çocuklarımızı. İdam. Bu adamın içinde Atinalılık yok, Atina'nın değerleri yok, o boş değerler yok.

Spinoza'yı afroz etti Yahudiler. Çok ilginç bir afroz metni vardır. *Spinoza denen kişiye hiç kimse iş vermeyecektir. Spinoza denen kişiye hiç kimse sokakta ya da başka bir yerde dört metreden fazla yaklaşmayacaktır. Spiniza denen kişi, hiçbir kutsal yere giremez. Spinoza denen kişiyle hiç kimse alışveriş edemez. Hiçbir dostluk kuramaz.* Daha böyle upuzun metin.

Düşünebiliyor musunuz? Kendi cemaatinin hiçbir değeri Spinoza'nın içinde değil, ama Spinoza onların içerisinde. O içeri de ne, mesafeler, dört metre. Ticaret yapmayacaksın, kız alıp vermeyeceksin, tapınağa giremez. Onun için bu çok önemli bir konudur.

Bize derler ki, demokratik bir ülkede yaşıyorsunuz. Sonra da gece yarısı gelir evinizi başınıza yıkarlar. Churchill'in bir sözü var. *Sabahın erken saatlerinde, evimin zili çaldığında gelenin sütçü olduğundan emin değilsem, demokratik bir ülkede yaşamıyorum demektir*^[26]. Çok güzel bir söz. Sütçü geldi diyemiyorsam, demokratik bir ülkede yaşamıyorum demektir. Churchill'in bir hoş sözü de var, Churchill iyi bir beyindi, o da şu: *Kuşkusuz ki gaflet, ihanet anlamına gelmez. Ama uluslar için gafletin sonuçları, hep ihanetinkinden çok daha ağır olmuştur*.

M- Gaflet, tam olarak sözlük anlamı...^[27]

Aymazlık. Demek istediği şu, bir ülkenin yönetiminde gafil adamlar vardır, İngilizler gelecek, manda olacağız, bizi koruyacaklar, işte bu gaflettir. Bu istese de sana bundan daha büyük kötülük yapamaz. Bir şoför, uyuyup da seni uçurumdan atsa ne olur, bilerek atsa ne olur, ikisi de aynı değil mi? Ama diyor, bak gafletin sonuçları, uluslar için hep ihanetinkinden daha ağır olmuştur.

M- İhanette karşı durabileceğin nesne net.

Net. Hain belli.

M- O yüzden, bence siyaset felsefesine ayrı bir yer ayrılması gerekiyor.

Efendim bu, sizin bileceğiniz bir husus.

M- Devletin yapısı, birey ve toplum ilişkisi...

Tabi. Şimdi bir şey söyleyeyim; Türkiye'de hep yanlış yazılıyor, yanlış kitaplaştırılıyor. Türkiye'deki siyaset felsefesi, siyaset bilimi yanlış.

VI. Gün

Dedik ki; anlık, bilmek için dışarı çıkar. Bu söylem Nicolai Hartmann'a özgüdür, o diyor. Bilinç dışarı çıkar, evrene. Neyle? Duyularımızla çıkar. Veriler alınır, değerlendirilir. Platon'un dediği gibi anlık, ya da onun söylemiyle ruh, kendi kendi ile konuşarak bilgi edinemez. Bu gereksiz saray yapmaya benzer, mümkün değil. Dışarıya çıkacak, gereç edinecek, onu değerlendirecek ve biz buna bilgi diyeceğiz. Nicolai Hartmann aşkın eylemler diyor ama biz buna taşkın diyoruz. Aşkını biraz başka anlamda kullanıyoruz, biraz metafiziksel, dinsel içeriği var, erişilemeyen bir yapıyı dile getiriyor. Ama taşmak, kendinden dışarıya çıkmak anlamına geldiği için, taşkın edimler diyoruz. Bu bir. İkincisi, dün belirttik, duyular tözü oluşturmıyorlar. Ne yapıyorlar, nitelikleri taşıyorlar. En fazla yapabildikleri bu. Göz görüyor, bir nesne, bakıyor, siyah renkli. El gidip dokunuyor, çok sert. Burun hiçbir koku almıyor, deney yapıyor, kırmaya çalışıyorsunuz kırılmıyor. Bu veriler anlığa geliyor, anlık diyor ki, bu granit. Demek oluyor ki, granit serttir. Granit şöyledir, ya da böyledir gibi yargıları ancak anlık verebiliyor. Ötekiler bu nitelikleri taşıyor. Hepsinde bu böyledir, kaçınılmaz bir biçimde. Diyelim ki dokunma duyusu sertliği getirdi, neyin sertliği olduğunu söyleyemez. Çünkü onun görevi değil. Taşın sertliği olabilir, ağacın, demirin sertliği olabilir. O sertliği getirir. Duyumun öteki görevlileri, göz, burun bütün duyular öteki özellikleri getirir, denir ki bu sert olan şey taştır. Renk için de bu böyle, koku için de böyle, hepsi için böyle.

Çok uzaktan sisler arasından gemiyi gördük, dumanı gördük. Dumanı algılıyoruz, biz buna gemi diyemiyoruz. Öteki nesneleri algılamakta zorluk çekiyoruz. Gövdesini, kaptan köşkünü göremiyoruz. Duyu organlarının ulaşım alanının dışında. O zaman imge deposunu devreye sokuyoruz. Bu duman nereden çıkıyor? Denizde giden büyük araçlardan çıkıyordu, biz buna gemi diyoruz. İşte önerme çıktı bunu anlık söylüyor. Göz sadece dumanda kalıyor, o bacadan çıkan şeyde. Demek oluyor ki, özetle söylersek, duyu organlarımız bize asla tözü vermezler. O nedenle de, kestirmeden söyleyebiliyoruz, batılıların duyu bilgisi, hikayeden ibaret kalıyor. Duyu bilgisi olmaz. Ne oluyor, us bilgisi. O da hikayeden kalıyor, gelmesi gerekiyor. Bilgi, bilgidir.

Ç- İçsel bilgi olmaz mı ya da ussal?

Elbette, imgeler zaten bilgidir. Kant'ın var, imgeyi bilgi edinmede kullanır. Çok yanlış bu. İmgeyi önceden edineceksin ki var olsun. Kafada imge nasıl olur? Bir bilgi ediminin bir sonucudur. Resim çiziyorsun, bir tablo çiziyorsun oraya, beyne diyorsun ki al bunu sakla.

Ç- Peki soyutlamada? Mesela matematikte, matematikte mesela herhangi bir duyuya hitap etmiyor.

Ona geleceğiz, dediğin doğru. Çay içme diye bir yol var, değil mi? Onu da kullanacağız. İşte içiyoruz. Anlık neler yapar? Sizin sorduğunuz soru bu. Nereye kadar gücü vardır? Kant da bunu çok sormuş. Neyi bilebiliriz? Gerçekten iyi bir soru. Nasıl biliriz, anlığın sınırları nelerdir? Çok önemli. Nereye kadar gidebilir? Bir bölümlene yapalım. Anlık, öncelikle; bir, çözümleme yapar; iki, bağıntıları saptar; üç, birleştirmeler yapar.

Bunun batı dillerinde, Latince analitik dediğimiz, analiz yapar, çözümler. Son söylediğimiz de birleştirir. Sentez yapar, sentetik dediğimiz şeyler. Piyasada vardır, sentetik elyaf, vesaire. Bu üç işlem den biz çok farklı şeyler anlayacağız. Diyelim ki ağaca bir dirilik yüklemek gerekmiş. Kant diyor ki; bu sentetik bir yargıdır, biz ağaca dirilik yükledik. Öteki filozoflar da genelde böyle diyor. İnsan görüyoruz, insan diridir, duyumludur, düşünür diyoruz. E hep yükledik gibi gözükmüyor. Çünkü bunlar gerçekten nitelik, özellik ve biz onu insan tarafından taşınıyor olarak görüyoruz. Yüklem ama acaba o nesneye biz mi yüklüyoruz. Yoksa o nesnede var da biz sadece tespit mi ediyoruz, saptıyor muyuz? Demek ki bizim çözümleme dediğimiz olay bu. Kısa örnek olduğu için ağaç, kökü olan, yere yerleşmiş, ince ve kalın kökleriyle bağlantı yapmış, gövdesi, dalları, çiçeği, yaprağı var, diridir, uzun ömürlüdür. Bunların hepsini duyularımızla saptıyoruz. Bu bir ağaçtır, diyoruz. Biz ağaca neyi ekledik? Yani sentetik anlamda, birleştirme anlamında ağaca biz neyi birleştirdik? Hiçbir şeyi birleştirmedik. Ağaçta olanları belirledik, ağacı çözümledik. Tıpkı üçgeni çözümlediğimiz gibi. Yani biz üçgen üç açılıdır dediğimiz zaman üçgene bir şey yüklemiş oluyor muyuz? Biz üçgenin üç açılı olduğunu çözümlüyoruz. Karenin dört kenarlı olduğunu çözümlüyoruz. Mantıksal önermeler. Onları da çözümlüyoruz. A, A'dır, diyoruz. A, A olmayan olamaz diyoruz. Parça bütünden küçüktür diyoruz. Mantıksal bir dünya var. Burada biz hiçbir şeyi yüklemiyoruz. Biz nesnenin içinde olan, bastıra bastıra söylüyorum, yapısında olan özellikleri çözümlemiş oluyoruz. Batılıların yargıları çözümlerken de sıkıntıya düşmelerinin nedeni, bizim şu anda yaptığımız bilgi

edinmedeki edimsel tutumları çözümlmekteki sıkıntılarıdır. Bunu görseydiler, öyle demezlerdi. Kant diyor ki, bir nesneye bir şey yükleriz, ağaca dirilik, taş ağırlık, sertlik yükleriz, birleştiririz. Neyi birleştiriyorsun? Taş sert kardeşim. Sertlik taşın içinde, ağırlık taşın içinde. Sen, ben yükledik onu. Sadece biz belirledik, öğrendik, çözümledik. Epistemolojinin içinde yargı türlerine girmemiz gerekiyor. Bu altyapı ile girmek daha da kolay.

Dedik ki, insan diridir. Analitik yargı mı, sentetik yargı mı?

Ç- Analitik.

Analitik. Çünkü biz çözümledik. Üçgen, üç açıdır, analitik. Yedi artı beş, on iki eder. Kant diyor ki bu, sentetik yargı. Neresi sentetik? On iki kavramında beş de var yedi de var. Sen çözümledin.

Ç- Ama insan kötüdür dersek bu...

Geleceğiz. Leibniz der ki, acele etmeyin. Güzel bir yaklaşım da acele etmeyelim.

Bunu kavradık. Demek oluyor ki biz, ideal ilişkiler, yani kendinde zorunlu ilişkiler alanı dediğimiz mantık ve matematikte kanıtlamalarla, nesnenin iç yapısını öğreniyoruz. Ya da ilişkinin içyapısını öğreniyoruz. Dokuz çarpı dokuz, seksen bir. Bu bir ilişkidir, sayısal ilişkidir. Seksen biri tutup dokuz bölüyorsun. Şu çıkıyor, bu bir ilişkidir. Biz bunları hep kendi içinde olduğu için kanıtlama yoluyla çözümlüyoruz, olguları ise deneylerle. Batı felsefesini şaşırtan şu olmuştur: *Olgular alanı zorunlu alan değildir, o halde analitik olamaz*. Yanlış arkadaşlar. Biz olgular alanındaki öğeleri tespit ederiz ve onların sandığı gibi değildir, bal gibi zorunludur. Diri olmayan ağaç olmaz, duyumlu olmayan insan olmaz, usu olmayan insan olmaz. Arızalı, ayrı bir konu. Birleşik olmayan bir taş olmaz. Demek ki biz zorunluluk alanındayız. David Hume'un göremediği buydu zaten. Diyordu ki, biz yarını deneylemedik, yarın ne olacağını bilemeyiz. Yarının ne getireceğini bilemeyiz, tamam deriz çıkarız ama yarın ateş yine odunu yakar. Çünkü söylediğim gibi nesneler zorunlu olarak içkin yüklemelerini taşımadıkça o nesne olarak adlandırılmazlar. Biz yine zorunluluk alanındayız ama bu zorunluluğu matematik ve mantıktaki gibi kanıtlama yoluyla değil deney yoluyla öğreniyoruz, öğrenebiliriz. Bu hiç de ters bir durum değildir.

Diyelim ki fiziğin yasaları var, düşme yasası. Matematik gibi mi bu?

Deneylerle bulduk biz bunu. Demek ki, deneylerle zorunluluk da bulunabiliyormuş. İtme yasası, çekme yasası, ivmeler, fizikteki ve biyolojideki bütün yasalar zorunluymuş demek ki. Matematik işlemlerle bulmadık, deneylerle bulduk. Bu şekilde, nesnenin yapısında, içinde olan yüklemeleri belirlediğiniz zaman, ortaya çıkan yargılar kesin olarak çözümseldir, onların diliyle analitiktir ve bu yargılar içkin yargılardır. Nesnenin içinde var.

Dedik ki, ikinci şıkta, bağıntıları saptar. İstanbul, 1453'te alındı, diyoruz, 15. yüzyılda. Demek oluyor ki biz, nesneyi uzay ve zaman bağıntısı içerisinde saptıyoruz. Nerede ve ne zaman diye saptıyoruz. Uzay ve zaman içkin yüklem değil, dışkın yüklemidir, bizim kipimizdir. Bulunduğumuz yeri, bulunduğumuz zamanı belirler. İçimizde değil. Çağlar burada, yarın İstanbul'da. Bağıntısı o onun. İstanbul bağlamında, daha doğrusu, İstanbul'da demeyelim de. Zamanın içerisinde. Öteki nesneler paralelinde belli bir tarihsel boyutta yaşıyor. Napolyon şu tarihte yaşadı, diyoruz. Fransız ihtilalinden sonraki ünlü bir general, diyoruz. Fransız ihtilalinin kaymağını yemiştir, diyoruz. Ona zamansal bir boyut veriyoruz, onu o bağlama sokuyoruz. Çıkıp desek ki, Napolyon'la Atatürk çok samimi arkadaştı. Hemen derler ki, ne yapıyorsun ya? Atatürk 19'uncu 20'nci yüzyılın adamıydı, öteki 18'inci yüzyılın adamı. Zamansal bağıntıları ayrı anlamına gelir. Burada biz, nesneleri zaman ve uzay, yani varlık boyutunda saptamış oluyoruz. Bu bir bağıntı. Aristo, kategorilerde bu yüklemeleri, on kategoriye sayarken^[28], tözü de sayar. Tabi büyük bir yanlış. Töz, değil tözün kategorileri söz konusu olan, bir. İkincisi, zamanı uzayı da sayar ve bu ayrımı yapmadan. Sokrat, Atina'da, der. İçkin yüklem midir, dışkın yüklem midir, taşkın yüklem midir, aşkın yüklem midir, öyle bir ayrım yapmadan söyler. Sağlıklı bir çözümleme yapmış olmaz. Onu okuduğumuzda göreceksiniz.

Bir de uzay ve zamanın dışında bağıntılar var, dün söyledik. İnsanların, toplumsal ilişkilerde kurduğu, amca, dayı, arkadaş, teyze, hala oluyor, bunlar da bağıntılardır. Biz bunu saptıyoruz. Diyoruz ki, Çağlar falanın amcasıymış. Diyoruz, şu çocuk kim? Bizim Çağlar'ın yeğeni. Başka şey aramıyoruz. Ya ablasının çocuğu, ya kardeşinin çocuğu, yeğen deyince onu anlıyoruz, değil mi? Çağlar'ın içinde amcalık, dayılık yok. İlişkiler olarak kurulmuş, kardeşleri evlenmiş çocuk yapmışlar, olay bu. Bağıntılar doğurmuş. Biz bunu saptıyoruz. Biz buna dışkın yüklem diyoruz. Nenenin dışından gelen yüklemeler.

Analitik yargı deyince, felsefeciler şöyle bir tanım sürerler. Yükleme

anlatılan, öznde içerilmiştir. Bunu açayım: Baba erkektir. Nedir yüklem, erkek'tir. Erkektir demeden, baba dediğimiz zaman, bir erkeği anlarız. Deme ki, öznde içerilmiştir. Oradan yola çıkarak, insan dediğimiz zaman da diri bir nesneyi anlamış oluruz, değil mi? Öznde içerilmiştir. İnsan diridir, dersek, analitik bir yargı söylemiş oluruz. Bunu da vurgulamış olayım.

İlişki, bağıntı yargılarına devam edelim. Diyoruz ki, Marmara denizi, Karadeniz'den küçüktür. Ağrı dağı, Himalayalar'dan küçüktür. Ağrı dağı küçük müdür? Canavar gibi bir dağ. Marmara denizi küçük olur mu? Git git bitmez. Ama Karadeniz'den küçüktür. Bağıntı, mukayese yapıyorsun, o ondan küçüktür, diyorsun. Ali, Ahmet'ten küçük. Ne olarak küçük? Boy olarak mı, yaş olarak mı? Diyor ki, boy olarak küçük. Ali bir metre yetmiş santim, Ahmet de bir metre doksan santim, boyu daha kısa. Demek ki nesnelerin birbiriyle karşılaştırılmasından çıkan sonuçlar, bizde bir kısım yargılar söylemeyi gerektirir. Bunlar kesin olarak dışkın yargılardır ve bunlar bir saptamadır. Biz evrendeki bu olguları sadece saptarız. Nesnenin içinde değildir, dışındadır ve nesneye hiçbir şey eklemeyiz, çıkartmaz da. Onun toplumsal içeriği hakkında bize bilgi verir. Biz buna dışkın yargı diyoruz, bununla ilgili yargılarımıza. İçkin yargıları gördük, dışkın yargıları söyledik.

Şimdi Çağlar kardeşimin merakla beklediği konuya geliyorum. Diyoruz ki, Müjdat İstanbul'a gitti. Peki, gitme edimi Müjdat'ın içinde var mı, yok. Dışında var mı, yok. Ama kafasına esmiş, otobüse binmiş, gitmiş, yaya da gidebilirdi. Bir edim var. Biz o eylemi Müjdat'la birleştiriyoruz. Birleşik yargılar bunlardır. Nesne, daha doğrusu özne ile —nesne her zaman özne olmayabilir, eylem yaptığı zaman öznedir, biz özne diyelim— eylemi birleştirdiğimiz yargılar kesin olarak taşkın yargılardır. Özne, kendi dışına çıkmıştır, bir eylem yapmıştır, taşkın bir edimde bulunmuştur. Plotinus sudurculuğu^[29], fişkırma'yı anlatırken, güneş eğretilmesine başvurur. Güneş, güneş olarak kalır, der. Hem aydınlatır, hem ısıtır. Aydınlatma ve ısıtma ondan fişkırmıştır. Sudur etmiştir, Arapçasıyla. Felsefe öyle olduğu için söylüyorum, hoşlanmadığım halde. Sudur felsefesi derler ona, fişkırmadır, taşmadır. Nesne taşmıştır, kendinin dışına çıkmıştır. Müjdat da burada para edinmiştir, daha çok para kazanayım diye taşmıştır. Gitmiş İstanbul'dan mal alıyor. İstanbul'a gitti deriz, mal alıyor deriz. Bunlar hep yüklemelerdir ve biz Müjdat'la birleştiririz bunu. Müjdat'ın içinde yok bu.

Sizinkine daha bir yaklaşalım. Bir kısım edimlerimiz de, Müjdat'ın İstanbul'a

gitmesi, mal alması, tecimle uğraşması gibi, kendi içinde bir edim olarak kalıvermez. Bir kısım kazanımlar sağlar. Kitap okuyorsun. Diyoruz ki, Çağlar kitap okuyor. Ne oluyor, bilgi ediniyorsun. Peki, bilgi nasıl bir yüklem? Ben sana sorayım bakayım.

Ç- Bilgi.

Evet. Bilgi edindin, bilgilisin. Bu nasıl yüklem, şimdi anlattıklarımıza göre? İçkin yüklem mi, dışkın mı, taşkın mı?

Ç- Dışkın.

Bilmiyorum. Bir tartışalım bunu.

Ç- Çünkü bizde bulunmayan bir şey.

Doğrudur, katılıyorum.

Ç- Kazanıyoruz.

Kazanıyoruz, doğru.

Ç- O zaman dışkındır.

Acaba? Pek dışımızda da durmuyor gibi geliyor bana. Müjdat kardeş, iyi bir soru bu. Bilgi edindik. Diyorlar ki, Müjdat çok bilgili bir adamdır. İşte sana Müjdat'a bir yüklem yapıştırdık. Ama nasıl bir yüklem bu?

M- Şöyle söylersek. İnsanın özelliklerinden bahsederken, bileşiklik dedik, vesairenden sonra, insan usludura geliyor.

Evet usludur.

M- Bir usu vardır.

Vardır.

M- Usla bilgiyi birbirinden ayıramazsak. Yani us, bir bilgi çözümleyici durumsa, o zaman bilgi bizim içimizdedir.

Şimdi bakınız. Anlık, anlık diyorum bastıra bastıra, bizim beynimizin bilgi eder durumuna denir. Sakatattan farkı budur. Ne diyoruz, düşünür, beyin düşünür. Düşünen haline beynin biz, anlık diyoruz. Bu bir yapı düzenidir ve bu içkin yüklemidir. Düşünürlük bir içkin yüklemidir. O yetisi var. Bir de edim var,

düşünme edimi. Her düşünen, düşünebilen, düşünüyor diyebilir miyiz? Diyemeyiz. Düşünmez, adam niye kendini zora soksun? Sakatat tertemiz gider. Ne diyelim adama, kızabilir miyiz? Tertemiz bir beyin sunmuştur. Ama bir kısım insan da tutar düşünür. Yani taşkın yüklemelerde bulunur. Bir de düşünce var. Düşünme edimiyle, düşünebilir mekanizmayı devreye sokuyorsun, bir yapıyı, bir içkin yüklemle oluşmuş anlığı, düşünüyor ve düşünce ediniyor. Yapı olarak anlık, edim olarak onun eylemi, bir de elde ettiği ürün var, düşünce var, üç bölüm. Biz dedik ki; düşünebilir bir beyin, anlıktır. Düşünebilirlik onun içkin yüklemidir. Ama edim onun içkin yüklemi değildir, taşkın yüklemidir, dışarı çıkmış. Kitap okuyor. Gelmiş birilerini dinliyor. Üniversiteye gitmiş, öğretmenlerde öğretim alıyor. Bunlar taşkın edimlerdir. Bilgi ediniyor. Üçüncü kademede edinilen bir şey var. Bana pek içimizde gibi gözükmüyor.

M- O zaman şöyle diyebilir miyiz? Bilgisiz bir insan gördüm. Ben de diyorum ki, biz bilgisiz bir insana rastlayamayız. Bilgisiz bir insana rastlayamazsak, bilgi içkin bir yüklemidir. Ancak az bilgili, yanlış, yanılsamalı...

Biz herhangi bir bilgiden bahsediyoruz.

M- Yani insan bilgisiz yaşayabilir.

Hayır. Şunu demek istiyoruz. Biz şimdi potansiyellik, edimsellikte değiliz. Biz, herhangi bir bilgideyiz. Diyelim ki Kırşof Yasası, diyelim ki tarih, Osmanlı tarihi. Adam okumuş. Halil İnalcık, Osmanlı tarihini çok iyi biliyor. Bu onun içindeydi diyemeyiz. Yani biz çıkıp dersek ki, ya Halil İnalcık doğarken tarihçiydi. On beş, yirmi üniversiteye gitmiş, Amerika'da tepinmiş, öyle büyük bir tarihçi olmuş, edinmiş. Biz çıkı bunun içindeydi dersek, yüklemimiz yanlış olur.

M- Doğru. Böyle diyemeyiz.

Diyemeyiz. Onu demek istiyorum. Ötede şunu diyebiliyoruz; insan bilgi edinebilir. Doğrudur, anlığı var.

M- Şöyle diyebilir miyiz acaba? İçgüdü, bir hayvanın içkin yüklemidir.

Doğrudur.

M- İnsan da içgüdü yerine bilgiyi koyduğumuz zaman, bilgi insanın içkin yüklemidir. Ama tekil olarak bilgiler, tarih bilgisi, felsefe bilgisi, bunlar taşkın

yüklemlerdir.

Onun da ötesinde, onu demeden bile ben karşı çıkıyorum. Diyorum ki, bilgiyi edinebilmen için, dışarı çıkman, duyularını kullanman, nesneleri tanıman gerekir. Herkes tanımıyor. Ben görevliyken bazı köye giderdim, su yok, elektrik, yok yok, böyle bakarlar. Belki o karasabanı bilir, belki ineği bilir. Onu da tabii ki sonradan edinmiştir. Söylemek istiyorum da istiyorum ki siz söyleyesiniz. Bilgi nasıl bir yüklemdir? Tekrar soruyorum. İçkinse, hepimizin, Platon'un dediği gibi, bilgi ile yüklü olarak doğmuş olmamız gerekir. Anımsadığımızda iş tamam olmalıydı. Ama öyle olmuyor, ediniliyor.

M- O zaman dışkın bir yüklem.

Ne diyeceğiz acaba?

Ç- Taşkın.

Taşkın, edimlerle ediniyor. Doğrudur o. Taşkın yüklemle ediniyoruz, doğrudur. Ama ben şimdi çözümlemek istiyorum. Acaba ne diyeceğiz buna? İçkin desek, o bizim doğamızda olmalı, doğamızda yok. Edinebilirlik ayrı. Şimdi siz kadın dışıdır diye, gebe diyebilir misiniz? Her kadın gebe mi? Doğurabilir tamam, anne olabilir ama hamile ayrı.

Ç- Kadın doğurabilir diyebiliriz ama hamile diyemeyiz.

Gebe olabilmesi için taşkın edimde bulunması lazım. Burada ne olmuş, bilgiyi edinmişiz. Bu yüklem nasıl bir yüklem olmuş? Dışkın yüklem değil, taşkın da değil. İçkin, içkin olmasına da nasıl içkin? **Edinilmiş içkin, kazanılmış içkin.**

M- Çünkü ters geliyor hocam. Yani içkin olması gerekiyor diye düşünüyorsun. Oysa insan yaşayan varlık. Tarih okumak, felsefe okumak gibi bir şey değil. Çocuk doğar doğmaz bilgi ediniyor. Bilgi edinmezse yaşayamaz.

Oradan gitmeyelim de şöyle diyelim; yani o garanti vermiyor bize.

M- Bir kadın istemezse hamile kalmayabilir. Ama insan bilgi edinmezse yaşayamaz.

Şunu demek istiyorum. Herhangi bir bilgiden bahsettiğimiz zaman, bu edinilmiş bilgidir. O kadar. Yani doğal içkinliğimizde yoktur bizim. Onu vurgulamak istiyorum. Bir ayrım var yani. Edindik biz onu, içimizde yoktu. Şöyle diyelim; Adem ve Havva'ya şeytan der; ki bu meyveden yiyin. Şeytan der ki ona; bunu

yerseniz ölümsüzlüğü öğreneceksiniz, yani bilgi edineceksiniz. Tanrı ise bilgi edinmelerini istemiyor. Hele hele ölümsüz olmalarını hiç istemiyor. Bunu duyunca çok küpe biniyor. Siz artık her şeyi bilir oldunuz. Yedin, onun tadına baktınız, onu tanıdınız, diyor. Burada ne var? Edinilen bir bilgi var. Adem'in ve Havva'nın doğasında bilgi yok. Onu, yemiş yiyerek öğrenmiş oluyor, bir deneyle. Tatlı bir şey yediklerinin, en azından, ayırdına varıyorlar, ediniyorlar yani. Hatta o kadar ediniyorlar ki, o ana kadar çıplak olduklarını bile bilmiyorlar. Bakıyorlar ki öteberi ortada.

Ruh Üzerine'yi, *Anima*, Aristo'nın o güzel eserini mutlaka okuyun. Başyapıtlarındandır felsefenin, onu okumalıyız. Okuduğunuzda göreceksiniz, Aristo orada bir *hexis* durumundan söz eder. Nedir biliyor musun? Her bilen, bilgisini kullanmaz, der. *Heksis*^[30] durumunda durur o der, öğretmez. Bir Sümer atasözü var, çok güzel bir söz. *Biliyorsun, öğretmiyorsun*. Bu *heksis* durumudur. Edinilmiş bilgiyi içinde saklıyorsun, hiç kimseye öğretmiyorsun, edimde de bulunmuyorsun. Biz etikte göreceğiz, *heksis* durumu *praksis*^[31] durumu için koşul. Bilmeden eylemde bulunamazsın. Ne dersiniz deyin, bilgi bir biçimde edindiğimiz şeydir. Senin dediğin, bir çoban bile, kafası tertemiz doğar. Adım adım öğrenir evreni. Mesela Kant diyor ki, zaman ve uzay duyumun biçimsel koşullarıdır ve bu bizim zihnimizde vardır, kategori olarak. Arkadaşlar biz zamanı ve uzayı o kadar çok zor öğreniriz, o kadar yıl geçer ki nasıl beynimizde olabilir? Bu kadar ucuz mu?

Ç- Şey yok mu hocam? Balığa baktığımızda suyu, deniz suyunu anlatıyor. Kuşa baktığımızda havayı anlatıyor. Balığın yapısı suyu yansıtır bir şekilde. İnsan beyni de böyle olabilir mi, evreni yansıtırma yeteneğine sahip olma bakımından? Olaylara karşı tepki veriyor, öğreniyor vesaire. Yine de evreni barındırmıyor mu içinde, anlatmıyor mu?

Yapı olarak tabi, çok üstün bir yapısı var insanın, kabul. Ama bu dediğinizi, yani siz dün, *a priori* dediniz, ben ona Türkçe olarak *baştan* diyorum, baştan insanın bir bilgi donanımının olabileceğini düşünemiyorum. Edinmemiz gerekiyor.

Ç- Tabi. Ben, o yapının evreni anlattığın bahsediyorum.

Evet, tabi. O yapı tamam, o kabul. Ama edinmemiz gerekiyor. Ben orada John Locke'un, yani zihnimiz temiz bir tabula rasadır^[32], temiz bir levhadır sözüne katılıyorum, edinmemiz gerekiyor. Kant, kategorilerle doldurmuş beynimizi,

her şeyin kategorisi var. Bu olacak gibi gözükmüyor bana.

M- İnsan, ana karnına düşer düşmez çalışma başlıyor. Doğa insanı üretmeye başlıyor. Yapıyor, takıyor, yapıyor, takıyor. İnsan, biraz insana benzemeye başladığı andan itibaren, almaya başlıyor. Mesela dördüncü ayda, kulaklar oluşur oluşmaz duymaya başlıyor. Artık bilimsel aletler tespit ediyorlar. Doğar doğmaz, artık bir tabula rasanın olmadığını iddia edebilecek noktaya... Ama bu tabula rasa, şöyle değil. Bizim bilgi donanımız anlamında değil.

Yetenek olarak, potansiyel.

M- Ama, almaya başlıyor. Duyuyor, hissediyor, dokunuyor, konuşmaları duyuyor, sesleri duyuyor. Bir şey oluşmaya başlıyor, mekanizma çalışıyor. Doğar doğmaz, o mekanizma hazırlıklı halde, başlıyor doldurmaya.

Katılıyorum.

M- Yine de içkin olmuyor, çünkü onun içinde yok. İlla dışıyla bir bağlantı söz konusu.

Buradan şuna gideriz diye korkuyorum. Sizin açıklamalarınıza katılmak istiyorum da bir ince nokta var o beni kuşkulandırıyor. Felsefelerin yaptığı bir şey var, kutsal bir alan, dokunulmaz bir alan, ayrı bir sınıf. Buraya kaçarsınız diye korkuyorum. O işime gelmiyor benim. Biz bir düzeylerde yaşarsınız, taşla yan yanayız. Bizim gövdemiz taşın gövdesi değildir, bizim gövdemizdir. Biz bir özdeksel tabakanın üstünde durmuyoruz. Biz onula birleşmişiz. Yani dinsel yapının tuzaklarına düşmemek adına, direnmem ondandır. Yani insanı doğarken de çok şeylerle donanımlı gibi görmeye başlarsak, o kadar yediği haltı açıklayamayız. Ben fazla övmek istemiyorum insanı, burnuna vurmamız gerekiyor. Sen, sana verilenleri kullanmadın. İnsanlar çok cahil, kara cahil. Bir önder çıkabiliyor, uyanık, guru, hepsini aldatabiliyor, çok kolayca. Önlerine bir kısım parlak nesneler atarak, yapay nesneler atarak. Ben insanların burnuna çaka çaka evreni öğretmek gerektiğini düşünüyorum. Bunu belirtmek istiyorum. O, pek kutsayacağımız denli derinlikli özelliklere sahipmiş şeklinde algıladığımızda, kutsamış oluruz diye korkuyorum. İnsanı şımartmamak gerektiğini düşünüyorum. Bunun için de savaş vermeliyiz. Onu seçmen olmaktan çıkartıp, insan yapmaya uğraşmalıyız. Olay bu.

M- Ben insanı övmek için söylemedim, anlamak için. Siz dediniz ki; bilmek, farklı bir içkin yüklemidir. Bu yeterli aslında.

Onu edindik. Ben şuradan yürüyerek sahilden gidiyorum. Beş altı tane delikanlı, barfiks çekiyorlar, yirmi ile yirmi iki yaşında. Ben de oradan geçerken kaymakam abi dediler, sen de barfiks çek, çeker misin? E iyi çekerim dedim, sizi mi kırayım? Şimdi hesap şu; keratalar gülecekler, anladım tabi. Yaşlı bir amca, barfikste sallanacak, et gibi ileri geri, tamam. Onların da hoşuna gidecek. Kaç tane çekiyorsunuz, en iyi çeken? Beş tane çekiyormuş birisi. İyi dedim, peki karın barfiksi kaç tane çekiyorsunuz? Onu hiç bilmiyorlar. Bakın dedim, bir de karın barfiksi var. Önce berikini çekeyim, onu da göstereyim. Berikini kaç tane çekeyim, dedim. Onlar bir tane bile çekemez diye düşünüyorlar. Ben tuttum, on tane çektim, indim. Bir de karın barfiksini göstereyim. Onu da yaptım. Yalnız şunu biliyorum ben, karın barfiksini senelerce çalışmamışsan, bir tane değil, yarım bile yapamazsın. Dizlerini çıkartıp oraya vuracaksın, yapamazsın, müthiş kas ister. Hadi dedim, bundan bir tane yapın bakayım. Öyle kaldılar, mahcup oldular. Dedim, çocuklar hiç üzülmeyin, beni herhangi bir kaymakam amca gibi düşündünüz, haklısınız da, yalnız ben askerim. Biz askeri okulda şu düz barfiksi yetmiş, seksen kere çekerdik, karın barfiksini de iki yüzü vururduk, haberiniz ola dedim. Devam ettim, gittim. Benim barfiks çekmek için doğrudan kazanımım var mı? Hayır. O da bilgi gibi edinilmişti. Kasların bilgisi. Anlatabiliyor muyum? Atletler çalışıyorlar senelerce, öteki sporcu çalışıyor senelerce. Basket atıyor, atıyor, o delikten sokmak için binlerce basket atıyor. Bunlar da bedensel kazanımlar. Sonuçta o içimizdeki yüklem değil, kazanımlar, ne dersiniz deyin. Seka kağıt fabrikasına gittik, askeri okulda götürdüler. Bir hayli hanım kızlar çalışıyor. Bize dendi ki, isterseniz kağıtları nasıl saydıklarını gösterebilirler. Dedik, mesela yüz kağıt. Bir parmağını atıyor, yüz tane. Öyle senin benim gibi bük babam bük etmiyor. Elli tane, yetmiş beş tane... Şimdi bunu yapmak için ömür vermek lazım. Bu kazanımdır. Ha yetenek, bazı kişiler atletizme çok yetenekli olabilirler. Bizim mahallede bir kız vardı, bizim yaşımızda. Büyükler koştururlardı, bu kızın tozuna yetişemezdik. Atlet olsa, dünyanın en iyi atletlerinden biri olurdu. Garibin çapaçul bir herifle evlendi gitti.

Yargılara geniş geçmek için yarını bekleyelim. Batılıların, batı felsefecilerinin çok rahat bir şekilde söyledikleri bir şeyi biz, buradan geldik mi yanlış olarak görüyoruz. Biz nesnelere hiçbir şey yüklemiyoruz. Olanı sadece belirliyoruz. Bu tıpkı matematiği, geometriyi ve mantık yasalarını, nedir olarak bildiğimiz deneyle öğrendiğimiz gibi bir şey. Hipotenüsün karesi, öteki iki kenarın karesine eşittir. Bu üçgenin içinde var arkadaşım. Sen bunu kanıtlamayla

bulursun. Biz edindiğimiz yargıları, nesnenin çözümünden elde etmişsek, bu yargılar analitiktir, çözümseldir ve içkindir. Çünkü, etikte göreceğiz, acaba insan erdem duygusunu edinebilir mi? Çok derinlikli bir soruyla karşılaşacağız. Sana erdem öğretilir mi? Edinebilir misin sen bu bilgiyi? Erdemli olmak ayrı, onu öğrenirsin. Erdem nedir, onu da öğrenirsin. Ama erdemli olmayı öğrenebilecek misin, sorun da bu. Adamı gönderirsin felsefe fakültesine, domuz gibi etik üzerine tez yazar, doçent olur, profesör olur gelir. Ama öte yandan bakarsın ki dolandırıcının tekidir. Ama ahlak felsefesini de çatır çatır anlatır. Bu mümkün, değil mi? Hem de çok mümkün. Bunları tartışacağız. Edindiğimiz şeyler bize acaba neleri kazandırabilir?

Demek oluyor ki bilgi alanında, görmediğimiz, duymadığımız, duyu organlarımızın bize getirmediği bilgileri edinemiyoruz. Bu kadar bilirmişiz.

M- Peki hocam, usluluk da bilgi gibi mi?

Değil.

M- Usluluğu biz içkin yüklem olarak tanımlamıştık.

Tabi. Kesin olarak.

M- Halbuki akıl da bir şekilde akıllı olmak da bağlantılar kurarak öğrendiğimiz bir şey değil mi?

Şu var. Us, düşünen bir yapı olarak anlık diye andığımız bir şey. Bu bir yapı düzenidir. Sen kamyonu, otomobili yapmışsın, motorunu takmışsın, anahtarı üstüne koymuşsun, bana diyorsun ki, hocam çalıştır yürü git. Çalıştırıp yürüyüp gitmek ayrı, onun yapılışı ayrı. O var, yapmışsın tamam, anahtar da üstünde. Ama bir şoförün onu çalıştırıp, binip gitmesi ayrı bir olay. Onun bir edimde bulunması, düşünmesi ayrı bir olay. Düşünmeyebilir yani ki düşünmüyor insanlar.

M- O zaman Spinoza'nın o önermesi, *insan düşünür...*

Evet. Şimdi ben ona niye takılıyorum biliyor musun? Onu ontolojisinde, her nesne düşünür. Düşünce temel yüklem çünkü. Biz diyor, oraya dikkat et, sonsuz sayıda yüklemden sadece ikisini biliriz, düşünce ve uzam. Demek ki taş da düşünür. O zaman düşünür diye ayrıca belirtmesi fuzulidir diyorum.

M- Hocam, savunamıyorum zaten Spinoza'nın o özelliğini artık. Mesela sizin o

uzamı tanımlamanızdan sonra.

İçkin yüklem göremiyorsun. Niye zorluyorsun. Descartes diyor ki; bir balmumunu erittik, *yani nesnelerin temel özelliği uzamdıra* getirmek istiyor, eridikten sonra yok olur, kokusu, rengi, şusu busu yok olur, uzamı kalır, yumuşak da olsa kalır. Sen erittiğinde, onun yine bir rengi vardır ama değişmiştir. Bir kokusu vardır ama değişmiştir. O niteliklerinin hepsini korumaktadır. O, Spinoze'nın dolanına gelmiş, uzam bir yüklem değildir, içkin yüklem değildir yani. Kurucu, yapıcı yüklem değildir. Biz, uzamda bir yerde oluruz. Yani biz Şarköy'deyiz diye Şarköy'ün bir ayrıcalığı yok, Şarköy bağlamındayız, o kadar. Sen sensen, ben de benim. Sen de uzayın bir parçasısın, ben de.

M- Şöyle bir soru sorayım. Uzamsızlık, olabilir mi? Yani bir insanı, bir nesneyi uzamsız düşünebilir miyiz?

Olamaz. Varlığa gelemez.

M- Yani yanılğı oradan mı çıkıyor?

Tabi.

M- Uzamsız düşünülemediği için. Her nesne, uzamda bir yer kaplar. O yüzden bu o nesnenin içkin yüklemidir.

Uzamın bir parçasıdır. Uzam dediğiniz şey ne ki sizin? Senin, benim, denizlerin, dağların birleşği, uzam bu. Deniz daha büyük, sen daha küçüksün.

M- Üstelik Spinoza, böyle derken, her şey birleşiktir, her şey bir bütündür, bütünün parçaları, tezahürleridir...

Yok. Biz, varlık kazanırken, bize uzam eklenmez. Embriyon halinde anacığımızın karnında orada büyürüz, dışarı çıkarız. Birleşik bir nesneyiz. Bedenimiz var, rengimiz var, kokumuz var vesaire, diriyiz, duyumluyuz, usumuz var, istencimiz var. Ondan sonra anne seni bir beşiğe beler. Beşikle sen uzamda bir parçasındır artık. Doğuncaya kadar sen, uzamda bir parça değildin. Annenin karnında olarak parçaydın ama o, bağımsız varlık anlamına gelmiyordu. Dediler ki, falan bayanın güzel bir oğlu olmuş, beşiğe koymuş. Sen o zaman parçasın. Uzam dediğimiz öteki bütünlüğün senden ayrıcalığı yok, dikkat et. Büyük olmak dışında hiçbir ayrıcalığı yok. Hepimiz bir parçayız, uzamın bir parçasıyız, uzayın bir parçasıyız. O da parça, ben de parçayım. İşte

yer değişti, yok. Yer değiştirmeyiz, bağlamımızı değiştiririz, o kadar. Aristo bunu görememiştir. Atina diyor, Sokrates Atina'dadır, yok öyle şey.

M- Annenin karnında uzamlı değildir dediniz. Bana uzamlıymış gibi geliyor.

Bağımsız olarak, dedim. Anne bağlamıyla uzamlıdır.

M- Peki bir şeyin içinde, bir evi düşünün hocam, evin içindeyiz ama uzamlıyız. Sadece evin içindeyiz.

Doğum olmadan, annen İştanbul'a gitti, ya doğacak olanı köyde bırakayım, diyebilir mi? Yük olmasın, sekiz aylıkken, geldiğinde geri alırım, diyebilir mi? Diyemez. Demek ki o, bağımsız uzamlı değil. Zorlamayalım.

M- Bağımsız uzamlı değil ama uzamlı.

Annesiyle birlikte.

M- Annesiyle birlikte.

Ben onu kabul ettim. Bakın, ocuklarla otobüse binerler, değil mi? Annesi der ki, ocuk bu. Otobüsün muavini der, yenge bunun nesi ocuk? Demek istiyor ki, uzamda, uzayda bir parça, bir koltuğu işgal edecek. Öteki, annesinin kuşağında olacak. Bağımsız bir birim değil, onun gözünde, muavinin gözünde. Annesi diyor ki, bu daha ocuk. Öteki de diyor ki, kazık gibi olmuş, ben bilet isterim. Mesele uzay meselesi.

VII. Gün

Ç- Bu gerçek ve doğru örneğini veriyorduk ya. Dedik ya, adam diyor, ben sana bin tane koyun satacağım, sen bana parasını şimdiden ver. Bakıyorsun daha ortada koyun yok. Adam diyor ki, özü bende, tözünü satabilirim. Kuzu burada töz mü?

Tabi. Kesin olarak. Töz dediğimiz zaman, bizim tek başına anlığımızda canlandırabildiğimiz bir nesneyi düşün. Kendi başına olan, başkasıyla olmayan. Hocam dese ki ben gelince bir renk gördüm, güleriz. Bir şeyin rengidir. Otomobil gördüm, otomobil tözdür, doğru. Otomobil kendi ile olan ve bilinendir, başkası ile olan değildir. Ama otomobilin rengi, diyelim kırmızı renkli araba, o otomobil olmayan bir şeydir. Kendi başına olamayan. Töz dediğimiz zaman bizim bilmemiz ve tanımamızı sağlayan, bağımsız bir nesnedir.

Ç- Yavaş yavaş kafamıza daha iyi oturacak. Hem kullanmadığımız için, hem de belki yanlış kullandığımız için...

Ona gireceğiz. Aristo diyor ki, form ve özdeğin birleşimi tözdür. Formdan ne anlıyoruz Müjdat kardeş?

E- Biçim değil mi form?

Ben de onu soruyorum zaten.

M- Heykel örneğini verdiğinizi hatırlıyorum. Heykeltıraş bir kaya parçasını alıyor, yontuyor ya da yoğuruyor ve ona bir şekil veriyor. O şekil verilmiş kaya parçasının bir biçimi olduğunu söylüyoruz.

Grekçede bir *form* var. Zaten Platon da idealara formlar der^[33]. Nasıl formlardır? Bir ağaç formu vardır. Bir ağaç ideası var. Eş terim olarak kullanır. Yani boyutlarda tanıdığımız nesnelere Platon, idea ya da form der. Ya da Grekçesi ile *eidos* der veya bizim bileceğimiz gibi, özdür. Nesnenin ilk ve değişmeyen yapı düzeninden söz ediyor Platon. Bu formdur. Sizin kafanızda takılan, bir şekil ya da biçim Türkçesi, terimi var. Grekler bu terimi formla karşılamıyorlar, *morphe* ile karşılıyorlar. Bir yontu ustası, önüne koydu mermeri, çekici keseri aldı, yontu yapmaya başladı. Ona Artemis dediğimiz

tanrının biçimini verdi, *morphesini* verdi. Peki, orada form nedir? O yontuyu, o heykeli heykel yapan ölçüler var. Kafa, boy, gövde, ayak ölçüsü, onun bir yapı düzeni var. O adam onu ezbere yapmıyor, bir forma, biçime göre yapıyor. Düzen olarak biçime göre yapıyor. Ama ona da bir şekil veriyor. Dış, gördüğümüz, şekil dediğimiz *morphe*. Grekler onunla onu ayırıyorlar. Senin *morphe*'n, bir kafan olması, iki kollarının olması, bir gövdenin olması, ayaklarının olması. Senin *morphen*, biçimin bu. Ama senin formun bedenli olman, diri olman, duyarlı, akıllı olman ve istençli olmandır, yapı düzenidir.

E- Aynı zamanda öz olmuyor mu hocam?

Öz oluyor. Yapı düzenin oluyor. Aristo diyor ki, çok kolayca, gözde örneklerinden birisi —Aristo'nun çok çuvalladığı yerler var, çok da kızıyorum bu arada— yontucu usta, aldı mermeri, nedir bu, özdek, madde. Ona diyor, bir biçim verdi, yontu yaptı, oldu yontu değimiz töz çıktı. Bu sözde elli tane çuvallama var. Bir, mermer bir töz, madde bir töz değil, onu karıştırıyor. Mermer, kaya, granit, bir töz. Madde bir töz değil, madde bir özellik. İki, *morphe* ile formu karıştırıyor. Aristo'ya yakışmayan bir şey bu. Özdek, bizim Türkçe madde, asla bir kendilik değildir. Onu tekrarlamak istiyorum. Çünkü Çağlar'ın da töz deyince kafamıza oturmadı demesindeki haklılık gibi, özdekte de böyle bir durum var. Özdeklik, renklilik, sertlik, kokululuk gibi bir niteliktir. Madde diye bir kendilik yoktur. Olmadığı için de zaten, Aristo çuvallar durur. Der ki, formla birleşmiş madde tözdür. E form olmadan madde olur mu, olmaz der. Nasıl oldu bu iş? Olmayan şey nasıl birleşti formla? O Metafizik'i okuyun, kafanız allak bullak olur. Zaten İbni Sina da öyle diyor, yüz kere okudum anlamadım.

Ç- Hiçbir soyutlama töz değildir diyebilir miyiz? Yani meyve...

Hayır değildir, meyveliktir o, meyve olmaklıktır.

M- Bir özellik olarak rengi anlıyorum, kokuyu anlıyorum ama özellik olarak maddeliği oturtamıyorum. Neden oturtamıyorum, rengi bir şekilde çözümleyebiliyorum ama maddeliği çözümleyemiyorum. Maddelik deyince ne anlayacağız? Bedenlilik mi, sertlik mi, bir yapı düzeninin parçası mı, ne? Dokunma duyumun verisi olarak maddelik mi?

Elbette. Zaten senin kafanı karıştıranı dilinle dile getiriyorsun. Çok sert nesneler var değil mi? Granit, taş, kaya... Yumuşak nesneler var, elinin attığın zaman...

M- Görünmeyen...

Görünmeyen, hava işte. Otto Von Guericke, Almanya'da deney yaparken, on iki at bu tarafa koymuş, on iki at bu tarafa. Bir bronzdan küreyi birleştirmiş, içinden havasını boşaltmış, atlara çektiirmiş, atlar koparamamış. Hani hiçbir etkili değildi? Hava, çok korkunç bir güçtür. Hava, tözdür.

M- Galiba bedeni tanımlayamıyorum. Her nesnenin madde özelliği...

Bedeni var. Bir soru soralım sana.

M- Kütle demiştik, kütle midir, ama değil dedik sonra.

Değil. Sen bir beden misin? Yoksa bedenli bir nesne misin?

M- Bedenli bir nesneyim.

Demek ki sen, beden diye töz değilsin. Bedenli bir tözsün. Renkli bir töz gibi, sertliği, kokusu olan bir töz gibi. Bedenlisin sen, dikkat et. Özdeklik, bak özdek yok. Bu ta Demokritos'tan beri tartışılmış, edilmiş, eyleneş ama bir türlü işin içinden çıkamamışlar. Kant da buna şiddetle dahildir.

M- Fizik hala maddeyi tartışıyor.

Tartışıyor. Diyor ki, madde enerjidir. Demek ki tek başına bir kendiliği olmayan şeydir. Ortaya gücünü koydular, şu etkisi var.

M- Hatta olmayan maddeyi arıyorlar şimdi.

Ç- Anti-madde.

E- Olmayan madde yoktur. Her şey var, o anti-madde de var, kara madde de var. Sadece gözlemlenememiş.

M- Hep madde var. Kara madde var, anti-madde var.

Maddelilik var yalnız.

M- Maddelilik demek mi gerekiyor.

Evet. Spinoza'nın, Descartes'ın çualladığı nokta bu. Biz temel kurucu ilkeler yoluyla, birleşme, dirilik, duyarlılık, düşünme doluyla bir insan oluruz. O zaman uzamlılığı kazanırız. Uzayda o zaman bir belli yerimiz olur. Ondan önce yoktu. Bizim içimize uzay girmedi, uzaylılık da girmedi, zaman da girmedi.

Derler ki, hepsinin altından ne kadar çıkmak mümkün, bilmiyorum, zaman geçti gitti. Zaman geçmez, biz geçeriz. Çürüyen, değişen, güm diye giden biziz, güm diye giden ağaç. Zaman niye geçsin? Kaya gibi duruyor yerinde, biz geçip gidiyoruz. Augustinus, o kuzey Afrikalı, ünlü Hristiyan filozof. Diyor ki, *zaman nedir çok iyi biliyorum ama birisi zaman nedir diye sorduğu zaman çuvallıyorum, yanıt veremiyorum*. Herkes öyledir biraz. Zaman nedir diye sorarım. Derler işte, zaman zamandır. Zaman zamandır ama nedir? Zamanın ve uzayın bir konum olduğunu bilmemiz çok önemli. Onlar bizim içimize asla giremez, kurucu ilkelerimiz değildirler. Biz zamanın içerisinde ve uzayın içerisinde bulunuruz.

M- Zaman, bağlantısal bir kavram. Çünkü nesneler yoksa zaman da yok. Ama yine de ünlü fizikçi Hawking, Zamanın Kısa Tarihi'ni yazabiliyor^[34].

E- Fizikte en son, birleştirme var. Zaman ve uzay ayrı idi. Şimdi tek gerçeklik olarak uzay-zaman kabul ediliyor. Çünkü zaman, tek başına pek geçerli bir kavram değil, uzay ve zaman birleştirildiğinde geçerli. Asıl olan zaman ve uzay. Enerji de öyle. Madde tek başına geçerli bir kavram değil. Enerji ve madde, ikisini tek bir kavramla artık açıklıyor, enerji ile açıklıyor. Asıl olan enerji. Dört boyuta çıkardı, uzay ayrı idi zaman ayrı idi, artık uzay-zaman var. Eskiden enerji ya da kütle ayrı idi, şimdi sadece enerji var. O da dört boyutlu tanımlanıyor.

Doğrudur. Newton'da biliyorsun, zaman ve uzay mutlak, vardır.

E- Zaman herkesin dışında

Var kabul edilir. Leibniz yok arkadaş, der. Uzay ve zaman sana, bana göre vardır. Biz yoksak uzay ve zaman yoktur. Nesnel dünya öncelikle var olacak, onun bir zamanı olacak, zaman içerisinde yer alacak, onun uzayı olacak uzay içerisinde yer alacak. Bizim dediğimiz kadar, o içerisinde, içinde terimini kullanmaz gerçi. Yuvarlak olarak bunu söylemeye çalışır. En azından Newton'a karşı çıkar. Hele Einstein'a geldiğimizde, hocam tamamen doğru. Einstein da dört boyutluluğa çıkmıştır. Zaman içinde bunu kafamıza yerleştireceğiz.

M-Benim biraz oturdu gibi.

Oturacak. 2000 – 2500 yıl boşluk ve hava tartışılmış durulmuş. Bir türlü bazı kavramlar girememiş, girmemiş, oturmamış. Yavaş yavaş bunları özümseyeceğiz. Böyledir bu iş. Yalnız şunu söyleyeyim, o deney başladığında

hocam, üç sene önce, Cemal Özkan'da oturuyorduk, dedim, bu deney yarın fiyasko verecek. Yirmi kişi vardı, ertesi gün fiyasko verdi. Dediler ki, niye? Yanlış girdiler konuya, dedim. Bugün de yanlış girdiklerine inanıyorum. Konuya yanlış giriyorlar. Yok tanrının parçacığı, yok şeytanın parçası, böyle bilim olmaz.

Ç- Yalnız o biraz basının popülerleştirmesinden kaynaklanıyor.

Yapmamaları lazım.

M- Buna fizikçiler karşı zaten. Higgs'in o şekilde isimlendirilmesine karşı. Bir kere çok önemli bir parçacık değil. Daha doğrusu her şeyi çözecek bir parçacık değil. Çok önemli, önemi var ama her şeyi açıklayan bir şey değil o. Kütleli açıklıyor ve var olan, şu anda parçacıklarını özelliğini açıklayan standart model denilen, parçacıklar nasıl oluşur, onların sınıflandırılması, onu destekleyen en önemli veri. 1960'larda birkaç bilim adamı, bunu tahmin etmişler, demişler ki böyle bir alan var, bütün evreni kaplayan higgs alanı var ama biz bunu gözlememiz için şu her alana eşlik eden bir parçacık vardır, bu parçacığı gözlemlememiz lazım. Bu tamamen formülün önerdiği ya da tahmin ettiği bir şey. Otuz kırk yıl sonra, ona benzer yani onun özelliğini % 99'larda gösteren bir parçacıkla ilişkilendirdiler.

Ç- Bu alan teorisiyle mi?

E- Tabi. Buna göre her alana eşlik eden bir parçacık vardır, elektromanyetik. Higgs de bunlardan bir tanesidir. Bütün evreni kaplar.

Bu uzun yıllar tartışıldı, dalga mı, parça mı, halen de tartışılıyor.

E- Ondan öte bir şey. Artık bütün parçacıklar alanlarla açıklanıyor. Onların bir şekilde uyarılmış hali, yani daha fazla enerji kazanmış hali. Alanlar bir yerde uyarıldığında parçacık oluşuyor. Onu çok güzel açıklamışlar aslında. Belki ileride biraz değiniriz, higgs de öyle bir şey. Çok ilginç. Maddenin kütle özelliği yok. Yani bir cisim temel parçacıklarla, elektron mesela, onun kütlesi yok. Tek başına aldığınızda kütlesi yok. Ama o alanın higgs alanının içinde hareket ettiğinde, var olduğunda, higgs alanı ile etkileşime girdiğinde higgs bozonlarıyla etkileşime girdiğinde ancak kütle kazanıyor. Kütlesi olmayan, enerji formunda, mesela foton, higgs alanıyla ilişkiye girmiyor.

Kendi başına karşınıza çıkamıyor.

Ç- Çekim yasasını da açıklıyor mu?

E- Henüz kütle çekim yasası ile kuantum birleştirilemedi. Öyle teoriler var ama graviton denilen o parçacık gözlemlenemedi mesela.

Bu yasaları Heisenberg daha çok Max Planck'ın çırağıdır diyebiliriz. Niels Bohr, bunlar büyük beyinler. Öte yanda Broglie var, Max Bohr var, Einstein var... Heisenberg anılarında ilginç bir şey söylüyor. Almanya'da iken, ikisi de Almanya'daydı biliyorsunuz, öteki Yahudiliğinden dolayı, öteki başka bir biçimde, ayrı düştüler. Almanya'da iken sormuş Heisenberg, Einstein'a. Evren belirlenmiş mi, yoksa rastlantısal mı, olumsal ve rastlantısal mı? İnanmadığı halde, tabi onun tanrısı başka bir tanrı, diyor ki Einstein, *tanrı zar atmaz*^[35].

E- Einstein, kuantum mekaniğine şiddetle karşı. Onu çürütmek için inanılmaz deneyler öneriyor, Bohr karşılıklı tartışmaları var ama her zaman Bohr yeniyor.

Şimdi Bohr büyük beyin, ben söyledim.

M- Einstein'ın yanlısının temel kökenlerinden biri, tanrısı başka dedi ya, Einstein'ın tanrısı, Spinoza'nın da tanrısı. Her şey belirlenmiştir diyor, zorunluluk dahilindedir, tanrı bile. Einstein buna o kadar inanıyor ki, her şeyin bir zorunluluk dahilinde gerçekleştiğine.

Yirmi sene sonra diyor, gittim Amerika'da ziyaret ettim. Üstat ne düşünüyorsun, tanrı hala zar atmıyor mu, demiş. *Tanrı zar atmaz*, demiş. Böyle bir diyalog. Max Planck'ın İnsan Özgürlüğü^[36] diye bir kitabı var, biliyor musunuz, İrade Özgürlüğü diye? Bu Heisenberg, Max Planck...

E- Max Planck'ın sadece bir çevirisi yok mu? Bir tane var, o.

Ç- O değil başka bir kitabı var.^[37]

Doğrudur. Ben irade özgürlüğü üzerine olanı biliyorum. Einstein öteki tartışıyorlar. Şöyle söyleyeyim, ondan sonra zaten biz bu konuya gireceğiz. En azından bir altyapısı olsun. Leibniz diyor ki, bir nesnenin içinde, onu kısaca bir geçmemiz gerekir, içkin yüklemeler var, kurucu yüklemeler var. Biz dedik ki, kurucu yüklemeler, kurucu öğeler nesnenin içindedir. Biz onu öğrendiğimizde sadece saptamış, bilmiş oluruz. Bir şey eklemeyiz nesneye. Biz şimdi ağacın diri olduğunu öğrendiğimiz zaman ağaca bir şey eklemiyoruz. Dün de verdik bu örneği. Hayvanını duyumlu oluşunu söylediğimiz zaman bir şey eklemiyoruz

hayvana, hayvan duyumlu. Görür, duyar, koklar vesaire. Bizim yaptığımız hiçbir şey yok saptamak dışında. O nedenle hayvan diridir, dediğimizde, üçgen iç açılıdır demiş gibi oluruz, dedik dün. Bugün de aynı şeyi tekrar edebiliriz. Çünkü diri olmayan, duyumlu olmayan bir nesne nasıl hayvan olabilir? Onun içinde var. Leibniz, bu içkin yapıyı bir adım daha öteye taşır, taşkın yüklemelerin de içkin olduğunu söyler. Çok ilginç bir şeydir bu. Mesela Fatih Sultan Mehmet kavramının içinde, İstanbul'u fethetmek vardır, Leibniz'e göre. Mehmet, anasından doğarken onun içindedir İstanbul'u fethedeceği. Ben Spinoza'nın söylediğini söylüyorum. İsveç dağlarında demir, söktün oradan. Onu hangi ustanın sökeceği, hangi motorun kullanılacağı, hangi gemi ile denizde taşınacağı, nereye gideceği, diyelim Çin'e gitti, Çin'de iğne yapıldı, oya işlerken kızın parmağına iğne battı, kanattı, hepsi o demirin içinde yazılı. O demirin uğrayabileceği, ya da yapabileceği, birilerinin eliyle, bütün eylemler onun içinde yazılı, diyor. Pes denir buna. Kımıldayacak bir yer yok, belirlenmişiz. Buz kalıbı gibi donmuşuz, öyle bir evren çizer. Bu adama biz özgürlükten nasıl bahsedebiliriz. Diyor ki, evrenimiz önceden tanrıca kurulmuş uyum yüzünden belirlenmiştir. Bu, illa iyi bir şey kötü bir şey demiyor, dikkat edin. Yani önceden kurulmuş evrende çok kötü şeyler de var. O da gerekli diyor. En iyi şeyler bir araya gelmiştir demiyorum, diyor zaten. Ben generallerden bir ordu kurmuyorum, benim ordumda topal, kör asker de var, diyor. Ama önemli olan, onların, bütünün yaşaması için sağladıkları uyumdur, önemli olan odur diyor. İyidir, kötüdür demiyor. Böyle dondurulmuş bir dünya. Tabi oradan Einstein'a, ötekilere giden damar, bu damar. Senin Spinoza'dan da bu damar gider. Pek seçim yok. Spinoza'nın dünyası belirlenmiş bir dünyadır. Şuradan bileceğiz, töz açılmıştır, o kadar. Kendinin nedenidir töz, *causa sui*, özü var oluş içerendir. Zorunlu olarak olandır. Ağacın özü var oluş içerir mi, içermez. Eğer birisi ağacın tohumunu ekerse, doğa ya da sen ekerse biter, yoksa bitemez. Ama Spinoza'nın tanrısı kendi kendinin nedenidir. *Causa sui*, kendinin nedeni. Böyle bir evrene dönüşmüş, zorunlu tanrıda özgürlük olabilir mi? Olamaz.

M- O zaten tanrıda özgürlük olduğunu iddia etmiyor.

Bende onu söylüyorum zaten.

M- Tanrı, özgür ya da köle değildir, diyor. Kendi kendisinin nedeni olanda bütün kavramlar yer almaz, diyor. Ancak başkası dolayısıyla açıklayabildiğimiz şeylere yükleriz özgürlüğü.

Biz de diyoruz ki, sen böyle diyorsun, biz de ona özgürlüksüz bir dünya diyoruz. Sen öyle dedin diye heykelini dikmiyor. O da Reichenbach'ın çok acı bir eleştirisi var. Ben bunu anlamıyorum, diyor. O damar Greklerden de gelir. Sokrat'tan, Platon'dan da gelir. Onlarda da istenç diye bir şey yok. Bilen, iyi eyler.

M- Herakleitos'ta da var. O da diyor ki, her şey evrensel yasalar çerçevesinde olup biter.

Bak şimdi, bugün girmeyelim ona, Herakleitos başkadır. Herakleitos'ta seçim var. Şimdi isterseniz, dün bir biçimde eksik bıraktığımız bir şeye dönelim. Dün, arkadaşlarımızın bulunmadığı derste biz, bilgiyi nasıl ediniriz, bilginin sınırları nelerdir, neleri bilebiliriz... Biz, insan olarak bizim bilme çapımız nedir, kapasitemiz nedir? Kant'ın da sorduğu şeydir. İnsan neyi bilebilir? Güzel, alçakgönüllü bir soru. Dün onu sormuştuk. Şimdi, anlığın işlevlerini anlatırken dedik ki, olgusal dünyayı, demin de söylediğimiz gibi, içkin yapısıyla öğrenir, tözleri dile getirir. Oluşturur demiyoruz. Ad vermek uyuşmsal bir şeydir. Dün söylemediğimiz ya da unuttuğumuz bir şey. Ama yargı vermek uyuşmsal bir şey değildir, bir durum değildir. Biz, yaş olan, kökleri olan, gövdesi olan, uzun ömürlü olan, bir bitki ile ilgili yargılarımızı, kendi dilimizde zorunlu olarak veririz. Bu uyuşım değildir. Ağaç yaştır, uyuşım değildir. Çünkü ağaç yaştır. Sen demesen de ağaç yaştır. Ağaç gövdelidir, ağacın kökleri var, demesek de bu böyle. Bunun uyuşımla ilgisi yoktur. Ama biz bu nesneye *ağaç* demişiz, bu uyuşımdır arkadaşlar. Çünkü başka dillerde de başka ad vermişler. Ama başka dillerde ağacın yaş olduğu söylenir. Demek oluyor ki ad vermek bir uyuşım sorunudur ama onu nitilemek uyuşım sorunu değildir. Dedik ki, olgusal dünyayı biz, zorunlu yargılarla belirleriz, sonra da bir ad veririz. Ad vermeye geleceğiz daha. Dedik ki, geometrik nesneler, aritmetik nesneler, daha doğrusu matematiksel nesneler ve mantık yasaları, onu da biz saptarız biliriz ve onları da önermelerle dile getiririz, ikinci alan olarak. Nikolay Hartman, olgusal evrene reel varlık alanı, diyor. Bu Nikolay Hartman'ın öğrencisi olan, Takiyettin Mengüşoğlu'nun kitaplarında çok sık geçer, geçmiştir. Bir de ideal varlık alanı diyor. Nedir, matematik ve mantık. Şimdi o alandaki yasaları söylüyor ve berikileri söylüyor. Hartman'ın dilini de kullanırsak reel, biz olgusal diyoruz, varlık alanı ile ideal varlık alanının önermelerini buluruz, dile getiririz ve anlatırız. Anlık bunu yapar? Gelen duyu verileriyle kendisine aktarılan duyumların dışarıdan neden-etki bağıntısıyla duyumsadığı şeyleri değerlendirir ve bu

bilgiyi ediniriz.

Dün söylemediğimiz şu vardı arkadaşlar. Bağıntıyı da söyledik, yani içinde olmadığı halde bağıntı yüklemeleri de vardır. Nasıl vardır? Müjdat'ın yeğenini gördük. Kimdir bu? Dediler, o bizim Müjdat'ın yeğeni. Peki Müjdat'ın içinde yeğeni olması var mı? Yok. Öyle bir özelliği yok Müjdat'ın. Kardeşi vardır, erkek ya da kız, o çocuk sahibi olmuştur, Müjdat bir dayı ya da amcadır. Demin söyledik, nerede olduğumuz, hangi bağlamda olduğumuz, hangi zaman konumunda olduğumuz yine dışkın yüklemelerle dile gelir. İçimizde zaman yok bizim, asla yok. İçimizde uzam yok arkadaşlar. Biz deriz ki Müjdat 2011 ve devamı yıllarında yaşamıştır, Şarköy'de esnaflık yapmıştır. İşte bu bir önermedir. Müjdat'ın bulunduğu zaman konumunu dile getirmiş olduk. Bunları biraz acele geçiyorum.

Bağıntıların dışında bir de taşkın yüklemeleri konu etmiştik. İnsanın eylemleri, içinde değildir. Dün siz nereye gittiniz?

E- Güneyli'ye gittik.

Şimdi Güneyli'ye gitmek sizin içinizde yoktu. Bir biçimde sonradan düşündünüz, gittiniz. Gitme eylemi sizin içinizde değildi. Birazdan kalkıp gideceğiz, içimizde değil. Bir güç gelir bizi denize sokmaya da zorlayabilir değil mi? Demek ki taşkın eylemler, taşkın yüklemeler, bizim asla içimizde değildir. Biz yaparız, ederiz. Çağlar kardeşime sormak istiyorum. Peki, bu eylemler nedir? Töz müdür, özellik midir, nitelik midir, nedir? Bu eylemleri bir çözümleyelim.

Ç- Bir eylem sonuçta. Eylem oldu için töz diyemeyiz. Kendi başına var olabilecek, kendinde olabilecek bir şey değil. O zaman töz değil. Öz de değil. O zaman sadece eylem diyebiliyoruz.

Müjdat kardeş, siz ne diyorsunuz? Sıkı bir soru, açık söyleyeyim.

M- Soruyu biraz kolaylaştırsak olmaz mı?

Hayhay. Hukuktan gidelim. Bir inşaatın bekçisi, inşaattan bir kısım nesneleri almış, evine götürmüş. İnşaatın sahibi bunu anlamış, gitmiş savcıya dilekçe vermiş. Diyor ki, savcı bey, bu benim inşaatın bekçisi, benim nesnelerimi çalmış. Bekçi de diyor ki hayır, ben oranın bekçisiyim, öyle eve götürdüm, çalmadım. Tanıklar dinleniyor, bu adam kimseye haber vermeden götürmüş.

Epey zaman geçmiş, getirmemiş. Bir kısmını da satmış. Peki, savcı ve yargı ne diyecektir bu eylem için?

M- Hırsızlık.

Hırsızlık diyecektir. Peki, hırsızlık bir töz müdür, değil midir?

M- Hırsızlık bir töz değildir.

Acaba... O zaman hakim niye öyle dedi?

Ç- Eylem.

Eylem ama... Bizim hukukta bir suçun oluşması için bir eylemli durumun ortaya çıkması gerekir. Bir de ona yönelmen gerekir. Yani niyet etmen gerekir. Biz buna psikolojik unsur deriz.

M- Şimdi hatırladım. Geçen sene nasıl olur da hırsızlık töz olabilir, demiştik. Eylemlerin töz olabileceğini anlayamamıştık.

Tarihten örnek verelim. Siz, Spinoza üzerine on bir dersi okudunuz. Orada bir anne öldürme olayından bahseder. Açar mısın onu, hangi anneler?

M- Roma imparatoru Neron, annesini öldürür. Bir de Yunan kumandanı var. İki tane anne öldürme eylemi var. Bir anne öldürme eyleminin olumlu olduğunu söyler, bir tanesinin olumsuz. Neron, annesini öfkeyle, hınçla, nefretle, nedensiz olarak öldürür. Öldürme eylemi, olumlu bir eyleme bağlanmıyor, kendi içinde olumsuz. Diğerinin annesini öldürmesi ise şöyle bir nedene bağlanıyor.

Arkadaşların kafasında yanlış kalır diye müdahale ediyorum. Sözü edilen kumandan Agamemnon. Truva savaşında Greklerin komutanıdır. Hektor Truvalıların komutanı, Agamenon da Greklerin komutanıdır. Savaş biter, döner. Döndüğünde, öldüren Agamemnon değildir, tam da tersi, kendisini karısı öldürür. Karısı, âşığıyla birleşir, pusu kurarlar, Agamemnon'u öldürürler. Agamemnon'un Orestes adlı bir de oğlu vardır. Oğlu da, benim babamı öldürdünüz, ben de bunun hesabını görürüm diye annesini öldürür. Devam edin.

M- Orestes'in annesini öldürmesi eylemi, başka bir eyleme bağlanır. Yani eylemler birbirini bağlanma içerisindedir. Bu bağlanma, Orestes'in annesini öldürmesini olumsuz bir eylem olmaktan çıkarıyor. Çünkü bir nedeni var.

Diğerinde ise eylemin bağlanacağı olumlu bir eylem olmadığı için...

İkisi de edim olarak aynı eylem, öldürme eylemi. Baltayla kesmişsin, ne yapmışsan yapmışsın, öldürmüşsün. Ama Müjdat'ın söylediği gibi, birinde ne yaparız biz? Vay şerefsiz Neron, anacığını nedensiz yere doğramış, kızarız. Öte yandan da, adam savaşa gitmiş, haklıdır haksızdır ayrı bir konu, savaştan dönmüş, sen bilmem ne halt etmişsin, birleşmişin adamcağızı pusu kurmuş öldürmüşsün, kancıklık yapmışsın. Orestes, bunun hesabını görmüş. Deriz ki, helal olsun be, Orestes adam gibi adammış deriz. Güzel bir şey var orada, Spinoza'da ilişkilerin birleşmesi ve parçalanması var. Diyor ki Gilles Deleuze, Orestes, babası ile olan oğulluk, babalık ilişkisinin parçalanmış olduğunu gördü. Bunu birleştirmek istedi, yani oğul olduğunu kanıtlamak, ilişkilerinin bir olduğunu ortaya koymak istedi. Bunu yaparken de annesi ile olan ilişkisini parçalamak istedi. Çünkü annesi zaten bu ilişkiyi parçalamıştı. Başkası ile ilişkiye girerken ve babasını öldürürken, Orestes'le olan ana-oğul ilişkisini darbelemişti, yok etmişti. Ne yaptı Orestes? Öyle olmaz, böyle olur dedi, bunu tescilledi, babası ile olan ilişkisini birleştirdi. Şöyle de bir örnek verebiliriz. Hamlet'i okumayanınız var mı içinde ya da okuyunuz?

E- Okumasak bile filmini izledik.

Filmini, o da güzel. Bakın, orada da güzel bir konu var. Hamlet bir kralın oğludur, Danimarka. Annesi, amcası ile bir olup babasını öldürürler. Amcasını kral yapmak, bu karı da koca değiştirmek için, ikisi de bir şeylere konuyor. Hamlet de bir yolculuğa çıkartılır. Derler ki, sen git, gez. Hamlet, piyesin sonuna kadar böyle alık alık dolaşır. İşte der, bende bu kuvvet vehmediyorlar ki beni yolculuğa çıkardılar. Biz de kızarız, senin gibi olacağına hiç olmasın. Bir öldürme eylemini gerçekleştirmedi diye, seyirci ya da okuyucu, kızgındır. Orestes'i alkışlarız, Neron'u kınarız.

Eylemler, edimler töz olmasaydı, ceza hukuku nasıl kurulacaktı? Bir hukukçu olarak düşünüyorum. Adam öldürme, bin tane şekli var. Mesela Amerikan hukukunda. Adamın biri birinin evine girdi, adam da tabancasını çekti indirdi. Bu adam öldürme değildir Amerika'da. Bizim Türkiye'de adam öldürmedir. Niye adamı öldürdün sen? Hakim bey evime girdi. Evime girdi ise girdi canım. E beni öldürecekti hakim bey. Nereden biliyorsun? Yani sana diyor ki, kahve ısmarlasaydın bu beyefendiye. Bu da bir hukuk. Burada ne var? Bir eve izinsiz girmeyi töz olarak Türk hukuku göremiyor. Amerikan hukuku da diyor ki, kardeşim başlatma senin niyetinden, sen çalmaya girmişsin, yok gezmeye

girmişsin, bırak bu hikayeleri. Potansiyel olarak sen girdiğin evde adam öldürmüş sayılırsın. Yani Anglosakson hukukunun üstünlüğüne bak, bizimki kara Avrupası hukuku, kokuyor böyle, lağım gibi.

Gerçekten oldu bu. Bir kadın, tarlaya çıkmış, dul bir kadın, sebze ekmiş, domates, patates, pazara getirmiş, satıyor. Güvenlik olsun diye de kulübesinin önüne bir çakmaklı tüfek asmış, tek atar yani. Gece bir azman onu becermeye gelmiş, o da çekmiş, vurmuş. Yerel ağır ceza mahkemesi, diyelim Tekirdağ, bunu beraat ettirmiş, meşru müdafaa diye. Yargıtay bu kararı bozdu, bir çuval ceza verdi. Kadın uzun yıllar ceza yattı. Demek oluyor ki arkadaşlar, eylemler töz olmasaydı biz ahlaklılığı, ahlaksızlığı, suç, suç olmamayı saptayamazdık. Günlük yaşamımızda, birisi randevu veriyor, gelmiyor randevusuna. Bizim bu arkadaş dürüst değil, sözünde durmadı. Çünkü eylemi bir tözdür. Ancak kalles bir adamın yapabileceği bir eylemdir. Yani eylemler kesin olarak tözdür. Öyle olmasaydı, neyin iyilik, neyin kötülük, neyin yiğitlik, neyin korkaklık olduğunu nasıl bilecektik.

Ç- Gerçi yine bilemiyoruz.

O işin başka bir boyutu. Zaten Sokrat'ın problemi de bu. İdealar aleminde her erdemin bir ideası vardır. Erdem, bir midir çok mudur? Yiğitlik nedir, tartışacağız.

Demek ki eylemler bir tözdür. Bazen hukukçu der ki burada şu eylem gerçekleşmemiştir. Deminki eylemi de söyleyeyim ben size. Biz bir arkadaşla, buradaki adliye, ziyarete gittik. İki savcı, bir hakim, ben ve arkadaşım oturuyorduk. Bize sordu savcı bey, Arif bey siz inşaat yapıyorsunuz. İnşaatınızdaki bekçi bir şey çalarsa, alırsa ya da, bu nasıl bir eylemdir, dedi. Ben dedim, hırsızlıktır ve ağırlaştırılmış hırsızlıktır. Nedeni de şu, dedim. Bekçi beklediği yerden bir nesne çalarken, dışarıdan gelen hırsıza göre daha donanımlı durumdadır, daha avantajlı durumdadır. Kolayca çalar onu. Mesela Müjdat'ın iş yerindeki bir tezgahtar kız. Dışarıdan bakan ondan asla kuşulanmaz. Ama dışarıdan biri içeriye sıvışırsa, oradaki kapı komşusu, şuna bir bakayım der. Bir şeyler alıyor der, bu aşıracak bunu. Dışarıdan gelenin çalma şansı daha zayıftır. Kolay olan şeyin de cezası ağırdır. Diyor ki kanun, sen kolayca çalabildin, oradaki güveni suiistimal ettin, hırsızlığın daha ağırdır diyor, vasıflı bir ceza veriyor. Ben bu tezi savundum. Onlar da dediler ki, bu kendisine emanet edilen şeyi biz hukukta, emanete hıyanet deriz. Savcı Cengiz Bey vardı, açtı açtı, içtihatlarla baktı, dedi ki bir inşaat bekçisi mal çalmış,

okuyorum, dedi. Yargıtay içtihadı, aynen böyle. Ağırlaştırıcı hırsızlık. Burada bir hırsızlık eylemi var, emniyeti suiistimal eylemi var. Eylemler kesin olarak birer tözdür.

Ç- Hepsi mi hocam, bütün eylemler töz müdür?

Etikte göreceğiz, hiçbir nesneye yönelmez insan. Bakın, nesneye yönelmiş gibi olursunuz.

Ç- Bütün eylemler diyoruz, altını çizerek. Sigara içmek, kediyi okşamak, kolumuzu kaşımak, bunların hepsi töz.

Evet. Eylemlerin hepsi töz ve biz asla nesnelere yönelmeyiz, bunu unutmayalım. Bizim yöneldiğimiz şey eylemlerdir. Biz bir arkadaş seçerken onun boyuna posuna hiç bakmayız. Yakışıklıymış, bana ne? Ne deriz? Adam gibi adam olsun, sözünde dursun, yaptığı ettiği belli olsun, beni utandıracak bir eylemi olmasın. Hep bunlara bakmaz mıyız? Bu kadar basit. Evlenirken, çok güzel bir kız, bilgi aldınız, üniversiteyi bitirmiş, bir iş kurmuş, parası var, arabası var, evi var, babasının anasının konumu iyi, böyle bir kıza talip oldunuz. Araştırıyorsunuz, nasıl acaba diye, hep olumlu sinyaller geliyor. Bir tanesi de bir gün, geliyor diyor ki ya sen o kıızı alacaksın ama ben dostum olduğun için söylemek zorundayım, o kız Bursa’da genelevde kaldı, sorun olmazsa evlen, diyor. Evlenir misin sen daha o kızla? Kız aynı ama müthiş bir eylemi var. Gitmiş bir ay mesai yapmış orada. O kız bitti. O diploma gitti, para gitti, araba gitti, ev gitti, iyi aile gitti, hepsi gitti, sıfır oldu.

Olaylara çok dikkat edeceğiz, olaylar, edimler, eylemler. Austin’i hiç duydunuz mu? John Sarl var, onlara da geleceğiz.

M- Dilbilimci değil mi hocam.

Evet. Söz edimleri. Biz, sözlerimizle çok eylem gerçekleştiririz, diyor. Mesela, tören düzenleriz, gelir vali ya da ulaştırma bakanı, bir gemiye ad verir, diyor. Elisabeth. Veya diyor, sen gidersin, belediyeye başvurursun, Bülent gelir, cübbesini giyer, seni karı koca ilan eder. İşte bir edimdir. Sen karı koca ilan edilmeden önce başkasın, sonra başkasın.

M- Oradaki “evet” sözcüğü, kabul ediyorum sözcüğünün bir eylem olduğunu söylüyor.

Evet, bir eylem ve bir edim. Bir şey yapmış oluyorsun. Biz diyor, sözlerimizle

taahhütte bulunuruz, söz verimiz. O söz edimleri, çok güzel bir akımdır. Çok hoştur. Demek ki eylemler, bırak sen sözler bile bir töz oluyor. Diyorsun ki, tamam ben yarın geleceğim, ben sana şunu getireceğim. Taahhütlerin hepsi bir sözdür. Demek oluyor ki, zihinsel alanımız, anlıksal alanımız bizim, duyularımızın sınırlarına çıkamıyor. Gördüğümüz, duyduğumuz, kokladığımız, dokunduğumuz, tattığımız evrenimizi bilebiliyoruz. Bizim felsefemizde aşkın yüklemeler yok arkadaşlar, metafizik yok. Görüyorsan, duyuyorsan, kokluyorsan var. Çünkü o evrene bizim aklımız ermiyor.

Eylemler çok önemlidir. Eylemsiz ceza hukuku olamaz, eylemsiz erdem, ahlak alanı asla tartışılmaz. Hani Müjdat kardeşimiz, herhalde epey de hoşuna gidiyor, *biz belirsizliğe belirlenmişiz*. Sen ne yapmışsın, teröristsin. Bombayı bükmüşsün, biri diyor ki ya bu bomba ne zaman patlayacak, götürdük koyduk ama falan yere, diyelim bir köprüye. E ben de bilmiyorum, diyorsun. Ayarladım kurdum ama saatini bilmiyorum. İşte biz hep saati belirsiz bombayız.

M- Zorunluluk alanı ya da belirlenme alanı, Herakleitos'un dediği görünmeyen uyum alanına dahil edersek, insanın belirsizlik alanını da onun hem içinde hem dışında. Diyebiliriz ki bir belirlenmişlik alanı var, evrensel yasalar diyoruz ama insan, ruh belirlenmişliği bilemez. Usu sınırlıdır, bilmesi sınırlıdır. Dolayısıyla bilmesi sınırlı olduğu için de şöyle diyebilir. Ben belirsizim, evren belirsiz, çünkü nedenlerin bilgilerini belli bir yere kadar takip edebilirim, bilgisinin sınırlılığından dolayı. Ama nedenlerin zincirini sonuna kadar ve bütünüyle takip edebilse, o zaman *tanrı zar atmaz* diyebilir miyiz?

Şöyle diyelim. Dersim harekatı sırasında görev almış bir teğmen, yıllar geçmiş albay olmuş. Yine aynı harekatta üst rütbeli bir subay olarak, emrinde çalıştığı kişi de general olmuş, orgeneral ve kara kuvvetleri komutanı. Bu teğmen, albay olunca, diyor ki; ya benim komutanım, beraber çalıştığımız, orgeneral, kara kuvvetleri komutanı, beni çok iyi tanır. Kalkayım gideyim, paşalık isteyeyim, beni tuğgeneral yapsın ya. Aile onur listemize bir de paşalık eklensin, diyor. Çıkıp gidiyor, komutanının yanına. Varıyor, paşam beni bir tuğgeneral yapmanı istiyorum. Giden için biraz kafeste keklik iş. Ama öteki için değil. Diyor ki, ben seni general yapamam. Bak diyor, senin albay olmanı da aslında istemeyerek, çoluk çocuğun hatırı için göz yumdum. Bak diyor, falan gün falan harekatta, hatırladın mı? Hatırladım komutanım. Ben kayanın üstünde harekatı yönetiyordum, beni görmüyordun sen, sen aşağıda teğmen olarak takımını

cephe hattına sürdün, sen kayaların altından saklanarak geri kaçtın. Ben seni general yapamam. Sana teslim edilecek orduyu bırakır kaçarsın bu sefer de, diyor. Ne var orada? Orada şu var. Bir teğmenin görevi, takımının başında olmaktır, bu kural. Orgeneral olursun, bir orduyu yönetirsin, tamam karargahından yönetirsin, kural bu çünkü. General en önde tabanca çekmez, çünkü ölürse vahim olur. Komuta kademesi zayıflar. Ama teğmen askerlerinin başında olmak zorundadır. Moral vermek için, yön vermek için.

Ben evrenimizdeki, yaşamımızdaki eylemleri bilerek, isteyerek seçtiğimize kesin olarak inanmıyorum. Geriye şu kalıyor. Onu etikte tartışmamız gerekiyor. Yaptıklarımız var, başımıza gelenler var. Uğradıklarımız var, hani maruz kalmak denir ya Arapçada. Mesela benim okuduğum ilkokulda bir öğretmen beş sınıfa ders verirdi, bir tane kız öğrenci yoktu. Okumamak, cahil kalmak benim mahallemdeki kızların başına gelmişti, uğramışlardı, öyle diyeyim. Yapacakları hiçbir şey yoktu. Onların seçecekleri hiçbir şey yoktu. Ama bakıyorsun, bir ilkokul öğretmeni Marie Curie, bir biçimde okumaya çalışmış. Seçime bak Marie Curie'nin yaşamı çok ilginç. Ablasına demiş ki, bak abla biz yoksul bir aileyiz, bu da bir seçim, ben öğretmenlik yapayım. Polonyalıdır biliyorsunuz. Sen diyor, git oku. Ablasını okutuyor, ablası hekim çıkıyor. Bak diyor, abla sen hekim çıktın, ben ilkokul öğretmenliğinde kalmak istemiyorum, daha iyi bir öğretmen olmak istiyorum, liselere, bir kademe atlayayım. Ablası başlamış hekimliğe, o harçlığıyla Marie Curie'yi okutmuş. Zaten fiziği kimyayı çok seviyor. Derken eşi Pierre ile tanışmışlar, evlenmişler. Arka arkaya, bölünmeden, çünkü bir Nobel'i iki kişinin de paylaştığı var, öyle bir yöntemleri var, Nobel kurulunun. Bağımsız olarak arka arkaya iki Nobel alan bir kadındır Marie Curie. Radyumu, Polonyumu bulan odur. Bu seçimdir. Bu bayan, çok ilginçtir, Birinci Dünya Harbi'nde giymiş botları, Fransız ordusunda sağlık hizmeti vermiş. Kaçmamış, kıvırmamış yani. Bu da bir seçimdir. Burada şu var. Benim mahallemdeki kız, isteseydi bir Marie Curie olur muydu, olamazdı. Dinsel baskı onları sokmuştu içeriye, okumak yasak, yapacağı hiçbir şey yok. Tamam, ona bir şey demiyoruz. Ama bir yandan da şunu görüyorum, seçme alanlarımız da var. Seçme alanlarımızda, seçme gücünde olduğumuz halde, kıvırdığımız çok şeyler var. Kaçtığımız çok şeyler var.

M- Burada hocam, bir özne tanımına ihtiyaç duymuyor muyuz?

Olacak tabi. Bunu çok derin tartışacağız.

M- Çünkü öznenin, özden geliyor ama, öznenin aynı zamanda koşullar tarafından belirlenmesi de var.

Evet, var.

M- Biraz önce, mahalledeki koşullar tarafından belirlenmesi. Mesela işçi ailesinin çocuklarının yüzde doksan dokuzu işçi olur. Ama içlerinden bazıları da doktor, mühendis, yönetici vesaire olur. Genelde onların hikayeleri anlatılır. Kalan yüzde doksan dokuz anlatılmaz. Yasa orada şunu söylüyor; koşullar bizim seçimlerimizi belirliyor. Ama aynı zamanda diyorsun, seçim alanımız var. Koşullar alanıyla, belirlenmişlik alanıyla, belirlenmemişlik alanının bireşiminden oluşan öznesel yapılanmamız var.

Bir de şu var, kafandan ne geçiyor bilmiyorum da, insanları aklamak gibi hiçbir niyetim yok. Yaşama alanımda deneylerim bana şunu hep söylemiştir. İnsanların çok büyük bir çoğunluğu, çok daha iyi şeyleri seçme gücüne, ortamına koşulu iye olduğu halde kıvırmıştır. Yani koşullar iyi iken seçer diye bir kuralımız asla yoktur. Ben insanları fazla aklamıyorum. Başımıza gelenlerden dolayı, insanların genelde hep ufak ufak kıvırdıklarını düşünüyorum. Çok az kişi erdemli davranabilmiştir.

M- Sorgulama felsefenin dinidir demiştiniz. İnsanı aklamak değil, her zaman anlamaya çalışmak, sorgulamak anlamında. Yani neden öyle yapıyor, neden kancıklık yapıyor, neden ihanet ediyor, neden, neden, neden? Eğer bunların yasalarını bulmaya çalışmıyorsak, zaten sorgulama yapmış sayılmayız.

Sorgulama, düşünmenin dindarlığıdır.

VIII. Gün

Yargıları bitirelim, eğer masa amirimiz izin verirse, yargıları iyice bitirdikten sonra, ontolojiyi bir özetleyelim diye düşünüyorum. Çünkü arkadaşlarımız sıkıntı çekiyor. Ontolojisiz, epistemoloji olmaz, yapamayız. Ontolojisiz etik yapamayız, mantık yapamayız. Onun için ona bir dönüş yapalım. Yalnız şu yargıları bitirmiş olalım.

Felsefecilere giderken, onların doğru yanlış söylediklerini kavramak adına, bu yargıları bilmemizde çok çok önem var. Özellikle Kant. Kant'ı açıp okuruz, şu bilgileri edindikten sonra, inanmanızı istiyorum, Kant size bir hayli banal gelecektir. O kadar sıradan tanımlar, o kadar gereksiz cümleler. Kant, bir felsefe öğretmeniymiş, üniversitede ders veriyordu. Başlıklar, alt başlıklar, daha alt başlıklar, tanımlar, her şey öğrenciye göre kurgulanmış. Bu tabi belli oranda iyi bir şey veriyor, sistematik bakımdan. Ama bir de şu var; üniversite dışında olan daha bir özgür sallayıp gidiyor. Kim bu Nietzsche, kim bu Spinoza, kim bu Leibniz, Platon, Aristo, bunların hiç ders sıkıntıları, öğrenci sıkıntıları, beğenilmek sıkıntıları yok, sallayıp gidiyorlar. Daha rahat felsefe yapabiliyorlar, sıkıntı çekmeden, okulun programına boyun eğmeden. O nedenle bunu iyi kavrarsak felsefenin beli kırılmış demektir.

Bilgi alanlarımızı görürken şunu söylemiştik. Biz uzayda ve zamanda olan, kısaca bedenli olan tözlerin bilgisini ediniriz. Duyularımızla onun verilerini alırız, algı ile, sınırlar yoluyla anlıgımıza gelir, değerlendirmeyi yapar ve bilgiyi oluştururuz, demiştik. Bu birinci alanımızdı. İkinci alanımız soyut ilişkiler. Matematik, mantık Üçüncü alan eylem alanı, içkin yüklemeleri görürken. Daha sonra dedik ki, A şıkkını üçe ayırmıştık. B şıkkında ilişkiler, bağıntılar meselesi. Şimdi onları teker teker yargılar açısından görmeye çalışalım.

Bedenli tözleri, birleşik nesneleri, uzaysal ve zamansal nesneleri çözümlerken, çözümlemek diyorum bastıra bastıra, çünkü biz onlara hiçbir yüklem yüklemiyoruz. Özelliklerine ad veriyoruz. Diyoruz ki taş sert, ağaç yaş, insan diri. Bu o nesnelerin içinde var, demiştik. Bizim yaptığımız ona ad vermek ve tanımak, saptamak, belirlemek. Bir nesneyi o nesne yapan temel özellikler, özsel özellikler bizim tarafımızdan belirleniyor, o nesneye bir ad veriliyor, o taşıdığı özelliklere de bir ad veriliyor. Bir de bu nesneler adına

konuştuğumuzda, ilineksel özellikler ve şimdi bulunduğumuz noktada ilineksel yargılar söz konusu. Bu şu demektir:  zseller nasıl nesnenin oluşunu için kaçınılmaz ise, ilineksel olanlar da kesin olarak kaçınılır olanlar. şöyle olabilir, böyle olabilir, hiç olmayabilir. Ama kesin olarak nesnenin yapıcı, kurucu ögesi değildir. Bir otomobil düşünün, öyle derinlere girmeye l z m yok. Diyoruz ki, motor, kaporta, şase, fren, tekerlek, şanzıman vesaire kaçınılmaz  ge. Ama boyasına gelince, diyoruz ki, mavi de olabilir, beyaz da olabilir. Çünkü renkli olmak ilineksel olmaktır. Hatta boyasız bile olabilir. Ne t z ne hızına etki eder, ne yapısına. Demek ki bir nesnenin rengi onun ilineksel niteliğidir. Bu kadar basit arkadaşlar. Diyelim bir insan, bir insan 2,20 metre de olabilir 1,10 metre de olabilir. Ama insandır. Yani onun kaç santim olması onun kurucu özelliği değildir. Onun rengi, kumral deriz, Afrika'da hepsi siyah, siyah deriz. Olimpiyatlara bakıyorsun, siyahla beyaz yan yana. Birine siyah birine beyaz, sen geriden başla diyen yok. Aynı çizgiden başlıyorlar. Sonucu da alınca, siyahın da yakasına altın madalyayı takıyorlar. Ama tarihte rengin siyah diyen olmuş, gemilere yüklemiş, götürmüş Amerika'da satmışlar, o ayrı bir konu. O renginden dolayı satılmadı tabi. Renginden dolayı satılsa, beş kuruş etmezdi. Hizmetinden dolayı satılmış.

Demek ki nesnelerin yapıcı, kurucu ögeleri özsel olanlardır. Onlardan biri eksikse o nesne, o nesne değildir. Bedenli değilse, bir insan yoktur. Diri değilse insandan söz edemeyiz. Duyarlı değilse, usu yoksa, düşünür değilse, istenci yoksa yine söz edemeyiz. Ama siyahtır, beyazdır, uzundur, kısadır, gözü kördür, ayağı topaldır, üçgendir, Herkül vücudu vardır, bunların hepsi ilinekseldir. Demek ki, özsel nitelikler, özsel yargılar, ilineksel yargılardır. Özsel nitelikler ile oluşturulan yargılar, içkin yargılardır. I kin yargılar, nesnenin iç yapısının düzenini dile getiren yargılardır. I kin yargılar zorunludur, olumsal değildir. Tekrar ediyorum, olumsal olan ilineksel yargılardır.

Batı felsefesinde şöyle bir şey var: Matematiksel, mantıksal nesnelerde zorunluluk var ama doğada yoktur. Doğada var arkadaşlar. Zorunlu olarak bir kısım nitelikler yoksa, o nesneyi var göremiyoruz. Bunu biz icat emiyoruz, o var. Bunu dile getiren yargılar da özsel yargılardır ve içkin yargılardır. Dikkat etin, bedensiz tözler de var. Demin konuştuğumuza geleceğiz, eylemin bedeni yoktur. Eylemin zamanı vardır ama eylem uzamsal değildir. Çaldıran Savaşı, Çaldıran'da olmuştur, bir mekanda olmuştur, tamam ama bu başka bir olay. Onun orada Çaldıran'ı doldurduğu anlamına gelmiyor. O mekanda o vuku

bulmuştur ve savaş birkaç saat sürmüş, toz olmuş gitmiştir. Biz, mekânsal anlamda ona mekanlı diyemiyoruz ama kesin olarak eylemler zamanlıdır. Bedenli tözler de söylediğimiz gibi özseldir. İlineksel nitelikler vardır, özsel nitelikler içkin yargıları oluşturur. Öteki yargılar içkin yargılar değildir. Nesnede var gibi gözükür, nesnenin üstünde durur ama olmayabilir, olduğu halde değişebilir. Renk değişir, koku kalmayabilir, başka kokuya dönüşebilir, yani o bizim kurucu ögemiz, niteliğimiz değildir. Buraya kadar soru var mı?

E- Bir adamın boyunun, insanın boyunun olması ilineksel, yoksa 2,5 metre olması mı?

Boyu zaten var. Kaç metre olduğu ilineksel.

E- Boy, özsel bir şey.

Boy, zaten uzamsal yapımız bizim. O boy olmasa, bedenlilik olmasa zaten o insan olmaz. Bedenlilik var ama ne kadar olduğu ilineksel. O kadar.

E- Kokuda da aynısı... Kokunun olması, özsel bir şey ama kokunun böyle olması ilineksel.

Evet. Renk de öyle. Esmer, bakıyorsun güneşte yanıyor. Yani ilineksel olmak, şöyle ya da böyle olmasıdır. O bir nesnenin kurucu ögesi değil. Gittiniz bir şey alıyorsunuz, bakarsınız hep. Meyve, sebze, kumaş alırken, özsel nitelikleri var mı? Öyle ya bir koyun satın alıyorsunuz, kurucu öğeleri var mı, ayakları sağlam mı, gözü sağlam mı? Bizim orada köylüler, at, eşek, katır, satın alırdı dişlerine bakar, nalbant getirirler, günlerce uğraşırlar. Demek oluyor ki onun kaçınılmaz özelliklerindeki eksiklik onu eksik yapıyor. Hukukta da var bu. Hukukta sen, hatalı mal vermiş olursun. Mahkemeye verir, der ki, efendim bana hatalı mal verdi. At satmıştı, atın dişlerinin dökük olduğunu sonra fark ettim. Akdi bozma sebebidir bu.

Şimdi **soyut ilişkiler alanındaki yargılara** geçelim. Buradaki yargılar zorunludur, arkadaşlar. Nesnenin içkin yapısı gibi zorunludur. Üçgen, üç açılıdır. Beş çarpı beş, yirmi beştir. Hipotenüsün karesi, öteki iki kenarın karesine eşittir. Burada hangi örneğe başvurursak vuralım, bu sahanın uzmanı değiliz, orada şunu görürüz; kesin olarak yargılar zorunludur. Özsel yargılar karşımıza çıkar ve biz bunları yasalar şeklinde dile getiririz. A, A'dır. Mantık yasası. A, A olmayan değildir. A ya A'dır ya A olmayandır, üçüncü halin olmazlığı ilkesi. Peki, acaba bu alanda ilineksel bir nokta bulabilir miyiz?

Düşünebilir miyiz bu alan için, geometri, aritmetik, mantık alanında ilineksel durumlar olabilir mi? Demin bedenli tözlerde, uzamlı ve zamanlı tözlerde gördüğümüz, renk gibi, koku gibi, sertlik gibi, bedensellik gibi ilineksel nitelikler var mıdır, olabilir mi?

Ç- Yarın yağmur yağacak ama yarın çok yağmur yağacak, az yağmur yağacak.

Yarın çok yağmur yağacak dersek, meteorolojiden bilgi almışız demektir. Bir mantık yargısı değil de olgusal bir yargıda bulunuyoruz demektir. Uzman demiş ki yarın yağış var, şu şu verilerimiz var. Biz olgusal bir yargıda bulunuyoruz, mantıksal değil. Yarın yağmur ya yağacak ya yağmayacak. Bu mantıksal bir yargıdır. Niye, bize hiçbir bilgi vermiyor. Boş, palavra yani. Ya yağacak ya yağmayacak, doğru. Başka hal var mı?

Ç- Yok.

Yok. Mantık yasası bu. Meteoroloji yağacak veya yağmayacak diye bilgi vermiştir, bu olgusaldır.

Şöyle diyebilir miyiz? Üçgenin üç açısı var bu zorunlu. Ama açılarının nasıl açılacağı zorunlu mu? Mesela biri dik açılı olabilir. Demek ki ilineksel bir durum olabiliyor. Dedik ki, eşkenar üçgen. Yani açılarının hepsinin eşit olduğunu söyledik. Bu üçgen için zorunlu değil. Üç açılılık zorunlu, açılarının kaçır derece olacağı zorunlu değil. İşin pratiğinde, nesnel dünyada bir üçgen çizdiğimizde, üçgenin üç açılı ve üç kenarlı olması zorunlu ama bu açılarının kaçır derece olduğu zorunlu değil. Başka? Üçgenin büyüklüğü, küçüklüğü de zorunlu değil. Konya ovası kadar bir üçgen çizebiliriz. Avcumuzun içine, şuraya da bir üçgen çizebiliriz. Demek ki üçgenin büyüklüğü küçüklüğü, ilinekseldir, üçgen olmasına etki etmez. Başka? Üçgen dediğimiz nesneler, madenden olabilir, tahtadan olabilir, kağıttan olabilir, yapabiliriz değil mi? Kağıttan bol bol üçgen yaparız ilkokulda. Daire yaparız, kare yaparız. Bu evrende de bir sürü, kapılar, pencereler, köprüler yapılıyor, üçgene, geometrisine, şuna buna göre yapılıyor. Bazen tahtadan, bazen demirden yapılıyor.

E- Ama son söylediğiniz matematiğin dışına çıkıyor. Sanki matematiksel yargıların dışına çıkıyor.

Elbette.

E- Matematik daha çok...

Soyut ilişkilerle ilgili. Ben de onu diyorum zaten. Tahtalık üçgenliğe zarar vermez. Tahtadan da olsa, demirden de olsa üçgen üçgendir. Onun soyut ilişkisine, ne artı ne eksi bir zarar vermez, fayda vermez. Demek ki soyut ilişkiler alanında da böyle basit bir ilineksellik olabiliyor. O gün söyledik. Osmanlı ordinaryüs profesörü demiş ki, üçgenin iç açıları, büyüklüğüne göre değişir.

Şimdi geldik arkadaşlar, A şıkkının bir, bedenli tözler iki, soyut ilişkiler, üç, **eylemler alanına**. Eylemler alanında arkadaşlar kesin olarak özsel ve ilineksel yargıları bulabiliyoruz. Bir eylem, bizim nitelediğimiz biçime uygun hale gelmiş olabilmek için, o özsel nitelikleri taşımış olması lazım. Ceza hukukunda, erdemde bu hep böyledir. Çok klasik örnek olduğu için söylüyorum, biraz da akılda kalması kolay. Kant'ın bakkal örneği. Diyor ki, bakkal evrensel ilkeler, erdem adına dürüstçe tartıyorsa biz ona erdemli deriz. Ama çevrede ben iyi tanınayım, dürüst bakkal desinler ve böylece de biraz müşterilerimi çoğaltayım hesabıyla doğru tartıyorsa bu üçkağıtçının tekidir, erdemli değildir, diyor. Dikkat ederseniz, sonuçta bir tartma eylemi var. Özsel olarak sen onu koyduğun malın karşısına kilo koyup tartıyorsun, müşteri de alıp gidiyor. Görünürde erdemli bakkalla, diğerini bu biçimsel hareketlerinden ayırt etmemize imkan yok. Ama Kant diyor ki, onun içindeki niyetli yönelimi, birinde böyle, birinde böyle ise biri erdemli, biri de ahlaksız üçkağıtçıdır. Demek oluyor ki, niyet olacak ve o eylem yasalara uygun şekilde gerçekleştirilecek, olay bu. Gerisi bunun, bu eylemde, ilinekseldir. Yani özsel eylemler bunlardır. Özellikle Sartre verir; *annesine bakmakla yükümlü bir çocuk, savaşa mı gitmeli, annesine mi bakmalı?* Bunun bir tartışmasını yapar. Bir yanda vatan yükümlülüğü var, toplumsal yükümlülük var. Bir yanda annesi, kendisini doğuran kadındır. Böyle bir iç çelişkide kalır. Ne yapması gerektiğini bir türlü biçimlendiremez. Hakikaten bizim de yaşamımızda, şöyle mi böyle mi yapsak diye ortada kaldığımız binlerce olayla karşılarız. Burada şu vardır; özsel olanı yapacaksınız. Senin anne ne kadar sağlıklı olursa olsun, ne kadar onu tedavi edersen et, eğer Paris Alman işgalindeyse, annen de sen de mutlu olamayacaksınız. O halde git, Almanı kovala önce. Özsel olan odur. Ötekiler hep ilinekseldir. Kardeşime bakayım, anneme bakayım, teyzeme bakayım, onlar varken ben cepheye nasıl giderim, yok. Oradaki temel tehlike dıştan gelmiş tehlikedir. Bütün insanları tehdit etmektedir, annen de dahil. Orada özsel olan, gidip düşmanla savaşman. Eylem, onu gerçekleştirmeni

bekliyor senden.

Hep konuşuruz. Koşullar uygun olmadığında herkes dürüştür. Çarşıda geziyorsun, çok güzel bir kız gördün, kafanı çevirip gidiyorsun. Ne yapabilirsin ki? Adam dolu etraf. Beş yüz metrede de polis karakolu var. Zıpır zıpır gençler var, kımıldasan indirirler seni yere. Derler, sarkıntılık yaptı kıza. Ama bu kıızı biz çok تنها bir yerde gördüğümüzde aynı şeyi yapabilir miyiz? Eğer biz bunu Tepeköy'ün dağında gördüğümüzde de hiç dokunmadan, ne kadar güzel bir kızmışsın, ben seni koruyayım, annene babana götüreyim, diyebiliyorsanız, o zaman buradaki davranışınız da dürüstçedir. Özsel olarak senin bu hareketin, o zaman mutabakat sağlar, dersin ki hareketimde de ben dürüstüm, ben dürüst bir adamım. Ama burada demişsen ki, demiş olma olasılığın bir hayli fazladır, ya şu kıızı tenhada görsem pek affetmezdim, o zaman sen arlı bir insan olma iddiasını yitirmişsin demektir. Böyle çok örnekler var hayatta.

Ç- Ahlaklılık biraz imkansızlıkla alakalı bir şey.

Söylüyorum.

Ç- Erdemlilik, imkansızlıkla alakalı.

İmkansızlıkla erdemli olur çıkarız.

Şimdi bugün bu üç yargılarla yetinelim. Uzaylı ve zamanlı nesnelerin özsel ve ilineksel niteliklerini belirten yargıları dile getirdik. Soyut ilişkilerin yargılarını dile getirdik, eylemlerde az durduk çünkü etikte zaten duracağız. Bağıntı yargılarına, öteki yargılara daha sonraki dersimizde geçelim. Kant'tan bir iki örnek vereyim. Kant diyor ki, beş artık yedi, eder on iki. Bu birleşik yargıdır, sentetik yargı. Kant, anlaşılmaz bir şekilde bütün matematiksel ve mantıksal yargıları, birleşim işareti olarak görüyor. Galiba bu büyük filozofu yanılgıya düşüren, nenelerin içindeki yapıları, sanki biz oraya yapıştırmışız gibi değerlendiriyor. Biz yapıştırmamışız, içinde var onun. Biz onu söylemişiz sadece. Ona niye sentetik diyelim? Biz, nesne ile bir şeyi birleştirmiyoruz. Nesneyi çözümlüyor, analiz ediyoruz. Kant, bunu karıştırmış. Ona sanki bir şey ekliyoruz. Müjdat akıllıdır. Müjdat akıllıysa, neyi neyle birleştirmiş oluyorsun? Müjdat kavramında var o, insan kavramında var. Sen ona bir şey yapıştırmadan. Konuyu daha iyi kavramak adına söylüyorum. Beş artı yedi, on iki. Hangi matematikçiye sorsan bu analitik yargıdır. On iki sayısını, on iki kavramını çözümlüyorsun. İçinde beş de var yedi de var. Ya da sekiz ve dört

var, dokuz ve üç var. Sen bunu çözümlüyorsun, bu neden birleşik yargı olsun. Sen ona bir şey eklememişsin.

Öbür derslerde de buna bir parça gireceğiz. Yanımızda bir de doğa bilimcisi, fizikçi arkadaş var. Daha dünya kuruldu kurulalı şu soyut ilişkilerle ortaya koyduğumuz yargıları hep kanıtlamayla ortaya koruz biz. Elbette ki bir çocuk doğar doğmaz üçgeni nereden bilsin? Öğretiyoruz. Bu da sonuçta insanın saydığımız duyu verileriyle çok ilgili. Ama öyle de olsa ötekiler gibi değil. Bu ilişki bir kere kafamıza girdikten sonra, artık onun yapısal durumunu ötekilerle karıştırmayız. Deriz ki burada kanıtlama egemendir. Doğrulayabilmek için kanıtlayacağız. Ötekinde deney yapacağız demeye başlarız. Yoksa doğuştan kimsenin kafasında ne sayı bilgisi vardır, ne biçim bilgisi vardır. Platon hep böyle yapar. Bir *Menon Diyaloğu* vardır, orada bir köleyi matematiksel, geometrik konulara sokar, kanıtlamayla bu onun kafasında vardı, der. Yoktu. Onun kafasında hiçbir şey yoktu, sen onu verilerle doldurdun, o kadar. Abartmaya hiç lüzum yok. Bizim kafamızda daha önce yaşadığımız evrenden kalma bilgiler yoktur. Biz anamızdan çırılçıplak doğarız, öğrenmeye de öyle başlarız.

Tanrı kanıtlamaları var, meşhur, Anselmus, Spinoza, Descartes, Leibniz, Thomas D'aquin var. Bunlar tanrı kanıtlamalarıyla ünlü olan filozoflardır. Anselmus diyor ki, *zihninizde olan bir kavram en büyük kavram olamaz. O olgusal alanda da olmalı ki ona en büyük diyelim*^[38]. Yani biz tanrı için en büyük olan dediğimiz zaman, o zihninizde kaldığı sürece o en büyük olamaz, olgusalda da olacak. Bir şey anladınız mı bundan? Anlamadınız. Ben de anlamadım, hiç kimse de anlamamış. Anselmus söylemiş. Milyonlarca sene geçse, soyut ilişkileri biz kesin olarak deneyle doğrulayamayız. Kanıtlamayla, ancak soyut ilişkileri kavrarız, onun ötesi olguları asla bulamayız. Kanıtlama ile elmayı bulamazsınız. Kanıtlamayla tanrıyı bulamazsınız. Savrulursunuz.

Bizim bir milli birlik komitesinden Dünder Taşer vardı, akıllı, zeki bir adamdı. Derdi ki, on ikiden vurmanın iki yolu vardır. Bir; iyi atıcısınız, gümbür gümbür on ikiden vurdunuz, tabancayla ya da başka bir silahla. Bir de, bir düzeyi, duvarı mermi ile deldiniz, onun etrafına on iki tane halka çizdiniz. Böylece gene on ikiden vurmuş gibi olursunuz. Tanrı kanıtlamaları bu. Duvara kurşun sıkıp, etrafına yuvarlak çiziyor. Daha hiçbir fizikçi, bir matematikçi, bir kimyacı, bir olguyu kanıtlamayla ortaya koyamamıştır, koyamaz çünkü.

Ç- Olgu dediğiniz, soyut

Evet. Koyamaz arkadaşlar. Siz kanıtlamayla matematik, mantık alanında kalırsınız. Ben Himalaya dağına kanıtladım, kanıtlayamazsın kardeşim. Gidersin, görürsün, çıkarısın üstüne, donmadan da yaşarsan Himalaya dağı diye bir dağ vardır dersin, o kadar.

Tanrı kanıtlamalarının hepsi, bu aklımızda kalsın, duvara kurşun sıkıp etrafına on iki halka çizmeye benzer. Ya da geriye şu kalır, bir kısım maval atan adamlara inanmamız gerekir. Onun dışında, Hristiyanlar, Etienne Gilson var, okudukça bunlara gireceksiniz. Etienne Gilson, çok büyük bir ortaçağ filozofudur. Hristiyanlık felsefesi, der ve onun paralelinde yüzlerce, binlerce İslam felsefesi diye kitap okursunuz. Arkadaşlar Hristiyanlık felsefesi ve İslam felsefesi olmaz. Bir söylem ya teolojidir ya felsefedir. Hem teoloji hem felsefe olmaz. Teolojiyse felsefe değildir, felsefe ise teoloji değildir. Bu şudur: Bir geometrik biçim, hem daire hem kare olmaz. Kare-daire ya da daire-kare, nasıl oluyor? Bir yanda sorgulama varsa, bilgiyi edinmek için bin tane yol denemek varsa, öte taraftan da sırf inanmak varsa, bunlar nasıl yan yana gelebilir? İnanıyorum, ben böyle inanıyorum dedin mi tartışma biter. Bana ya deneyle doğrulayacaksın ya kanıtlayacaksın. Üçüncü bir şıkkın yok.

Müjdat kardeşimiz geçen gün, güzel bir şey söyledi. Biz bir toplum içerisindeyiz, ona geleceğiz. Hani süreklilik ve başlangıçlar kısmında biraz söylemiştik. Roma'ya gidiyorsun herkes Katolik, İstanbul'a geliyorsun herkes Müslüman, Pekin'e gidiyorsun herkes Budist. İnsan düştüğü ortamın kulu kölesi olmuş. Oradaki yapıya teslim olmuş. Başlangıç adına, ayrı düşünme adına, devrim adına kim var? Yok, çok az. Bir kişi, bin sene geçiyor da çıkıyor. Düşünün, biz on sekiz yaşında seçmen olabiliyoruz, on sekiz yaşında reşit olabiliyoruz, on sekiz yaşında sözleşmeler yapabiliyoruz, evlenebiliyoruz. Ama cumhuriyetin kuruluşundan beri nüfus kağıdımızda bizim, Müslüman yazıldı. Doğar doğmaz, on dakika sonra babamız gider, doğum kağıdını uzatır, benim Müjdat adlı gül gibi bir oğlum oldu. Onun nüfus kağıdı verilir, kaydını yaptırır, oraya da İslam'ı yazar. Doğalı on dakika oldu, daha Müjdat ağlamayı bile bilmiyor. Nasıl yazdın bunu? Nasıl olsa Müslüman olacak, bu ortamda doğdu. Öyle de oluyor. Bu ortamda gerçekten özgür düşünmek, evrensel düşünmek ne kadar mümkün, bunu iyi tartışmak lazım. Erdemli olmak, senin erdem ölçülerini bu kanonlar, kanun demiyorum, yani kurallar bütünü, yani din belirlemiş. Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın, bir sürü numara öğretmiş sana. Sen nasıl erdemli olacaksın? Bir sürü dümen öğretmiş. Bizim o biçimsel ahlaklılık numaralarına hiç ihtiyacımız yok. Adam

gibi adam olmayı becerebiliyorsak, alçakgönüllü, sakın, yavaş...

M- Hocam erdem, toplumsal ilişkilere göre ve tarihsel duruma göre farklılık arz etmiyor mu?

Ediyor.

M- Mesela Antik Yunan'da, Greklerdeki erdemle, ortaçağdaki erdem, birbirinden farklı. Çünkü erdem, bir soyutlamadan ziyade, bir ilişkiler ağı içerisinde oluşan bir şey. Şu anki ilişki ağımızı eğer anlamazsak, o zaman erdemliliği de anlayamayız.

Anlayamayız.

Ç- Erdemi de eylemle düşünmek gerekiyor.

Elbette lafı bile olmaz. Benim niyetim iyi, anamın da iyiydi ya.

Ç- İşçide, çalışanda, köylüde, kendinde öz olarak bir iyilik yok. Bu nitelik çalışanda barınan bir özellik değil. Bu bir yargı, dışkın bir yargı. Ne gerekiyor, eylem gerekiyor. Bu şekilde düşünürsek, yanılmayacağız.

M- Bir Müslümana göre, bütün Müslümanlar iyidir.

Ç- Aynı şekilde.

M- Ben dedim, hayır. Onun eylemine bak. Namaz kılabilir, oruç tutabilir, bütün ibadetlerini yerine getirebilir ama gider sonra bir hile yapar. Dolayısıyla benim elimde tek veri var, o adamın eylemi.

Ç- Taşın ahlakı olmaz, denir. Niye olmaz? Çünkü bir eylemi yoktur. Taş iyi midir, kötü müdür?

Taş, taşır.

Ç- Taş, taşır. Aynı şekilde solcu, solcudur. Müslüman, Müslümandır. Ama eylem durumu değiştiriyor.

IX. Gün

Bağıntı... Bizim evrenimiz bağıntılarla, ilişkilerle tıka basa doludur. Fazla derinliğe girmeden düşündüğümüz zaman, neler? Mesela eşitlik bağıntısı, falanla falan eşittir, falan falandan büyüktür, falan falandan küçüktür. Ağrı dağı, Himalaya'dan küçüktür. Karadeniz'in büyüklüğü, falan denize eşittir. Bu elma öteki elmaya eşittir. Nesneler arasında eşitlik ilişkisi, büyüklük ilişkisi. Bakıyorsunuz, bizim kendi insansal yaşamımıza, birilerinin kocasıyızdır, birilerinin babasıyızdır, birilerinin dayısıyızdır, birilerinin arkadaşısıyızdır. Bunlar hep ilişki. Biz, çeşitli girişimlerimizle bu ilişkileri gerçekleştiriyoruz. Ya da bu girişimlerin dışında kendiliğinden gerçekleşen ilişkiler var. Mesela, bir devletin tebaasıyızdır, uyruğuzdur. Uyruk olmamız nedeniyle birbirimizle vatandaşızdır. Ben, Çağlar'la vatandaşım. Çağlar istese de istemese de bu böyle. Bir devletin uyruğu olmuşuz bir biçimde. Seçmenizdir, seçmenlik ilişkisi. Gider, kuyruğa gireriz, bize denilen yerlere mühür basarız. Bir derneği üye oluruz, üyelik ilişkisi. Bir devrime karışırız, eylemdeki ilişki, birliktelik ilişkisi. Düşündüğünüz zaman bu bağlantılar, ilişkiler, o kadar çok, sayısız ki şaşar kalırsınız.

Birileri evlenmiştir. Yani bizim baba dediğimiz adamla, anne dediğimiz kadın, biz olmuşuz. Bizden sonraları da olmuş, belki bizden önceler doğmuş, bir gün o bizi üretenler ölmüş. Ne olmuş, mirasçı ilişkimiz doğmuş, kardeşlerimizle. Başlamış bir hır gür. Şura senin, bura benim. Geriden baktığınız zaman diyorsunuz, kardeş. Kardeşten ötesi var mı ya? Mesleğin içine girdiğiniz zaman bu ilişkini sıkıntılarını görüyorsunuz. Kardeşler birbirine girmiş. Bir gün bir müvekkilim söylemişti, avukat bey, kardeş ararsan ananın karnına bak. Lafa bak sen! Gördünüz mü, ilişkiler nereye kadar gidiyor. Bizim ilk bakışta göremediğimiz bir sürü incelikler oluyor.

Mirasçı ilişkisi. Bakıyorsun bir kısım hukukla, siyasal, dinsel nedenlerle... Demiş, erkeğe iki, kıza bir. Bazıları demiş ki bütün miras erkeğin. Bir kısmı da demiş ki eşit alınsın. Bunlar hep ilişki arkadaşlar. Ben şunu da görmüşümdür: Çok dindar insanlara derim ki, ya sen dindarsın, biz şeriata göre paylaştırayım sizin mirasınızı, yani erkeğe iki kadına bir olsun. Çok büyük tepki gösterirler. Kadınlar derler ki, Atatürk bizi erkek yaptı, sen bizi düşüremezsın. Ama o dini de korur. Derim, bu günah değil mi, kardeşine iki vereceğiz, sana bir

vereceğiz, kitap öyle yazıyor. Olur mu der, bana ne, ne yazarsa yazsın. Bunlar hep ilişki.

Demek oluyor ki düşündükçe çıkarabileceğimiz sonsuz sayıda ilişkilerimiz vardır. Bu ilişkilerle ilgili bağıntıları dile getiren yargılar, bağıntı yargılarıdır, ilişki yargılarıdır. Dışkın yargılardır, dışımızdadır. Bizim eşit olduğumuz nesne, bizim dışımızdadır. Bizim yeğenimiz dışımızdadır. Öteki seçmenler bizim dışımızdadır. Seçmenlik bizim içimizde değil. Onun nedeni ayrı ayrı, birileri tarafından seçmen yazılmış olmamızdan kaynaklanan bir ilişkimiz var. Bu yargılar kesin olarak dışkındır, nesnenin içinde değildir.

Bu bağıntı yargılarını fazla önemsemeyebiliriz. Gerçekten öyledir. Bunların hukukta, sosyolojide, siyaset biliminde pratik değerleri olan noktalar vardır. Seçmenlik, vatandaşlık veya başka hususlar. Ama temel bağıntı yüklemlerimiz, uzaysallık ve zamansallıktır. Batı felsefesinin gelip gelip tosladığı büyük granit kayalardan birisi budur. Zaman ve uzay mutlak mıdır, nispi midir? Zaman ve uzay nesnel midir, yoksa öznel midir? Zaman ve uzayın bir var oluşu var mıdır, yoksa bu sadece düşünsel midir? Aristo'dan beri boğuşa gelmiştir.

Hele Augustinus, söyleyeyim arkadaşlar, çok ilginç bir adamdır. Tanrı Devleti^[39] diye diye çok ünlü bir kitabı var. Türkçeye henüz çevrilmedi. Bir de İtiraflar'ı^[40] var, Kabalcı Yayınevi'nden çıktı. Başka bir yayınevinden daha önce çıkmıştı, ondan okudum, Kabalcı sanıyorum daha düzgün bir çeviri yaptı. Dominik Pamir diye bir arkadaş çevirmiş, güzel bir çeviriydi, ben ondan okudum. O İtiraflar'ı okuyun arkadaşlar. Orada dinsel bir adamın çok net bir fotoğrafını görürsünüz. Onun kişiliğinde o yapıyı çok güzel kavrarsınız^[41]. Kuzey Afrikalıdır, Roma'yla savaşıyor meşhur Kartaca'dandır. Milattan sonra dördüncü yüzyılda yaşamıştır. Sonra Roma'ya gelmiştir. Roma'nın çöküş yıllarına denk gelen bir yaşamı var. Manicilik gibi çeşitli dinlerden sonra, Hristiyan olmuştur. Afrika'da dokunmadığı bir cinsel nesne yoktur bu adamın. Bunu itiraflarında müthiş bir şekilde anlatır. O karı bu karı kucağında gezer, kuzey Afrikalı. Bir gün bakmışsınız ki bu adam bilinmezlerden bir ses duyar, aç ve oku, diye. O da İncil'i açıp okumaya başlar ve Hristiyan olur. Çok müthiş bir filozoftur. Okuduğunuzda çok şeyler kavrayacaksınız, öğreneceksiniz, o yapıyı da öğreneceksiniz.

Augustinus, zaman üzerinde de durmuş. Dediği şudur: Ben zaman nedir çok iyi biliyorum ama birisi zaman nedir dediğinde cevap veremiyorum,^[42] dilim tutuluyor. Bu, her birimizin başına kolayca gelebilecek bir psikolojik

durumdur. Gerçekten zaman nedir hepimiz çok iyi biliriz ama birisi zaman nedir, dediği zaman takılıp kalırız.

Gelelim uzaya. Zamana döneceğiz, zamana bugün herhalde zaman ayıramayız. Uzay bağlantımız nedir? Biz var oluşa, oluşa daha doğrusu, geldiğimizde, bir yer kaplarız. Uzayda bir uzam ediniriz. Uzam uzayın bir parçası demektir. Uzamlı nesne dediğimiz zaman, uzayda bir parça olmuş nesne anlamına gelir. Hepimiz uzamlıyız. Tekrar ediyorum, uzam bir dışkın yüklemidir. Descartes ve Spinoza'nın demelerinin tam tersine, uzamlılık bizim dışkın yüklemimizdir. Oluşa gelmeseydik, öyle bir yüklemimiz asla olmazdı. Uzam bizim içimizde değildir. Tıpkı zamanın olmadığı gibi. Bu ikisi bizim varlık kipimizdir. Eğer zamansallık kazanmışsak, eğer uzaysallık kazanmışsak, biz varlık kazanmışız demektir. Varlık olunmaz arkadaşlar, varlık kazanılır, bir kiptir çünkü. Ben tarih okuyorum, sosyoloji okuyorum, dinler tarihi okuyorum ve felsefe okuyorum. Hepsinde şu varlık dediğimiz terim anlaşılmaz bir şekilde yanlış kullanılıyor. Platon'dan, Aristo'dan beri herhangi bir nesne yerine kullanılıyor. Şu kova varlıktır. Arkadaşlar kova varlık değildir, varlık kazanmış bir nesnedir. Varlık bir nesne değildir. Bazen ben takılmak için sorarım, madde nedir diye. Anlatırlar, bir şu, bir bu. Varlık nedir, bir şu, bir bu. Öyleyse derim, varlık ve madde bir anlama geliyor. Öyleyse niye iki terim kullanıyorsun, derim, çuvallama başlar. Nedeni nedir? İkisi de ayrı anlamda olduğu için. Muhatabım bunun ikisini de bilmediği ve karıştırdığı için. Çok ayrı şeyler bunlar. Varlık bir kiptir, kazanılır ve kaybedilir. Öldüğümüz zaman kaybedeceğiz. Ağaç çürüdüğünde kaybedecek, vesaire. Demek oluyor ki, uzamsallık, uzayda bir parça olmak çok özel bir durumdur. Bu bağlantı bize geçimimizi, yaşamımızı sağlar, içtiğimiz suyu sağlar, yediğimiz ekmeği sağlar.

Bakınız şöyle bir tarihe, bütün evrenimiz kutsal bağlarla tıka basa dolu. Orta Asya'ya bakın, her dağ kutsaldır. Nehirler, kutsal nehirler. O doğuş mitleri, dağdan doğmuştur, Ergenekon öyledir mesela. Öteki mitler, çoğu dağdan kopar gelir. Anamız babamız bir hayvandır, ondan türeriz vesaire. Bu nedendir? İnsanın uzayla olan bağlantısında böyle şeyler var. Bize geçim veriyor, soluk, su, ekme, vesaire veriyor. Bu bildiğimiz diriler de onun üstünde olabiliyor. O nedenle bizim bu bağlantımız çok önemli.

Jean Paul Roux var, Fransız tarihçi. Bizim Orta Asya'da ve Anadolu'da heterodoks akımları işleyen bir adamdır. Demirel, Paris'e gittiğinde, ona Türkiye'nin bir övünç madalyasını götürdü, altın madalyayı. İyi de etti, onu

söyleyeyim. Çok güzel kitapları var. Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar^[43] diye de eşsiz bir kitabı var. Aklınızda olsun, Kabalcı'dan çıkmıştır, eşsiz bir kitaptır. Amerikalı bir tarih profesörü var, bir Türk bayanla evli. Türkiye'de yaşıyor ve çok acıdır, kanserli. Ne kadar süre yaşayacağını da bilincinde. Gitmiş Balkanları incelemiş. Balkanlardaki kutsal dağlar, kutsal nehirler, kutsal karadutlar, öyle bir çalışma yapmış ki... Şarköy'de soruyorum, kimsenin haberi yok. Bu sizin geldiğiniz toprakları anlatıyor. Ananın, babanın, dedenin doğup büyüdüğü o toprakları anlatıyor. Niçin almıyorsun, hiç mi ilgilenmiyorsun? Benim kızım ve eşim, Balkanlar'a geziye gittiler Makedonya'ya. Dedim ki bak, bir Ohri Gölünün kenarında çay içeceksiniz, oradan telefon et, bir de dedim Drama'dan. Dedi, Ohri'yi anladım ama Drama niye? Dedim, Drama'dan açtığında söylerim. Birkaç gün sonra gelmişler Drama'ya, oradan açtı. Dedi, Drama'dayız. Dedim, Dramalı Hasan'a benden selam söyle. Kimdi bu Dramalı Hasan? *Akşam olur sabah olur, yar gelmez*^[44], bakın bestekar. Ne kadar güzel şarkıları var. Unutmuşuz.

Bizim babacığımız bir biçimde anamızın üstüne bir karı almış olabilir. Babamızı bu nedenle kınıyor olabiliriz. Ama ondan birkaç tane kardeşimiz olmuşsa, tekmeleyemeyiz onları. Onları kucak açmak zorundayız. Tamam, kaybettik oraları da beş yüz sene de orada yaşadık. Oradaki tarihimizi alıp getirmemiz gerekiyor, bilmemiz gerekiyor.

Polonya Ruslar tarafından işgal edildi. Chopin, Paris'e kaçtı. Paris'te konser verirken, Varşova'dan götürdüğü bir torba toprağı asarmış, konser salonunun önüne. Hiç kimseye bir şey demezmiş. Seyirciye bu Varşova'dan geldi, yok. Konserini verirmiş, binlerce kişi dağılır gidermiş. On bin tane gazeteniz, yüz bin tane televizyonunuz olsa, bin tane miting yapsanız o kadar propaganda yapamazsınız. Bir sanatçının astığı bir torba toprağın verdiği mesajı asla veremezsiniz. Tantana yapmış olursunuz. Ama adam diyor ki; bakın, ben kovuldum, ben bu topraklarda yaşıyordum, birileri geldi attı beni buraya. Seyredenler bakıyor, oradan çıktığınız zaman, siz kendinizi o konser salonunda düşünün, ne hissedersiniz? Orayı işgal edenlerin düşmanı olursunuz. Propagandaya hiç lüzum yok. Adam asmış, hiçbir şey de demiyor. Chopin, ölürken diyor ki; bedenimi nereye gömerseniz gömün ama kalbimi Varşova'ya gömeceksiniz. Kalbini Varşova'ya gömdüler. Burada ne var arkadaşlar? O bağıntıdan koparılmışlık var. O uzaysal bağlantıdan, o her insanın az çok kendi kafasınca mistiklik verdiği, kutsallık verdiği bağlantıdan kopmuş, çocukluğunun geçtiği yerler elinden kaymış gitmiş, kovalanmış. Toprağı asıp

savaş veriyor. Bakın diyor, ben işgale uğramış bir ülkenin çocuğuyum.

Göçler, göçmenlik, savaşlar... Çok az insan doğduğu yerde ölebiliyor. Bir biçimde yaşam onu sürükleyip getiriyor. Onun için bu uzaysal bağlantı, hepimizi her zaman düşündürmelidir. Bunu görmemiz gerekiyor felsefeci olarak, Chopin o toprağı alıp götürmezdi. Basar giderdi, Paris'te de itibar gördü.

Balkanlarda binlerce anımız var, yüzüne bakan yok. Bazen soruyorum, Babaeskiliyim abi diyor, neden onun adı Babaeski? Bilmem ki, diyor. Sarı Saltuk var. Selçuklular zamanında yaşamış bir heterodoks kahraman ve şeyh^[45]. Şeyhlikle ilgisi yok. Şeyh Bedreddin'in ilk üstadı. Savaşmış Selçukluyla, kovalanmış gitmiş, toprak verilmiş Kara Ormanlarda ve oralarda büyük bir söylence doğmuş Sarı Saltuk üzerine. Profesör Ahmet Yaşar Ocak, Ttk'den çıktı, Sarı Saltuk diye^[46] çok güzel bir kitap yazdı. Onun mezarı, bütün öyle olan insanlarda olduğu gibi birçok yerde var. Biri de Babaeski'de. Adı üstünde baba, baba dede kültürü, alevi kültürü yani. Babaeski'de yaşayan kardeşlerimiz bilmiyor bunu. Bu bende büyük üzüntü yaratıyor. O adamın yattığı yere gitmedin mi, bakmadın mı, bu kimdir, demedin mi?

Abdülhak Hamit Tarhan'ın Tayflar Geçidi diye bir kitabı var. Orada der ki, siz tarih nedir Greklere sorun, Romalılara sorun. Çok acı bir şey bu. Onlara sorun diyor, öğrenirsiniz tarih ne demektir. Onlar yaşadılar, çöktüler, ölümü gördüler. Siz bura çocuğusunuz, hemşerilerinize bunu söylemekte daha rahatlık çekebilirsiniz. Orada beş yüz yıllık bir geçmiş yatıyor. Patates tarlası değildir arkadaşlar yaşadığımız topraklar. Burada ben efsanelerin gölgesine sığınmak gibi bir tutumun içinde olamam. Demek oluyor ki uzaysal bağlantı içerisinde biz, yaşamımızı gerçekleştiririz, kendi kişisel ve kökümüzle ilgili tarihi gerçekleştiririz ve orada yaşarız. Her şeyi oradan alırız ve bizim için anlatılması nasıl olursa olsun, hangi şekilde dile gelirse gelsin, onu biz de normal yaşantının ayırında olamadığımız bir içkinliğini taşır. Büyüye kapılırız, duygulanırız. Ben doğduğum yerlere gittiğim zaman coşkuya kapılırım. Datça'ya gidince de coştum. Yirmi beş yıldır görmediğim insanlarla karşılaşınca sarıldık, ağladık. Bir kavuşma duygusu, uzamsal bağlantıda ayrı düşmüşsün, kavuşmuşsun, seviniyorsun. İyi diyor, bir kere daha gördüm, görmeden öleceğimi düşünüyordum, çok mutluyum.

Yani uzay, bizim dışkın yüklemimizdir ama arkadaşlar fiziksel olarak içimizde değildir ama başka her şey olarak içimizdedir. Onu vurgulamak istiyorum.

Ç- Uzamlılık, bizim için yüklemimiz olmuyor mu?

Olmuyor.

Ç- Dışkın oluyor.

Bakalım, uzamlılık bizim için yüklemimiz midir?

Ç- Her nesnede zorunlu bir yüklem. Her tözde değil belki ama...

Şöyle diyelim. Bir birleşik nesneyiz biz. Birleşik nesne olmamız nedeniyle, bir kütleimiz var diyelim, daha kaba terimleri kullanarak. Bu nedenle de uzamsalıdır, uzayda bir parçayıdır. Dikkat ederseniz, bizim o nesne olmamıza uzaysal olmanın hiçbir katkısı olmuyor. O nesne olduktan sonra uzaysallık başlıyor. O nedenle için yüklemimiz değil. Ama tartışırız.

M- Bu konuda ben bir şey söyleyeyim. Yoktan var olmuyor, varlık kazanılmıyor. Yoktan varlık kazanılmadığına göre, varlık kazanıldığına göre, varlık kazanmadan önceki durumu hayal ediyorum. Uzamsallığı ne zaman elde ediyoruz, varlık kazandıktan sonra. Ondan önce bir uzamsallığımız yok. O halde, uzamsallık bir yerden geliyor olmalı. Varlık kazanmanın bir öncesi olmalı. Onun öncesi nedir? Ben varlık kazanmadan önce neredeydim, nasıldım, var mıydım, yok muydum, uzamsal mıydım, değil miydim? Benim tabi kafamda bir cevap var. Ben kendi cevabımı söyleyeyim.

İstersen bunu biraz açalım. Meşe palamudu. Nedir bu?

M- Meşenin tohumu.

Attın toprağa, ortada bir ağaç var mı?

M- Ağaç yok.

Yok. Ne yaparsak yapalım yok. Meşe palamudu vardı toprağa attık. Baharın baktık filiz vermiş. On sene sonra geldik ki şu kadar ağaç olmuş, varlık kazanmış. Ağaç olarak varlık kazanmış.

M- Ama orada bir şey var hocam. Ağaç olarak varlık kazanmak var, bir de tohum olarak varlık kazanmak var.

Doğrudur.

M- Tohum olarak varlıktan bahsedebiliriz.

Ederiz.

M- O zaman soruyu ötelerez. O onun varlık kazanmadan önceki

Ç- Böyle gidiyor.

E- Tavuk ve yumurta olayına dönüyor.

Metafiziğe saplanırsız, kurtulamayız.

M- Tanımımı yapayım. Benim açıklamam şu: Varlık kazanmadan önce ya da uzamlı olmadan önce, bütün nesneler...

Değişik kiplerde...

M- ...uzayın içindedirler.

Doğru, değişik kiplerde.

M- Daha doğrusu uzamlıdırlar fakat bağıntı kümesi değildirler.

Amenna. Buna bir şey demedik.

M- Ama bir bağıntı kümesi olarak yoktur.

Doğrudur.

M- Ben ancak annem ve babamın birleşmesi sonucunda olurum. Hücrelerimin oluşması sonucunda ve doğumdan sonra varlık kazandım. Ondan önce yok değildim. Sadece bağıntı kümesi olarak yoktum. Ama parçacıklar olarak, uzamlı parçacıklar olarak vardım. Ama Müjdat değildi onlar. Ancak onlar bir küme oluşturunca onlara Müjdat diyoruz.

Evet.

M- Şimdi buradan Çağlar'ın sözüne geliyoruz. Uzamlılık içkin olabilir mi? Ama şöyle düşününce, küme olarak, bağıntı kümesi olarak düşününce varlık kazanmak ya da uzamlılık, kesinlikle bir dışkın yüklem.

Bu uzayda, hiçlikten hiçlik gelir. Yunanlar öyle demiş. *Nihil* ilkesi denir ona. Yani var olan, olandan gelir, olmayandan gelmez. Ama bu, varlık alanlarını gördük, inorganik doğa birleşikler halinde, atomların birleşmesi, proton, nötron, pozitron, çekirdek vesaire yapısı var. Diriler, otlar, ağaçlar, hayvanlar, insanlar, bir tohumdan geliyor. Soy, sürüp gidiyor. Tohumu alıyor, bekletiyor,

baharın ekip götürüyorlar. Bu tamam. Biz şundan söz ediyoruz. Biz, olgusallaşmış bir nesne üzerinde bunları konuşuyoruz. Bu nasıl uzamlaşmış, tohum olarak tamam, şu kadarken o vardı ama öyle kalmamış. İnsan söz konusu ise iki metre kazık gibi bir şey karşımızda. Yürüyor, konuşuyor, bizim tohum gibi, embriyon gibi değil. Eylemleri var, savaş açıyor, sanat edinmiş, bilim edinmiş, evlenmiş, çok değişik bir nesne bu. Yani bizim uzayımızda yeni karşımıza çıkan bu varlık kazanmış nesne, bu embriyon hiç değil. O gelişmiş, değişmiş, uzaysal bütünlük içinde kendinden başka şekle dönmüş. Bunu Aristo da çok konu eder, edimsellik diye gelen şey. Değişimin ilk şekli ve son şekli. Bu üzerinde durulan bir konudur.

M- Ama siz mesela yapı düzenine çok önem verirsiniz.

Evet.

M- İnsanın o varlık kazandıktan sonraki o, farklı bir şey oldu artık dediğiniz o düzenin o embriyonda bütün yapı düzeni var.

Yok demedim.

M- Sadece mesela eylemliliği yok. Eylemliliğin olmadığını söyleyebiliriz, boyu olmadığını söyleyebiliriz.

Ç- Yetişkin bir insan da sürekli değişir. Deri hücreleri, kan, vesaire. O da kendi kalmıyor. Hemen hemen bütün hücreleri, ömrü boyunca defalarca değişir.

M- Ama küme değişmez. Çağlar orantısı değişmez.

Ç- Gerçi o da tartışılır gibime geliyor. Orantı dersin.

E- Göbek oluyor sonra.

Ç- Göbek olur, saçlar dökülür. Aslında geriye, belki gözünüzün önünde olduğu için, Müjdat'ın öyle kaldığını zannediyoruz. Aradan geçmiş kırk yıl. Ama gözünüzün önünde o değişim yaşandığı için ve çok ağır yaşandığı için pek fark etmiyoruz. Aslında sürekli değişiyor. Her gün her saniye.

Tabi. Descartes geçti, ona ufak bir dönüş yapacağım. Berkeley'e de. Berkeley piskopostu, İngiliz. David Hume ve daha önce John Locke'tan sonra deneyci felsefeyi bunlar temellendirdiler. Onlara geleceğim, ancak konuştuğumuz konuda şu var. Kesin olarak bir uzaysal nesneyiz ve bu uzayda bir parçayız. O

gün de söyledik, biz bulunduğumuz bağlamdan başka bir bağlama geçtiğimizde, kendi bağlamımızı değiştirmişizdir. Yer değiştirme değildir bu, bağlam değiştirmedir. İstanbul'un neden bizden üst bir tarafı olsun, o da uzayda bir parça. Büyük parça, ayrı. Süslü, denizi olan şahane bir şehir, o da ayrı. Ama o da benim gibi uzayda bir parça. O bağlama girdiğim zaman, sadece bağlamımı değiştirmişimdir. Diyelim İstanbul'un yeri kaydı, gitti. Kayan bir sürü şehir var. O da bağlamını değiştirmiş oluyor. Heyelanlar oluyor, koca dağlar iniyor aşağıya.

Descartes kardeşimiz diyor ki uzamlılık temel özelliktir. Görememiş. Garibim Spinoza'yı da dolduruşa getirmiş, bir sürü yanlışlar işletmiş. Descartes, bu uzamlı ve zamanlı nesneyi, yani dış acunumuzu, daha doğrusu evrenimizi kanıtlamaya kalkar. Der ki, biz dış dünya üzerine nasıl konuşabiliyoruz. Konumuz o. Diyoruz ki var. Nasıl var? Soru bu. Hatta Descartes, ben kendi oluşumdan da kuşluyum diyor. Bana bir cin söyletiyorsa, Descartes diye biri var diye, ya yoksam. Descartes diye birisi yoksa ne olacak, diyor. Ben varım derken, dayanağım nedir? İyi bir soru.

Diyor ki Descartes; *cogito ergo sum*, düşünüyorum öyleyse varım. Biz bunu çok iyi tanıdığımız mantık kalıplarından tümdengelimine sokalım.

- Düşünen vardır, büyük öncül, büyük önerme.
- Ben düşünüyorum, küçük öncül.
- Vargı, sonuç; öyleyse varım.

Ben düşündüğüme göre, varım demektir. Bu yoldan gidersek arkadaşlar, yürüyorum o halde varım da diyebilirdik. Sonuçta bir eylemli halimizi dile getiriyoruz. Kaçıyorum, öyleyse varım, yemek yiyorum öyleyse varım, öksürüyorum öyleyse varım. Sonuçta bir taşkın yükleminden, içkin yükleme geçiş yapıyor, kendisi öyle demese bile. Bunun üzerinde durmamız, çözümlememiz lazım. Dış dünyayı böyle kanıtlayabilir miyiz? Gördük ki biz, “düşünüyorum”un bir konusu olmak zorundadır. O nedenle bizim Descartes’a sorumuz var: Neyi düşünüyorsun? Hiçbir düşünce, gösterdik, anlattık, duyumla gelen veriler olmadan devreye giremez. Peki, duyumla gelen veriler var, o veriler bize dış dünyadan söz ediyorsa, senin düşünmene ne gerek kaldı? Demek ki duyular bir dünyamızın var olduğunu zaten söyledi. Senin bomboş dönen çarkın söylemedi bize. Senin düşünebilmen için bu veriler şart. Ama sen diyorsun ki, ben düşünüyorum. Unutmayın, Descartes bir usçudur arkadaşlar,

kıta usçusudur. Usu çok önemser, duyu verilerini de neredeyse yok sayar. O nedenle de bu önermeyi rahatlıkla söyler. Demek oluyor ki, düşünüyorum o halde varım önermesi, kendi kendini yiyen bir önermedir. Bir nesnen olmadan düşünemezsin. Eğer nesneden de söz edecek durumdaysak, artık dış dünya zaten kanıtlanmış demektir. Senin nesnesiz düşünmene hiç gerek kalmıyor. O nedenle, düşünüyorum öyleyse varım önermesi, bir ölü döngüdür. Basit daire diyorlar ya hani, ölü döngüdür. Onu öylece değerlendirmiş olalım.

M- Yani ölü döngü dediğiniz, bütün dünya, sadece felsefe dünyası da değil, bütün bilim dünyası, popüler dünya, sokaktaki adam, felsefeden hiç anlamayan insan... Düşünüyorum öyleyse varım deseniz, hemen, evet felsefe. O basitçe yanlışlanabilen bilinen önerme, yol açmış olduğu etkilerin boyutunu düşündüğümüz zaman, insan biraz dehşete kapılıyor.

Kapılıyor.

M- Ve hayıflanıyor. Diyorsunuz ki ya, böyle bir önermeden bu kadar çok etki yaratabildik?

Descartes, dikkat edeceksin, tarihsel bağlamına bakacaksın, neden böyle. Gerçekten iyi bir soru seninki. Bakıyorsun, bir ortaçağ felsefesi var. Ortaçağ felsefesi, felsefe denirse eğer, teoloji. En büyük iki düşünürü, birisi, demin sözünü ettiğimiz, Augustinus, birisi Thomas D'aquin^[47]. İkisi de sıkı Hristiyan'dı. Hatta Thomas D'aquin, biliyorsunuz bir manastırda yaşıyordu, o odada öldü. Monte Cassino diye, dağın tepesindeki bir manastırda —birinci dünya savaşında Wittgenstein oraya esir düştü, aynı yere bir takıldı— yaşıyordu. O kadar güzel bakımlanmış ki, öldüğünde cesedini çıkarmadılar kapıyı kırdılar. Şişmanlamış^[48] yani, bir olgudur bu. Tabi bu özel bir durum olmakla birlikte, oradaki güzel yaşamı da anlatıyor. Ne güzel, geliyor dışarıdan, getiriyorlar, bol miktarda cinsel nesne var, her şey elinin altında, böyle bir yaşam. Bunlar bol zaman da bulmuşlar, derler ki, ata yüklesen Thomas D'aquin'in yazdığı kitapları taşımaz. O kadar çok kitap yazmış.

Rönesans^[49] derler. Nereye girsek, önümüze bir bataklık çıkıyor. Rönesans'taki düşünürleri düşünüyorum da hepsi koyu Hristiyan'dır. O Erasmus'u düşünün, tam bir papaz, zaten Cizvit okulu mezunudur. Descartes... Belki en düzgünü biraz Machiavelli'dir. Campanella, Montaigne, hepsi sıkı Hristiyan. Bana soruyorsanız, Rönesans niye denmiş ben bilmiyorum. Ortaçağ'ın devamı gibi geliyor bana, bir başlangıç göremiyorum. Geriye hocamın meslektaşları var,

tamam. Yerden göğe saygı duyduğum, Kopernik, Kepler, Galile var. Rönesans onlar, ötekiler değil. Rönesansı başlatanlar Kopernik'tir, Galile'dir, Kepler'dir, ötekiler değildir.

Reform diyorlar. Ne reformu? Reform deyince, anlanan şu; iyi bir değişiklik. Luther kim, iyi değişiklik kim. Luther, Katolik kilisesinin, Hristiyanlığın doğuşundaki özgün halinden saptığını iddia ederek, o özgün haline dönmeyi sağlayan bir tezdi bu. Yani cennet kitapları, biletleri, Kilise zulüm yaptı, soygun yapıyordu, buna karşı çıktı. Ama çıkıp da bir devrim adına devrim, reform adına reform yapmadı. Hayır dedi, biz İsa'ya geri döneceğiz. Bunun neresi reform? Luther, sıkı gerici bir adamdır. Ayrıca dengesiz de bir adamdı. Çalışma masasında ikide bir sağa sola o boya okkalarını vururdu.

M- Çok bilmiyorum ama Rönesans'taki değişiminin altında, ekonomik yapıda, yönetsel yapıda değişimin bir yeniden yapılanmadan söz edebilir miyiz?

Arkadaşım o zaman Rönesans'ı anlatırken, bu dediğini söyle. Buna katılıyorum.

M- Aslında Rönesans'ın olmadığını açıklayacak bir şey bu. Yeniden uyarlamaya ihtiyaç duyuldu.

O zaman gidip onlara diyeceğiz ki siz yanlış yerdesiniz.

M- Çünkü o papazların gücünü azaltmak zorundalar, kralın gücünü azaltmak zorundalar, aristokrasinin gücünü azaltmak zorundalar. Yeni bir sınıf başlıyor. Burjuva sınıfı ortaya çıkıyor ve yeni bir düzenlemeye ihtiyaçları var. Yoksa hadi biz reform yapalım da aydınlanalım da...

O zaman o baylara, açıp diyeceksin ki, arkadaşım bunu söyleyin. Rönesans üzerine neyi açsanız bu papazların düşüncelerini anlatır. Erasmus'u anlatır, yarım bir düşünür. Campanella'yı anlatır, güneş ülkesi falan. Ben Rönesans'ta düşünür olarak bir düşünür görmediğimi söyledim. Bu dediğine katılıyorum. Zaten söyledik, fizikçiler adına büyük bir değişiklik olmuştur. Dediğin siyasal değişime katılıyorum. Şunu unutma, cadı avcılığı vardır. Cadı avcılığını kiliseler yapmıştır. Sorarım ben bazılarına, cadı avcılığı ne zaman başladı? Sanırsın ki ortaçağda. Yok, ortaçağın bitiminde başladı.

M- Yüzyılın başına kadar Amerika'da devam etmiş. En son cadı 1920'lerde Amerika'da yaşanmış.

Beyler cadı avcılığı milattan sonra dördüncü yüzyılda başlar, dört yüz yıl sürer^[50]. Rönesans da o zaman başlıyor. Rönesans'ın başladığı yerde cadı avcılığı olur mu? Olmaz, demek ki başlayan Rönesans değildi.

Ç- Bir de hocam, kelime, reform dendiğine göre, eski formuna dönmeyi anlatıyor.

M- Yeniden organize etmek anlamına da geliyor ya. Yeni biçim vermek. “Re”, yeniden.^[51]

Onu kabul edeceğiz de o zaman bunu kutsamamıza ne gerek var.

Ç- Kelime zaten onu anlatıyor gibime geliyor. Yenilik anlamına gelmiyor.

Gelmiyor. O zaman biz yutmamalıyız bunu. Kitaplar da böyle, aman Avrupa reform yaptı, Rönesans yaptı. Yok arkadaş, yok öyle bir şey. İşte söylüyorum, cadı avcılığı dört yüz yıl sürdü. Kepler'in anasını da astılar. O garibin anası da gitti cadı diye. Canlarının sıkıldığına cadı diyorlardı.

M- Bir tarihçi şöyle diyor hocam: Cadı avcılığı döneminde yaşayan insanlar için, bunun bir safsata, bir boş inanç, saçmalık olduğunu anlamak ne kadar zorsa, şimdiden baktığımızda o koca koca bilim adamları, koca koca filozoflar kolay bir şey diyebiliyorlar. Cadı diye bir şey yok, insanları cadı diye öldürdüler. Hadi bakalım o dönemde söyleyin bunu.

Konuştuk ya geçen gün, hani Çağlar kardeşimin bir sorusu üzerine. Dedik ki, bugün içinde bulunduğumuz saçmalıklar daha büyük. Bir şey de söyleyeyim ben, o gün söylemeyi unuttum. İki dünya savaşında, yani birinci ve ikinci dünya savaşında, bugünkü İngiltere, Fransa ve İtalya'nın nüfusuna denk nüfus öldü. Düşünebiliyor musun, tarihte böyle bir şey olmamış. Çağımızı övecek halde değiliz. Bu kara bulutların içinden, alaca bulaca bir ışık doğar. Descartes onun için önemli. Yoksa Descartes, neresinden baksan elinde kalacak bir filozof. Grekleri bilmez, doğru dürüst ortaçağı da bilmez. Ama batılıların bir huyu var, bizim yaptığımız büyüğüz, yani bizim yaptığımız güzeldir kendileri için. Hele de Fransız'san. *Cogito ergo sum*, söylüyorum, batı felsefesi, ta Platon'dan beri nesnesiz düşünölmeyeceğini çok iyi biliyordu. Ama bu adam çıktı, cogito ergo sum, yapamazsın kardeşim. İstedığın kadar güröltü yap, istediğin kadar göğö çık, ölü bir döngüdür bu. Geçen gün de söyledim, ontolojisi de saçma sapan bir ontolojidir.

Biliyorsunuz Descartes, madem açtık söyleyeyim, iki töz var, der. Birisi uzamlı töz, birisi ruh tözü. Biz gördük ki, ruha ne derlerse desinler, bu bedenliliğin içerisinde olmak zorundadır, birleşik olmak zorundadır. Ayrı ruh olmaz. Eğer bundan diriliği, düşünmeyi, ya da insansal var oluşu anlıyorsak, bedenin içinde olmak zorundadır, bir. İki, beden ve zihin diye bir ayrılık olamaz. Zihnin dediğimiz şey, bedenın bir parçası. Ne yapmış Descartes ve öğrencisi Spinoza? Yapı düzenini, edimle karıştırmış. Mesela Ethika'da düşünce diye geçer, evrenin ilkesi, tözün iki ana özelliğinden birisi, düşünce. Düşünce özellik olur mu? Düşünme bile değil, düşünce. Düşünce bir üründür.

M- Ama hocam. Şimdi...

Cübbemi getireceğim ha!

M- Lütfen getirin, onu defalarca söylüyorum, bu konudaki düşüncemde ısrarcıyım.

Dirençliyim de.

M- Spinoza diyor ki zihin ya da düşünce, zihin demeyeyim, çünkü artık o kavramları öğrenmiş olmamız lazım, düşünce bedenın bir sonucudur, der. Bedenın bir eylemi olmazsa, bir düşünceden söz edemeyiz. Sonra birleştirir der ki, bedenın düzeniyle, zihnın düzeni aynıdır, der.

Kabul. Onu der ama bize şunu demeliydi. Bedenli töz, düşünür, demeliydi. Düşünce diyor. Benim tezim şu: Bedenli töz düşünür. Zihin, bedenimizin daha çok düşünen, duylarımız da düşündüğü için böyle söylüyorum, daha ağırlıklı düşünen bölümüdür, yapı düzenidir. Düşündüğümüz yapan bir edimde bulunur. Edimde bulunduğu zaman düşünceyi edinir, ürünü edinir. Üç durum; yapı, edim, ürün. Benim dediğim, Spinoza bunları karıştırmış. Spinoza çok rahatlıkla karıştırabilen bir beyin. Diyor ki; tanrı evrenin içkin nedenidir. Bal gibi de söylüyor. Tanrı evrenin etken nedenidir, diyor başka bir önermede. Olay bu.^[52] Bal gibi de yapabiliyor bunları. Çünkü yirmi iki senede yazılmış bir kitaptır, kınamıyorum, bu arbedelerin içinde ancak bu kadar yazılabilirdi. Ama şunu söylüyorum, hiç unutmayalım, evrendeki her nesne düşünür Spinoza'ya göre, yani düşünce üretir, düşüncelidir. Bu bir. İki, demek ki Descartes'ın nesnesiz düşünmesine cogito ergo sum'una karşı çıkıyorum. Nesnesiz düşünemezsin. Nesneli düşünüyorsan dış dünyanın varlığına ayrıca kanıtlamana gerek yok.

Bir de Berkeley var. Berkeley diyor ki olmak, düşünölmüş olmaktadır, algılanmış olmaktadır⁽⁵³⁾. Şu ağacı Müjdat algılıyorsa, o ağaç vardır diyebilir. Kim der, Müjdat. İşte biz dış dünyayı sadece algıladığımızda var diyebiliriz, düşüncecedir o, anlıktadır, zihindedir, öyle diyor. Başka türlü dış dünyanın oluşundan, var oluşundan diyelim daha iyi anlatmak adına, söz edemeyiz. Tamam, oraya kadar iyi gidiyor. Demek ki biz bir dış dünyadan söz edebilmek için onun algılanmış olmasından söz etmek zorundayız. Algılanmış olmak da anlamımıza onu taşımak, orada onu resimlemek durumundayız. Tamam, kim resimleyecek bunu Müjdat. Peki, Müjdat Neptün yıldızından mı geldi? Müjdat'a nasıl var diyeceğiz? Müjdat orada Berkeley'in emrinde bekliyor, var mı öyle şey? Önce sen bana şu Müjdat'ı bir anlat. Ağacı algılamasını, düşünmesini ondan sonra bana anlatırsın. Sen ne yapıyorsun? Arkaya geçip bir puan kazanıyorsun. Önce Müjdat'ı kanıtlamalısın. Bedenli bir töz, düşünen bir töz, düşünür tamam, düşündükten sonra o nesneye var de. Ama önce benim önüme Müjdat'ı koyun. Dış dünyayı böyle uyduruk tümcelerle kanıtlayamayız. Yok algılanmak da, yok algıya taşımakla... Dış dünyadan söz ediyorsun. Düşünen bir şeyden söz ediyorsan, dış dünyadan söz ediyorsun. Bu, Descartes'in düştüğü oyundan değişik bir oyun. Bu sefer de özne bakımından eksiklik var, çarpıklık var. Önce sen bana insanın oluşuşunu ortaya koy. Ondan sonra diyelim ki bu düşünür, düşündüğü nesne vardır. Ama peşin onu var sayıyor, o algılanmakla diyor. İşin sıkıntısını bu sayın filozof çıkıyor tabi. O kadar da aptal değil. Peki, Müjdat nasıl var, diye sorulur ihtimaline karşı, Müjdat diyor, Tanrı'nın zihninde vardır. Çıktık havalara. Bu felsefe değildir.

E- Bayağı güzelmiş, benim hoşuma gitti. Bu Berkeley'in felsefesi.

Ç- Şiir gibi.

E- Gerçekten şiir gibi. Zihinde olmak güzel bir kavram.

Ne kadar güzel.

Ç- Ama bir şey var, genelde hep o oluyor zaten. Bilinmez, bilinemezle açıklanıyor. O zaman sıfıra sıfır.

Bitiyor işte, orada da ölü döngü var.

O- Orada da tanrıya geçiyorsun, tanrı kimin kafasında var?

O kimin kafasında var? Öyle ya, yolculuğa devam edeceğiz. Biz, insansal

oluşumumuzun bir yetisini kullanarak dış dünya üzerine konuşamayız. Kafamızı, kendi çarkı içinde dönerken, dış dünya var mıdır, yok mudur sorusunu bile soramayız. Geçen gün gördük ki duyularımız, dış dünyayı zorunlu olarak duyar. Top patladı mı duyarız. Denizi önümüze koydular mı, görürüz. Bir lağımın yanında kokuyu duyarız. O sinirlerle beyne gider.

M- Burada sıkıntı şey olabilir mi, iç ve dış ayrımında kaynaklı. Şimdi biz kendimizi iç dış olarak tanımlayıp, sonra da bizim dışımız diye tanımladığımızda bir sıkıntı oluşuyor. Şöyle tanımlarsak, biz dış dünyanın bir parçasıyız ve dış dünya, daha doğrusu uzayın bir parçasıyız, uzayın diğer parçalarıyla bir ilişki, bağıntı halindeyiz. Bu bağıntı bizim dilimizde duyu verileriyle taşınır, bir imgeye yol açar. Sonra biz bu imgelerle düşünürüz.

Uçamaya ne gerek var?

M- Kendimizi eğer orijin kabul edersek, bu düşünceye ulaşamıyoruz. Berkeley zamanında, insan hala merkez. Kepler'in, Kopernik'in dünyayı merkez olmaktan çıkarma devrimi var ya. Darwin'in de galiba, insanı merkez olmaktan çıkarma gibi bir bilimsel sonucu var. Sorun oradan kaynaklanıyor olabilir.

O zaman onu desinler. Neden buna gerek duyuyorlar? Şöyle de bir şey var; anlık denen beyefendi, bir sürü duyu organına diyor ki, sen halt edersin. Hangi yetki ile? Sen kulağın duyduğunu, yok duyamazsın, gözün gördüğünü, göremezsın, burnun kokladığını, koklayamazsın, niye? Ben karar veririm. Sen kimsin? Bu, duyu organları üzerine kurulmuş bir hegemonyadır. Kurdurulmuş daha doğrusu. Biz evrenimizi, insan özneler olarak, duyularımızla görüyoruz, kokluyoruz. Göklere çıkmaya hiç gerek yok. Anlığımızla da bu edimi tamamlıyoruz, bu kadar basit. Ama onların uçmaya ihtiyaçları var. Felsefeyi teolojiyle karıştırmış, gözden düşürmüşler. Felsefe bu değil. Felsefe din üzerine susar, susması gerekir, Konuşmaya tenezzül etmediği için. Ama konuşurmuşlar.

M- O zaman hocam, felsefenin din hakkında konuşma hakkı yok mu?

Onu konuştuk galiba.

M- Din niye var sorusunu soramaz mı?

Söyledik bunu. Felsefenin iç disiplini dedik. Felsefe şu ya da bu peygamberden bahsetmez. Şu ya da bu şekilde tanrıdan bahsetmez. Ne yapar

biliyor musun? Onun nesnesini konu eder, inancı konu eder. Tabi etmesi de gerekir.

M- Önemli bir olgu. Dinsiz toplum yok. Bir tane dinsiz topluma rastlamış olsak, evrensel bir olgu olduğu için...

Onu etmelidir, etmesin demedim.

M- Galiba dinin yanılsamaya ihtiyacı var. Yani kendimizi evrenin özellikli ögesi olarak görme yanılsamasına.

Bunu geçen sene de söylediniz. İnsan, sen neden önemlisin ben onu anlamıyorum. Sen bir varlık alanısın, hayvan da bir varlık alanı. Niye o senin hizmetinde oluyor ben onu anlamıyorum.

M- Nietzsche, eğer kendinizi özelliksiz olarak görmeyi kabul edebilecek yalınlıkta olsak, sorun kalmayacak ama buna dayanamayız, diyor. Hiçbir özelliğimiz olmadığında, daha doğrusu evrendeki bütün her şey kadar özelliğimiz olduğu gerçeğini kolay kolay sindiremeyiz.

Ç- Aslında alışınca rahatlatıcı bir durum.

X. Gün

Töz ve nitelikleri incelerken gördük. Töz kendi ile olan ve kendi ile tanınan diye tanımladığımız bir olguydu. Niteliklerse bir töz dayanağının üstünde var olabiliyordu. Klasik benzetme ile renk, koku vesaire. Demek ki tözü oluşturan temel, kurucu ilkeler var ve bu ilkelerle oluşan bir olgu var ve bu olgunun sırtında çeşitli ilineksel dediğimiz özellikler var. Peki, uzam ve zaman ne? Bu açıdan bakıldığında nasıldır? Acaba bir tözün sırtında mı oluyor ya da Newton'un dediği gibi bunlar bir töz müdür ya da ona bağlı, Leibniz'in dediği gibi görece şeyler midir? Bunların, eğer göreceli ise, başkasına göre var oluyor ise, niteliklerden ne gibi bir ayrımı vardır. Çok dikkatle bakalım. Bir töz, bir tözler dünyası, uzay diye bir bütünden söz etmemiz mümkün değildir. Uzay, tözlerin bir toplu biçimidir. Demek tözler olmasaydı, uzay olmayacaktı. Bu, herhangi bir tözün sırtında olmak gibi bir olmak değil. Öz nedeniyle olmak, töz yüzünden olmak. Aradaki fark bu. Nitelik tözün sırtında olur. Uzay ve biraz sonra göreceğimiz zaman bir tözün sırtında olmuyor, töz nedeniyle oluyor. Bizim tözler bütünü diye gördüğümüz dağlar, taşlar, denizler olmasaydı, bir evren bütünlüğü olmasaydı, uzaydan söz edemeyecektik. Tabi yeni başlayacağımız konu, zamandan da söz edemeyecektik. Zaman, bu tözler bütününe değişmesi ve devinmesinin ölçüsüdür. Bu kadar basit arkadaşlar. Evrenimiz, Parmenides'in evreni^[54] gibi bir buz kalıbı gibi olsaydı, donmuş olsaydı, durağan olsaydı, hiç değişmeseydi, zaman diye bir konudan hiç söz edemeyecektik.

E- Newton'un anlayışı değil, değil mi hocam?

Newton'un anlayışı değil.

E- Her şey zamanın içinde hareket eder, diyor.

Yok. Newton, her biçimde saltık olarak bir uzaydan, saltık olarak bir zamandan bahseder. Yani bir tözdür ona göre. Şuna, buna göre değildir, kendinde vardır, uzay ve zaman. Zaten Einstein...

E- Kendinden bir şey diye tanımlıyor zaten.

Güzel.

E- Töz olarak tanımlıyor, sizin dediğiniz gibi. Esas tanımında o var. Mutlak, değişmeyen, kendinden bir şey olarak, hem zamanı hem de uzayı öyle tanımlıyor.

Yani Einstein'ın attığı adım onu sıfırladı, hiçledi. Öyle bir uzayımız ve zamanımız yoktur, dedi.

E- Sizin tanımınız daha çok Leibniz'in tanımı gibi.

Aşağı yukarı.

E- O da böyle tanımlıyor galiba, uzayı özellikle. Nesnelerin ya da sizin töz dediğiniz şeyin ilişkisel tanımlanışı.

Kesin olarak. Bir yapısal düzende uzayımız olmasaydı, zamanımı da olmazdı. Nesneler, deviniyor, değişiyor. Biz o devinme ve değişmeyi bir kısım mekanik araçlarla ölçüyoruz. Parametreler var, saatler var, takvimler var, diyoruz ki, şu kadar zaman geçti. Askere giden oğlumuz, diyoruz ki, üç ayı var. Eğer seninle randevulaşıyor, saat yarın onda buluşalım. Bunlar hep, senin benim koyduğumuz parametrelerdir.

Ç- Yani zaman ilineksel olarak var. Ama zaman bizim tözümüzde bulunan bir şey. Belli bir zaman kesitinde var olmamız gerekiyor, şu tarihten şu tarihe. O özümüzde var, her nesnede var.

Biz şöyle diyelim. Zaman bizim içimizde değil, biz zamanın içerisindeyiz.

Ç- Ama belli bir zaman kesitinde olmak zorunluluk.

Doğrudur. Biz zamanlıyız. Heidegger'in ünlü eseri de Varlık ve Zaman¹⁵⁵¹. Orada güzel açıklamalar yapar.

Zaman böylece bizim yaşamsal alanımıza giriyor. Hem de çok müthiş giriyor. Zaman sandığımız gibi fiziksel zaman gibi fazla temiz de değil, ak yüzlü de değil, eli tertemiz değil zamanın. Önümüze gelip çıktığı zaman, önümüze sıra dağlar gibi önyargılar, gelenekler, töreler koyar, siz buna uyacaksınız der. Zamanın eli temiz değildir. Zaman diyor ki, bana uyacaksınız. Zaman görünmeyen bir tirandır. Kirli bir musluk nasıl dağlardan gelen suları kirleterek önümüze korsa, zaman da öyle bir boru ki, bütün geçmişi önümüze öyle kirlenmişlikle getirir yığar. Biz onunla bir ömür boğuşuruz. Yüzde doksan dokuzumuz da zamana teslim olur. Aman ha onu aşarız demeyin.

Zamanı kendi içindeki yapısı bakımından gördüğümüzde, şimdiki zaman vardır, yan yanalık. Bir geçmiş vardır, bir de gelecek vardır. Geçmiş takvimlerle, tarihlerle ölçeriz, deriz ki, bu geçmiş idi, şu tarihte İstanbul alındı, şu tarihte Fransız devrimi oldu. Gelecekte de 3000 yılında şöyle bir Türkiye umut edebiliriz. Her biçimde bunu adı, belirttiğimiz gibi, parametrelerle ölçülebilen, birbiriyle mukayese edilerek ölçülebilen, devinmenin, değişmenin ölçüleridir. Bir memurun çalışma saati, günde sekiz saati, içinin çalışma saati belirlenmiş. Sekiz saat diye bir olgu var mı, yok. Saatle ölçtüğümüz bir durumdur bu, olanaktır, konumdur, ortamdır. Ama asla töz değildir, dilim varmaz ona. Bizi engelleyen bir şey yok, sekiz saat çalışabiliriz, sekiz saat uyuyabiliriz, sekiz saat şöyle ya da böyle davranabiliriz. Eylemlerimizi ölçmeye, nesnelerin değişimini ölçmeye yarayan bir ölçüdür zaman. Bunu biz bulmuşuz. Zaman bizim icadımızdır.

E- Norbert Elias'ın bir kitabı vardı^[56]. Orada aynı şeyi söylüyordu. Zaman toplumsaldır. Toplumun kuruluşundan, ta ilk zamandan beri, rahiplerin ya da yöneticilerin, insanların ne zaman ekeceğini, ne zaman dikeceğini söylemesiyle oluşan, tamamen toplumsal ve insanın yarattığı bir şey.

M- Ve toplumlar karmaşılaştıkça, zamanın inceldiğini söyler. Mesela ilkel topluluklarda saat yoktur, saniye, dakika yoktur. Gün falan da yoktur. Onlarda, falan zamanda, harman zamanında, falan kıtlık zamanında... Zaman ölçü birimleri daha geniş, çünkü toplum karmaşık değil. Ama karmaşılaştıkça, o ilişkileri daha iyi düzenleyebilmek adına, ölçme işini daha ince yapmaya başladık.

E- Şu anda zaman gerçekten varmış gibi düşünüyoruz.

M- Çünkü çok inceldi.

E- Zamana göre yaşıyoruz. Zaman bizim dışımızda, biz ona uyuyoruz, zaman geliyor biz gidiyoruz, zaman akmaya devam ediyor. Bizim algımız o. Bizim dışımızda akıp gidiyor.

Öyle mi diyelim, biz mi akıp gidiyoruz?

E- Biz öyle algılıyoruz. Aslında değişen biziz.

Biz akıp gidiyoruz. Zaman bir tren rayı gibi duruyor. Üstündeki tren geçip gidiyor. Zaman geçmez, biz geçeriz. Keşke zaman geçse de biz dursaydık,

ölmezdik o zaman. Keşke zaman bizim içimizde olsaydı, öteki ilkeler gibi, ölmezdi ki. Zaman dışımızda. Zaman dışkın bir yapı, dışımızda. Biz onun içerisindeyiz, içinde değil, kayıp gidiyoruz. Bir gün geliyor, diyorlar ki, hadi bakalım hemşerim, başka alanlara geçeceksin, olay bu. Geçen gün söyledik mi bilmiyorum, Afrika oymakları yaşadıkları alanı kutsallaştırmışlar, her toplum gibi. Ad verirken buna başvuruyorlar. Tarlada doğan, çeşmenin başında doğan, verandada doğan... Etiyopya'ya gidin diyorlar, hiç kimsenin adı yersel olmayan bir ad değildir. Ağacın dibinde doğan, balkonda doğan, odada doğan. Onun için o çeşmenin başı kutsal, sık sık gider uğrar oraya. Oper oraları, okşar, orada doğmuş, oradan ad almış. Atletler yok mu? Atletlerin hepsi o. Televizyonda diyor ki, bu verandada doğan anlamına gelir.

Zaman ne oluyor? Zaman da epey kutsallaştırılmış, sonsuzlaştırılmış. Ölmeyeceğimiz bir alana geçeceğiz, dinsel kitaplarda var. Derler ki; Tanrı'nın zamanı mutlak, uzayı mutlak. Her zaman vardı, her yerde var. Yanlış bu. Bir yandan diyorsun ki ne varsa evrende Tanrı yarattı, bir yandan da diyorsun ki zamanın içerisinde, mekanın içerisinde, her yerde her zaman. Zamandan önce tanrı var olmalı ki zamanı yaratsın. Uzaydan önce tanrı var olmalı ki uzayı yaratabilsin. Demek ki tanrı zamandan ve uzaydan bile aşkın. Eğer eskatolojik olarak konuya bakıyorsak, zamandan ve uzaydan önce de var olmalıdır ki yarabile onu.

Ç- Orada da başka bir soru devreye giriyor. Sonsuzun yoktan farkı nedir? Yani sonsuz bir şeyden bahsediyorsak ona nasıl var diyebiliriz?

Zaten açmazları orada. Tanrı kavramında açmazlar çok da biri de bu. Oraya geçtiğimizde göreceğiz, diyor ki, insan özgürdür. Bizim ontolojik yapımızda insan özgürdür. Özgürlük temel kiptir ve her insan özgürdür. Kimsenin vermesine gerek kalmadan özgürdür. Özgürlük bir temel kiptir arkadaşlar. O efendinin elinin altındaki köle bile özgürdür. O, Spinoza anlamında zorlanmıştır, köle olmaya zorlanmıştır, zorunlu köle değildir. Hiç kimse zorunlu köle değildir. Zorlanmışlıkla zorunlu farklı şeylerdir. Eğer insan bu boyutlarda özgürse, bir tanrı tikiyle nasıl bağdaştırıyorsun? Çünkü tanrı, senin söylediğine göre, evreni yaratır, dıştan yaratır. Evrene kurallar koyar, topluma kurallar koyar. Peki kuralları koyduktan sonra insanın özgürlüğü nerede kalıyor? Sen diyorsun ki bana, sen şunu şunu yapmakla yükümlüsün, benim buyruğum gereğince. Bir yandan da diyorum ki sen özgürsün. Nasıl özgürlük bu? Burada çelişkiler arka arkaya sürüp gider. Demokrasi ile dini nasıl

bağdaştırıyorsun? Tanrının mutlak otoritesini kabul eder. Onun dışındakiler kendinden menkuldür, tanrıdan alınmadır o yetkiler, tanrı adınadır. Ama demokrasiye sen diyorsun ki, hayır, özgürlük insanların doğuştan, temel hakkıdır. Hangisi doğru bunun?

Şöyle bir yaklaşıma girelim; “Çetin, insandır”. “Çetin, bir insandır”. Bu söylem arasında bir ayrım fark ediyor musunuz? Buradan bir çıkış yapmak istiyorum.

M- Burada bir tümel-tekil ayrımı var.

O var evet, güzel. Hangisinde var?

M- Atmak serbest değil de o yüzden zorlanıyorum.

E- “Çetin insandır” tümel olmuyor mu? “Çetin bir insandır” tikel oluyor. Tam tersi mi?

Şöyle diyelim ya da; “Çetin, insan olandır”, “Çetin bir insandır”. Oradan gidelim, daha kolay olacak.

M- “Çetin, insan olandır”, dediğimiz zaman, tekil demiş oluyoruz. “Çetin, insan olandır” dediğimiz zaman tekil bir durumdan söz ediyoruz.

Tekil mi, tikel mi?

M- Tikel.

Güzel. Yani Çetin, bir türe bağlı. Çetin, bir soya bağlı, bir kökeni var. O kökenden. İnsan denen kökenden geliyor. Peki, “Çetin, bir insandır” dediğimizde, ne yapıyoruz? Şöyle diyebilir miyiz? “Çetin, bir insandır” dediğimizde, evrendeki bütün insan olanların topluluğundan bir tanesidir, diyebilir miyiz? Onu demek istiyoruz. Şöyle diyelim, daha açmak için, birey nedir? Bireyden ne anlarız biz?

M- İnsan türüne ait olan tek bir kümeler bütünü.

Acaba? Söyle demek istiyorum ben. Birey, sosyolojik bir terim. Bir toplum var, toplumun bir parçası olarak Müjdat var. Müjdat o toplumda birey. Söyleyebilir miyiz bunu?

M- Evet.

Demek ki, “Çetin, bir insan olandır”da, demin çok güzel söyledin, bir tümel-tikel ilişki var. Birçok ilişkisi var. Burada, parça-bütün ilişkisi var. Birey ve toplum dediğimiz zaman, birey toplumun bir parçasıdır. Uyrukla devlet dediğimiz zaman, uyruk devletin bir parçasıdır. Bunu kabullenebiliyor muyuz? Yerleştirebiliyor muyuz?

M- Dinlerken çok kolay. Ama bunu içselleştirmek...

Ben de ondan söz ediyorum.

M- Bu ezberleniyor.

Ezberlenmesin, yok.

M- Geçen sene, bu konuyu konuştuk biz, hatta hoca bize yazdı, ödev olarak verdi. Biz de düşündük, sözlerimizi söyledik. Şimdi onlardan hatırladıklarımla konuşuyorum. Bunu tam içselleştirememişim, çünkü inanılmaz bir kavram ikilikleri bunlar. Parça-bütün üzerine belki de binlerce sayfa yazı yazılmıştır, fizikçiler ve felsefeciler tarafından. Kavramları tam olarak oturtmak için bunlar üzerine eyleşmek gerekiyor.

Bir yere gideceğiz buradan. Hem de çok önemli bir yere gideceğiz. “Çetin insan olandır”, o bir insan soyunun, insan türünün bir tikelidir. Var oluşa gelmiş biçimidir, türevidir. Her zaman konuştuk bunu, bir buğday tohumu buğday soyunun oluşa gelmiş bir ögesidir, tanesidir. Tikeldir bu, tekil değil. Bir de şu var; biz insan olarak milyonlarca, milyarlarca insan, evreni doldurmuşuz. Bunların her biri, birer insan olandır. Bunların kendi aralarında da bir ilişkisi var. O nedenle Çetin, bir insandır. İnsanlardan biridir. O yayılmış olan insanlardan biridir. Tıpkı toplumdaki bir birey gibi, onun bir parçası olarak, bir töz olarak. İnsan, bütün insanlardan bir tanesi olarak, bir töz olarak evrende yer alır. Yani sen, Afrika’daki, Asya’daki, Amerika’daki insanlardan bir insan olarak onlardan birisi olarak bir tözsün. Onlarla eşitsin, insansın. Bir yandan da senin boyutunda insan olmaklık var, Çetin’in, insan olan dediğimizdeki durum gibi. Tabi çetrefil bir konu.

Devletin uyruğu var, devletle ilişkiler var. Ne olarak, uyruk-devlet ilişkisi var. Ama sonuçta uyruk, devletin bir parçasıdır. Birey-toplum ilişkisi var. Sonuçta birey, toplumun bir parçasıdır. İyi de biz insan olarak, bir insanlık topluluğunun bir parçasıyız. İnsan soyunun bir tikeli olduğumuz kadar, dikeyinde, yatayında da bütün insanlardan bir insanız. Tabi uzay ve zaman

boyutuna geleceğim de buradan da ontolojiye kaymak istiyorum, etiğe kaymak istiyorum. Biraz daha somuta inelim o zaman. Kişi, ne demektir, ne anlarız? Person, Arapça şahıs, Türkçe kişi.

Ç- Tekil.

Tekil, nasıl bir tekil? Fena değil de nasıl tekil?

Ç- Yine parça. Bir bütünün parçası sonuçta, kişi.

Hangi bütünün parçası? Bireyden farkı ne?

M- Diğerleri de birey, diğer bireylerden onu ayıran özellikler var.

Güzel. Birey demiyoruz da niye kişi diyoruz? Oradan devam et.

Ç- Çünkü belirli özellikler barındırıyor.

Evet. Şimdi bir oba düşünün, cemaat. Cemaatte kaçınılmaz olarak kişi bulamazsınız arkadaşlar. Cemaatte her bir öge bireydir. Neden diyeceksiniz, cemaatin kurallarına tıpatıp uymak zorundadır, cemaatin kurallarına tapmak zorundadır, onlardan biri olmak zorundadır. Oba, Türkçesini söylüyorum, nasıl evlen demişse öyle evlenecek, nasıl yat demişse öyle yatacak, nasıl kalk demişse öyle kalkacak. Bireydir o. Bir obada kişi olamazsın, izin vermezler. Obaya giriş törenleri var. Ne cehennemi bir ıstıraptır! Ölümle burun buruna gelir, bir sürü genç, ölür gider, pisi pisine. O geri zekalı babalarının kaptislerine ölür gider o gençler, kan kaybından. Sünnet de onlardan birisidir, obaya giriş törenidir. Kesmezsen, sünnetli olmazsın, sana da kimse kız vermez. İşte bireyliğin egemen olduğu toplumsal alan bu. Herkes orada manalarında, ortalıktadır, özne yoktur. Biz buna zamansallık diyoruz. Gelenek, zamansallık, tarih, töre ve din zaman olarak karşımıza çıkar, sen der birey olacaksın, bu obanın bir üyesisin. İşte kuralların orada yazılı, Hammurabi yasaları gibi, On Emir gibi yazılı orada ya da şu kitaptaki gibi, oku, öğren, dersine çalış, gel ondan sonra.

Afrika kavimlerinden birinde, anaerkil yapı var. Çocuk doğar doğmaz, babasından, anasından alınıyor, dayısına götürülüyor. Ana soyu, orada büyüyecek. Dayısının yanında büyüyecek, anasının babasının yanında değil. Aşiretlerden birinin önderi, oğlu doğduğunda dayısına göndermez, kendisi besler, büyütür. Derken ona karşı tepki büyür büyür. Bir gün oba, ellerinde sopalarla reislerinin evini çevirirler. Başlarlar bağırmaya; *onursuz adam*,

töremizi yıktın, şerefsiz adam, yıktın bizim geçmişimizi, her şeyimizi yıktın, gönder piçini dayısına, onun yeri orası. Görüyor musunuz arkadaşlar? Bu, olmuş bir vaka. Gönder piçini yerine, dayısının yanına, anasının kanının aktığı yere, soyunun olduğu yere, sen onu sadece ürettin, o kadar. Derler herkes uyruk, eğer olabilirse tabi. “Eğer olabilirse”den kastım şu benim; yasalar önünde eşitse, yasalar birini kollamıyorsa, ya da yasaların yönettiğini söyleyenler birilerini kollamıyorsa. Uyruk olmak çok zordur arkadaşlar. Hani kitaplar, benim Evrenden Torpilim Var^[57]. Evrenin şimdi kimden torpili var, o da ayrı bir konu.

Ç- The Secret tarzı kitaplar mı? Everene sipariş verme^[58].

Evet. Demek ki uyruk olmak da kolay bir şey değil. Gerçi uyrukluuk, pozitif hukuk açısından herkesin eşit sayıldığı bir statüdür, devlet içerisindeki bir statü. Birey olmak, uyruk olmak, vatandaş olmak, devlette, bir de insan soyunda bir tikel olmak ve yine insanlar arasında bir insan olmak ve kişi olmak birbirinden çok ayrıdır.

Kişiye niye vurgu yapıyoruz? Kişiden söz ettiğimiz zaman, kişinin bağlantısı yoktur. Kişi olmak için bir topluma gereksinme yoktur, bir devlete gereksinimin yoktur, bir soya gereksinimin yoktur. İnsan, uyruk, birey olduğun gibi hiçbir bağlantıya ihtiyacın yok. Birey, uyruk, insan, görelî terimlerdir. Birisi insan soyuna göre bir tözdür, bir ögedir, ne dersin de, birisi bir topluma göredir, birisi bir devlete göredir. Kişinin hiçbir bağıntısı yok arkadaşlar. Bunu ahlakta bol bol işleyeceğiz. Kişi olmak, tanrı olmaktır. Zamanı silmektir, toplumu silmektir, ben olmaktır, özgür olmaktır. Tarih, geçmiş, görenek önümüze böyle tsunami gibi yuvarlanarak gelmiyor ama onun taşıyıcısı var: Toplum. Sen bir şey yaptığın zaman, oradan sorgulama başlar. Hemşerim der, bizim Darende öyledir. Nasılsın iyi misin? İyiyim. Sen nasılsın? Sağlığın nasıl? İyi. Yenge nasıl, çoluk çocuk? Der demez, kontra ataktan bir gol sallamaya girişir. Hemşerim der, haccına gittin mi? Sorgulama başlamıştır, tarih başlamıştır konuşmaya, gelenek. Sen dersin ki, sen ahiret müfettişi misin, niye sordun ki bunu? Tabi herkes de benim gibi filozofça böyle burnuna indirmez. Gittim ya da gitmedim der ya da gitmeye çalışıyorum, der. Sen gittim dersin, diyeceksin paçayı kurtardım. Kurtaramadın. Niye? Kaçınıcı kere, der. Bir kere mi gittin yani? Herkes iki kere, beş kere gitmiş. Toplum budur. Aklayın, koklayın, ne yaparsanız yapın, konuşmaya başlarken söyledim, bugün 21. yüzyıla girmiş Avrupa’nın en önemli filozofları teologdur. Dünyanın yüzde

doksan dokuzu, tarihin kuludur, kölesidir. Tekrar ediyorum; zaman, masum değildir. Uzak gibi pek masum değildir.

M- Buradan bir şey söylemek istiyorum. Kişi kavramı çok önemli bir kavram. Bir örnek vermiştim geçen sene. Biz, diyor Spinoza, insandan bile çok kolay söz edemeyiz. Daha doğrusu Deleuze onu konuşturuyor. Çünkü diyor, Kolomb, Amerika'yı keşfettiğinde ve ardından Amerika işgal edildiğinde, gördük ki oradaki insan hiç Avrupalı insana benzemiyor. Hepsi, basit bir grip yüzünden sapır sapır öldüler, vücuda bakın. Siz nasıl insan diye hemen toptan bir düşünceyi ortaya atıp işin içinden çıkabilirsiniz. Bakın grip mikrobu hepsini öldürdü. Yarısı silahtan çok hastalıktan ölmüşler. Her tarafa bez çaputlar atmışlar...

Ç- Hastalıklı battaniyeler.

M- Bunlar gripten ölüyor, silaha gerek yok ya!

Bu da insandı değil mi? Eklemek adına söylüyorum, penisilin yeni çıktığında, çok düşük dozlarda kullanıldı. Şimdi onun kat kat üstü kullanılıyor. Yani ilk çıktığındaki kullanışı bugünkü dozda olsa öldürür. Ama bugün kimseyi öldürmüyor. Ne oldu peki? Dediğine aynen katılıyorum.

M- Dolayısıyla kişi, ontolojik bir kavram.

Evet. Ona geleceğiz zaten. Kişi, seçen bir olandır. O, seçen bir tözdür, eşsizdir. Einstein'ın güzel bir sözü var: Önyargılarla savaşmak, atom bombasıyla savaşmaktan zordur. Gerçekten göz kamaştırıcı bir söz. Bir fizikçinin bunu söylemiş olması çok ilginç. Yaşamış, görmüş. Bir toplum içerisinde, toplum, tarihinin kulu kölesi, tarihten üretilmiş gelmiş bir sürü başı olan nesne, senin karşına dikiliverir. Anan olarak, baban olarak, arkadaşın olarak, toplumun, devletin, polisi, hakimi, subayı olarak dikilir. Karşına dikilir ve kullar başlar dayatılmaya. Geçen gün Çağlar kardeşimiz, bugün de acaba geçmiş gibi mi, diye haklı bir soru sormuştu. Dedik ki, daha da vahimiz ama biz farkında değiliz. Müslümanlar hicri takvimi kullanır, yani peygamberin bir yerden bir yere gittiği... Bütün dünya İsa'nın doğumu milat olarak almış. Bundan iyi önyargı mı olur? Tutuklamış seni. Niye aldın kardeşim? Ben zorunlu muyum bunu milat kabul etmeye? Ama tüm dünya benimsemiş. Sen istediğin kadar çırpın, yazacağın şey şudur; bugün 2012 yılındayız. Bunları delip destikçe, önyargılar bizi öylesine sarmış sarmalamış ki, korkunç bir şey bu.

Ç- İnsan o yüzden herhalde, doğduğu dünyayı pek göremiyor. Onun içinde doğduğundan göremiyor. Sanki zaman onla başlamış ki öyledir, başlangıçta da öyleydi, başlangıçta da şehirler vardı, başlangıçta da bilgisayar vardı.

M- Toplum ve kişiyi ayırmaya çalıştık, ayırdık. İnsan, bu bir tartışma, toplum öncesi tartışması. Toplum öncesi, diyor, bireyler vardı, kişiler vardı. Bireyle kişiyi ayırmamız lazım ama...

Birey diyelim.

M- Dilimize çok fazla yerleşti, o yüzden onu ayırmak zamanımızı alacak. Spinoza da diyor ki, hayır, toplum öncesi durumdan söz edemeyiz. İnsanı düşüneceğimiz zaman, toplumla parça olarak da düşüneceğimiz zaman hep toplumu düşünmek durumundayız. Çünkü onun insan olması dediğimiz...

Yaşamayı.

M- Yaşamayı da, var olması, hayatta kalması, insan olması ile yani toplum olması ile alakalı. Toplum öncesinden bahsedersek, o başka bir canlıydı. Biz ona insan demiyoruz, bir ara aşama.

Toplumsal olan hayvan türleri var. Karıncalar, arılar, aslanlar, kurtlar var. Yani toplumsal olmayan hayvan türü yok neredeyse. Yaşamak için, bir fiziksel güç olmak, düşmanı defetmek için ya içgüdüsel ya doğadan gelen bir yapı düzeni diyelim, birlikte yaşarlar. İlla doğa öncesi, toplum öncesine niye saplanmak isterler ben anlamam, onu söyleyeyim. Öyle olunca ne oluyor, ben anlamam.

M- Şunu söylemek istiyorum: Bu bizde bir karışıklık yaratabilir. Toplum bizim içimizdeymiş gibi bir algı yaratabiliyor. Sürekli bir toplumun içerisine doğuyor olmak, kendimizi toplumdan ayrı olarak düşünemiyor olmak...

Bizi kandırabilir.

M- Bizi kandırabilir.

Biz de diyoruz ki, kanmayalım.

M- Kişi olmak ise, tamamen, Spinoza'nın ontolojisinin temeli...

Orada şöyle bir şey var: Ontolojik olarak, bunda ısrarlıyım, içkinliği benimsediğinizde, özgürlük biter. Neden biter biliyor musun? Kaçınılmaz olarak biter. Tanrı, *cousa sui*, kendinin nedeni, özü var oluş içerendir. Durum

bu olunca ben, tanrının bir değişkesi olarak varım, değil mi? Hangi tanrının? Zorunlu tanrının. Zorunlu tanrının bir değişkesiyim ben, taş gibi, ağağ gibi, at gibi, bir değişkeyim ben. Peki ben nasıl özgür olurum? Güzeli bir tartışma bu. Ben, özü var oluş içeren bir tanrının, ya da tanrının, değişkesi isem, ki öyle diyor Spinoza, kip diyor, modus diyor, değişke, yani oluşa gelmiş olan ya da var oluşa gelmiş olan, görünüşe gelmiş olan ben nasıl özgür olur? Sorun burada. İçkinlik evreni, ontolojik olarak özgürlüğü dışlar. Bunu kafamıza koyalım.

M- Ama hocam...

Tartışmaya hazırım.

M- İçkinliği eğer kabul etmezsek, o zaman aşkinliği kabul ediyoruz.

İçkinliği kabul etmezsek, aşkinliği kabul etmeyiz, yok. Çünkü o bizim özgürlüğümüze ters olur, aşkinliği kabul etmeyiz, kendiliğindenliği kabul ederiz. Biz evrenimizi neden tanrının açılımı olarak kabul etmek zorunda olalım? O bir süreçti, o bir evrim süreciydi, bir oluş süreciydi, kendiliğindenlik süreciydi, bugüne geldik. Bir tanrı niye yaratsın onu, bir. İkincisi, bir tanrının değişkesi niye olalım? Güzeli bir konu.

M- Ben önce bir anladığımı söyleyeyim. Hoca çünkü kendi yorumunu söyledi, Spinoza ile ilgili.

Elbette ki kendi yorumum.

M- Hayat zorunlu mudur, zorunlu değil midir? Elimizde olan tek şey, hayatın var oluşudur. Demek ki zorunludur. Zorunlu olmasaydı, hayat diye bir şeyden söz edemezdik. Tanrının varlığı zorunlu olarak var oluş içerir.

Özü diyelim.

M- şu ayrımı iyi koymak lazım. Tanrı ya da doğa, der Spinoza. Bu “ya da” çok önemlidir. Tanrıyı atın, doğa deyin, fark etmez. Ben o yüzyılda yaşıyordum, o yüzyılda tanrı diyorduk. Felsefi bir kavramdı orada tanrı, ben o kavramı kullandım. Yirminci yüzyılda yaşasaydım, tanrı kavramını kullanmaz...

Evren ya da doğa derdim.

Ç- Doğa da zorunlu var oluş içerir mi?

M- Doğa, kendi kafasında, ben olayım da ağaçlar olsun, kuşlar olsun, her şey olsun. O şuraya götürüyor; bir tanrı var, kafasına göre ben insanı yaratayım, ben ağacı yaratayım, bunlar hayatın zorunluluğundan gelen değişkelerdir. Neyin, evrenin değişkesi. Evren diye bir bütünden bahsediyor. Ama bütün, öyle bir bütün ki, şunun bütünlüğü gibi değil. Parça da var, ağaç parçası, insan parçası ve diğer bütün parçaların birbiriyle sürekli etkileşiminden oluşagelmiş bir evren. Bu içkincilikte özgürlüğe yer vardır, diyorum.

Zevkle dinledim. İyi de bir açılım yaptın. Acaba anımsayacak mıyız? Ethica'nın bir bölümünde, *natura naturans* ve *natura naturata*⁴⁵⁹ diye bir ikilemden söz eder.

M- Doğalayan doğa, doğalanan doğa.

Bak. Ben Spinoza'ya kızıyorum. Niye biliyor musun? Arkadaşım diyorum, sen baya da yetenekli olmana rağmen bu terimleri niye kullanıyorsun? Bana göre içkincilik evreninde *natura naturans* yok, *natura naturata* var. Yani, bir yumurta var o civcive dönüşmüş gibi konuşuyor. Oysa ki *natura naturans* diye bir şey yok. Ne var? Evrene dönüşmüş bir şey var. Tanrı iken evrene dönüşmüş değil. Bizim evren olarak gördüğümüz, evrendeki nesneler olarak gördüğümüz bir yapı ile karşı karşıyayız. Yani o önce tanrıydı da sonra evren oldu diye bir olay yok. Spinoza onu demek istemiyor.

M- Etkileşimden söz ediyor hocam? Doğalayan, doğalanan.

Doğayalan yok.

M- Onu ortadan kaldıralım deniyor çünkü kavram karışıklığı yaratıyor.

Yaratıyor. Yaratılmış evren, yani oluşmuş evren var. Onu oluşturan yok, iki tane yok. Yaratan tanrı, yaratılan evren olur. Spinoza'nın o dili, kafa karışıklığına neden oluyor.

M- Ben hep şöyle anladım. Ağacın olması, bir doğalanan doğa örneği. Ağaç, insan ve bunun gibi tözlerin bireşimi de diğeri.

Zorlamış oluruz. Spinoza'yı ben, öteki önermeleri de göz önüne alarak söylüyorum... Bizim tanrımızın iki temel özelliği var, doğru mu? Ona baktın mı bilmiyorum. Düşünce ve uzam. Kimi zaman biz bir nesneyi, bir değişkeyi, bir modusu düşünce yüklemiyle, düşünce bir yüklem değildir, Spinoza gene kötü dil kullanıyor. Düşünce bir üründür. Bazen de diyor, uzam yüklemiyle. Uzam

da bir dışkın yüklemidir, içkin yüklem değildir. Ama diyor, sonsuz sayıda onun niteliği vardır. Peki, diyorum ben, sen burada Kant'ın dilini kullanmıyor musun? Kant, biliyorsunuz *noumenal* alandan⁽⁶⁰⁾ söz eder. Der ki, biz bu alanı bilemeyiz. Peki, bilemezsin de niye var diyorsun? Dün dedik ya hani, Descartes, söylemeyeydi efendim. Descartes öyle yanlış kullanmaydı. Bizim eleştirimizden kurtulması için yolu buydu. Bunu söyleyen de Kant. Peki, arkadaşım sen öyle bir alanın olduğunu nereden bildin?

M- Bilemediğimizi bilemez miyiz?

Bilemeyiz.

Ç- Bilemediğimizi biliriz ama bilinmeyeni bilemeyiz.

Bilmediğimizi biliriz.

M- Onu söylemek istemiyor mu?

Hayır. Bir şeyin varlığından söz ediyor. Sen şu karşıkı dağların arkasında ne var bilmiyorsun. Bilmediğini biliyorsun. Ama sen çıkıp diyorsun ki, onun arkasında Gönen diye bir şehir var diyorsun. Görmedim ama Gönen var, diyorsun. Ya Müjdat, Gönen'i görmedin, göreni de görmedin, atıyorsun arkadaşım. Arkasını bilmiyorum de, saygı duyarım. Tamam, bilmediğini biliyorsun. Ama sen Gönen'den bahsediyorsun.

Şimdi Spinoza. Sonsuz sayıda tözün öznitelikleri, öznitelik diyor o, var diyorsun. Nerede onlar, söylemiyorsun, var diyorsun. O zaman var da niye söylemiyorsun. Bu bana felsefi gözükmüyor. Varsa tıkr tıkr say onları. Yoksa hiç söz konusu etme. Felsefe izin vermez. Demek istediğim; Spinoza, sistemini, bunu yineliyorum, Descartes'in o kötü diline kurban etmiş, o uzamlar, bilmem neler, ruh, gibi şeylere kurban etmiş. Zaten, bütün yönleriyle katılıyorum, Leibniz diyor ki, bu *Ethica*, göz yaşartışı, acınası bir sürükleniştir.

M- Bir örnek vereceğim.

Dinliyoruz.

M- Diyor ki, eğer bizim kokuları alma duyumuz olmasaydı, biz evrenin koku boyutunu bilmeyecektik.

Ç- Bununla ilgili hiçbir şey de söyleyemeyecektik.

Doğru.

M- Spinoza da diyor ki, hocamın karşı çıktığı, biraz haklılık var sanki. Evrenimizin bilmediğimiz boyutları var, diyor.

Ç- Onunla ilgili nasıl konuşabiliyor?

M- Hoca diyor ki, konuşamaz.

Ben felsefi bulmuyorum.

Ç- Bilimde var. Adam bir formül kurmuş. O formüle göre diyor ki, şu parçacık var. Ama bir şey gerekiyor, ikinci bir aşama gerekiyor, ispat. Formülden bunu çıkardın, ama bunu biz ispata dayandırmamız gerek. Sen bunu kendi mantığınla açıklamışsın, onu nasıl ispatlayacaksın? Mümkün değil. Yine aynı şekilde; bilinmezi, bilinemeze dayamak mantığı bu.

Ben ve batı felsefesinden, batı ekininden, ekini, kültür anlamında kullanıyorum, batı geçmişinden, batı tarihinden, bu özel bir duygudur ama tiksiniyorum, güvenmiyorum. Efendim, ortaçağ, ortaçağ, karanlık çağ. Bunu kendisi söylüyor batının. Ne olmuş? Aydınlık çağa geçmişsin, sen söylüyorsun bunlar. Ne demişsin? Rönesans, reform. E başlamışsın cadı avına! Arkadaşım, Rönesans'ın reformunu bırak, aydınlık olduğunu söylediğin, aydınlanma çağında bile cadı avına devam etmişsin. Rönesans'ı bırak, usun egemen olduğu bir çağ yakalamışsın. 17. yüzyılın sonu, 18. yüzyıl baştanbaşa 19. yüzyıla tümüyle aydınlanma demişsin. Rönesans'ını yaşadın, aydınlanmanı yaşadın, reformunu yaşadın, hadi cadı avlarını da hoş gördük, cadıları bırak, sen 20 ve 21. yüzyılda bütün insanların avına yöneldin. Cinayet çağı başladı, hangi ortaçağ? Sen Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ile tüm dünyayı kana boyadın. Eline aldın tüfeği, gittin dünyayı istila ettin. Ondan sonra bana akıl veriyorsun. Bu batılıya ben sağlıklı yaklaşamıyorum, üçkağıtçı gibi görüyorum. Senin aydınlanman kanlı, Rönesans'ın kanlı, reformun kanlı, kanlı oğlu kanlı. Ortaçağı yapmışsın günah keçisi, sövdürüp duruyorsun insanları. Senin her çağın ortaçağ.

Burada şöyle bir noktaya gidiyorum. Bir notumda şöyle demişim. Spinoza'nın Ethika'sında, Yahudi tanrısı Yahve, salına salına geziyor. Tek tanrıci bir kitap, içkinlik pek göremiyorum, demişim. Bunu bugün de yineliyorum. Kurtulamamış Yahvecilikten. Dost Yayinevi'nden çıktı, bunu onu okuduktan sonra tartışmak gerekiyor, iki tane politik üzerine kitabı var, bu sende var galiba. Aç oku;

Spinoza, Yahudiliğe, Museviliğe inanıyor mu, inanmıyor mu?^[61]

M- Kesinlikle inanmıyor.

Kesinlikle inanıyor. Kesin olarak Museviliği kurtarmak için çok özenli cümleleri var. Bu cümleleri sana getiririm. Spinoza, kafası çok karışık bir insan. Yahudiliği, iyi dinleyin, bizde hocaların şöyle bir tezi var, o hoca bilmem ne yapmış ama, dinimizin özü güzel. Esas özü sorunlu. İnsanlar onu bir biçimde biraz yontmuş. Spinoza da o görüşte. Dinimizin özü doğru da bir kısım hahamlar onu halletmişler. Onu ben sana cümleli olarak sunarım.

Onun da ötesinde, bir felsefenin ayağı yere basacak. Söylediğin söz bir şeye varacak. Sen bunu doğrulayacaksın ya da kanıtlayacaksın, üçüncü bir sık göremiyorum. Batılılar bunu sık sık yapıyor. Hegel efendi, evrenimiz saltık geist'in açılımıymış ve biz öznel tin, öznel geist imişiz, bu ortam, kültür, tarih, siyasi yapı, hukuki yapı da nesnel tinmiş. Biz nesnel tinde kişiliğe erermişiz. Tam da dövüldüğümüz bir yer orası. Kim söyledi sana? Dünyanın en iyi hukuku olsa, benim koymadığım hukuk iyi değildir. Ben doğrudan yanıfta değilim, ben koymadım. Birileri koymuşsa, o benim ayırdına varamadığım bir kazık atacaktır bana. Niye koymuş ki onu? Bana diyor ki, sen koyamazsın, ben koyarım kuralı. Niye? İşte iş orada çatallaşıyor arkadaşlar. İyi kural, kötü kural değil, benim koyduğum ve koymadığım kural. Kardeşim, ben kötü kuralla yönetilmek istiyorum, sana ne?

Siyaset felsefesine girdiğimizde göreceğiz, bir bireyin yerine başka bir birey geçemez ya da daha doğrusu kişinin.

M- Sanki bu çözümsüz bir soru. Her zaman, devleti meşrulaştırmak için, yönetimi meşrulaştırmak için, şuna başvurulur. Kişiler, tutkularıyla hareket ettikleri için tek başına karar verirlerse bir kaotik ortamda yaşamak zorunda kalırız.

Kalacak olacaklarına inanırlar.

M- İnanırlar. Onların kafasında bir sopalı adam kurallar dayatmak zorundadır. Bunu diyor Rousseau da, biz birlikte karar alarak yaparız. Dolayısıyla bu bizim özgürlüğümüze çok ters değildir. Çünkü buna beraber karar verdik. O sopalı adam biziz aslında, diyor. Sopayı yiyen de biziz, sopalı adam da biziz.

Doğru. Paradoks.

M- Zaten Rousseau paradokslar şeklinde kurmuş toplum sözleşmesini. Yani hem benim, hem ben değilim. Devlet dediğimiz şey, hem benim hem ben değilim. Ama işe yaramıyor. İşe yaramadığı çok aşikar. Hocanın itirazı bence bu anlamda. Ama diğerini de çok net ve aydınlık bir şekilde anlatmak, biçimlendirmek, kurmak benim rastlamadığım bir şey.

Rastlamamış olabiliriz.

M- Demokrasiyle tanışmamızın nedeni bu çünkü demokrasinin biraz buna yakın bir...

Ben şunu diyorum; bir elitçilik var. Okumuşlar, bilginler, önemli adamlar yönetir, ötekiler de yönetilir. Ta Platon'dan beri bilinen. Hala bu demokrasi dediğimiz şey, demokrasi diye bir şey yok, cumhuriyet çıkardılar. Söyledim ben, terimlerle oynayıp bizi dolana getirmek, olay bu. Cumhuriyet Arapça, toplum demektir cumhur, demos da Grekçe toplum demektir. Yarım yamalak siyaset bilimciler, felsefe bilmez, öter dururlar. Cumhuriyet varmış ama sertmiş, demokrasi daha düzgün. Kim söyledi sana bunu? Terimleri bu kadar alet etme. Bu bir, ikincisi: Bir keresinde söylemiştim galiba. Türkiye'de ve dünyanın bir çok ülkesinde yargıç sistemi var. Yargıçlar hukuk bitiren, hukuk üzerine uzmanlık edinen kimselerdir. Bunların verdiği kararların, dünyanın her tarafındaki ortalama bu ve buna yakındır, yüzde otuzu bozuluyor, yüzde yetmişi onaylanıyor. Halkın, boyacının, kasabın, ayakkabı boyacısının, kuaförün oluşumuyla meydana gelen jüri sisteminde kararların yüzde doksan sekizi onaylanıyor, ikisi bozuluyor. Şunu söylüyorum: Ne yaparsanız yapın, tartışma çok önemlidir. Kamuya açılmış konu çok önemlidir. Kamu tartışmışsa zor kötü karar verir. Birileri oturmuş karar vermişse kötü karar verir. Ne demek elit, şu yönetir bu yönetir? Biri diyecek ki, profesör. Ben de diyeceğim ki beş dil bilen profesör. Ölçüsü ne bunun? Yok. Birisi ilkokul mezuna elit diyecek, biri ortaokul, biri lise mezununa vesaire. Ben ne zaman birilerinin kararlarına bağlı oluyorum, kötü yönetiliyorum. Kural kötü olduğu için mi? Hayır, kuralın kötülüğü iyiliğinde değilim. Ben mi verdim, başkası mı verdi? Ben oradayım. Ben vermemişsem, iyi olamaz. Çünkü, kararı vermemişsem kötülüğünü gördüğümde keser değiştiririm. Ama başkası vermiş ve kötü ise asla değiştiremem. Ben doktorum, kendime reçete yazmışım, sapladım iğneyi. Yan etkiler gözükmeye başladı. Kendime derim ki, arkadaş iyi hekim değilsin, reçeteni değiştir. Peki, bu reçeteyi başka birisi vermişse? Saplayacak bana yirmi tane iğne. Ben hikmeti onda bileceğim. Demek ki doktor verdiğine göre,

bu zarar da verebilir. Bir gün bakacağım ki tepeme dikilmiş birileri, hemşerim yolcusun. Kötüdür, iyidir, o ayrı bir konu.

M- Bunun sınırlarını belirlemek gerekiyor.

Siyaset felsefesinde göreceğiz, en ufak ödün, birilerine kaçak verdiğimiz zaman tepemize biniyorlar. Demişler demokrasi, halk seçiyor. Halk seçsin tabi. Atatürk'ün bir deyişi var, egemenliğin zerresi bile devredilemez, diyor. Sıkı bir Rousseau'cudur Atatürk. Ama koşullardır, şudur, 1921 ve 24 anayasası koyu bir Montesquieu'cudur. Yani Rousseau hiç uygulanmamış. Denmiş ki, ne yapalım, iyi kötü demokrasi olsun, delegeler seçsin. Delegeler seçsin, bir sürü hıyar, topla yemek ver, ağızlarının kokusunu dinle, kışlarını yala. Bir de şu var; seçildikten sonra tepene dikilirler. Gelirler, ben sana oy verdim, seni destekledim. Meclisin bekleme odasında gelir dikilir. Demişler sonra, delege meleğe yok kardeşim, ön seçim yok. İller belirlesin. Peki, iller belirlesin. Sana hiç soruyor mu, yok. İller belirlesin, delege kalktı. Ya demişler, iller başkanı Allah kesildi ya. Adamlar milletvekili seçiyor, listeyi onlar belirliyor. Olmaz efendim, merkez belirlesin, parti merkezi. Tamam o da iyi. Bir gün bakmış ki merkezdeki heriflerin her biri kral kesilmiş. Başbakan adayının, parti genel başkanının işine gelmiyor, herkes söz sahibi. Bir diyor ki, ya boş ver, genel başkan belirler. Bitti. İşte senin demokrasin, genel başkan belirlesine indirgendi.

M- Kral.

Kral.

Ç- Burada o Spinoza'nın kendinde var oluş. Bu mantıkla gidince yine başa dönülüyor. Eğer biz, mutlak bir evren düşünürsek kafamızda, bu evren zorunlu ama şu haliyle zorunlu. Yani benim, senin var olman zorunlu. Sanki bunlar bir kafada planlanmış. Düşünürsek, başa dönüyor hep.

Biz onu kırmaya çalışıyoruz.

Ç- Öbür türlü, bir olasılık mantığı vardır. Biz, bir olasılığın sonucu, çünkü gelecek dediğimiz, ortadadır ama sonuçta bir şekilde dönüşecek ve bir şeyleri oluşturacak. O belirli değildir. Kesinlikle seçilmiş bir zorunluluk yoktur orada.

M- Burada senin olasılık dediğini ben şöyle anlıyorum. Bir sürü tözün bağlantısı sonucunda ne olacağını bilemeyiz. Ama bu tözün yapısal

özelliklerinin zorunlu olmadığı anlamına gelmiyor. Sadece ilişkilerin yönünü tayin edemiyoruz, orada bir belirsizlik var. Çünkü yağmur yağıyor, toprak bir şey oluyor, önüne bir şey çıkıyor, o kadar çok rastlantı ve zorunluluk işte, bir zorunluluk var, bir de rastlantısal alanı var. Rastlantı dediğimiz şey, bizim nedensellik zincirini tümüyle kavrayacak güçten yoksun olmamızdan kaynaklanıyor.

Ç- Nedensellik zincirini insan kavrayamaz.

M- Kavrayamaz çünkü sonsuz.

Ç- Tabi. Sonsuz olduğu için ve en ufak birime indiğimiz zaman bile o sonsuz olasılığı görüyoruz. Deme ki, nedensellik zincirini kavrayabilecek bir varlık değiliz. Öyle değilsek, o zaman zorunlu evrenden bahsedemeyiz, söz konusu değil. İşte o yüzden, toplumdan bireye, bireyden topluma, monarşiymiş, demokrasiymiş, oligarşiymiş, bunların içinde bir seçim yaptığımızda, bu mantıkla gittiğimiz zaman, gelecek belirlidir, biri tarafından belirlenmiştir dediğimizde, hep başa dönüyoruz.

Konuya biraz erken girdik, onu anlıyorum. Ahlaka gireceğiz, erdeme gireceğiz. Erdemin kökeni nedir? Toplum mudur, tarih midir, dinsel kitaplar mıdır, yoksa ontolojik bir temeli mi var, yapısal bir temeli mi var, bunları tartışacağız. Tartıştığımız konudan şunu söyleyeyim; Spinoza'nın beşinci kitabı var. Dikkat edersen orada, genel Ethica'dan epey ayrılır. Biraz özgürlükten söz eder gibi bir hali var. Beşinci kitap, Ethica ile pek bağdaşmaz. Benim kanaatim, Ethica'da, Spinoza'da özgürlük göremediğimi söyledim, bunda ısrar ediyorum. Biz açılmışız, orada evrenin bir kipi olarak, modus olarak, belirlenmişiz, bilgi edinebiliriz, bilgi edinirken, niye ediniriz? Başımıza gelenlerin neden başımıza geldiğini öğreniriz. Başımıza gelmesini önleyemeyiz. Ben öyle anlıyorum. Yani kafama bir tuğla düşüyor. Bunu öğreniyorum. Usta orada beceriksiz çalışmış. Ya uca koymuş rüzgar esince, ya da çalışırken elinden kaydırmış, kafama tuğla düşmüş, ben gitmişim. Gitmemişsem, anlıyorum ki tuğla başıma o ustanın beceriksizliği yüzünden düşmüş. Bu özgürlük değil. Özgürlük şu: Ben yolda giderken orada tangır tungur bir çalışma görmüşsem, inşaat denen olguyu az çok biliyorsam, oradan bir kısım tehlikeli nesnelerin, isteyerek ya da istemeyerek düştüğünü kestirebiliyorsam, özgürüm. Yolun ortasından giderim ya da karşı kaldırıma geçerim. Özgürlük budur, benim görüşüm. Yani dibinden gideceğim, tuğlayı yiyeceği, oy kafam diyeceğim, ondan sonra diyeceğim ki, ben bu zorunluluğu anladım, yer çekimi var, orada ustanın beceriksizliği var,

kafama tuğla düştü.

M- Ben de şöyle anlıyorum.

Buyur.

M- Şu an bir rüzgar var ve rüzgarın maddeliliği ile benim maddeliliğim bir etkileşime giriyor. Rüzgar bana geliyor. Bu zorunludur, çünkü ben bunu yaşıyorum. Başıma gelen bir şey bu benim. Ama benim özgürlüğüm şurada başlıyor. Başıma gelen bu şeyle nasıl ilişki kuruyorum? Yani rüzgarın beni etkilemesini nasıl belirliyorum. Ben burada işin içine kendimi nasıl dahil ediyorum. Rüzgarın bana dokunması zorunlu. Tıpkı içimde kanserli hücrenin olması gibi. Tıpkı arabamla gidiyorum, arkadan bir adam geldi bana çarptı. Özgür değilim, çarptı. Özgürlüğüm şurada başlıyor: Ne yapacağım, ne yapabilirim. Spinoza hep özgürlüğü söyle tanımlıyor. Ne yapmalıyım şeklinde değil, ne yapabilirim. Ne yapabilirim diyorsa bir filozof, orada müthiş bir özgürlük var. Bizim maruz kaldığımız şeyler vardır, diyor, bunlar zorunludur. Ama şu zorunlu değildir, diyor, maruz kaldıklarım ile gireceğim ilişkiyi ben belirlerim.

Dediklerin doğru ama bunu Spinoza'nın demediği de doğru. Uyanıklık yapıp bize Deleuze'ün dediklerini aktarıyorsun. Hasan Saka vardı, başbakandı bu^[62]. Hasan Saka, mecliste konuşurken, şamata etmişler milletvekilleri. Parmağını oraya basmış, şamata edenlerin en öndekine demiş ki, bana bak sen beni şaşırtmak istiyorsun, parmağımı bastım. Parmağını oraya, geldiği yere kadar koymuş ya. Hasan Saka gibi bizi kandıramazsın. Müjdat'çıgım çakmayayım diye rüzgardan gitti, Deleuze, dalgalardan bahseder. Der ki, dalga vuruyor bana, of dayak yiyorum, dövülüyorum, dövüyor beni dalga. Eğer ben yüzme öğrenmişsem, dalganın ilişkilerini öğrenmişsem, o ilişkiye koşut ilişkiler geliştirebiliyorsam, yüzmeyi de becerebiliyorsa, dalga beni dövmez, ben ona uyarım, o da bana uyar, güzelce deniz sefası yaparım. Bu güzel, bu doğru. Buna bir şey demiyorum ama bunu Spinoza fazla demiyor. Keşke deseydi. Ben içkinliğine de saygı duyuyorum. O da bir dünya tasarımıdır. Keşke içkin olsaydık.

M- Üçüncü, dördüncü, beşinci kitap, sadece bunu söylüyor.

Getir o zaman. Spinoza bir yerde diyor ki, anımsıyor musun, mutlu olmak, güçlü olmaktır. Bu dil, doğrudan doğruya Platon'un dili. Bilen, doğruyu yapar. Arethe, yani becermek, bir işi yapmaktır, onu başarabilmektir. Biz onu

aştığımızı düşünüyorum. Erdemli olmak başarabilmek değildir. O, Kant'ın daha sonra beceri buyruğu dediği şeydir. Biz orada değiliz, kesin olarak. Biz bir irade olduğuna inanıyoruz, bizim seçtiğimize inanıyoruz, erdemin bilgiye eklenmiş irade olduğuna inanıyoruz. Bilgi ile yetinmek yok. Spinoza orada kalıyor.

O kadar.

Bugün burayı bitirelim, öbür ders ontolojiye girelim.

Bu kişi kavramının, 20. yüzyılın önemli bir Alman filozofu var, Max Scheler diye. Bunları kayda aldığımız için söylüyorum, burada geçen kitaplar var. Mesela Max Scheler'in İnsanın Kosmostaki Yeri⁽⁶³⁾ diye çok önemli bir kitabı var. Çok güzel bir kitap, onu mutlaka okuyun. Max Scheler, kişi kavramını en çok işlemiş filozoflardan birisidir ve çok iyi bir etikçidir. Bizim Bedia Akarsu, felsefe profesörü, o daha çok onu çevirdi⁽⁶⁴⁾. Terimler Sözlüğü de var ya o bayanın. Elimize geçirdikçe onu okuyalım ama İnsanın Kosmostaki Yeri çok görkemli bir kitaptır. Orada insan felsefesine çok güzel bir giriş vardır. Onu sizlere naçizane öğütlemek istiyorum.

Max Scheler ve onun çağdaşı olan Nicolai Hartmann, iki büyük etikçidir. Max Scheler önceleri çok koyu Hristiyan'dı, Hartmann hiç Hristiyan olmadı, hep ateist kaldı. Onun etiği kesin olarak özgürlük etiğidir, onu geliştirmiştir. Türkçeye de çevrilmedi. Max Scheler de daha sonra ayakları suya değdi, son kitapları daha derli toplu ve güzel. Hınç⁽⁶⁵⁾ diye de bir kitabı var. Nietzsche'nin Hristiyanlıkla ilgili görüşlerini, ahlakın soy kütüğüyle ilgili görüşlerini, bir süzgeçten geçirir, eleştirir diyemiyorum, çünkü çok yerlerini katılır. Çok genç gitti, felsefe için büyük kayıptır. Martin Heidegger, Nicolai Hartmann çok gözyaşı dökmüşlerdir, çok erken gitti demişlerdir. Bu bizim çağdaşımız çok güzel kitaplar verecekti, büyük bir beyindi, erken gitti. Kişi kavramı onundur. Dikkat ediyorsunuz, herkesin hakkını vermeye çalışıyorum. Mal etmek, aşımak çok kötü bir şeydir, bu düşünce evreninde, herkesin hakkını vereceksin. Bakın Descartes'i beğenmem, etmem ama büyük bir matematikçidir. Bugünkü okullarda okutulan analitik geometrinin bulucusu Descartes'tir. Bunun hakkını vermek lazım. Eleştireceğiz, zaten görevimiz bu bizim.

İnsana antropolojik yaklaşım, Martin Heidegger, Varlık ve Zaman'da onu yapmıştır. Ontolojiyi insandan geliştirmiştir.

M- Dersiniz ya Spinoza, her şeyi düşünür, der. Spinoza, her şey düşünür demez ama şöyle der: Her şey kişidir. Onu soracaktım size. Siz kişiyi sadece insan için mi kullanıyorsunuz?

Elbette. Ben, kesin olarak insan için kullanıyorum. Her zaman söylüyorum, ben insanı kutsayan hiçbir görüşün yanında olmadım. Göklere çıkartma yok. Biz yerdeki nesnelerden bir nesneyiz ve de aman aman da bir nesne değiliz. Bin tane pisliğimiz var. Hiç kutsanacak bir yanımda da yok. Kendimizi iyi tanıyalım, ona göre konuşalım, ona göre düşünelim, ona göre bir dünya düzeni kuralım. Bunda ısrarlıyım. Öteki nesnelerin üstünde onları sömürmekle görevli yetkili de rahat hegemonya kuracak. Ağacın efendisi, havanın efendisi, evrenin, yok öyle şey. İnsanı, kendi yerinde görmek istiyorum. Yalnız insan, tüm tözlerin en karmaşığıdır.

M- Çok güzel anlatmıştınız hocam. Otun kokması, hayvanın kokması, insanın kokması... En kötü hangisi kokar?

Ç- İnsan.

İnsan kokar. Ne güzel değil mi? Öteki filozoflar söyleyememiş bunları. Arkadaşım bak, ne güzel hatırlıyorsun. Demek ki insan kötü kokar. Şu demek istiyorum; insan çok karmaşıktır. İnsan birleşiktir, diridir, duyarlıdır, düşünür, istenci var. Bütün öteki tözlerin en karmaşığı insandır. Onu tanımakta en çok zorlandığımız töz odur. Ama işin öte yanında şu var: Kişi olmak bakımından, hayvan sorumlu değildir, taş sorumlu değildir, düşer, birileri düşürür, yerçekimi düşürür, biri tekme atar. Hayvan, içgüdüleriyle hareket eder, ufak tefek yetenekleri vardır ama insan, seçer. Onun için suçlu olan insandır.

M- Ben kişiyi şöyle anlıyorum. Kişi, tek. Tek olmasını, o zaman bizim bir şekilde kanıtlamamız lazım. Neden tek?

Tabi. Kanıtlayacağız.

M- Neden Müjdat tek, Ertan tek, Çağlar tek? Onu tek yapan, sadece seçimleri olmasa gerek.

Elbette.

M- Spinoza ona güç diyor. Var olma gücü.

Evrenin yasaları var, onları göreceğiz. Bir taşın taş olması kolay, insanın insan

olması çok zor. Ona dikkat edelim. Bir ağaca iyi bakarsın, gübresini iyi verirsın, aşısını iyi yaparsın, ilacını verirsın, ağaç en güzel olur. İnsanı, ne yaparsan yap, iyi olmayabilir.

M- Burada itiraz edeceğim. Ağaç olmak da, taş olmak da bence bir çabayı gerektiriyor. Taş olmadığım için ben kolayca diyebiliyorum ki, taş olmak kolaydır. Ağaç olmadığım için, ağaç olmak çok kolaydır diyorum. Ağacın oluş hareketini hissetmiyorum. Onun köklerini yayması, suyu alması, havayla ilişkisi vesaire. Kendini rüzgara, yağmura, soğuk havalara, dona vesaireye korumaya karşı çabası, kim bilir nasıl bir mücadele veriyor?

Ç- Oradaki zorluk süreç, seçme yok.

Bir gölün kenarında bir ağaç yüz metre ötede kurumuş, bir de hayvan leşi var. Ağacın kurumasına nedendir deriz? Susuzluktan diyebiliriz. Çok sıcak bir iklim, orada ağaç kurumuş. Ağaç, seçimiyle gidip gölden su içemezdi. Hayvan ölüsü için bunu düşünebilir miyiz? Hayvan orada ölmüş, susuzluktan ölmüştür diyemeyiz. Hayvan içgüdüleriyle suyu görür, gider, içerdi. Hayvan başka bir nedenle ölmüştür diyebiliriz. İkisinin koşullar karşısındaki durumu farklı. İnsana geçtiğimizde durum tamamen değişiyor. Sadece gölün kenarında olmak değil, insanın kuyu kazıp suyu bulması olasıdır. Kazman var, küreğin var, sen orada yeşillik gördün altını kazsan suyu çıkartabilirdin diyecek kadar susayanı suçlayabiliriz. Hayvanı suçlayamayız, hayvan kazı yapamaz. Hele ağacı hiç suçlayamayız, yani seçim alanları çok değişik. Hayvan içgüdüsel, belli refleksleri vardır, düşman alanı, dost alanı, üreme alanı. Kargalar cevizi kırıyor, bilmem şu oluyor, alet kullanıyor, abartıyoruz biz. İçgüdüsel onlar da, sonuçta içgüdüsel. Hayvan soyuna zeka göndermeye, atfetmeye gerek yok. Benim kanaatim, insan olmak öteki nesne alanlarına göre, en azından ontolojik yapısı bakımından, çok zorluk var. Karmaşık bir yapı.

M- Karmaşıklığını anlıyorum hocam. Karmaşık diyebiliriz.

Şimdi bak, o yasaları görmedik daha. Yasaları göreceğiz. Yasaları gördüğümüzde yasalar bize tıkr tıkr söyleyecek ve doyacağız. Bak Platonus bir sürü yanlışlar yapmıştır, onu da suçluyorum. Onun birden türemesi, birin ruha dönüşmesi, ruhun usa dönüşmesi, usun maddeye dönüşmesi, yok böyle bir evren.

Ç- Bir de zorunluluk evreninde var olmak, kolay. Çünkü seçim yapmak gibi bir zorunluluk yok. Ben şey derdim, sana ne yapıp ne yapmayacağını söyleyen bir

kitap varsa, bu insana hakarettir, bu kişiye hakarettir. Çünkü senin özgürlük alanını tamamen ortadan kaldırıyor. Zaten başka bir alan yok ki, bunu yapacaksın, şunu yapmayacaksın. O zaman kişi yok ortada ve kolay, çok kolay.

Sorumluluğun yok.

Ç- Sorumluluk ortadan kalkıyor.

Nicolai Hartmann der ki, özgürlük insanın yükü.

Ç- Doğru, çok doğru.

M- Konuşmayı şu boyuta getirdiğimizi düşünüyorum. Spinoza şey der; insanın doğanın içinde ayrı bir doğaymış gibi düşündüler, filozoflar. İnsanın farklılıklarını ortaya koy ama insanı ayrı bir doğa atfetme. Seçimlilik, seçme, o doğanın yine bir parçası, özelliği. İnsanda kendini gösteren özelliği. Hayvan seçemez, bitki seçemez ama insan seçer. İnsanın seçmesi doğanın bir özelliğidir.

Tabi özelliğidir. Tamam Spinoza'ya hak vereceğiz de insanı öbür nesnelerle, ontolojik kalıplar içerisinde yerleştirirken eşit tutacağız, amenna, bir ayrıcalık tanımayacağız ama tutup gırtlığını da sıkmayacağız. İnsanın özel bir yaratılışı var. Taş arkadaşım, gel bakalım sen de insansın, yok öyle şey. Bu, indirgemeciliktir. İnsanı nasıl taşla indirgeyemezsen, taşı da insana çıkartamazsın. Bu yanlıştır. Varlık alanlarını, kendi yapılarıyla inceleyeceksin, amenna ama Spinoza dedi diye insandaki özgürlük alanını taş gibi, doğa yasalarının buyruğuna terk edemeyiz. Asla edemeyiz. Direnirim orada, kesin olarak direnirim. İnsan bir taş değildir, ayrıca taş düşünmez. Düşünme taşın ilkelerinde yoktur. O birleşiktir.

M- Tabi kesinlikle. Benim söylediğim tamamen bu. Taşa indirgemek diye bir şey yok.

Bundan sonra Spinoza'yı, Ethika'yı getirmezsene tartışmayacağız.

M- Kişi hocam kişi, taş, oradan yola çıkmaya çalışıyorum. Yani ben, kişiyi sadece insan olarak değil, bir güç olarak aldığım zaman, kişi bir güçtür, bir güç toplamıdır. Sizin gücünüzle benim gücüm farklı olduğu için, siz ayrı bir kişisiniz, ben ayrı bir kişiyim. Buradaki güç, neyi belirliyor? Seçme gücü diyebilirsiniz mesela. Seçme gücü, sizle benim aramdaki farkları belirtir.

Söylem diyeceğiz. Granit sert, sertliği seçmiştir, öteki taşlardan daha sıkıdır.

M- Seçme, taşın bir özelliği değildir.

Değildir.

M- Bunu böyle koyarsak, o zaman granit, çakıl taşından farkı, onun gücü ile alakalıdır. Farklı bir güçtedir. Granitle taşı taş olmaktan farklılaştıran, kişileştiren, granit ayrı bir kişidir, taş ayrı bir kişidir ama ikisi de taştır. Hatta iki çakıl taşı bile güç olarak birbirinden farklıdır. Birini mesela, çekiçe vurursunuz, tak diye kırılır, öbürü dört defada kırılır.

Direnir.

M- Aynı çakıl taşıdır.

Ç- Burada direnir denir mi?

E- Bağlantıların sağlamlılığı mı demek o?

M- Burada direnir, insani bir sözcük ama ne kullanacağım? Daha uygun sözcük...

O kırma, çekiç vurma, dikkat edersen sen, ben vuruyoruz. Bana vurma diyen yok.

M- İkisine de bir taş düştü, daha büyük bir taş.

İşte taştan da sakınamıyor.

M- Ya da demir düştü.

Ne düşerse düşsün, sakınamıyor. Başlarına geliyor bu. Yani yaptıkları ettikleri değil de uğradıkları şey bunlar. Uğramaktan kurtulamıyorlar. Yani daha sert olmuş olması onun bir seçimi, şusu busu değil, onun yapı düzeni. Benim demek istediğim, ona kendinde olmayan nitelikler, ilkeler yüklemeyelim diyorum.

M- Yüklemeelim.

O başımıza dert olur.

M- Siz bizim yapı düzenimizi açıklarken, zincir kullanıyorsunuz ya hocam. İşte, birleşik, dirilik, en sondada seçimlilik, seçmek diyorsunuz. Bu bizim yapı düzenimiz. Bu yapı düzenini, taşın yapı düzenine aktarmak, aklımın ucundan

geçmez.

Aktarmayalım. Ben onu diyorum. Aktarmadığımız zaman da sorun çözülüyor zaten. Biz insan diyoruz, işte insan, çıkacağız biraz sonra, içlerine gireceğiz, ne halde göreceğiz. Göklere çıkartmayalım diyorum. Arkadaşım sen şusun, şu yapıdasın, sen şunu şunu yapmaya her zaman hazırsın. Özgürlük deyince, çok kişinin aklına şu gelir, iyi yapma. Yok, kötüyü yapma da özgürlüktür. Yani kahraman olmak da elinde, gidip katil olmak da elinde. Olay bu. Özgürlük budur. Zaten kötülüğü yapma olanağım olmasaydı, o özgürlük olmazdı. Sen, iyi olmaya dayatılmış olurdun, o zaman senin iyi olman da değil, iyi diyemezdi sana, sen öylesin der çıkardı. Çünkü sen iyi olmak zorundaysan, iyi olman neden bir ayrıcalık olsun?

Ç- O zaman Platon'un söylediği, bilgelik iyiyi seçer, bilge iyiyi seçer, durumu da özgürlüğü ortadan kalkıyor. Bilge olmak özgür olmamak anlamında.

Evet. Biz onu demedik. İyiyi seçmek için iyyinin ne olduğunu bileceksin ama iyyinin ne olduğunu bildiğin diye iyiyi seçersin diye bir kural yoktur.

Ç- Platonun önermesi burada bir sakatlık oluşturuyor.

M- Doğruyu bilen zorunlu olarak iyiliği yapar.

Öyle diyor.

M- Aristo da hayır, diyor. Bilmek yetmez, başka parametreler var ve örneklerini de verir. Bak bu adam biliyor ama yanlış yapıyor. Spinoza da bunu sloganlaştırmış. Bir yazar da bizim Türkçenin güzelliğini vurgulamak için o sloganı şöyle çevirmiş: İnsan, iyiye bakar, kötüye akar.

Kural değil yalnız.

M- Slogan dedim hocam.

Slogan tabi. Aristo'nun dediği şu; biz iyi eylemde bulunmak için iyi eylemin ne olduğunu bilmeliyiz. Ama iyi olduğunu bilmemiz, her zaman iyi eylemi yapmamızı sağlamaz. Bu kadar basit.

XI. Gün

Geçen konulardan iki tane ek yapalım ve konumuza devam edelim.

Birincisi şu: Biz nesneyi bilmeye çalışırken, nesne üzerine konuşmaya çalışırken, yargı vermeye çalışırken, anlığımızda neler olup biter, onun üzerinde fazla durmadık gibi geliyor bana. Duyu verileri geldi, bir neden, etki bağıntısı içerisinde, sinirlerimiz onu alma-aktarma edimi ile anlığımıza aktardı, anlığımız, düşünceyi üretecek gereçleri elde etti. İyi de orda neler oluyor? Bir düşünceyi ediniyoruz, bir yere koyuyoruz onu. Nasıl koyuyoruz onu? Paketliyor muyuz? Bir kapalı kutuya mı koyuyoruz, nasıl duruyor orada? Geldiği gibi duruyorsa, geldiği gibi gider. Öyle değil, bir şeyler oluyor ki o bizim anlığımızda bir imge olarak, bir anımsama nesnesi olarak kalıyor. Kalabilmesi için oluşmasında bir şeyler oluyor olmalı.

Burada en ünlü örnek, benim anımsadığım, John Locke'unkidir. John Locke, duyu verilerini alır, düşünce ile onu sentezler ama nasıl olur o hiç belli değildir. Ondan sonra der ki, sözler, düşüncenin temsilcisidirler, işaretidirler. Dikkat buyurun, sözler, terimler, kavramlar, anlığımızdaki düşüncenin göstergesidirler, işaretidirler, imlemidirler. Orada bir düşünce var, onu edindik, dünden edindik. Edindik de biz onu şuna, buna, ötekine aktarabilmek için sözler kullanıyoruz. Sözler, terimler, kavramlar, o düşünceyi başkasına aktarmamıza yarar. İşe oradan başlıyor. İyi de sen sert olan bir nesne gördün, tamam. Bu nesne serttir dedin, tamam. Ama ona taş demeden nasıl kafana koydun? On gün sonra taşı anımsadığında taşı neyle anımsayacaksın? Sert bir nesne idi. Sert bir nesneydi dedik mi, evrenimizde yüzbinlerce sert nesne var, hangisiydi? Biz hangisine taş demiştik. Demir de sert, kaya da sert, kayaç da sert, bir sürü sert nesne var. Biz, hangisine taş demiştik. Değil mi, taş dememişsek onu nasıl anımsıyoruz? Demek ki sertlik niteliğiyle anımsamaya kalktığımızda çuvallıyoruz. Tatlılık niteliğinden gidelim. Bal, tatlıdır. İyi, dünyada tatlı binlerce nesne var, yiyecek var. Ne yapacağız? Biz birisine bal dedik ki bal dediğimiz zaman anımsıyoruz. Bir şeyler oluyor burada. Demek ki niteliklerle adlandırma, bize hiçbir anımsama koşulu getirmiyor, sağlamıyor. O zaman, bizim us dediğimiz yapı düzeni, dilsiz çalışmaz. Bunu bilmemiz gerekiyor.

E- Nasıl hocam, anlamadım.

Us dediğimiz yapı düzenimiz dilsiz çalışmaz. Siz bir nesneye sert demekle özgür değilsiniz, yumuşak demekle özgür değilsiniz. O sertse serttir, tatlıysa tatlıdır, kokuyorsa kokuyordur. Biz konuşma yaparken nitelikleri aynen dile getirmek zorundayız. O uylaşımla şöyle ya da böyle olmaz. Ama ad verirken uylaşım var. Taş derken biz özgürüz. Bir uylaşımdır, taş deriz. Sert bir nesneye biz taş deriz. Fransızlar, başka bir şey der, İngilizler bir şey der. Ama İngilizler de o dedikleri nesneye serttir derken bizim taşta sert dediğimizi anlarlar. Nesne üzerindeki yargılarımız keyfi değildir, uylaşımsal değildir, nesneldir. Ama ad verme nesnel olarak düşünemeyeceğimiz kadar keyfidir. Ona biz toplumsal bir olgu deriz. Biri taş der, ötekiler de onaylar işte dil oluşmuştur.

Motorlu taşıtlar yoktu, ulaşım ne ile oluyordu? Klasik nesnelerle, at, eşek, katır, deve gibi. Motorlu taşıtlar devreye girdi. Derken, başka şeyler devreye girdi. Şehirlerde yoksul insanların bindiği araçlar türedi. Oradan bir çığırtkan bağırıma başladı. Haydi falan yerden falan yere diye bağırıyor adam. Birisi dedi ki ona dolmuş. Başka dilde yok. İşte bir uylaşım. Dolunca yürüyen araç demektir, güzel de bir ad. Aracın özelliğine hiç dokunan yok, araca şu bu diyen yok. Ama diyor ki, bunun işlevinden dolayı, dolunca giden araç, dolmuş. Siz dolmuş terimini kullanmadan bir kimseye o dolmuşu aktaramazsınız. Kendi anlığınızda onu tekrar anımsayamazsınız. O dolmuş diye yazılmışsa oraya, onun imgesi oluşmuştur. Nasıl oluşmuştur? Bir kapalı araç, otobüs, minibüs cinsinden, yanında bir çığırtkan, bir kuyruk oluşmuş, bir levha var, falan yere gidiyor. Tamam diyorsunuz, bu dolmuş. Sözcükler, bir boşluğu dolduruyor.

Taklit dendi olmadı, öykünmeyi Türkçe olmasına rağmen öğrenemedik, birileri çıktı dedi ki, “çakma”. Herkes çakma diyor değil mi? İşte bir söz, kimi zaman korsun tutmaz, kimi zaman da oturur. Muhakeme-i Temyiz, elli sene önce Yargıtay deseniz bir kişi anlamazdı. Bugün Muhakeme-i Temyiz deseniz, bir kişi anlamaz. Oysa ikisi de aynı, Yargıtay. Bugünkü Yargıtay’ın kapısında da Yargıtay yazıldı. Nasıl oldu bu? Şura-ı Devlet desek, kaç kişi anlar? Bu Danıştay. Birileri de çıkmış, parlamentoya kamutay demiş, tutmamış. Orada Türkiye Büyük Millet Meclisi yazılı, kamutay yazılı değil ama onun Türkçesi kamutaydır. Demek ki orada bizim imgemiz kamutay deyince meclise doğru gitmiyor, havada kalıyor. Yargıtay deyince Yargıtay’a gidiyor, Danıştay deyince Danıştay’a gidiyor, cübbeli bir kısım adamlar, katipler, daktilolar, duruşma odaları vesaireye gidiyor.

Bizim usumuz, dil olmadan çalışmaz, mümkün değil. Birisi onu saptamaya

yarıyor, dil olarak, birisi de onu üretmeye yarıyor. Ad verme eylemi olmadan bir çocuğu çağıramayız, o hep X olarak kalır. Ad verdiğimiz zaman onu çağırırız. Augustine, o gün söylemişim, aynı şunun gibi bir kitap, Kabalcı'dan çıktı, İtiraflar'da yazıyor. Büyüklerin diyor, bir şey diyorlardı, ben ona özenle bakıyordum. Her görüşlerinde aynı sözü söylüyorlardı, ben onların adının o olduğunu anlıyordum, böylece öğrendim diyor, İtiraflar'ın baş tarafında, çocukluğunu anlatırken. Bu anlatım Wittgenstein'in çok hoşuna gitmiş. Wittgenstein güzel bir filozof. 20. yüzyılın Nicolai Hartmann, Max Scheler, Martin Heidegger, Ernst Cassirer başta gelen filozoflarının bir tanesi de odur. Dehşetli bir filozoftur. İki dönemi vardır. Resim dönemi var. Orada diyor ki, dış nesneleri alırız, ona ad veririz aynen onu yansıtırız. Bu birinci dönemi. Çok atlayarak söylüyorum, ikinci döneminde diyor ki, Augustine'e saplandığı yerde, dili konuşma içinde, kullanım içinde değerlendiririz, bir nesnenin adı önemi değildir. O nesne ile ilgili bizim düşüncemizi kullanım içerisinde söyleriz, o zaman anlam kazanır, diyor, ikinci dönemdeki Wittgenstein'da. Bugün felsefede ağırlık kazanmış olan, öteki dilcileri etkileyen yön budur. Kullanım içinde dil. Orada der ki, dil ailelerinden ne anlıyorsunuz? Oyundan ne anlıyorsunuz? Oyundan çok şey anlarız, diyor. Futbol bir oyun, kumar bir oyun, briç bir oyun. Peki, ne var, bu oyun dediğimiz zaman? Biz onu nasıl kullanmışsak öyledir, diyor. Oyun diye bir şey yoktur, diyor. Bu onun görüşü, aktarıyorum sadece. Bana sorsanız, eğer o oyun değilse ne diye oyun adını verdin, diye sorardım. Bir şey var ki ona oyun dedin. At yarışına oyun demişsin, briçe de oyun demişsin, futbola da oyun demişsin, birdirbire de oyun demişsin. Bir ortak yönü var, bir tözü var ki oyun demişsin, diye diretirdim ben. Ama öyle demiyor o, kullanım içinde gider, diyor.

Felsefenin güzelliği şu; binlerce görüşü bileceksin, duyacaksın, tartışacaksın, düşüneceksin. Körün köşeyi bellediği gibi bir köşe kötüdür. Wittgenstein'in çok görüşlerine katılmıyorum ama söylediğim gibi, çok da büyük bir filozof. Benim beynime de büyük katkıları olmuştur, sizin de olacaktır. Çok güzel iki kitabı, öbürleri de çevrildi, yayındadır, onu sağlarsınız, alırsınız. Birisi Soruşturmalar^[66] diye geçen, söylediğim kitabın adıdır, ünlü bir kitaptır. Öteki de Tractatus^[67] denilen ilk kitabıdır. Bir gün ayağa kalkmış, geziyor odada. Çömezliğini Russell'ın yanında yaptı. Bir ara Russell'a dönmüş, demiş ki, ben dahi miyim, deli miyim? Russell çok zeki adamdı. Demiş, ikisi de olma ihtimaliniz çok fazla. Güzel bir cevap veriyor.

Bu kişi Avusturyalıydı köken olarak, gitti, İngiltere'de felsefe yaptı. Bilgi

vermek için söylüyorum Birinci Dünya Harbi'ne girdiğinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlılarla bağlaşıklık olarak, bu vatandaş da gider Yahudi kökenli olmasına karşın, orduya yazılır, aslanlar gibi gider vatanını savunur, tutsak düşer, İtalya'ya götürürler, Monte Cassino'da yatar. Geçen gün de söylemiştim, o ünlü Thomas Aquinas'ın manastırının olduğu tepede hapis yatar. Sonra da kurtulur, derken felsefeyi sürdürür. Bir kısım sıkıntılı ilişkileri vardı, biliniyordu, rahatsızdı. Ölümler de bütün tanıdıklarına iletilmek üzere, *söyleyin onlara, muhteşem bir yaşamım oldu*. Böyle bir parça, sabahleyin sunmuş olayım. Babası büyük bir makine tröstünün sahibiydi, zengindi. Beş kuruş almadı. Gitti köylerde öğretmenlik yaptı. Gerçekten de göz kamaştırıcı bir yaşamı olmuştur, kim ne derse desin. Özverili, askerliğini yapmış, öğretmenliğini yapmış, kimseye eyvallah etmemiş, felsefesini de yapmış, gümbür gümbür geçmiş gitmiş. Olay bu.

Demek ki biz, dil olmadan düşünemeyiz. İşin özeti bu. Locke'u da yok saymıyorum. Tabi ki sözler düşüncelerimizin simgeleridir, işaretleridir ama düşüncelerimiz başka bir şeyin işareti olduğu için o da işarettir. Ben, şimdi ağaç dediğim zaman, kafamdaki ağaç düşüncesini dile getiririm ama niye getirim? O ağaç düşüncesi evrendeki başka bir olguyu dile getirdiği için. Yoksa durup dururken değil. Söz, öncelikle bir nesnenin simgesidir, işaretidir ya da göstergesidir. Bol bol terim kullanıyorum ki bunların hepsi geçiyor felsefede. Ama ikincil olarak da düşüncenin göstergesidir, başkasına aktarmaya yarar.

Dilsel felsefe ve dil felsefesi diye iki tane felsefe dalı var bu alanda. Bize okullarda ne öğretirler? Ali, camı kırdı. Bu tümcenin öğelerini bul. Ali, özne; camı, belirtili nesne; kırdı da yüklem. Bu ne, taşkın yüklem evreni. Bize okullarda nesnenin içyapısı ile ilgili yargıları hiç kimse anlatmadı. Cümlelerin öğelerini bulunuz. Olay hep bunun üzerine kuruldu. Dilci arkadaşlar, zaten bunu bilebildiler, daha ötesini bilemezlerdi, kınamıyorum. Ama biz orada kalamayız. Nesnenin yapısı ile ilgili yargılarımız, çok çok ağırlık kazanır ve biz orada dururuz. Ötekinin üzerinde şöyle bir geçerken dururuz, taşkın yüklem. Erdem alanında tabi önem kazanıyor. Evet Müjdat kardeş, soru var mı?

M- Soru yok da bir şey eklemek istiyorum. Dil ve toplum arasında bir bağlantı düşünüyorum. İnsanlar, bir dönem, kurmaca yapıyorum, dilsiz olabilirler mi? Sonra cevap veriyorum, hayır olamazlar. İnsanların dilsiz olduğu bir anı hayal

edemiyorum. O zaman insanı hayal edemiyorum. İnsanın oluşumuyla dilin oluşumu, örtüşüyor. Bu birincisi. İnsan dili sonradan öğrenmiş değil. Dil insanı insan yapıyor, insan dili yapıyor. Birbirini yapan süreç. İkincisi, ilkel dediğimiz, yaban toplulukların dillerini incelediğimiz zaman, yirmi-otuz sözcükten oluşan bir dilleri var. Gayet de iyi anlaşmaya, bir nesnenin bazen on tane, kırk tane kipi var, bazen kırk nesne bir imle anlatılıyor. Çok basit bir dil ama inanılmaz derecede anlaşılıyor. Mesela ben hep antropologların nasıl o dilleri kolayca öğrendiklerine şaşırımdır. Yok ki diyor, kırk tane sözcük var. Onları öğrendin mi, dillerini öğrenmiş oluyorsun^[68].

Ç- Nesnelerle ilgili olan kısım tamam ama nesnesi olmayan, tözler, kavramlar, ilişki adları... Bunların beyinde izdüşüm yaratacak durumları da yok. Var da herkeste farklı bir karşılığı var. Üzüntü, aşk, demokrasi vesaire, bunlar nesnesi olmayan kavramlar.

Bir kere ben onun nesnesi olmadığını düşünmüyorum. Söylediklerinizin hepsinin bir biçimde nesnesi var.

Ç- Tabi var ama sonuçta belirgin bir nesne değil.

Somut değil. Eylemler somut nesneler değil ama nesne bal gibi. Bunu daha önce konuştuk. Bağıntılara gelince, bağıntılarını biz görüyoruz. Günlük yaşantımızda, ilişkilerimizde hep görüyoruz. İki nesne görüyoruz, bunlar çok benziyor birbirine, benzer diyoruz. Eşit diyoruz bazen, ölçüyoruz, tartıyoruz, ikisi de on kilo geliyor, biçimleri de benziyor. Uzunluğunu ölçüyoruz, ağırlığını ölçüyoruz, eşit diyoruz. Bu ilişkileri biz, bir biçimde saptayabiliyoruz. Dil de zaten bir günde oluşmamış. Onu da bilmek gerekir. Diyelim Türkçe. Ben üstünde çalışıyorum, eşsiz, çok güçlü bir dil. Gerçekten üstünde sıkıntı çekilecek hiçbir anlatım zorluğu vermiyor insana. Söylemek istediğini tak diye söyleyebiliyorsun.

Ç- Bir selamlama kelimesine rastlamadım mesela Türkçede. Böyle bir kelime yok bildiğim kadarıyla. Belki de toplumsal ilişkilerinde böyle bir yaklaşım yok.

M- Merhaba diyoruz.

Ç- Merhaba diyoruz, selam...

Günaydın diyoruz. Dil kurumu iki şekilde günaydın ve tünaydın diye çıkarttı

bunu.

Ç- Tahmin ediyorum yeni.

Yeni, bir. İkincisi de o yine Arapçanın baskısını yaşadı. Arapça biliyorsun, selam, bildiğimiz selam değil. Bizim selamdan anladığımız değil. Selam, s, l, m, teslim. Ben sana kendimi bırakıyorum, sana bağlanıyorum, ben senin kulun oluyorum anlamına geliyor. Müslüman, teslim olan demek. Selam veriyorum, ne diyorum sana, ben kendimi sana teslim ettim. Teslimlik burada bir olumlu, pozitif bir şey değil. Belki biraz sana güveniyorum anlamına gelebilir ama teslim olmak anlamına geliyor. Arapçadaki selam pek pozitif bir durum değil.

Ç- Merhaba var.

Merhaba var.

Ç- Türkçede böyle bir kelime yok. Geriye doğru baktığımızda o toplumsal ilişkileri de anlatıyor. Bu kelimeyi bulamayışımız, böyle bir kelimenin olmayışı. Günaydın belki var ama...

M- İyi günler var.

Ç- Tahmin ediyorum bunlar bir selamlama kelimesi değiller ve yeniler.

Yeniler doğru. Bir de şunu kendimize söylemek zorundayız, hani itiraf diyorsunuz ya, arkadaşım senin dilin dinsel nedenlerle Arapçanın etkisinde kalmış, yüzde doksan dokuzu Arapça olmuş. Öte yandan dinsel bir neden olmamasına karşın, sanatsal diyelim, kültürel diyelim, Farsçanın etkisinde kalmış. Böyle bir yapı, Sultan Mahmut, Gazneli hükümdarı ve büyük hükümdarlardan da sayılır. Öyle cihangirlerden sayılır, bu adam Firdevsi'nin Şehname'sini yaprak yaprak, sayfa sayfa çerçeveletmiş, sarayının duvarlarına asmış. Şehname bittiğinde, kendisine sunulmuş, çuvalla ödül vermiş.

Ç- Tersî söylenir, çok fazla itibar etmediği, Firdevsi'nin kırıldığı söylenir.

Firdevsi'nin umduğu kadar olmadığı söylenir. Firdevsi, develer yükü altın bekliyor çünkü^[69], şımartılmış hazret. Arkadaşım peki içeriği nedir bu, Şehname'nin? Türklere küfürdür. Baştan sona Türklere küfürdür. Senin cihan çapında devlet adamın buna ödül veriyor. Çerçeveleyip sarayına asıyor.

Ç- Gerçi güzel tarafları var, ayrı mesele.

Bu yani. Sonuçta ne olmuş, Arapların bugün dünya çapında bir ozanları, romancıları, tiyatro yazarları yok. Ama sen kul olmuşsun kardeşim. Şunu anlarım, Shakespeare’e hayran olmak olağandır, büyük bir şair, Dostoyevski’ye hayran olmak olağandır, ama Araplarınkinde ne vardı da hayran oldun kardeşim? Dilini teslim etmişsin, Arap ne dediyse onu demişsin. Osmanlıca diyorlar, arkadaşlar Osmanlıca diye bir dil yok.

Ç- Osmanlı Türkçesi.

Olay bu. Oradan aldın, oradan çaldın, böyle dil olur mu? Hukuk fakültesine kaydoldum, ilk gün gittim oturdum, böyle bakıyorum. Medeni hukuk profesörü geldi, aptal aptal bakıyorum. Bir ara kendimi El-Ezher’de hissettim. Dedim herhalde El-Ezher burası, hiç Türkçe yok. Sonra kendim araştırdım, Türkçe ile söylenemeyecek hiçbir hukuk terimi yok. Hukukun kendisi dahil, tüze. Tüzük diyorsun ya bal gibi. Bir biçimde diyorsun ama gerçekten demen gereken noktaya gelince hukuk deyip dayanıyorsun, anlamadan üstelik. Binlerce kişiye git sor, hukuk ne demek, kanun ne demek, çuvalalayacaktır. Ama kullanıyor.

Ç- Aslında biraz da onu sormak istiyorum. Kullanıyoruz ama kafamıza yerleştirdiğimiz, çok da o ilişkiyi tanımlamıyor.

O öyle gidiyor. Senin dilin ne olmuş, hani şu terimin karşılığı yok dedik. İki bin sene üstünü örtmüşsün ve utanmazca, onursuzca, aşağılık duruma düşecek kadar.

Ç- Gerçi olsaydı yine halk ozanlarının dillerinde, bir yerlerde rastlardık.

Elbette. Şimdi (Vilhelm) Thomsen Orhun abidelerini çözdü. Orhun abidelerindeki dil kadar güzel dili daha dünyada hiç kimse bulamamış, herkes söylüyor bunu. Senin pırıl pırıl, böyle gökyüzünden süzölmüş gibi bir dilin var. O güzellik hiçbir dilde yok. Ama sen bunu ne yapmışsın? Götürmüş atmışsın Arapların üstüne. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğü, “can” üzerine üç yaprak açıklama var. “Can” Farsçadır. Can üzerine o kadar terim yapmışsın ki yazık ya! Canı çıktı deriz, can boğazdan gelir deriz, canı sıkıldı deriz, canı cehenneme deriz, binlerce. Bu emeği kendi dilinde yapsaydın ya. Aristo’nun *Canlılar Üzerine*, Latincesi Anima. Kendi diline bakışı böyle olmuş. Şah İsmail, Yavuz Selim’e mektup yazıyor, pırıl pırıl Türkçe ile. Bizimki, Farsça. Biz dilimizi unutmuşuz. Hani Ziya Gökalp’in bir şiiri var. Diyor ki, Hintçe yazmışsınız, Çince yazmışsınız, Türkçe ile de birkaç hece yazmışsınız diyor^[70]. O nedenle de evreni tanımamız da öyle olmuş.

Ç- Ama o gramer değişmemiş.

Değiştirememişler.

Ç- Türkçenin sentaksına, söz dizimine dokunamamışlar çok fazla. Hatta o Arapça tamlamalar geriye dönmüş. Sentaks yerinde duruyor, çok da sağlam bir şekilde duruyor.

Büyükliğünden duruyor.

Ç- Aldığımız kelimeleri de bu şekilde yapıyoruz. “Can”ı yine eklemeli bir dil olarak kullanıyoruz. Canlılar, cansız... Onu da kendi sentaksımıza uyduruyoruz, kolay bir şekilde. Artık bizim olmuş o kelime.

Dirilik diyoruz, yaşamak diyoruz. Orta Asya’da sürmek demişler. Bu can yerine kullanabileceğimiz altı yedi tane de sözcüğümüz var. Bizim Anadolu’da derler, sayrılı birisi iyi olduğu zaman, dirildi kalktı derler. Sağlığa kavuştu anlamına gelir. Sağaltım evi değil mi, hastane diyorsun. Sağaltım evi desene. Türkçesi bu. Araplaşmışız, onu konuştukça cennete gittiğimizi sanmışız. Her Arapça terim bizi oralara doğru götürmüş gibi gelmiştir. O dogma sizi boğmuş.

Şimdi bugün bir de ana konulara geçmeden, bilinç ne demek arkadaşlar? Bilinçten ne anlıyoruz.

Ç- Bilme yeteneği.

Acaba? O zaman niye bilgi dememişiz de bilinç demişiz?

Ç- Bilme yeteneği, bilme değil de...

Yani bilinci siz bir yapı düzeni olarak görüyorsunuz.

Ç- Evet.

Siz nasıl görüyorsunuz, Müjdat kardeşim? Çünkü çok kullanılan bir sözcük. Hocam siz ne diyorsunuz?

E- Bir şeyin farkında olmak, hocam. Kendinin ya da başkasının farkında olmak.

Ayırında olmak.

E- Ayırında olmak, belki.

Şöyle diyelim, bilgi de bize bunu sağlıyor. Bir nesneye ağaç demişsek, başka bir nesneye taş demişsek ayırdına varıyoruz. Ama yine de bilinç diyoruz. Bilgi değil, bilinç diyoruz. Bilginin daha özelliklerine geçeceğiz, açık seçik olması gerekir. Bilgiyi daha tam bitirmedik, çünkü bilginin bir taşıyıcısı olacak, bilginin duyumlara kapalı olduğunu göreceğiz. Şu ontolojiyi bir geçelim, dönerek gideceğiz. Yalnız, bilgi ile bilinç arasında bir ayrım yapıyor gibi geliyor bana.

Ç- Bilinç bilgi gerektirmiyor.

Evet. Çünkü bu bir psikoloji, yok Freud'tur, Adler'dir bir sürü adam var. Bilinçaltı, bilinçdışı, falan terimleri var. Bilgi dışı, bilgi altı demiyoruz da neden hala o terimler kullanılıyor. Bilinçdışı olarak yapıldı, bilinçaltına sakladı gibi kullanımlar var. Günlük yaşamımızda sürekli kullandığı terim olduğu için üstünde duralım. Bilinçten ne anlıyoruz ya da ne anlamamız gerekiyor. Ayırdında olmaya katılacağım ama neyin ayırdında, nesnelerin olmamalı. Onu bilgi sağlıyor bize. Nesneyi aşmalıyız ama nereye gitmeliyiz? Nesnelerle ilgili bilgimiz, kesin bilgidir. Bilgi, bize açık seçik olarak evreni tanıtmaya yeter olmalıdır. Aksi halde, söylemiştik, bilgi olmazdı. Bilgi, doğru olandır.

M- Edimlerle alakalı hocam.

Herhalde. Biraz geliyoruz galiba. Neyin ayırdında olmak? Şu Aristo'ya biraz dönebiliriz. Bilmek, eylemek için gereklidir ama yeterli değildir, diyordu Aristo, değil mi? Acaba ne diyor o Aristo kardeşimiz? Tekrar açalım. Bir eylemin iyi mi kötü mü olduğunu bilmemiz, iyi eylemi gerçekleştirmek, yapmak için koşuldur. Çünkü bir eylemin iyi olduğunu bilmeden onu yapma gereğinde olduğumuzu düşünemeyiz. Ama diyor Aristo, adım atıyor. Bir eylemin iyi olduğunu bilmek, onu yapma güvencesine kavuşturmaz, kötüsünü de yapabiliriz. Buradan gidelim bilince.

Ç- Dediğim gibi bilinç, bilmeyi gerektirmiyor.

Gerektiriyor gibi geliyor bana. Aksi halde bilinç olmazdı. Bilinçlilikten söz ediyorsak, onu bileceğiz. Bilmediğimiz bir evrende bilinçli olduğumuzu söyleyemeyiz. Sokratik bilmeme bilinci var. Sokrat diyor ki, *ben bilmediğimin bilincindeyim, bilmediğimi biliyorum, bilmediklerim var benim*. Bilmeme bilinci var onda. Bildiklerim de var diyor ama bilmediklerim daha çok, ben onları bilmediğimi biliyorum. Atinalılara diyor ki, siz bilmediklerinizi

bilmiyorsunuz, bilmediklerinizi bildiğinizi sanıyorsunuz. Aramızdaki fark bu, gelin bunu tartışalım, diyor. Orada söylediği odur. Durum bu olunca, nasıl bir adım atmamız lazım? Ben Sokrat'ın, Platon'un büyük adımlar attığını düşünmüyorum. Yaşam alanında, benim çok serüvenli geçen yaşam alanımda, şunu görmüşümdür. Çok kötü koşullarda yaşadım, kötü koşullarda yargılandım, orada insanları tanıdım, gördüm ki bilmek yetmiyor. Eylemek için yetmiyor. Daha başka bir şey gerekiyor. Ona etikte döneceğiz, şiddetle gerekli. Buna ne diyebiliriz. Bilgi eğer nesnesiyle uyuşmuyorsa, zaten bilgi değildir. Bilgi doğru olmak zorundadır, yanlış bilgi olmaz arkadaşlar. Onu dilciler kullanıyor, atıyorlar. Yanlış bilgi, doğru bilgi olur mu? Bilgi, bilgidir ve bilgi, doğru olandır. Yineleyelim bunu ama bu bizim için yeterli olsaydı, bilgili adam derdik. Milyonlarca bilgili adamın bilinçli olmadığını biliyoruz.

M- Şöyle bir şey olabilir mi? Bilgi var, bu bilgiyi eylem alanında kullanma var. Edimselleşme dediğimiz ve tamamen kişiye ait bir özellik. Bunun gerçekleşmiş haline, edimselleştirilmiş haline bilinçlilik hali diyebilir miyiz?

Diyebiliriz evet. Bilgi-eylem ilişkisinde bir eylemde bulunuyoruz. Biz eğer eylemimizi doğrudan bir bilgiye dayandırırıyorsa, bu dayandırdığımız biliyorsa, eylemimizi de bu bilgi doğrultusunda yaptığımıza inanıyorsa ya da biliyorsa **bilinçli**yiz demektir. Aksi halde uyurgezeriz demektir. Söyleyelim açıkça, bir din profesörü, adam çıkıyor saatlerce konuşuyor. Tek cümlesi doğru değil, olamaz, maval anlatıyor. Bu adam insanlara yön veriyor, eylem yapıyor, kitaplar yazıyor, konferanslar veriyor. Peki, bu adama bilinçli diyecek miyiz biz? Bilgisi bilgi değil, eylemi eylem değil, bilinçli diyemeyiz biz buna. Biz bu adama uyurgezer diyeceğiz. Bir kere bildiği bilginin bilimsel bilgi, evren bilgisi olması şart. Eyleminin ona uyması şart, bilinçli adam biz buna deriz. Yoksa efendim ben diyor, gülüyorum, falan kitapta okudum. Türk Tarih Kurumu basmış, kimdir bu Nizamülmülk? Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en büyük sadrazamı, Acem kökenli adam. Melik Şah'a senin kılıcın varsa, benim de kalemim var demiş bir herif. Ben kalemi çekersem senin kılıcın tez yıkılır demiştir. Küstahça böyle diyebilen bir adam. Bu adamı biliyorsunuz, Melikşah'ın karısı Terken Hatun katletti. Sıkı bir Türk kıızıydı o, Karahanlı kıızıydı. Bunun saygısız tutumuna, küstahlıklarını götürmedi, yok etti. Nizamülmülk'ün yazdığı bir kitap var, Siyasetname^[71]. Çok ünlü bir öğüt kitabıdır. Bu konuya yeri geldikçe dokunacağım, tarihte öğütçüler vardır. Bunlar padişahlara, büyük insanlara öğütler, şöyle yap böyle yap, vermişlerdir. Sayısız kitaplar var. Bunlardan bir tanesi de Kelile ve Dimne^[72].

Padişaha öğüttür o, Hindistan padişahına akıl verir. Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib'inki. Tamamen bir bilgelik kitabı olduğu iddiasındadır. Baştan başa da mavaldır, onu da söyleyeyim. Biz başka bir şey olmadığı için ona sarılmışız. Bakın diyor ki Nizamülmülk, bunun çevirmeni Mehmet Altay Köymen^[73], profesör, bu kitabı Atatürk'e sunmuş, ithaf etmiş yani, başlık öyle diyor. Atatürk'e ithaf edilen, Türk Tarih Kurumu'na basılan kitabın bir bölümünde şöyle deniyor: Halife Ömer'in ölümü sırasında oğlu Abdullah, babasına diyor ki kaç gün sonra bana gözükeceksin? O da diyor ki, üç gün içinde gözükürüm, yani rüyana gelirim. Aradan geçiyor on iki yıl, baba ancak o zaman gözüküyor. E baba diyor, böyle demiştin. Bilgelikten bahsedeceğim de onun için söylüyorum. Gelememiş, halife. Neden gelememiş? Halife iken, Bağdat'taki Dicle nehri üzerinde bir köprü varmış, orda da bir delik varmış, koyun sürüsü geçerken koyunun biri basmış, ayağı yaralanmış. O yaralanmadan dolayı on iki yıldır yargılanıyormuş ve gelememiş^[74]. Şimdi bu bir bilgi arkadaşlar. Bu bize çok büyük bir siyaset kitabı diye yutturulan bir kitabın bir bölümü. Bunu yazan adamın her yazdığı ne olabilir, bilinci ne olabilir? Maval, gazel.

Bakınız, bilinç dediğimiz şey bu. Toplumsal alanda bilinç, bir şeyi tam biliyorsak ve bu bilince göre eylemde bulunuyorsak, bilinçliyiz demektir. Deriz ki, bu bilinçsiz bilinçsiz hareket ediyor, gidiyor kendi sınıfını tekmeleyerek oy kullanıyor. Bilinçsiz deriz. Bilinçli kişi nedir, kendi sınıfının çıkarlarını öngörerek oy veren kişiye denir ya da siyasal eylemi gösteren kişiye denir. Bilinç bu. Yaptığı işin olgulara uygun olduğunu bilen adama biz bilinçli diyoruz. Kabul edebiliyor muyuz? Bir işçi gider, bir patron partisine oy verirse bilinçsizlik yapmıştır.

Topluma bakıyorsunuz, ben biliyorum diyor, söylemek de pek gerekmiyor ama insanların yüzde doksan dokuzu bu. Hele bir tartışın da görün. Toz kondurmuyorlar.

Şimdi evrenin yapısına, ontolojiye dönelim. *Onto* varlıktır, Grekçe. Sözü edilen bilgi, yani ontoloji, loji (*logia*) bilgi demektir. Ontoloji, burada evrenin bilgisi demektir. Çünkü onto, varlık dediğimiz kipten ibarettir. Bizim elimizde, 20. yüzyılda, yeni ontoloji ve temel ontoloji diye iki büyük örnek var. Birisi Nicolai Hartmann'ın yeni ontolojisi, birisi de Martin Heidegger'in temel ontolojisi. Bu ontolojilerin ikisi de benim için anlaşılmasa da, Grek ontolojisine dayanıyor. Yani katmanlı ontolojiye dayanıyor. Bu evrenimizi katman katman görüyorlar. Yani çok kabaca söylemiş olalım, en altta diyorlar,

temelde bir inorganik tabaka var, bunun üstünde canlılar, diriler tabakası var, onun üstünde duyarlılar tabakası var, bunun üstünde düşünenler tabakası, tin tabakası var. Biz, insan olarak diyelim, bir sürü tabakaların en üstünde oturuyoruz. Acaba evrenimiz böyle midir? Acaba evrenimiz bu arkadaşların düşündüğü gibi midir?

Örnek olsun diye söyleyeyim arkadaşlar, Aristo bir tanım teorisi geliştirmiştir. Tanım, Aristo'ca şudur: *Cinse ayrımı ekleriz*. Bu ne demektir? Cins, bir soyun bir türün adıdır, mesela hayvan, buna ayrımı ekleriz. Nedir ayrım insana geçerken, akla, usa sahip olmak. O zaman cinse ayrımı eklediğimizde yaptığımız şey bir tanımdır. Düzenleyelim şöyle bir: Usu olan hayvana insan denir. Böyle bir tanım. Bu Aristoteles'in ünlü tanım teorisidir, cinse ayrımı ekliyorsun, Ayrım insandan hayvandan ayıran temel özelliktir. Aristo us diyor ona, usu olan hayvana insan denir diyor. Benim için çok büyük bir yanlış, o ayrı bir konu ama Grekler de öyle görüyordu. Ondan sonraki batılı ontologlar da böyle görmüşlerdir. Bu anlamda, girdiğiniz alanın ne denli duyarlı olduğunu belirtmek adına söylemiş olayım. Nicolai Hartmann da öteki etikçilerden birisi Max Scheler de diyor ki, tin en zayıf tabakadır. En üstte yer alan tabaka, öteki tabakaların üstünde oturur, o tabakalar olmasaydı o olmazdı gibi bir mantıkla çok zayıf bir tabakadır diyor. Hele hele Nicolai Hartmann, çok daha etkili bir filozof, bastıra bastıra tinsel tabaka çok zayıf, diyor. Biz göreceğiz ki onların tinsel dediği tabaka, yani bizim düşünme ve eyleme, istenç tabakamız, insanı insan yapan özelliklerimiz, en güçlüdür. Çok vahim bir şeydir bu. O nedenle biz, baştan belirtelim, batıdaki büyük ontolojilerle temelden ayrılıyoruz. Bunu da kanıtlayacağız tabi, lafla olmaz. Evrenimiz katmanlı bir evren değil. Evrenimiz karmaşık bir evrendir, nesneler yan yanadır, birbirine hiyerarşik olarak uzak yakın bir ilişkiye sahip değildir. Bunu söylememiz lazım, bunu söylemezsek yaptığımız ontoloji havada kalır.

İnsanda pek çok özellikler içeriliyor, göreceğiz bunu, karmaşık bir yapı. Birleşiklik var, dirilik var, duyarlılık var, düşünme var, istenç var vesaire. Ama bu taşın üstünde oturduğumu kanıtlamaz benim. Toprağın üstünde oturduğumu, suyun, havanın üstünde oturduğumu da kanıtlamaz. Çünkü toprak da benim gibi bir yapı düzeni. Neden onun üstüne oturacağım? Toprağın da bedeni var, benim de var. Batılılar bunu anlamamışlar. Toprağın bedenini tutup benim altına koymuşlar, bu anlaşılmasa bir şeydir. Ben bir yapı düzeniyim, toprak da bir yapı düzeni. Ben daha karmaşığım tamam ama onun üstünde oturmuyorum.

Problemin büyüklüğünü anlatmak adına söylüyorum bunları. Batı ontolojisinde çok derin yaralar var. Ben bugün de batının bu işi çözdüğünü, altından kalkabildiğini düşünemiyorum. Bu belki Nietzsche'den beklenirdi, ontoloji yapmadı. Başka yerlere daldı, etiğe daldı, dinsel bir felsefeye daldı, ona saldırdı iyi etti ama ontoloji yapmadı. Kim yapabilirdi, Kant yapabilirdi. Yaptığı şey bir bilgi kuramıdır.

Şimdi kısaca bir Thales'e giriş yapayım, bugün tamamlansın. Ontolojimize yarın gireriz. Çünkü Thales'e giriş de zaten, ontolojiye giriştir. Thales'i büyük yapan, herhangi bir buluşu değildir. Hangi felsefe tarihini açarsanız açın, felsefe, Miletli Thales'le başlar. Thales'in geometrik bir bağıntısı vardır, zayıf bir bağıntı. Eşkenar üçgenin kenarları eşitmiş, bu bize fazla bir şey söylemiyor bugün, o gün de söylememiş olmalıdır. Bir güneş tutulmasını günü gününe saptadığı söylenir, doğrudur ya da yanlış, doğruysa bir başarıdır. Onun ötesinde, ben size söylemiş olayım, su ile başlamış felsefe, Thales'in elinde. Tüm evreni oluşturan temel yapı, sudur. Böyle diyen bir filozofun birçok felsefe tarihinin ilk sayfasını dolduran filozofun, bugün ilkokullarda öğrettiğimiz, suyun molekül olarak H_2O formülünü bilmediğini hatırlatmak isterim. Yani Thales su denen molekülün, iki hidrojen bir oksijen atomundan oluştuğunu bilmiyordu. Niye büyüktü? Şunun için; büyüden, mitten, mitsel düşünceden sıyrılıp, *logic*, akılsal düşünceye, ussal düşünceye geçiş olduğu için. Bu bir. İki; neden su diye sorduğumuzda, Thales'in etkilendiği alanlara bakıyoruz. Öbür derslerimizde kısaca söylemiştik, Mısır'ı biliyordu. Mısır'daki geometriyi işlemişti, Mısır'da bir Nil kültürü vardı. Nil taşıyor, her tarafı birbirine katıyor, tarlaları sınırsızlaştırıyordu. Onun için geometriyi bulmak zorunda kalmıştı Mısırlılar. Orada suyun evreni yönettiği konusunda bir ön fikir edinmişti. Thales, Babil'i de biliyordu.

Felsefe tarihlerinde Babil diye geçiyor ama daha sonraki bulgular Mezopotamya kültürünü yaratanların, Sümerliler olduğunu ortaya koydu, Türklerin atası olan Sümerliler. Bugün Türkçemizde 70-80 tane Sümerli kökenli terim var. Mesela Tanrı, Orta Asya'da Tengri, Sümerlilerde Dengiri diye geçiyor^[75]. Ufak bir değişimle dönüşerek gelen bunun gibi 70-80 terim var. Yazıyı ilk bulanlar Fenikeliler, Mısırlılar falan değil, doğrudan doğruya Sümerliler, çiviyazısı, bugün okundu. Dünyanın bütün üniversitelerinde çözüldü, bunu Sümerliler bulmuştur. Uygarlığı yaratanlar Sümerlilerdir. Asurlular, Katlar, Babiller çalarak, çakma uygarlık yarattılar, açıklıkla söyleyebiliriz. Bunu, ünlü Yahudi Sümerli uzmanı Samuel Noah Kramer

söylüyor. Tarih Sümer’de Başlar¹⁷⁶⁾ diye çok ünlü bir kitabı var, Türk Tarih Kurumu’ndan¹⁷⁷⁾ çıktı.

Muazzez İlmiye Çığ’la bir karşılaşmamızda sordum. Dedim ki; hocam, Sümerler mi Sümerliler mi? Sümer bir coğrafyanın mı adıydı, bir etnik yapının mı adıydı, bunu öğrenmek istiyorum. O da dedi ki, kesin olarak bir coğrafyanın adıydı, Sümerler diyemeyiz, Sümerliler diyeceğiz. Mısırlılar der gibi, değil mi hocam? Evet, dedi. Onun için, Sümerler diye geçer tarih kitaplarında, yanlış okumadır o.

Sümerlilerin uygarlığı nerede doğmuş, iki nehrin arasında, Mezopotamya diyoruz ya, Dicle ve Fırat nehirleri. Orada da bir su kültürü var. Thales’in etkilendiği kökenleri anlatmak adına söylüyorum. Gökbilimini öğrendiği yerin bir su kültüründen türediğini söylüyorum. Orada da Fırat ve Dicle basıyor ovaları, Nil basıyor, o şeyden kil yapıyorlar.

Şunun gibi bir tablet. Philadelphia üniversitesi gelmiş kazı yapmış, bunun bir parçası orada, bir parçası İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde. Bizim bir Osmanlı uyanık, Almanlara kazı iznini verirken, bulduğunuzun yarısı bizim demiş, akıllı bir yere ermesine de. Almanların kazılarından çıkanların yarısı Almanya’da, yarısı bizim Arkeoloji Müzesi’nde. Bu tablet oradan çıkıyor, şu ucu. Şu ucu Almanya’dan çıkıyor, bu ucu Fransa’dan çıkıyor, bu ucu Rusya’dan çıkıyor. Şu tableti Noah Kramer, beş tane müzeyi tarayarak, didinerek bulabiliyor. Şu kadar bir tableten yirmi sayfalık bir yazı çıkartıyor. Nasıl oluyor, ben anlamıyorum. Çivi yazısı. Bu uygarlığa nasıl küçük diyeceğiz? Batı, tamam amenna da Sümerliler de yazıyı bulmuş, ilk yazıyı bulanlar.

Mısır ve Nil kültürüne eklediğimiz zaman bunu, Thales’in neden su diye bağırdığını ufak ufak anlamaya başlarız. Bu iki öge. Üçüncü öge şu arkadaşlar: Thales’in kendisi tarımcıydı, çiftçiydi, ekin üreticisiydi. Kaçınılmaz olarak, Ege gibi sıcak bir iklimde, yağmurun önemi çok büyüktü. Akşama kadar göğe bakıyorlardı, yağsa diye. O nedenle, onun yaşamında su, hayatı oluşturan bir ögeydi. Onun için su diye directmeye başladı. Dördüncüsü ise, Thales bir deniz çocuğuydu. Grek kültüründe deniz, çok önemlidir. Ada şehirleri, ada kentleri...

Çok devingen bir toplumdur ve su üstüneydi. Adalardaydı. Dördüncü ögeyi de eklediğimiz zaman, Thales’in neden suda directtiğini yavaş yavaş anlamaya başlarız. Buna başka bir şey ekleyebilir miyiz, belki ekleriz. Ama gerek yok

arkadaşlar. Bizim bildiğimiz şudur: Thales diyordu ki tüm evreni oluşturan temel ge sudur. Öteki geler suyun türevleridir, değişkileridir. Su su olmaktan çıkar, hava olur, ateş olur, toprak olur. İlerledikçe göreceğiz, Thales'te asla boyut yok, dzeylerdeyiz. Su değişir, başka şey olur. Su olarak kalmaz.

XII. Gün

İnsanoğlu evreni tanımak adına ne yapmış? Düşünme, bilme ve iletme ekonomisi adına bir bölünmeler, kümeleşmeler yapmış, sınıflandırmalar diyorlar ya Arapça terimle. Bizim Türkçemizde o, öbektir, kümedir ya da bölümdür. Onun karşılayan çok terimimiz var. Bu bölmelerle daha kolay düşünmüşüz, kolay ad vermişiz, kolay nitelemişiz, kolay anlatmışız. Kaba bir iki örnek verirse; kivi diye bir nesne çıktı, şöyle üç on yıl önce. Söz gelimi ben meyvelerin en çok olduğu bir ildenim, Malatya'danım, kiviye yeni duymuştum. Bu anlamda Malatya'da kivi diye bir nesne yetişmiyordu. Dedik, nedir bu kivi? Dediler, kivi bir meyve. Anlaşıldı, bize uzun uzun kiviye anlatmaya gerek kalmıyor. Onun öbeğini söylediğimizde biz onu az-çok tanımaya başlıyoruz. Demek ki bu uzun ömürlü bir bitkiden yetişir, ağaçtan. Demek ki diyoruz, bu yenir, bunun bir tadı var, hoş bir şey. Kısaca biz meyve ile ilgili yüklemelerimizi kiviye taşımaya başlarız. Sınıfladığımız, bölmelere ayırdığımız, kafamızda onu daha iyi tanımaya başlarız. Onun çok ayrıntıya giren, özel özelliklerini de zamanla öğreniriz. Mesela kivi'nin C vitamini bakımından turuncgillerden dört beş kat fazla güçlü olduğunu daha sonra öğreniyoruz. Öyle diyorlar. Doğrudur yanlıştır onu bilmiyorum, bu işin uzmanı hekimler çok güçlü bir C vitamini deposu diyorlar. Demek ki bu ayrıntıyı da zaman içinde öğreniyoruz. Nesneleri bölmelere ayırıyoruz, öteki bölmelerle ilişkilendiriyoruz, o ilişkiler yoluyla evreni daha bir kavranır duruma getiriyoruz, basitleştiriyoruz.

Bu Grek felsefecileri ve batı felsefecileri, hep üstünde durduk, kişisel olarak ben anlayamıyorum, konuyu bitirdiğimizde sizi de canı gönülden dinlemek isterim ama ben batılıların bu sınıflandırma işine aklım ermiyor. Ekonomi sağlasa da, daha kolay tanımamızı sağlasa da ben anlayamıyorum. Örnekler vereceğim. Ondan sonra evrenin ilkelerini önümüze katıp götüreceğiz.

Müzisyensiniz, bir çalgı aleti almak için, bu işi yapan satıcı dükkana gittiniz. Dediniz ki, bana bir araç veriniz, alet. Satıcı size bir şey anlamadım der gibi bakacaktır. Eğer geveze biriyse diyecektir ki kardeşim uçak da bir araç, gemi de bir araç, kazma da kürek de bir araç. Araç mı istiyorsun, evrenimiz araçla dolu, diyecektir. Canım, diyeceksiniz siz, ben buraya geldiğime göre çalgı aracı istiyorum. Araçtan çalgı aracına... Bu arkadaş yine fazla bir şey

diyemeyecek size. Çalgı aracı çok, davul, kontrbas, viyolonsel bile var. Siz diyorsunuz ki ben çalgı aracı istedim ama bu telli olacak, telli çalgı aracı, ya da yaylı, ya da üflemeli, diyeceksiniz. Yine size bir şey sunamayacaktır satıcı. Çünkü her birinden de bir sürü var. Solukla çalınan klarnet var, ney var, kaval var, bir sürü var. Bir sürü telli, bir sürü yaylı var. Peki, diyeceksiniz ki arkadaşım ben bir saz istiyorum. Adam belki artık size bir sazı verebilecektir. Onun da bir sürü varyantları var ama sazı verebilecektir. Peki, örneğimize uygun olarak çalgı aracı diye bir araç var mı? Yok, bulamıyoruz. Tellisi, üflemelisi, bulamıyoruz. En aşağıya, bireye, daha doğrusu tikele indiğimizde, al kardeşim sen saz istiyorsun diyebiliyor arkadaş.

Böyle bir örnek verdim. O zaman nereden çıktı bu araç, çalgı aracı, ötekiler? Evrene bakın, her alanda bu boşluğu göreceğiz. Ben bir ağaç gördüm. Ağaç diye bir ağaç yok arkadaşlar, ağaç diye bir nesne yok. Ağaç bir sınıfın adı, bir soyun, öbeğin adı. Sen ağaçlardan bir ağaç görmüşsün ama o dinleyene fazla bir şey anlatmıyor. Çınar mı, çam mı, meşe mi, kayısı mı, hiçbir şey anlatmıyor. Ağaç diye bir kendilik yoktur. Ben hayvan gördüm, size neyi anlatır arkadaşlar? Salt böcek soyunda binlerce böcek var^[78]. Bir hayvan gördüm dediğinizde, her bir türün de böyle sayısı var, milyonlarca var, hangisini diyorsun sen? Demek ki biz, konuşurken yayvan konuşuyoruz, ekonomi sağlayalım derken dağılıyoruz.

Aristo mantığının *Isagoge* diye çözümlemesi var. Kim yapmış bunu? Plotinus. Meşhur südürücü, fışkırmacı, taşmacı filozof. Kökeni Mısırlıdır. Sonra gitmiş Roma'da felsefe yapmış. Her iki tarafa, halka açık şekilde felsefesi sunduğu için bir hayli öğrencisi olan bir insan. Böyle konular geçince bunları da söylüyorum ki kafanızda bir nokta olsun, zamanla değerlendirirsiniz. Karşınıza çıktığında, ben bunu biliyordum, şöyle şöyle bir zamanda seminerimizde konu olmuştu, diyebileceğiniz diye. Plotinus, çok ilginç bir adam. Dokuzluklar, Enneadlar diye ünlü bir kitabın yazarı^[79]. Felsefesinde üstünde sık durulur. Ahmet Arslan'dan örnek verecek olursak, neredeyse bir cildi, Plotinus'a ayırmış. Bu göz kamaştırıcı bir şey.

Plotinus, Mısır'da yetişmiş, öğretmeni çok ilginç bir şekilde, bir hamaldır, Ammonios Sakkas. Sakkas, Arapça hamal demektir. Bu, çok ünlü filozofların öğretmenliğini yapmış, birisi Plotinus. Plotinus gelmiş Roma'ya, imparatorlara, romanın ileri gelenlerine felsefe dersi vermeye başlamış. İmparatorlar gelip dersine katılmışlar. Bunun Porphyrios diye Suriye kökenli bir

öğrencisi var. Porpyrios, *Isagoge*⁽⁸⁰⁾, yani giriş, başlangıç anlamına gelen bir kitap yazmış. Bütün kitapçılarda bulursunuz. Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır. Benimkilere baktım sabahleyin, hiçbirisi burada değil, İstanbul'da. Keşke olsa getirseydim. Orada, *Isagoge*'de Aristo mantığından çok felsefesi yani ontolojisi mevcuttur. Mantıkla ontoloji hep örtüşür. Mantıksız ontoloji, ontolojisiz mantık olmaz.

Bunu örnekleyelim. A, A'dır. Bu, mantıksal bir ilkedir. Mantıktaki düşünme yasalarındaki ilkelerden birisidir. A, A olmayan değildir, çelişmezlik yasası. Peki bunun ontoloji ile ne ilgisi var? Evrendeki bir nesne, başka bir nesne olamaz, mantıkta olamadığı gibi. Queen Elizabeth Zırhlısı, Queen Elizabeth Zırhlısı'dır, bitti. Atatürk, Atatürk'tür. Her olan bir tane olur ve kendiyle bilinir. Ontolojik bir ilkedir yani. Bunu en güzel anlatan, dikkatinizi çekmiş olmalı, Takiyettin Mengüşoğlu'dur. Bir de Heimsoeth diye bildiğimiz, bu disiplinlerle ilgili kitabında vardır⁽⁸¹⁾. Remzi basıyordu onu, şu anlarda basmıyor. Küçük tip kitaplardı, niye o yayınları üzüntü verecek bir şekilde durdurdu.

O *Isagoge*'de şu anlatılıyor: Evrendeki nesnelerin bir temel şeması sunuluyor bize, olanların şeması. Cinsler, türler, ayrımlar, özellikler, ilinekler var⁽⁸²⁾, beş ses. Kendisi beş ses diye onu nitelendiriyor ve kitabın girişinde de diyor ki, bunların gerçekten var mı yok mu olduğunu pek fazla tartışmayacağım. Aristo'yu izleyerek diyor, bunları anlatmaya çalışacağım. En yüksek cins ve en alt tür diye iki terim geliştirmiş kitabında. En üst cins, özdekli, maddeli tözler diye başlamış, çatıda. Zaten Porpyrios Ağacı'dır adı⁽⁸³⁾. Ağaç gibi dallanır iner aşağıya. Kökü yukarıda olan, dalları aşağıda olan bir ağaç. Bunu böyle de çevirip kökünü aşağıya bal gibi getirebilirdi ama öyle yapmış. Ayırmış, özdekli tözler ve ondan türetmiş, diri tözler, diri tözlerden duyarlı tözlere geçmiş, duyarlıdan düşünenlere geçmiş, insana geçmiş inmiş aşağıya. Bu zincirleme, kurulan bu yapay hiyerarşi, bizi nereye götürüyor? Aristo'nun düşünme evrenine.

Aristo'ya göre, cinsi bildiniz mi, ayrımı da bildiniz mi bütün nesneleri tanırırsınız. Daha önce de ufaktan dokunmuştuk; insan, akli olan hayvandır. Hayvan cins, akli olmak ayrım, hayvanın akli yok, bir ayrımla ondan kopuyoruz, geliyoruz insana. Bu Aristo'nun meşhur tanım teorisidir. Peki, ben diyorum ki Aristo üstada, sen buradan gidince neden başka tanımlara girmiyorsun? Söz gelimi, bu düşünme yöntemi şuna da götürür; insan, akıllı,

duyarlı ağaçtır. Niye demiyorsun onu? Ya da hayvan, duyarlı ağaçtır, niye demiyorsun? Birisi cins, ayırım ne? Duyarlı olmak, hayvanın temel özelliği. Uslu olmak, usa sahip olmak, insanın temel özelliklerinden biri olduğu gibi duyumlu olmak. Duyu organlarına iye olmak, sahip olmak da hayvanın ayırıcı özelliğidir, bitkiden. Niye onu demiyorsun. Tanım teorisini, o yolu izlediğimiz zaman bu çıkıyor karşımıza. Hayvan duyuları olan bitkidir. Onu demiyor, sırtıyor da ondan. Aristo'nun kafası orada basıyor, sırtıyor çünkü. Bunu bir adım daha indirelim. Peki, bitki ne? Diri olan taştır, niye demiyorsun Aristo? Ya da diri olan inorganik maddedir. Diymiyorsun, sırtıyor.

Demek arkadaşlar, araç ve Porpyrios'un, Aristo'ya dayanan cins, tür, ayırım yoluyla gittiği tanım teorisi bu. Porpyrios, ayırım diye bir şeyin olduğunu düşünüyor. Ayırım, bizim yaptığımız bir şey, bunu açıkça görmek lazım. Bir özellik nedeniyle bizim düşünme edimimizde ortaya çıkan bir nitelemeden ibarettir. Akıl, insanda var, hayvanda yok. Aristo adına konuştuğumuzda, biz insana akıllı hayvan derken, bir ayırımdan yararlanıyoruz. Ayırım bir özellik nedeniyle olan bir durumu saptamadır. Cins ve tür gibi bir yapı düzeni değildir. Onu bile karıştırmışlar. Keşke karıştırmasalardı. Böylece bir tanım teorisi koymuşlar önümüze. Buna bakalım arkadaşlar. Dedik ki tözsel birlik olarak, Porpyrios'un en üste koyduğu maddesel töz, maddesel töz diye bir kendilik yok arkadaşlar. Diri töz diye bir kendilik yoktur. Ben hiçbir şey yoktur demiyorum, hiçbir nesne yoktur demiyorum. Bir sınıf yoktur, onların anladığı anlamda. Çünkü bizim felsefemizde, göreceğiz, diri dediğimiz zaman, diri olanlar var ama bu Aristo'nun, Porpyrios'un anladığı anlamda değil. O kütle ağaçtan ibaret değil, hayvan da diri, biz de diriyiz. Locke bizi götürüyor, ağacı götürüyor, bitkilerle aynı öbeğe oturtuyor. Hayır arkadaşım, oturtamazsın. Şunu açık olarak görüyoruz; diri olmak, duyarlı olmak, usa iye olmak tözsel bir birlik değildir, bunlar özelliklerdir. Özellikleri tözsel birliğe çevirip kümeler oluşturamazsınız. Oluşturursanız çuvallarsınız. Bunu, evrenin ilkelerine daha geniş girdiğimizde siz de göreceksiniz. Ondan sonra öyle düşünmeye başlayacaksınız. Bu bir.

İki: Yapı düzenlerine bir ayırım ekleyerek onu tanımlamak cinayettir. İnsan akıllı hayvandır. Bunu varsayımsal olarak düşünelim. Sokrates, Atina'daki bir kertenkeleyi ameliyat etti, akıl koydu kafasına Sokrates oldu çıktı. Başladı ders vermeye. Var mı böyle bir şey. Hayvanın yapı düzeni, sadece akı olmaması, akıldan yoksun olması nedeniyle değil, binlerce nedenle... Onun da ayrı bir yapı düzeni var. Daha kaba bir örnek vereyim. Kağı bir arabadır. Ona bir

uçak motoru takalım, uçacak mı? Aristo, uçacak diyor. Çünkü uçağa, motoru olan araçtır, diyor. Onu yle tanımlıyor. Demek ki kağnıya motor koymakla onu Mercedes otomobil ya da uçak yapamadığımız gibi, hayvana bir akıl ekleyerek onu insan yapamayız. Çünkü onun yapı dzenı apayrıdır. O sırf akıldan yoksun olduğu için hayvan değildir. Onu, ona taşıyamayız.

En altta diyor Nicolai Hartmann katmanlar teorisinde, inorganik tabaka var, üstünde diriler var, üstünde duyarlılar var, üstünde düşünenler var, tin tabakası. Tin tabakası çok zayıftır diyor. Ben böyle bir evren göremiyorum. Biz taşın üstünde oturmuyoruz. Bizim yapı düzenimiz apayrı. Bizi oluşturan ögeler, inorganik doğadaki taşı, herhangi bir nesneyi, herhangi bir minerali oluşturan ögelerden çok farklı, ağacı oluşturan ögelerden çok farklı. Onu oraya, onu oraya aktaramayız. Bir kısım özellikleri alıp monte ederek yapamayız bunu.

Bizim felsefemizde güzel güzel göreceğiz, ayağımız yere basacak. Bitki de diridir, hayvan da diri, insan da diri ama bu diriliklerin her birinin yasaları var. Evrenin yasalarında göreceğiz, her olanı başıat ilke yönetir. Kısaca söyleyeyim, henüz daha oralara gelmedik ama mesela bitkiyi dirilik yönetir. Nasıl diyeceksiniz, taştan farkı var bitkinin. Taşı istediğiniz kadar ekin, gbreleyin bitmez, yeşermez ama bitki yeşerir. Demek ki onu dirilik yönetiyor. Hele ağaç, hele ınar, beş bin sene yaşıar, diri olduğu için. Tabi diri olduğu için de ölür. Taş lmez, taş parçalanır. Ne kadar farklı şeyler! Bu nesneleri birbirinin üstüne bindirmek, birbirine taşımak, bu bir batı yıkımıdır. Bu ilkelerimizi tek tek gördüğümüzde bunu net bir şekilde siz de göreceksiniz, kafamıza yatacak, tamam diyeceğiz, bu böyle. Türlere, cinslere, bunlar olmaz, evrenin öyle yapıları yok.

Geriye şu kalıyor; hiç mi yok? Her yapı kendi içinde bekleşmeye tabidir, tamam. Mesela duyarlılar, hayvanlar, kendi içinde, başka bir şeye taşımadan, i blmlenmeleri vardır. Omurgalıları, sürüngenler, uanlar, şunlar bunlar. Siz bunu sırf akıldan yoksun diye hayvan dediniz mi, insanla onun arasındaki ayrımı hayvana indirgediniz mi, akla indirgediniz mi yanılırsınız. Bu insandan düşük anlamına gelmez, hayvansal mekanizma çok güçlü. Milyonlarca sene yaşıamış. Görüyoruz hayvanları. Evrenin çeşitli oldubittilerine meydan okuyor. Soğuğa, sıcağa kafa tutuyor, yaşıyor, tryor, kendini koruyor, bir sürü özellikleri var, tamam. Bir tek akıldan eksik olduğu için “insan değil” diyemez. Sonuçta felsefede insan biçimcilik dediğimiz saçmalığa gidiyor. İnsandaki zellikleri insana taşıyacaksın, o da şöyle ya da böyle insanlaşacak, yok böyle

bir şey. Bu birini küçültme, öbürünü de büyültme değildir arkadaşlar. Önemli olan, onları görürken tek tek incelemek ve o yanlışlığa bakmak.

Geçen gün Müjdat kardeşimiz, bu bize yıllarca anlattıkları Descartes, bu mu, dedi. Frege diye bir Alman filozofu var, çok güçlü bir filozof. Bu adamcağz bir ömür bir kitap yazdı, kümeler üzerine, anlatıyorum ya. Tabi yine o batı kafasıyla yazdı. O Russell domuzuna domuz bir herif. Kitabı okumuş ve Frege'e bir mektup yazmış. Demiş ki, üstat sizin kitabınız yanlış. Siz konuya yanlış girmişsiniz, yanlış değerlendirmişsiniz. Frege mektubu alır, okur. Bir daha gözden geçirir ve Russell'a mektup yazar. Sağ ol Russell, der, bir ömür harcadığım emeğin boşa gittiğini bana öğrettin, yanlış yazmışım ben. Bu büyük yanlışlar çok da doğru gibi gözükür. Aklınız almaz bunun yanlış olacağına. Oturmuşsun buraya, her gün top gibi dönen güneş, duruyor diyorsun. Zenon'un evren olarak, acun olarak ya da yeryüzü olarak milyonda bir boyutunda bir gezende yaşıyorum diyor, Kopernik onu diyor. Güneş bizden küçükmüş, olacak şey mi? Futbol topu kadar bir şey, işte her gün doğdu battı diyordu.

Çok doğru gibi gözükabilir, felsefede de bilimde de çok olmuştur. Ondan sonra birisi çıkmış demiştir ki arkadaşım yanılıyorsun. Teşekkür ediyor Frege. Çok iyi bir filozof, onu da söyleyeyim. Eyvah diyor Russell'a, yanlış yapmışım, direktmiyor yani. Biz olsak direktiriz, doğulular direktir. Teşekkür ediyor, bir ömür emek boşa gitse de diyor, bana yanlışımız söylediniz. Demek oluyor ki, bu en yüksek cinsten, en alt türe doğru insanları, öteki nesneleri katmanlaştıran yapı, yanıştır. Max Scheler'in ve Nicolai Hartmann'ın tinsel tabaka zayıf demelerinden anlıyorum konuyu yanlış gördüklerini. Nedeni şu: Bu iki filozof da başat ilke yarasını bilmiyorlar. Nesneleri başat ilkeleri yönetir. Bizi düşünme ve istenç yönetir, daha çok istenç. Göreceğiz bunu.

Hayvan bir ot görür, otçulsa, koşa koşa gider. Etçilse, bir başka av görür ona saldırır. İstenci yok bu işin. Acıkmıştır aslan, gider dalar antilop sürüsüne, hiç şakası yok. Çünkü onu yöneten duyumlardır. Duyumları ona diyor ki, acıktın, orada antilop sürüsü var, pençelerini kullan.

İnsanı bedensel yönü yönetmez, asla yönetemez. İlk başta şöyle gözükür; insan ekonomik bir şeydir, karnı acıkınca şu eylemi yapar, yapmaz arkadaşlar. Hiçbirimiz birinin vitrininde çok hoş bir elbisedir diye çekip almayız, alamayız. Kimse olmasa bile alamayız. Hırsızlıktan korktuğumuz için değil, bu benim değil deriz. Ertesin gün geliriz, dükkancı ile görüşürüz, gece geçerken vitrininizde şöyle bir giysi gördüm, çok hoşuma gitti, bunu bir denemek

istiyorum, deriz. Çünkü biz eylemi seçeriz, nesneyi değil. Başat ilke yasası çok güzel bir yasadır. Aksi halde, şimdi savaşa gidiyorlar, evin bir oğlu, omzuna koyuyorlar tüfeği, yürü diyorlar. Nicolai Hartmann'ın ve Max Scheler'in gerekli olanla önemli olanı karıştırmış olmalarıyla karşı karşıyayız. Özdeksellik düzeneğimizin olduğu gereklidir. Bir tane aletimiz için ne ameliyatlara oluyoruz, ne paralar harcıyoruz, ne acılar çekiyoruz, tamam ama gerekli olanı ayrı önemli olanı ayrı. İnsan kesin olarak, tekrar söylüyorum, kutsanacak bir yanı yok, insan bir cesettir, onu söylüyorum. İnsan kadüktür, kendine gelememiştir. Ve hep konuştuğumuz bir şey var, insanla hayvan arasında kayıp bir yapı var ya da onlarla beraber yaşıyoruz. Önemli olan o yapıyı tanımaktır.

M- Hocam burada bir itiraz edebilir miyim?

Tabi edeceksin.

M- Çok itirazım olacak da...

Çok mutlu olurum.

M- Eğer bir nesneyi temel özelliği yönetiyorsa, siz temel özellik demediniz ama...

Başat dedim.

M- Yönetiyorsa ve insanın başat özelliği seçme ise daha sonradan, şöyle diyebilir miyiz? İnsanı başat özelliği olan seçme yönetmiyor diyebilir miyiz, burada bir çelişki yok mu?

Kanıtlaman lazım.

M- Şöyle dediniz; insan başat özelliği seçme ile yönetilir. Bakıyorum, hiç de öyle insanların o başat özelliğiyle yönetildiğini görmüyorum.

Hayır, hayır, ara sınıftan bahsettim ben. İnsanla hayvan arasındaki bir ara sınıftan bahsettim. İnsan diyoruz ama, dedim, bir ara sınıf onlar. Onları istençleri yönetmiyor.

M- Burada bir çelişki yok mu hocam?

Ben görmüyorum. Adına insan diyoruz.

M- Böyle bir ayrım koyabilir miyiz? Yani insanlar arasında da başat

özellikleri seçme ile yönetilenler, şu insanların başat özellikleri seçme değildir, onların başat özellikleri duyumluluktur, onlar da öyle yönetilir.

Kesin olarak.

M- O zaman insanlar arasında da bir ara sınıf söz konusu.

Birkaç gün önce bireylerle kişiler arasında bir tartışma yaptık, değil mi? Birey olarak dediklerin doğru. İnsan diyoruz, nüfus kağıtları var, tamam, bir devletin uyruğu, bir toplumun bireyi, tamam. Ama kişi değil onlar.

M- O zaman biz, başat özelliği kişiye indirgemek zorundayız.

Söylüyorum ya.

M- Tam bu başat özelliği seçme yönetir dersek, bunu...

İnsandan söz ediyoruz, yani insan kişiden söz ediyoruz.

M- Kişi dersek doğru olabilir.

Ne dersen de, ben onları anlatmak istiyorum. Olay bu.

M- Diğer itirazım...

Bunu bitirelim. Arkadaşların da görüşleri vardır. Çağlar ne diyorsun?

Ç- Biyolojide taksonomi^[84] diye bir şey var. Gerçi Aristo'nun da biyolog tarafı var. Hem de ilginç araştırmalar yapmış.

Babası hekimdi.

Ç- Su canlılarını incelemiş, çok da ilginç sonuçları da var.

Böcek türlerinin çoğunu bulan odur.

Ç- Biyolojide taksonomi var^[85].

Bir dakika Çağlar, dikkat edersen canlılar dedin. İşte bakın dilimize girmiş oluyor, canlılar diye bir sınıf yok. Aristo'nun bizi yanılttığı nokta o. O ruh üzerine bizi yanılttığı nokta o, canlılar diye bir sınıf yok. Canlılar dediğimiz zaman, otu mu anlarsınız, ağacı mı anlarsınız, hayvanı mı, insanı mı?

Ç- Hepsini.

Hepsi ama o sınıf değil.

Ç- Biyoloji bu konuyu, kendi alanında rayına oturtmuş gibi. Hala sıkıntılar yaşarlar, böceklerle gelirler mesela, hangisini hangisine sokacağını şaşırırlar bazen. İyi kötü halletmiş gibi duruyor.

Kendi içinde olabilir. Ben kendi içindeye pek karşı değilim. Hayvanları kendi içinde ara özellikleriyle bölmelere ayırabiliriz. Ama hayvanı bitkiye taşımadan, insana aktarmadan, onu söyledim. Biyolojinin bu tutumuna katılıyorum.

Ç- Orada bir problem yok.

Ksenefon'un insan biçimci tanrıları var. Trakyalıların tanrısı mavi gözlü, Afrikalıların kara gözlü, diyor. Atların, öküzlerin, aslanların elleri olsaydı, resim yapsalardı, kendilerine benzeyen tanrıların resimlerini yaparlardı. Bu taşımadır, kendini nesneye taşımak. Evet hocam siz ne diyorsunuz?

E- Doğduğunda herkes aynıdır, doğuştan yeteneği yoksa, gelişmeyle de ilgili çünkü, sonraki hayatını belirleyen. Koşullar çok önemli. Bir insanın gidip çadırdaki pilav kuyruğuna girmesi, kendi ile alakalı bir şey değil. Ama o da insan. İnsanı yapan ölümlü olması, istençli olması ama derecesi var. O duyumlarına göre hareket ediyor, öbürü daha çok istencine göre hareket ediyor. Daha özgür ama insan.

M- Ben bir şey ekleyeceğim burada. Yine aynı konu, başat özelliği duyumluluk olan hayvan dediğimiz zaman, bir hayvan tekinden söz etmiyoruz. Genel hayvan türünden söz ediyoruz. Böyle söz ettiğimiz zaman, şöyle diyebilir miyiz, hayvanlar içerisinde de bu başat özelliğe uymayan tekler vardır ya da gruplar, kümeler vardır. Bunu diyemezsek, duyumlu olmazsa bir hayvan yaşayamaz. Dolayısıyla hayvanı yöneten başat özellik eğer duyumluluksa, hiçbir hayvan teki için duyumlu değil diyemeyiz. İnsanı yöneten başat duygu seçme ise, hiçbir insan teki için de şunu söyleyemeyiz, bu bundan yoksundur diyemeyiz. Ya başat özellik demeyeceğiz, ya da bütün insan tekleri özeldir.

Güzel bir eleştiri ama görmediğimiz noktalar var. Gerçek olma yasası var. Bunu ilkeleri bitirdikten sonra göreceğiz. Nedir o biliyor musun? Bir inorganik nesnenin gerçek olması, gerçek olmanın ne olduğunu biliyoruz artık, tam olmak, sahte olmamak, bunu biliyoruz. Olgusallığı, doruk noktasına taşımış nesneye biz, gerçek nesne diyoruz. Bir taşın gerçek olması ile bir otun, bir

hayvanın, bir insanın gerçek olması ayrı yasalara tabi. Konu etmiştik, sen bir çiftçiden, bir çobandan yüz tane kuzu istiyorsun. Diyor ki, gelecek sene mayısta kuzuların teslimidir. Diyorsun ki kuzular bana teslim edilirken yirmişer kilodan aşağı olmasın, kabul etmem. Kuzuların karakteri iyi olsun, huyları iyi olsun, yalan söylemesinler, dalgacı olmasınlar, üçkağıtçı olmasınlar, demiyorsun. Belki şu şunu dersin, belki o da, ben bu malları bana hazırlayacaksın da renkleri mor olursa daha tercih ederim. Mor olanları seç bana ver, diyebilirsin. Bu da onun için özel bir özellik değildir. Kuzu diyorsun, kuzunun gerçek olması, iyi beslenmesidir. Orada dikkat edersen, bireyliği kişiliğe taşıyan hiçbir özellik yoktur. Hayvanda kişi olmaz, hayvan bireydir. Kümesinin bir benzeridir. Bazı atlar iyi koşar, bazısı iyi kişner, bazısı yük vurunca yatar derler, olabilir ama o hayvanın at olmaktan, ya da eşek olmaktan, deve olmaktan uzaklaştırmaz. Çok küçük bir özelliktir. İnsana geldiğimiz zaman çok değişiyor, kabul edin bunu. Hırsız var, hırslı var, katili var, iyisi var, kötüsü var, binlerce özelliği olan var. Evlenirken biz yetmiş kiloluk bir kız getirin mi diyoruz? Güzel mi, çirkin mi, huyu suyu iyi mi, namuslu mu, sinirli mi değil mi, uyumlu mu değil mi, milyonlarca özelliğini tanıyoruz. Ondan sonra diyoruz ki bu bize karılık yapabilir. Niye sen, yetmiş kiloluk bir kütük alır gibi evlenmiyorsun? Olay bu. Ama itirazına derinliğine saygı duyuyorum, kabul. Yalnız ben sadece şunu söylüyorum, etiğe gireceğimiz için ön hazırlıktır bu. İnsana geldiğimiz zaman, bir seçme olayı vardır, herkes seçmez.

Hep yanlış filozoflar bunu nedense övgülemişler, iyiyi ve kötüyü seçme özgürlüğü, istenç. Yok, istenç seçmeme özgürlüğüdür bir de. Sen önünde iyi var kötü var, birini seçeceksin, o zaman yine özgür değilsin. Seçmeme özgürlüğün olacak ki özgür olasın.

M- O zaman istençsiz insandan söz edemeyiz.

Söylüyorum işte.

M- Bundan söz edemezsek, başat ilkeler içerisinde kabul edebiliriz. Ama söz edersek, kabul edemeyiz. Bazı insanlar istençsiz dersek...

Hayır istenç vardır da... İstenç zaten bir kiptir, bir yetidir. Herkes kullanmaz onu. Ben sana söyleyeyim, şurada bir kavga olsun, başa baş, dişe diş, şurada şu insanlardan bir kişi kalkmayacak.

M- Ama hocam, eğer bir yapı düzeninden söz ediyorsak ve yapı düzeninin başat özelliğinden söz ediyorsak, nasıl istence kip diyoruz?

Bir yeti dedim. Özgürlük bir kiptir, istenç bir yetidir dedim ve diyorum. İstenç bir yetidir. Düşünme gibi bir yetidir ama düşünme herkes düşünür, istenci herkes kullanır diye bir şey yok.

M- Şunu anlıyorum o zaman. İnsan akıl yetisine, düşünme yetisine, istenç yetisine sahiptir ama bu onu kullandığı anlamına gelmiyor. Çünkü bunlar cevher olarak vardır fakat işlenilmesi ve kazanılması, yaratılması gerekiyor. Dolayısıyla yapı düzeni içerisinde bunları sayarız ama pratik alanda gözlemlerimizi yaparken ya da düşünmemizi oluştururken, bazı insanların akılsız, düşünmeyen, bazı insanların da istençsiz olduğunu söyleyebiliriz.

*

M- Eğer düşünme nesnesinden farklı bir yapıya sahipse ki farklı bir yapıya sahip. Mesela benim düşüncemdeki köpek havlamıyor. Bir ses duyuyor musunuz? Ama ben köpek düşünüyorum şu an. Dolayısıyla düşüncedeki köpekle, gerçek köpek arasında bir fark var. Soyutlama çünkü, köpeğin soyutlaması. Köpek somut, benim düşüncemdeki köpek soyut. Bunun bir uyumluluğu söz konusu. O zaman ben ağaçtan söz ediyorum.

Ç- Yok.

M- Ağaçtan söz ediyorum çünkü ben ağacı somuttan alıp soyutlamadan farklı bir noktaya taşıyorum.

Ç- Ama eşyaya verdiğimiz isim var. Bunları birbirileriyle dolaştırırsak beynimizde şekilleri oluşturamayız. Dili geliştiriyoruz.

M- Ad vermeden ziyade şuraya varmak istiyorum. Bizim ağaca ağaç dememizin sebebi bir soyutlama olabilir mi? Sınıflandırmadan bağımsız olarak. Çünkü sınıflandırma olarak yaptığımızda asıl itirazımız şu idi. Neredeyse bütün filozofların, hatta çok yakın tarihli filozofların bile yaptığı bir şey, insanı sürekli hayvanla tanımlamak. Konuşan hayvan, düşünen hayvan, alet yapan hayvan, Spinoza bile bu yanılgıya düşmüş. Düşerken de açıklama koymuş. Herkes söylüyor, insanı hep hayvanla tanımlıyor, ben de tanımlayacak olursam, toplumsal hayvan diyesim var. Böyle bir tanımlama yapılamaz diyor, çünkü Spinoza sadece teklerden söz edebiliriz diyor. Sadece tekil özlerden bahsediyor. O anlamda siz uyuşuyorsunuz. Ağaç diyemeyiz diyor, ağaç tekinin özünden söz edebiliriz, çünkü hepsi birbirinden çok farklılar. Ama soyutlamada deriz. Hayvan da deriz, ağaç da deriz, çalgı aleti de deriz...

Ben deme demedim. Sadece dedim ki bu bana nesneyi bulanık anlatır. Ona geleceğiz. Geçen yılki dersleri dinlemiş olmana rağmen, acele ediyorsun. Dedik ki, ilkeleri, yaygınlık ve daralma olarak görüyoruz. Orada var bu. Dedik ki, insan olarak insan diye bir nesneyi tanıyamayız. Ama insan olma lık diye bir özellikler bütünü var. Anne ile babanın birleşmesi, çocuğun doğması bir ilkeye dayanır. Ben evleneyim, hanım insan olmasın, bir sürü sorun çıkartır, merkepten bir dişi alayım diyebiliyor musun? Yok öyle bir şey.

M- İnsan öyle bir canlı ki hocam, onu bile yapabilir.

Ç- Bir gecelik ilişki olabiliyor.

İstenci, dayatma karşısında bir şey yapan yeti olarak sınıflamıyorum, nitelemiyorum daha doğrusu. Ona dikkat edelim. İstenç, iyiyi seçebilir, kötüyü seçebilir, seçmeyebilir. Tekrar ediyorum, seçmek durumundaysa istenç değildir o, bir şeye dayatılmıştır.

Ç- Belli kurallar koymuştur. Sen bunları yapmam diyorsan, hatta sen benim hiçbir önermemi reddedemezsin. Reddedersen zaten benden değilsin. Benim dışıma çıkmış olursun. O zaman o değilsin.

Max Scheler'in çok güzel bir sözü var. İnsanın Kosmostaki Yeri, o kitabı şiddetle öğütlüyorum. Diyor ki; insan hayvandan üstün olabilir, hayvandan düşük olabilir ama insan asla hayvan olamaz⁽⁸⁶⁾. Hiçbir hayvan insan kadar ahlaksız olamaz. O kitap Ayraç Yayınevi'nden galiba. Heidegger diyor ki, kendisine borçlu olmayan hiçbir filozofun olmadığı büyük filozofu kaybettik diyor. Gerçekten öyle, çok genç yaşta öldü. Çok üzülürüm.

Ç- Şöyle diyebilir miyiz; kişi, eyleminden sorumlu olandır.

Hartmann, özgürlük bir yük tır, diyor. Gerçekten yük tır.

Ç- Genelde de o yüzden kaçılıyor. Aidiyet, bu iş e yarıyor.

Şurada giderken bir olay görürsün, özgürlük senin tepene çöker. Orada bir kötülük vardır, dersin, gidemezsin arkadaş, dön.

E- Hocam biz ideal insandan mı bahsediyoruz.

Evet, tabi.

E- Etrafımızda böyle bir insan yok. Gerçekten istencine göre, tamamen özgür,

böyle bir insan yok. Varsa bile tek tük var.

Bu bizi onu aramaktan alıkoymuyor, bir. İki, döküntüleri alkışlamak gibi bir zorunluluk da yok. Ben kafamda onu yaratırım, o ideal tipi. Kendi eylemlerinde buna uymaya çalışırım, bu kadar basit.

XIII. Gün

Biz, **evrenin kurucu ilkelerini** görmeye başlayacağız. Bunun dört tane ilkesi var. Greklerde, ortaçağda, daha sonraki çağlarda var. Temel ilke birleşiklik. Evrende birleşik olmayan bir nesneyi göremiyoruz. Leibniz'in felsefesine geldiğimizde bir şeyler söyleyeceğiz. Leibniz, monatlardan söz eder^[87]. Hatta kitabının adı da *Monadoloji*^[88]. Muhteşem bir kitaptır. Monadlar der, nasıl birleşik nesneler varsa, monadlar da vardır. Birleşik olan tözleri yadsımaz, onlar vardır ama bir de monadlar vardır, der. Başlar monadların ne olduğunu anlatmaya. Monadlar, nesnelerin kurucu öğeleridir, Leibniz'e göre. Ama der, monadların hiç penceresi yoktur. Yani insan dediğimiz tözü oluşturan, insan monadlarının birbiriyle neden-etki bağıntısı yoktur. Onlar birleşmezler. Peki, insan dediğimiz bütünü nasıl oluşturlar? Leibniz diyor ki, her bir monad tümüyle evreni kendi içinde yansıtır. Bu şu anlama geliyor; her bir monad, bir küçük evrendir. Evrende ne varsa, herhangi bir monadda bu vardır. O nedenle insanı oluşturan monadlar, önceden kurulmuş uyum yasasına göre insanı oluşturlar. Penceresi yoktur ama o, evrenin temel yasası olanı, bir bütüne yönelmiş olduklarından, her bir evreni yansıttığından, her biri o insanı oluşturmaya görevli olduğundan dolayı o insanı oluşturlar. Bu nedenle de evrende nedensiz hiçbir nesne yoktur ve amaçsız hiçbir nesne yoktur. Çünkü o müthiş, büyük harmoni, büyük uyumu sağlamak için hiçbir şeyin eksik olmaması gerekiyor. Uyuşmanın ideal olmasını aramıyor, iyilerle kötüler yan yana olabilir, o da gerekli diyor. Evrenin düzeni bakımından yıkımlar da gerekli. Büyük kazalar da gerekli, yangınlar, depremler, onlar evrenin oluşturmaya öğeleri, onlarsız evren olmazdı, diyor. Yani illa iyilerin birleşmesi diye bir şey düşünmüyor. O büyük ahenge uyarlar. Her nesnenin bir amacı vardır. Bedenimizdeki her organın bir amacı vardır. Amaçsal bir evren. Voltaire, Leibniz'in bu görüşüyle, terimin gerçek anlamıyla epey dalga geçer. Doğru der, Ben de Leibniz'e katılıyorum, çünkü Tanrı, burnumuzu gözlük takalım diye yaratmıştır. Bir amacı var ya, düşmesin gözlük. Dalga geçiyor böyle, açık açık. Biliyorsunuz Spinoza, evrende amaçsallığı şiddetle yadsır, onu unutmayalım. Onu iyi görmüştür, evrende öyle bir amaçsallık yoktur, ona katılmamak mümkün değil. Onu belli bir amaca yönelik olarak görmek, eskatolojik bir yaklaşımdır.

Greklerde bu birleşiklik nasıldır? Geçenlerde söyledik; Grekler, kendinde

nesneyi, yani tözü bilmiyorlardı. Diyorlardı ki evrenimiz bizim etkileşim halindeki niteliklerden oluşmuştur. Kuru-yaş, söz gelimi, sert-yumuşak, soğuk-sıcak. Evren onlardan ibaretti. Yani evreni onlar niteliklerle görüyorlardı. Diyeceksiniz ki bu görüş biraz saçma değil mi? Bana saçma gibi gözüküyor. Bugün de günlük konuşmamızda ne kadar sıcak der çıkarız. Güneş bizi ısıtıyor demeyiz. Dikkat ederseniz sadece bir nitelikten söz ediyoruz. Kış geldi, ne kadar soğuk. Greklerdeki o kavrayışı bugün de belli biçimlerde de günlük yaşantımıza yansıtıyoruz. Niteliklerle konuşuyoruz. Elmayı alır, ısıtırız, ekşi deriz. Bayat bir yemeği yedirirler, kokmuş deriz. Yemek kokmuştur diye önerme kurmayız. Belli bir nitelik, bir nesneyi anlatmak için çoğu kez yeterli olur. Bir adam birilerine çarparak gider. Biri ötekine sorar, neci bu, der. Tanımıyorum ama manyağın teki, der. Manyaklık bir yüklemidir. Deme ki niteliksel bir evren tasarımı pek yadsınacak gibi gözüküyor. Grekleri suçlamamak adına söylüyorum.

Pisagor, bir dinsel yapı kurmuş. Tarikat diyelim, bugünkü anlamda. Orada müzik öğretiyor, müziğin bugünkü hala geçerli olan bütün yasalarını bulmuş. Matematiksel önermeler bulmuş. Böyle bir tarikat. Bakıyorsunuz doğuda da bir şeyler olmuş. İnsanlar dogmaları önlerine koymuş, kafaları sallamış durmuşlar.

Bizde şöyle bir söz vardır, yangına körükle gitme, derler. Nedir bu? Bir karmaşıklık var, orada tansiyon yükselmiş, tarafların sinirleri, uyuşmazlık doruk noktasına çıkmış. Bari oraya olumsuz gitme, orayı daha da yükseltirsin anlamında. Pisagor diyor ki, *ateşi bıçakla karıştırmayın*. Ciğerine böyle süngü gibi sokuyor. Suriye’de bir iç kavga var. Ne yapıyor Amerika, ateşi bıçakla karıştırıyor, her gün karıştırıyor. Ajanlarıyla, taraftar devletleriyle şerefsizce uğraşıyor. Ateşin bıçakla karıştırılması o. Bunu şunun için söylüyorum; bakıyorsunuz bu adamlar, şunla bunla uğraşmış, bir kısım kuramlar söylemişler. Bir kısım fiziksel kimyasal buluşlar yapmışlar ama yaşam görüşleri de son derece derin. Bıçak gibi kesiyor, öyle bir toplum. Hani şimdi bunların evrenimizi niteliklerden görmesini bir kalemde silip atamıyoruz. Ama bu zaman içerisinde töz düşüncesine dönüşmüş, dönüşebildiği kadar o da. Ama uzun yıllar nitelikler, niteliklerin savaşı, niteliklerin karşıtlığı çelişkisi gözükmüş.

Nietzsche, Anaksimandros için, müthiş bir atlama diyor. Siz düzeylerden boyutlara fırlıyorsunuz, *aperion*. O, var oluşa geliyor, nitelik olarak. Bizim görünüş alanımıza dönüşüyor, bir nitelik olarak ve diyor ki, bu sınırlanmak, bir

güç için, bir nitelik için ölümdür. Cezasını görecektir. Pisagor, niteliksel olarak görse bile bu niteliksel dünyayı kara olarak görmez, olumlu görür. Der ki, bir nesne sınırlanmışsa iyi, belirlenmiştir, olumludur. Öteki sınırlanmayı ölümün başlangıcı olarak görür, Pisagor sınırlanmayı var oluşun başlangıcı olarak. Sonuçta biz şunu hep söyleyebiliriz; Grekler, genel olarak töz fikrine sahip değildiler. Bu, Demokritos'un da içinde olduğu bir yapıdır. Demokritos da atomlardan^[89] oluşan bir evren düşünüyordu, boşluk var diyordu. Parmenides boşluğu asla kabul etmez. Boşluğu kabul ettiği zaman değişimi de kabul edecektir, onun için etmez. Parmenides, Abderalıdır, Anadoluludur. Atomlar boşlukta çarpışırlar, çarpışınca bu bizim dışta gördüğü evren oluşur. Onu yapan eden atomlardır diyor. Atom, Grekçe bir terimdir, a-tomos, bölünemeyen son parça demektir. Bugün *atomos* diye bir şey kalmadı, atom parçalandı çünkü. Greklerin parçalanamaz, son parça, son öge dedikler şey, bugün darmaduman oldu. Ama o zaman için öyle düşünüyorlardı. Diyeceksiniz, Demokritos atomu görmüş mü? Yok, bu bir tasarımdı, bir varsayımdı. O yolda gidiyordu. Gerçekten de bugün bilim bütün görkemine rağmen Platon'un, Aristo'nun yolunu izlemedi, Demokritos'un yolunu izledi, oradan gidiyor. Demek ki o tasarım düzeyinde de olsa sonra derece güçlü bir tezmiş. Ama bu bize, belirttiğim gibi bir töz fikrini vermiyor.

Bu sene çok yerinde olarak Platon'un felsefesine girelim diyorum, ontoloji adına. Aristo'nunkine girelim diyorum. Bunun için de Platon'un ünlü idealar kuramına girelim. Aristo'nun ona getirdiği eleştiriyi bilelim ve ondan sonra evrenin ilkelerini pişire pişire götürelim. Bazı yinelenmeler oluyor ben bunun ayırdındayım ama bu gerekli. Bir kere söylemekle olmayan bir konu felsefe. Altını, üstünü çizmek gerekiyor. Bağlamlar içerisinde bir düşünce birkaç bağlama girebiliyor.

Rutherford, biliyorsunuz atomu parçalayan adam, fizikçi. Büyük bir laboratuvarı var, orada. Thomsen diye de bir öncülü var. Dünyaya duyurdular. Bunu Einstein bir iki arkadaşıyla görüşürken, bu bir yıkındır, diyor. Bir manyak çıkıp bundan bomba yaparsa ne yaparız. Atom bombasını yapan manyaklardı, fizikçiler değildi. Einstein'a ne yaparsası, yapılıyor kardeşim, diyorlar. Amerika bunun peşinde, birkaç ay sonra attılar bombayı.

E- Dünyanın en iyi fizikçileri Amerika'da çalıştılar, iki-üç yılda o bombayı yaptılar. Almaya'da Hitler yaparsa önce, Almanya'nın eline geçerse dünya mahvolur anlayışıyla önce Amerikalılar yaptı bombayı. Çünkü aynı sırada

Almanlar da uğraşıyordu. Yaptılar ama fizikçiler yaptı.

Fizikçiler yaptı. Einstein'ın da derdi o. Tabi sokaktan gelen biri yapamazdı. Fiziğin içinde olacak da demek istediği şu; Rutherford gibi, kendisi gibi adamlar bunun kökünü bulmasalar, ötekiler bir şey yapamazlardı, onu vurgulamak istiyor. Yani dehaları suçluyor. Yapanlar orta boy adamlardı, yaptılar, Japonya'ya attılar.

M- Bu sonsuz küçük parça arayışının sonu var mı?

E- Herhalde en sonunda insanın sınırı gelecek. Protonların ve nötronların içinde, onları oluşturan kuarklar. Ama öyle bir teori var ki şu anda, kuarklar tek başına var olamaz, biz onları gözlemleyemeyiz. Onlar tek başına var olamaz, ancak üçlü gruplar ya da ikili gruplar halinde olur diyor. Oysa biz o protonu elde edebiliyoruz, kullanabiliyoruz ama onu oluşturan o kuarkları tek başına kullanamıyoruz. Matematiksel teori, dolaylı olarak onun varlığını ispatlıyor. Kuarkların varlığı şu anda ispatlanmış durumda. Ama kuarklar tek başına var olamaz. Bir de bu parçacıkları, daha küçük, içlerinde parçacıklar var mı deyip çarpıştırdıklarında, onları anlamaktan ziyade başka parçacıklar oluşuyor. En nihayetinde bunların içinde, bunları oluşturan...

Heisenberg'i söylüyorsun değil mi?

E- Yok. Bu hızlandırıcılarda...

Heisenberg diyor ki, biz bir atom altı nesnenin konumunu yakaladığımızda, hızından vazgeçmiş oluyoruz. Halbuki o, devinim halinde, durdurmuş oluyoruz, diyor. Durdurduğumuzda o kendi olmaktan çıkıyor. Yürüdüğü zaman, hızlandırdığımız zaman da zaten bir şey yapamıyoruz, belirsizlik kuramı var ya. Onu biraz çağrıştırıyor söylediğiniz.

E- Başka bir belirsizlik olabilir ama söylediğiniz anlamdaki belirsizlik değil. O hızın ve konumun aynı anda belirlenmesi mümkün değil. Zaten bir parçacığın yerini kesinlikle ölçemezsiniz, kesinlikle bilemezsiniz.

Ölçmeye kalktın mı...

E- Zaten bilmeye imkanın yok. Sadece şurada belirli olma olasılığı var, onu sınırladığın an, hızını ölçemezsin. Hızını kesin olarak bildiğin zaman, o parçacık her yerde olabilir, konumunu ölçemezsin. O Heisenberg'in belirsizlik ilkesi ama o, başka şeylerde de var. Enerji-zamanda, diğer büyüklükler

arasında da o şekilde belirsizlik ilişkileri var.

Ç- Bana sanki hiç yolu yarılarmışsınız gibi bile gelmiyor, bilim alanında.

E- Daha çok belirsizleşiyor her şey.

Bilemeyiz. Biz neredeyiz bilemeyiz onu. Belki daha başlangıcındayız.

E- Ama o parçacıklar olayı standart model, on iki tane parçacık belirledi, doğayı bu on iki parçacık oluşturuyor diyor. Şu anda on iki parçacığa indi o.

Ç- Hep de şu on iki...

On iki, İsa'nın havarileri olmasın.

E- Olabilir bilemiyorum.

Ç- Hep ayağımıza on iki takılır.

Geçen gün bir kitap okudum. Diyor, on iki bölümden oluşturdum, aklınıza bir şey gelmesin.

Ç- Basketbol takımı, on iki dev adam. Niye, yedekleri yedi iki tane mi? Beş kişiyle oynanıyor, niye on iki dev adam? Her tarafta ayağımıza dolandırıyorlar.

On ikiyi evirip çevirip getiriyorlar.

Ç- Yakub'un oğulları. Kim bilir daha nerelere gidiyordur.

XIV. Gün

Bugün Platon'a girelim. Platon, felsefenin devidir. Whitehead, İngiliz filozofu, tümüyle felsefe, Platon'a düşülmüş dipnotlardan ibarettir^[90], diyor. Bu tabii ki yüzde yüz geçerli bir tümce değil ama çok şey anlatıyor. Platon'suz bir felsefe düşünülemez. En azından onu dile getiriyor, buna katılmamak mümkün değil. 36 adet diyalogu var. Çok mutlu bir rastlantı diyelim buna, kelimesi kelimesine, sözcü sözcüğüne elimizde bu diyaloglar. Aristo için bu şans yoktur. Aristo'nun hiçbir yapıtı özgün biçimde elimizde değildir. Seminerlerde, eğitim sırasında verdiği öğretimin, öğrencilerince notlarından ibarettir. Bu koskoca Metafizik için de geçerlidir.

Ç- Bir şey soracağım. Philebos'u okuyorum. Platon yazmış ama Sokrates konuşuyor. Konuşan gerçekten Sokrates mi, yoksa Platon bunu kurgulamış mı?

Platon'un yapıtlarını genelde üçe ayırırlar. Gençlik çağı, Sokratik dönem derler ona, orta dönem bir de yaşlılık, olgunluk dönemi. Sokratik diyaloglar dediğimiz ilk diyaloglarda, Platon ne söyleyecekse Sokrates'e söyler. Sokrates o diyaloglarda bulunmuş değildir. Onu bu şekilde, konu başlıkları altında toplayıp konuşturan Platon'dur. Sokrates'in kendinden söz etmek gerektiği kadar biraz da Platon'un Sokrates'inden söz etmek gerekir. O yönüyle büyük oranda sadık kalmıştır.

Aristo ve öteki filozoflar için Platon'da olduğumuz kadar şanslı değiliz. Hele hele Devlet diyalogu, Yasalar elimizde özgün biçimiyle var, bu bizim için büyük bir mutluluktur. Platon, Sokrat'ın biricik öğrencisi değildi. Birçok öğrencisinden biriydi ama çok önemli birisiydi. Bugün Sokrat'tan kalan öğrenciler var. Ksenofon (Xenophon) var, Anılar diye bir kitabı var ama Sokrat'ı bize yansıtan, büyük oranda Platon'dur. Böyle bir girişten sonra şunu sormak gerekiyor; Platon'u Platon yapan kökenler, kaynaklar nelerdi, hangileriydi? Doğrudan, hem fiziksel anlamda, hem de düşünce anlamında, Platon'u Platon yapan kaynak Sokrates'tir. Ne almıştır? Sokrat ya da Sokrates dediğimiz bu Atina gezgini filozof, bir ahlakçıydı, erdemciydi. Platon'un bir diyalogunda, yanında bir kişiyle kırlarda gezerken Sokrat sıkılır. Der ki, ben çok sıkıldım bu ağaçlardan, derelerden, dağlardan, biz kendi yerimizi dönelim. Kant da söyler bunu. Bir yerinde, biz insanlardan şiddetle kaçırız, bir yönüyle de o insanlar bizi şiddetle çeker, der. İki filozofun yaklaşımı bu. Kant'ın

söylediğinde daha büyük pay var gibi geliyor. Bir yandan kalabalıktan isteriz, hepimizde bu vardır, şimdi kırdı olsak, bu hırgürün içinde olmasak, İstanbul'dan uzak, kalabalıklardan kaçmak, bir yandan da sıkıldığımız zaman, bir çıkayım da kahvede ahabaplarla üç-beş söz edeyim, deriz. İnsanın böyle bir iki yönü var. Sokrat'ta bu tamamen topluma dönük, topluma müthiş gömülmüş, ondan bir biçimde kopamayan, onlarla her gün boğuşmak isteyen bir yapısı var. Zaten başka bir diyalogda konu edilir. Orada da; bu fizikçiler, bu doğa bilimcileri, yani İyonyalıları, ne dediklerini bilmiyorlar, başkasının yaptığı üzerine akıl duruyorlar, der. Biz, daha çok toplumsal alanı biliriz, kendi alanımızı biliriz anlamında bir karşı çıkış.

Demek oluyor ki Sokrates böyle bir kişi idi, erdemciydi. Sorduğu soru şuydu; erdemin özü nedir? Erdem bir midir, çok mudur? En çok sorduğu soru buydu. Bunları diyaloglarda zengin bir şekilde Platon tarafından çözümlenmiştir. Erdem birdir diyorlar. Yiğitlik, cömertlik, sözünde durma erdemi, binlerce erdem, köken olarak bir köke dayanır. Erdemli olan kişi, her konuda erdemlidir. Bir konuda yiğittir de öbür konuda da mesela hırsızdır diyemeyiz, diyorlar. Bunların, birkaç kez söylediğimiz gibi, ana tezi şudur; bilen, erdemli olur. İyinin ve kötünün ne olduğunu bilen iyiyi işler, kötüyü işlemez. Tez bu. Keskin bir koşutluk, paralellik. İyinin özü, kötünün özü, erdemin özü, eylemi nasıl yapacağız, iyi eylem nasıldır, hep sorulan soru budur. İyi yaşam, Grekler iyi yaşam derler, iyi yaşamdan mutluluğu anlarlar, mutlu olmak isterler. Mutluluk etiği dediğimiz etik. Bunun için de bilmek gerekiyor, ona göre eylemek gerekiyor, ondan sonra da mutlu oluyoruz. Mutluluğu doyum anlamında almıyorlardı, bireysel ya da biyolojik doyum anlamında, bir yaşama tarzı olarak alıyorlardı.

Pierre Hadot⁽⁹¹⁾, onu şiddetle tavsiye ediyorum, Yunanlar diyor, söylediklerini, düşündüklerini yaşıyorlardı. Buna ben de katılıyorum. Bir Yunan tragedyasına bakın, Yunanların günlük yaşamıydı. Ben Datça'da görev yaptım, Knidos harabeleri vardı, kazılar yapıyordu, orada Amfitiyatro, açık hava tiyatrosu, Yunandan kalan bütün kentlerde bu var. Tartışacak hiçbir şey yok. Doğudaki şehirlere bakıyorsanız, yıkıntılarından ancak belli başlı yaşam öğeleri çıkıyor. Tuvalet, yatak odası, vesaire. Yani *polis*in tiyatrosu yok, agorası yok. Açık söylemek lazım, bu adamlar görkemli yaşamışlar. Bu iş sövmekle, saymakla olmaz. Açıyoruz, Evripides, Aristofanes, Sofokler, halen göz kamaştırıyorlar. Çeşitli önyargılarla bunları küçümsemenin hiçbir anlamı yok, yapmışlar. Saygı duymamız gerekiyor, öğrenmemiz gerekiyor. Bir prototip olarak

değerlendirmemiz gerekiyor. Birebir taklit demiyorum, öykünme demiyorum ama bir prototip olarak bu yaşamı göz önüne almamız gerekiyor. Kıbrıs olayında oraya giden, benim de arkadaşlarım vardı, hangi eve girmişsek büyük bir kütüphane. Gezelim, Şarköy’de evinde kitaplık olan kaç kişi var? Bu dehşet bir şey!

İlk bakışta şöyle bir kaniya da kapılabiliyoruz. Bir felsefe üniversitesi, fakültesi yok. Nasıl olmuş da bu adamlar bu kadar derinlikli konuları işlemişler? Bir gelenekleri var, ta İyonya’dan, İtalya’nın güneyinden Elea’dan başlayan. O gelenek bunları kucağına almış, yetiştire yetiştire ilerletmiş. Bir günde gelinmemiş buraya. Aristo’nun girdiği teknik konular vardır, bugün üniversiteler dahi zorlanarak giriyor. Platon’un kendi konuları, ona da zorlanarak giriyorlar. Hala Platon, birçok filozof için bir çökme taşıdır, anlayamıyor. Böylesine bir aşamayı elde etmişler.

Sokrates, hep konuştu, hep söyledi ve kendi savunmasında, ben bir at sineğiyim, herkesi ısırırım, ısırırım, rahatsız ederim, diyen birisi. Konumuzla direkt ilgisi olmamasına rağmen şunu söyleyeyim, idama yargılandı, baldıran zehri denen bir zehir içirilerek öldürüldü. Yakınları, öğrencileri kaçmasını öğütlediler. Bunu asla yapmam, dedi. Bu nasıl bir davranış? Beni yargılayanlar zorba ise, ben de zorba olduğumu inanıyorsam, zorbanın kararına saygı duymam. Kaçarım, savaşırm, bir biçimde o kararı, o zorbaların keyfince uygulamasına boyun eğmem. Burada ben Sokrat’ı biraz fazla yazgıcı buluyorum, açık söyleyeyim. Elinde olanak varken o zehri içmeme yolları vardı, bunu demedi. Belki, çok yaşlıydı, artık ne kaldı ki demiş olabilir üstat, ona bir şey diyemiyorum.

Platon, Sokrates’ten erdemin ne olduğu konusunda doğrudan bilgi sahibi olmuştur. Erdem nedir, özü nedir, erdem bir midir çok mudur, Platon doğrudan Aristo’dan öğrenmiştir, birebir konuşmalarından öğrenmiştir.

Platon’un öbür kökeni İtalya, Elia, Pisagor. Platon, Pisagor’dan ve Pisagorculuktan doğrudan etkilenmiştir. Pisagorcular ruhun ölmezliğine inanıyorlardı. Platon, bunu birebir, hiç yontmadan almıştır. Bunu Phaidon diyalogunda ölümsüzleştirmiştir. Biraz sonra ideaları görürken göreceğiz; ruh, herhangi bir kişiye aktarım yoluyla, tenasüh yoluyla, göç yoluyla gelmeden önce, kendi yaşama alanında, idealarla komşu idi, diyor platon. Orada öğrendi onu. Öğrenme dediğimiz olay, ne gözlemdir ne uslamlamadır. Sadece bir anamnesis^[92], anımsama. Biz o idealar evreni ile yan yana yaşarken

öğrendiklerimizi yaşamımızda anımsarız. Yani bilincimize çıkartırız. O bilincimizin altındadır bilince çıkartırız, diyecektir. Pisagorculardan ruh denen olayı almıştır, her ne ise bu ruh.

Pisagorculardan ölçü dediğimiz bir durumu da almıştır. Aristo'da doruk noktasına çıkacaktır. Aristo'nun erdem anlayışında bir altın orta vardır. Savruk olma, pinti de olma, bunun ortası ol; kazan ver ama ölçülü ver. Ölçü, Yunan felsefesinde çok önemli bir konudur. Savruk olup her şeyi saçma, cimri olup, pinti olup —Türkçesi kısmıktır, kısmaktan geliyor— her şeyi kendine, istiridye gibi karnına sokma. Bu ölçü düşüncesi Platon'da da sık sık karşımıza çıkacaktır, yeri geldikçe söyleyeceğiz. Başka neyi almıştır, sınır fikrini. Daha önce söylediğimiz gibi, Pisagorcularda sınır, olumluyu belirler. Sınırlar, o nesne üzerinde konuşmamızı, düşünmemizi gerçekleştirir. Bu, şudur diyebiliriz. Sınır olmasaydı diyemezdik. Uyum fikrini almıştır, harmoni. Platonda sık sık karşımıza çıkacaktır bu. Bir devletin yapısında bile karşımıza çıkacaktır harmoni. Yani ögelerin birbiriyle uyum içinde olması.

Şöyle bir kısa bakışla, Platon'un Pisagorculara olan borcu epey büyüktür. Yalnız herhalde müzik sevgisi, düşüncesini aldığını söyleyemeyiz. Platon, biliyorsunuz, sanatçılara kökten düşmandı. Kurduğu devlete Homeros'u, Hoseidos'u sokmaz. Gelmessin onlar der, onlar ozan, onlar yalan söyler. Köklü bir husumeti vardır. Sadece müzikçilere değil, ressamalara da ötekine de. Greklerin tiyatroya büyük bir yakınlığı var ama bir yandan da Grek aydınlarının bir tepkisi de var. Bu Platon'da çok çok bellidir. Bu ozanlar çocuklarımızı azdırırlar, der. Yine idealar kuramını görürken göreceğiz, tikel nesneler, zaman ve uzay boyutuyla önümüzde duran nesneler, bir öykünmedir, bir gölgedir. İşte diyor Platon, kendisi zaten öykünme olan şeye bir de öykünüp resim yaptın mı, bir de onun şiirini yazdın mı, bu tam bir kepezelik olur çıkar, öykünmeye öykünme, üçüncü sınıf bir şey.

İdealar kuramına gireceğiz de girerken bunları da bilmemiz gerekiyor. Yarın okuyacaksınız çeşitli kitapları, bu birikimlerimiz kafamızda dursun. Mesela Sokrat'ın bir doğa düşmanı olduğunu bilin. Karl Popper var, Avusturyalı, Yahudi kökenli bir filozof, Açık Toplum ve Düşmanları^[93] diye çok ünlü bir kitap yazdı, gerçekten göz kamaştırıcı. Elinize geçtiğin çökün alın onu, muhteşem bir kitap, iki ciltliktir. Orada Platon'a tam cepheden bir saldırı düzenler, kitabın birini Platon'a ayırır. Öbürünü de Marx'a ayırır. Onlara tarihsici der, tarihselci değil. Terimleri bastıra bastıra söylüyorum ki

kafamızda yer etsin. Tarihsicilik şudur: Bu, insanlık yaşamının başlangıcından sonuna kadar belli bir amaca dönük, güdümlenmiş, koşullanmış, kanıtlanmış bir yaşan tarzı olarak görmek, tarihsiciliktir. Bu ne anlama geliyor? Diyelim Marx anlamında, diyor ki, sınır savaşları kalkacak, herkes eşit olacak, devlet ortadan kalkacak, tarihin sonu. İşte bugünkü tartışılan temel konu, Fukuyama, Amerikalı filozof, Japon kökenli. Tarihin Sonu^[94], diye ünlü bir kitap yazdı.

M- Bir kitap okuyorum, Althusser. Marx'ın tarihsici yorumunun çok yaygın olduğunu söyler. İki taraflı yaygın, hem Marx karşıtları, hem Marx yandaşları tarafından. Nasıl bu yanlışlığa düşüldüğünü açılmaya çalışır. Marx'ın kesinlikle ve kesinlikle tarihsicilikle uzaktan yakından bir alakası olmadığını, serimlemeye çalışır. Bu der, bir yorumdur. Marx'ın yanlılarından bahseder, Gramsci bunun önemli temsilcilerindendir der. Yine Sovyetlerden örnekler verir. Bir çok dünya Marksist'i dünyayı böyle yorumlamışlar. Tarihin bir amacı vardır, sınıf savaşimleri belli bir süre sonra ortadan kalkacaktır vesaire. Yok der, hiç alakası yok. Marx'ta böyle bir şey bulmak elbette mümkündür. Yorum söz konusu olduğu zaman bir teoride bu tür şeyleri de bulabilirsiniz.

Althusser sıkı bir Marksist'tir. Şunu belirteyim, Karl Popper çok köklü bir filozof, onu Bryan Magee'den sen de biliyorsun, onun toz kondurmadığı bir adamdır. Bir bilgi kuramcısıdır daha çok, siyaset felsefecisi olmadan önce. Yanlışlama kuramının da bulucusudur. Söz açılmışken onu da değerlendirmiş olalım, İngiliz deneycileri, o dilci okul, Frankfurt Okulu'nun devamlıları ve Frankfurt Okulu, doğrulama, bir önermeyi biz doğrulayabiliyorsak doğrudur, o olanağımız yoksa yanlıştır, derler. Karl Popper de bu okulla biraz dirsek teması içerisinde ama tam katılmaz onlara. Der ki, yok, bir kuramı biz yanlışlayamıyorsak, pratikte ürün vererek yaşamayı sürdürüyorsa o doğrudur, doğrulamamız gerekmez. Bunları kısaca söylemiş olalım. Tarihsicilik konusuna gelince, Karl Popper'in Tarihsiciliğin Sefaleti^[95] diye bir kitabı var, Açık Toplum ve Düşmanları'nın yanında onu da göz önünde turalım. Karl Popper, çok etili olmuş bir filozoftur, Althusser gibi değildir. Olduğu içindir ki Fukuyama çıkmıştır. Ne yapmıştır, Tarihin Sonu diye bir kitap yazmıştır. Amerika'ya atlıyor. Hegel diyor ki, Alman monarşisi tarihin sonu. Doğru çıktı mı, çıkmadı. Alman monarşisi niye tarihin sonu olsun? Fukuyama doğru mu söylüyor, yok. Amerikan demokrasisi niye tarihin sonu olsun? Erişilmiştir, bitmiştir, eyitişim bitmiştir, diyalektik bitmiştir. Böyle saçma şey olamaz. Alexandre Kojève var, bu daha çok Hegel'i yorumlar. Hegel'in bir numaralı yorumcusudur. O yorumdan yola çıkmış. Kojève'yi anlamamış, bir. Kojève,

Hegel'i anlamamış iki. Hegel de Platon'u anlamamıştır. İşi ta Platon'a kadar götürmüşler. Bizim Türkiye'den de, çok ilginçtir, Tarihin Sonu mu, diye bir kitap çıktı. Yüze yakın makalenin derlemesi bu. Bu arkadaşlar Hegel'i hayatlarında ilk defa Fukuyama'nın eserlerinden duymuşlar. Öyle makaleler yazmışlar, döktürmüşler, göz yaşartıyorlar. Böyle şey olmaz. Ben tarihin sonuna inanmıyorum, madde bir. Niye tarih son bulsun? Bu yaşam, bu çekişme, itişme kakışma sürüp gidecektir, niye dursun ki? Bunlar kör varsayımlardır. Birileri bir gün ilginçlik olsun diye bir şey atıyor ortaya. Wilhelm Prusya'sı çöktü gitti bir savaşta. Nesi kaldı? Almanya'da başka rejimler var bugün. Alman toplumu yaşayıp devam ediyor. Burada tarihin sonunu kimse ilan etme yetkisine sahip değildir.

Yine Platon'a döndüğümüzde, Karl Popper, Platon'un da bir tarihsici olduğunu söylüyor o kitapta, okursanız karşılaştacaksınız. Diyor, gelecek değil de geçmişini yeniden kurmak istiyordu, Atina'nın eski günlerini kurmak istiyordu. Tek kişinin, kralların yönettiği, çapulcuların söz sahibi olmadığı, monarşik bir devleti savunuyordu, diyor. Arkadaşlar, bunu okumak gerekiyor. Çok zengin bir kitap, dipnotları neredeyse kitabın yarısı kadar. Büyük bir filozof, emek vermiş, açıp okumak gerekiyor.

Dünyada Karl Popper'den sonra da siyasetle felsefeyi birleştiren pek kimse çıkmamıştır. Kırık dökük. Belki de o kuşağın son sözcüsüydü diyebiliriz. Güzel de kitaplar bıraktı. Bryan Magee, onun öğrencisidir ve çok iyi anlatıcısıdır. Onun Remzi'den de bir kitabı vardı^[96], küçük, çoktandır çıkmıyor. Yazık oluyor, Remzi o kitapları basmıyor şimdi.

Konumuza döndüğümüzde, demek ki Sokrates'ten sonra ikinci kaynak olarak da karşımıza Elea, güney İtalya, Pisagorcular kökeni çıkıyor. Zaten işin özünde, Atina, kara Yunanistan diyebileceğimiz, Atina felsefesi ve kara Yunanistan bölmesinde olan felsefe, çünkü hepsi Atina'da değildi, daha çok İyonya'nın ve güney İtalya'nın bir sentezi gibidir. Her felsefeci iki yandan da bir şeyler almıştır. Bu şunu da önlemiyor; güney İtalya, İyonya'da, İyonya da güney İtalya'dan hiçbir şey almamıştır anlamına gelmiyor. Birbiriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Ama Yunanistan anakarasındaki felsefe ikisinin daha belirli sentezidir.

Platon'un öbür kaynağı yine güney İtalya'dan Parmenides. Parmenides'i çok kısaca görmüştük. Parmenides, durağanlık ve devingenlik ya da değişme karşıtlığında durağanlığı evrenin düzeni olarak bize sunan kişidir. Platon,

Parmenides'i kalıcılığın filozofu olarak görmüştür. Bütün eserlerinde *baba Parmenides* diye göklere çıkartır, Heraklitos'a da fazla pas vermez. Oysa ki daha derinlikli olarak göreceğimiz idealar kuramındaki boyut düşüncesi fazlaca Heraklitosçudur. Parmenides'le uzak yakın ilgisi yoktur. Parmenides, bizim düzeylerde zaman ve uzay konumları içerisinde gördüğümüz nesnelerin durağan olduğunu söylüyor, kalıcı olduğunu söylemiyor. Durağan mı devingen mi, durağan mı değişir mi? Durağan diyor, bitti. A, A'dır, donmuş, buz kalıbına dönmüş bir evren. Parmenides bunu söylüyor. Platon bu durağanlığı kalıcılık adına söylenmiş sayıp idealar kuramına taşıyor. Bu yanlıştır arkadaşlar. Platon, Parmenides söz konusu olduğunda yanlış adrestedir, olay bu.

E- Durağan bir şey zaten kalıcı değil midir, hocam?

M- Kalıcılık şöyle, buğday tohumunu tarlaya serptik, buğday çıktı, buğdayı biçtik, o buğdayların hepsi gitti, başka bir şeye dönüştü. Un olduk, ekmek oldu, biz olduk. Ama buğday kalmaya devam etti, seneye tekrar ekeceğiz. Kalan buğdaya buğdayın kalıcılığı diyoruz, diğerine de buğdayın geçiciliği. İnsan da öyle. Sokrates öldü ama ben varım. Demek bir insan kalıcılığından söz edebiliyoruz, bir de geçiciliğinden söz ediyoruz. İnsan kalıcıdır ve geçicidir.

E- Kalıcılık anlaşılıyor ama durağanlığın kalıcılık olmadığı anlaşılıyor.

Tabi haklısın. Kalıcılık-geçicilik, evrenin temel boyutları. Bunu Heraklitos'u görürken gördük, *logosa* göre olur biter her şey, diyordu. Bunu destekleyen bir sürü fragmanı var. Müjdat kardeşim güzel söyledi. Şimdi sen, soy olarak kalıcı bir soydansın. İnsan diye bir soy var, biz gideriz, o soy yaşar. Ağaç, keserler orman biter ama ağaç soyu devam eder. Bu, evrenimizin kalıcı yönü, boyutu yani. Bir de tikel insan olanlar var, tikel ağaçlar var, bunlar geçici. *Aperion* ne idi, kalıcı olan, sınırlanmış olanlar da cezasını çeker, yine *aperiona* dönerler, diyordu Anaksimandros. Parmenides orada değil, o boyutu hiç katmıyor. O, zaman ve uzay düzlemi, düzeyinde gördüğümüz nesneler değişmez, diyor. Değişmezlik-devingenlikle, durağanlığı karşılaştırıyor.

E- Değişmezlik, neyin karşıtı dediniz?

Değişmezlik ve devingenlik, durağanlığın karşıtı; kalıcılık ve geçicilik, bir boyut meselesi.

M- Durağanlık dediğimiz şey, bir biçim değil mi? Bir nesne durağandır, sonra devingendir, sonra durağandır, sonra devingendir. Yani durağanlık ve

devingenlik, sürekli bir iki yüzün parçaları değil midir? Yani, bütün cisimler bir aradadırlar, birbirlerini durağanlığa ya da devingenliğe etkilerler.

Doğru. Kendi içinde de daha çok anlatılmak istenen de o. Gidiyorsun bir elma alıyorsun, değil mi? Bir kilo elma ver, diyorsun. Heraklitos diyor ki, senin elma dediğin şey, elma falan değil. Boyuttaki elma olmaklık denen yapı düzeninin, uzay ve zaman içerisine yansımış sürekli değişen, bir süreç diyebileceğimiz bir şey o. Elma değil, o bir süreçtir, diyor. O kendi içinde çelişkiler, çatışkılar var, çeşitli ögeler boğuşup durur, biz ona bazen şu deriz bazen bu deriz ama hep yanılırız. O, ne şudur ne budur, o bir süreçtir.

Thales, evrenin temel yapı taşı sudur diyor. Aneksimenes hava diyordu. Öteki nesneler bu iki temel şeyin, Thales su diyor, öteki hava diyor, değişimdir, dönüşümüdür. Sen bir toprak mı gördün? Tamam, diyor, bu suyun bir dönüşümü, katılaşması. Buharlaşıma mı gördün? Güneş vurdu onu buharlaştırdı, suydı. Dönüşünce su diye bir şey kalmadı. Aneksimenes de hava diyor, yoğunlaşınca katı cisim olur. Ortada hava diye bir şey kalmıyor. Bu, bizim düzeylerde görüp gözlemlediğimiz durumlar. Gelelim Aneksimendros'la Heraklitost'a. Düzeylerde, zaman-uzay boyutu içerisinde gözlemlediğimiz nesneler, bir yansımadır, bir görüngüdür. Onun temelde olup bitmesini sağlayan bir yapı düzeni vardır. Birisi *aperion* diyor, birisi *logos*. Dünya bin kere yıkılıp, bin kere yapılır ama diyor, *aperion* ve *logos* durur. *Aperion* ve *logos* kalıcı olan, öteki düzeylerde sürekli değişip duran şeyler de geçici olandır. Bu, geçici olan üzerinde Parmenides diyor ki, bir dakika, geçicilik diye bir şey yoktur. O geçici dediğiniz şeyler, benim durağan dediğim şeylerdir. Onlar olmuşsa olmuştur, değişmez, devinmez, durur öyle, diyor. Heraklitos da sen öyle bil, diyor.

E- Bunu gerçekten anlayamıyorum hocam. Çünkü etrafımıza baktığımız her şey devinim içinde. Her şey, hem zaman içinde yaşlanma, eskime var, hem mekan içinde yer değiştirme, konum değiştirme var. Bir şey devinmez, durağandır dediğinizde, bu kavramlara göre düşündüğümüz için anlayamıyorum.

Ç- Bunu nasıl iddia ediyor onu mu...

Tabi. Mesela her şey devinim halindedir. Durup dururken devinmez gerçi. Devinimi hareket ya da özsel bir şey olarak anlıyorum. Devinmez dediğinde, devinen şeylere ne diyeceğiz o zaman?

M- Sağduyumuz ise hiçbir şeyin devinmez olduğu, söylüyor. Diyor ki ağaç

duruyor, insan öyle, kül tablası öyle, hep aynı dünya.

E- Kuş uçarken ne diyeceksin? Bir devinim değil mi?

M- Kuş diyor, hareket ediyor sadece ama kuş olarak bir sabitlik içerisinde.

O uçma başka bir olay hocam. Kuş uçar, sen ben yürürüz ama Parmenides diyor ki, tamam yürürsün, oraya gidersin gelirsın ama sen sensin, diyor, kuş kuştur. O kuş olarak kalır, diyor. İç devinme ile dıştaki yerimizi değiştirmeyi karıştırmayalım.

E- Ben onu karıştırıyorum, öyle anlıyorum.

Yok. Öyle algılama. Şunu söyleyeyim; biz bunu aktarırken, Parmenides doğru söylüyor falan demedik.

E- Hayır, anlamaya çalışıyorum.

Duraklarda biz nesneleri yakalayabiliyoruz, elma alıyorsun gidiyorsun. Elma deyince karpuz vermiyor. Parmenides, tamam sen yanlıssın deyip çıkacağız da, kardeşim öyleyse ne diye karpuz dedin diyor, ne diye elma dedin? Çağlar dedin, her gün Çağlar diyorsun. Çağlar diye bir şey yoksa nasıl Çağlar dedin? Oradan da git bakalım.

E- Kavram olarak elma var ama sizin de dediğiniz gibi oluşan elma, onun durağı. Biz günlük hayatta hep duraklardan bahsediyoruz. Diğer dünyalardaki elma kavramı var orada.

Ç- Framelerle mi açıklıyor, yani bir filmin kareleri vardır ya, teker teker onlar hareket ettikçe biz bir devinim görürüz. Onun gibi mi açıklıyor acaba, duraklar derken. Çünkü her bir resim bir duraktır.

E- O da olabilir. Filmin üzerinde kareler var ama durdurduğın zaman hala var. O filmin hareketini görüyoruz ama film var.

Ç- Bilmiyorum tabi böyle bir iddiası mı var? Acaba Parmenides'in iddiası bu mu? Duraklar mı vardır?

Hayır duraklardan söz etmiyor, durakları biz söylüyoruz. Diyor ki, evrende hiçbir boşluk yoktur, hiçbir devinme yoktur, nesneler hiçbir şekilde bir değişime, devingenliğe uğramazlar durağandır. Ad vermiş, olmuşsa olmuştur, diyor. Dikkat et, mantıktan gidiyor. A, A'dır diyor. A diyorsan, olacaktır

diyemezsin. A yoksa niye A diyorsun, diyor. Bir adım atıyor, A senin sandığın gibi vardan gelmişse, yani değişerek gelmişse, bu saçmadır. O zaten şimdiden var, diyor. O yoktan gelmişse tümünden saçmadır. Mesele şurada; Nietzsche konuyu incelerken der ki, suyu bırakın suyun üstündeki köprü bile akıyor. Heraklitos diyor ya *her şey akar*. Orada su örneği iyi bir örnek değil. Su zaten söylediğiniz anlamda fiziksel olarak akıyor zaten. Bizim sözünü ettiğimiz kimyasal değişme. Heraklitos bir akarsuya iki kere giremezsin değil de bir göle iki kere giremezsin dese daha iyi ederdi. Çünkü göl, durağan bir şey gibi gözüküyor. Fiziksel olarak akıyor, durgun.

Öyle ya da böyle evrenimiz sürüp gidiyor. Süreklilik var, kalıcılık var. İki terimi de birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabiliriz. Bir de geçicilikler evreni var. O bitiyor, doğuyor, ölüyor, değişiyor, parçalanıyor, yıkılıyor, yanıyor, geçip gidiyor. Benim görüşüm bu. Ben Heraklitos'a daha yakınım. Şurada da Parmenides'e biraz pay vermek istiyorum; günümüzde yaşamda anlamak zorundayız. Ben size geldiğimde, bir otomobil gördüm, demeliyim. Bir dört tekerlekli süreç gördüm, dersem gülersiniz. Yani orada konuyu sıkıştırmadan ikisinin de dediğini kavramak önemli.

Platon, Parmenides'in bu durağanlığını idealar kuramı için bir model olarak alır, orada yanıltmıştır. İdealar durağanlık değil, bol bol göreceğimiz gibi kalıcılığın prototipleridir, kalıcılığın nesneleridir. Platon'un Parmenides'e niye uzandığını ben şahsen anlamış değilim.

Gelelim öbür kaynağına. Platon, Heraklitos'tan da yararlanır. Heraklitos'u da felsefesinin kaynaklarından biri olarak kullanır. Fazla göklere çıkartmaz, orta boy bir saygı sunar. Değişen, devingen dünyaya örnek olarak alır. Bu, Timaeus diyalogunda vardır, daha açık bir şekilde, bir de Cratylus diyalogunda vardır. Cratylus zaten Heraklitos'un talebesidir. Cratylus elini oynatmış, şu nedir, dediğin zaman, böyle böyle dermiş. Yani bir şudur, bir bu, ad veremiyorum, ad verdiğimde zaten o çoktan değişip gidiyor anlamına. Ağzını açmazmış, hiç yanıt vermezmiş, öyle bir tip olarak sunulur bize.

Platon değişen nesnelere korkunç bir kinle saldırır, niye değişiyorlar diye. Değişen evreni istemiyor. Bozguna uğramış, yıkılmış bir evren gibi görüyor. Hatta der ki bir diyalogunda; şimdi bir fırtına eser, bir büyük yıkım gelir, bir kısım nesneler yok olur gider. Çok acı bir bakıştır bu, kalmasını umduğunuz, istediğiniz, iyi nesneler de çoktan yok olmuş. Kalmamasını istedikleriniz, orada durur. Bir tarlayı bir fırtına vurmuştur, bakarsınız, sizin ektiğini

sebzeleri tarumar etmiş rüzgar, ama ayırık, kaya gibi duruyor. Platon diyor ki öyle bu dünya, bir yıkım geldiği zaman, kötülere hiç dokunmaz, iyileri süpürüp gider. Bu bir yaklaşımdır, o değişimin yok ediciliğini dile getirmek adına. Ben sadece sizlere aktarıyorum, değerlendiriyoruz. Değişen dünyaya karşı, zaten bir şöyle bir öyle olan, ad veremediklerimiz, ne olduğun bilemediklerimiz... Sürekli küçümse durur Platon. O yönüyle bir hayli Parmenidesçidir. Ama öte yandan da idealar kuramının kurucu babasıdır. Ben derdim ki Platon'un yerinde olsaydım, idealar kuramını köken olarak Aneksimendros'un *aperionu* derdim, Heraklitos'un *logosu* derdim. Çünkü Platon idealar kuramıyla bunu anlatıyor.

E- Hala Platonik dünyaya inanç var, özellikle matematikçiler arasında. Çünkü matematik ispat ve mantıkla işliyor, ayakları çok sağlam basıyor ve matematikte bulunan her şeyin keşif olduğuna inanılıyor. Yani icat değil keşif olduğuna inanıyor bazıları. Matematikteki o keşif de Platonik dünyada, mükemmel, tam, eksiksiz, iyi işleyen dünya. Bulunan her şey idealarda var ve keşfediliyor. Gerçekten de orada bulunan matematiksel bir teoriyi, zamanı geliyor bir fiziksel durumu, model açıklayabiliyor. O matematiksel keşif, o anda olmasa bile sonradan fiziksel bir olayı açıklamak için kullanılabilir. Platon'un kuramına, felsefesine tam da uygun. Gerçekten üstte matematiksel bir yapı var, matematiği öyle görebiliriz, fizikte ya da fiziksel dünya da onunla açıklanabilir bir şey.

Çok doğru. Akademia, yani Platon'un okulunun giriş kapısında ne yazılıydı?

E- Biliyorum. Matematik bilmeyen giremez.

Güzel. Platon'un matematiksel evrene olan saygısı çok derindi. Dedik ya, ölçü, uyum, Pisagorculardan alınma. Pisagor matematikçiydi. O yönüyle matematiğe olan saygısı çok derindi, bir. İki, Devlet diyalogunda matematiksel nesneleri idealarla tikel nesneler arasında görür. Yani sağlam bir yerde görür.

E- Onun galiba beş tane geometrik şekli vardı.

Var. O Timaeus diyalogunda vardır. Nesneleri de o geometrik şekillerden türetir, bu tikel nesneleri. Bir de şu var; anımsayacağınızı umuyorum. Tanrı evreni matematiksel bir dille yazmıştır, diye bir bildirim var. Kimindir bu?

E- Galileo.

Galileo'nun. Orada Platon'dan başlayan ya da daha derinlikli olarak söylersek, Pisagorculardan başlayan evrenin matematiksel yapısı konusunda itiraz yok.

E- Şimdi ondan hiç kimse vazgeçemez.

Zaten sorun orada değil. Ona herkes katılır. Aristo, daha çok bir biyologdu. Diriler, hayvanlar, bitkiler... Ama Platon, derinlikli matematik kafası olan birisiydi. Hatta diyalogunun birisi Theaetus'tur. Theaetus, büyük bir matematikçidir. Bilgi kuramını ayırmış ona, bilgi usla olur, deney gözlemle olur, tartışılması o matematik üzerinden olur. O idealar kuramına girdiğimizde zaten bu değişimiz şeye gelmiş olacağız.

M- Bu idealar kuramına giriş dersi mi hocam?

Evet giriş. İdealar kuramı çok çetrefilli bir kuram, girdiğimizde göreceğiz. Hoş da bir şey ama orada karşımıza şu çıkacak; Platonik felsefenin derin yarıkları var. İdealar kuramında bu karşımıza çıkacak. Kendisi de bunu anlamış, Parmenides adlı diyalogu bir hesaplama diyalogudur. Orada Sokrat'la Parmenides tartışır dururlar, 69 Olimpiyatlarında, söylendiğine göre yan yana gelmişler, onu konu edinir ve idealar kuramı tartışılır. Bir kısım yarıklar bırakmış, o yarıkları biz kapatmaya çalışacağız. Aristo'nun da acı eleştirilerine uğramış. O eleştiriler nedeniyle de Aristo acı eleştirilere uğramış. Tümel konusu, o ortaçağ felsefesini okuduğunuz zaman, gırtlığına kadar tümeleri tartışıyor. Var mıdır, yok mudur, varsa nedir? Hep o.

M- Platon ve Aristo'yu iyi anlamak gerekiyor. Her taşın altından ikisi çıkıyor.

Aristo çok zeki bir insan. Geçen gün dedim ya, durup durup adama pat diye bir laf söylüyor. Kalkmış diyor ki, ağaçtan yanıcı olmayan bir nesne yapamazsın. Gerçekten masa da yapsan yanar, kapı da, değnek de yapsan yanar. Güzel. Aristo başka bir şey söylüyor. Bir araç ne denli çok iş için uyarlanmış ise her bir işi uyarlandığı iş sayısı kadar eksik, kötü yapar.

M- İsviçre çakısı. Makası, bıçağı kesemez, çatalıyla doğru dürüst yemek yenmez.

Doğru. O zaman diyor, bir nesne bir şey yapılmalıdır, en iyisi odur. Güzel değil mi? İngilizlerin de güzel bir sözü var; bir kedi yüz tane farenin peşinden koşarsa hiçbirini yakalayamaz. Ya da bir tazi yüz tane tavşanın hiçbirini

yakalamaz.

M- Yalnız Aristo, yüz tane farenin peşinden koşup neredeyse doksan dokuzunu yakalamış bir adam.

E- İşte yakalayamamış. Hepsi yanlış şu anda.

Hepsi yanlış, doğru söylüyor. Aristo gökbiliminden hiçbir şey kalmadı.

E- Hareketle ilgili söylediği, gerçi yüzlerce yıl insanlığı etkilemiş. Onun hareket teorisi şu. Bir cisim, onu hareket ettiren bir şey olmadığı sürece hareket edemez. Mesela kül tablası şu anda hareket ediyorsa onu ben hareket ettiriyorum. Hareket ettiren sebep, hareket ettiricidir. Soruyorlar o zaman, ben alacağım bu şişeyi atacağım, elimden çıkacak, o nasıl hareket ediyor.

M- Sen hareket ettirdin yine.

E- Ama elimden çıkıyor. Dokunduğum sürece ben hareket ettiriyorum. Elimden çıktığında nasıl hareket eder? Düşmesi lazım. Çünkü hareket ettirecek bir şey yok. Bunu şöyle açıklıyor. Ben bunu elime aldığımda, bununla beraber bu, havayı hareket ettirir, ortamı hareket ettirir ve o ortam bu şişeyi taşır. Onu hareket ettiren şey, havadır, ortamdır ve belli bir süre sonra ait olduğu yere düşer. Toprak, her şey ait olduğu yere...

Yere gider. Yani ateş yukarı gider. Taş aşağı gider, kendi yerine.

E- Ve dünyanın, hareket edemeyeceğini bu şekilde açıklarlar. Bir kuleden bir taş düştüğünde tam olarak kulenin dibine düşer. Dünya hareket etseydi, dibine düşmezdi, biraz geride kalırdı. Kaç yüz yıldır, güneş merkezli evrenin açıklaması Aristo'nun bu hareket yasasına göre reddedildi.

Aristo'nun dizgesi, sistemi tümünden yanlış ama müthiş bir şey var, çok tutarlı. Kendi içinde müthiş tutarlı, ona çok çok özen göstermiş. O yüzlerce yıl, hatta Rönesans'ta bile gırtlak gırtlığa geldiler fizikçiler, etkili olmasının nedeni bu. Çok tutarlı. O fizik denen kitapta birbiriyle çelişen önermeler pek bulamazsınız.

E- Bir de bence iyi olmasının sebebi, sağduyuya dayanması. Hep sağduyuya dayanarak açıklamalar yapıyor. Günlük tecrübelerle göre yani.

XV. Gün

Şimdi şu ünlü idealar kuramına güzel güzel girelim. Peşin olarak söylemek istediğim bir şey; bizim felsefemizde yargılar var, yargıların bölümlenmesi var, içkin yargılar, taşkın yargılar, dışkın yargılar, aşkın yargılar. Bu, müthiş bir turnusol, paramparça ediyor, bütün felsefeyi darmadağın ediyor. Kötü mü ediyor? Yok, iyi ediyor. Bu Platon da olsa, Kant da olsa yanlış yanlıştır. Parçalıyor bunu, ortaya koyuyor. Bunun çok yararını görüyoruz. Ontolojik alanda konumlar dedik, zaman ve uzay. Bu felsefeleri, bu ontolojiye ve bu epistemolojiye vurduğunuz zaman epey yerleri çözülüyor. Ne kadar sürçme taşı varsa, çatlak varsa ortaya çıkıyor. Keşke çıkmasaydı, şunu bunu sınava çekmek gibi bir kaygımız yok.

İdealar, Platon'a özgü olan, ondan sonra bütün felsefeyi baştan başa kat etmiş olan bu müthiş görkemli görüşün yurdunu bulalım. İdealar, bizim konum dediğimiz, zaman ve uzay konumlarının dışında, üstünde. Platon felsefesinin temel yarığı, temel çatlak burada. Zamanın dışına ve üstüne çıkıyorsunuz, dışına çıktınız mı üstüne de çıkmış olursunuz. Uzayın da dışına ve üstüne çıkıyorsunuz. Bir yandan da anlaşılmaz bir şekilde, varlık kazanıldığından söz ediyorsunuz. Çünkü idea vardır, diyor Platon, hem de nasıl vardır. Neredeyse ötekileri silip süpürecek kadar vardır. Gerçek olanlar, tam olanlar, yetkin olanlar, *en* pekiştirme sıfatıyla anlatırken kullandığımız, en yüze olanlar, en güzel olanlar.

İdeaların evreni bizim bilip tanıdığımız zamanlı ve uzaylı alan değil. Peki, nasıl geçecek o dünyadan bu dünyaya nesneler, yani tikeller? Diyor ki Platon, öykünerek geçeriz ya da pay alırız, ya da ikisini aynı anlama kullanıyor. Peki, uzay ve zamanın dışındaysa biz oraya nasıl el atacağız ya da o buraya nasıl el atacak? İşte ontolojik sıkıntı. Daha sonra göreceğimiz, Kant'ta da aynı sıkıntı fazlaca var. Yani fenomen dediğimiz, görüngü nesneleri alanı var, bir de numen¹⁹⁷¹ alanı var. Kant diyor ki, biz o alanı bilmeyiz. Platon diyor ki, biz o alanı çok iyi biliriz, çünkü bizim ruhlarımız idealarla komşu. Komşu komşuyu nasıl tanımaz, hem de çok iyi tanır, diyor. Bizim yaptığımız, bir *anamnesis*, anımsama. Daha önceki oturumlarımızda görmüştük, diyordu ki Platon, *düşünme ruhun kendi kendisiyle konuşmasıdır*. Bu bize sakat gözüküyordu, sen nesnesiz nasıl düşünebilirsin, demiştik. Tıpkı Descartes'in *cogito ergo*

sum 'una getirdiğimiz eleştiri gibi. Descartes'inki kendi içinde bir tutarsızlık. Platon'un kinde o tutarsızlık yok. Filozofumuz, bir nesnenin bilgisi demiyor, anımsama diyor. Anımsama için nesne, zihninde var adamın. Onu anımsıyor sadece, dıştaki nesneye ihtiyacı yok Platon'un. Platon, kendi içinde bal gibi tutarlı. Ruhun kendisiyle konuşmasıdır, doğru anımsamadır bu. Zaten olamaz, tenezzül etmiyor, basit, değişen, kırık çıkış şeyler, diyor, bu evrendeki nesnelere. Kant ne diyor? Biz o alanı hiç bilemeyiz. Yalnız şunda Kant ısrarlı, her nesnenin bir numeni vardır, her fenomenin bir numeni.

E- Bir şey soracağım. İdeal dünya var, Platon'un alanında. Gerçek dünya onların bir yansıması...

Olgusal dünya diyelim.

E- Olgusal dünya onların bir yansıması, kopyası ya da öykünmesi. Bir de insan var, insan gerçek dünyadaki bir nesneyi gördüğünde o ideal dünyadaki, mesela ağaç, ağacı anımsıyor ve onu tanıyor, o şekilde mi algılıyor?

Evet, imgesel. Kafanda senin o var, tanıyorsun sen. Askeri okula gitmişsin, bakmışsın Ahmet orada, a diyorsun bizim mahalledendi bu. Bizim köyden, o başka okula gitmişti, Harbiye'de birleştik diyorsun. Ahmet'i görmene, tanımana, kimliğini bilmene gerek yok. Anımsıyorsun.

E- Ya da benzeştiriyoruz. Mesela ağacı gördüğümüz zaman ideal dünyada olduğu şeye benzetiyoruz.

Zaten öyle. Anımsasak bile biz sonuçta ona yaklaştırmaya çalışıyoruz o kadar.

Devam ettiğimizde, Kant diyor ki, her bir nesnenin bir numeni vardır ama biz numenal alanı bilemeyiz. Daha önce demiştik ki, arkadaşım bilemediğin alana niye var diyorsun? Shopenhauer, Kant'a çok ağır eleştiriler yöneltir ve der ki, uzay ve zamanın dışına çıkıyorsun. Doğru söylüyor. Peki öyle bir alanda nesnelerin çokluğu nasıl olabilir ki? Nedensellik bağı olmayınca tek nesne olur diyor, bir nesne olur. O da kendi söylediği kör istenç, evren onun yansıması. E peki, ona sormamız gerekiyor tekrar, arkadaşım senin bu tek nesnen nasıl olabiliyor, uzay ve zaman dışına çıktık mı? Uzayın olabilmesi için olgusal evrenin olması gerekir. Bir şunun, bir bunun, tikeller bütünüün olması gerekir, biz buna uzay diyoruz. Zamanın olabilmesi için söylediğimiz tikeller bütünüün devinmesi gerekir. Donmuş bir evrende zaman olmaz. Bu iki şey olacak. Uzay ve devinen uzay, sadece uzay değil. Yani bir Parmenides uzayı

değil, bir Heraklitos uzayı olmalı ve biz demeliyiz ki zaman da var. Değişiyor bu nesneler demeliyiz. Shopenhauer da ters yakadan bir yere varmak istiyor, varamıyor. Tek nesne, çok nesne, zamansız, hiçbirisi olmaz arkadaşlar, uzaysız hiçbirini olmaz.

Platon'a döndüğümüzde, bu idealar evreni, böylesine ontolojik temelden yoksun gözüktüyor, bunu tartışmak isterim. Böyle bir evren, yani ideaların yurdu bizim sürekli özne değiştiren ruhlarımızın da bir zamanlar yaşadığı bir evren, idealar evreni. Bu evren hakkında kitaplarında fazla betimleme yapmaz. Yani oralar nasıldır, oralar hakkında bir şey söylemez. Sadece ideaları ve bizim ruhlarımızı konu eder.

İdealar nasıl şeylerdir? Güzelliği, bilgiyi, yiğitliği, devleti, matematiksel nesneleri, eşitliği, büyüklüğü hemen hemen bütün nesnelerin bir ideası var. İnsan mı, elbette, ağaç mı, elbette. Hatta yapay nesnelerin, masanın, koltuğun, divanın, kapının, pencerenin, her şeyin ideası var. Parmenides diyalogunda, Parmenides Sokrat'a sorar. Der ki, her şeyin ideası var mıdır? O da der ki yok, mesela kılın, pisliğin ideası yok. Bir tikelse onlar da, neden ideası yoktur, onu açmaz. Niye der bilmem. Ama biz şöyle diyelim; tikeli olan her nesnenin bir ideası vardır, Platon'un temel iddiası bu. Güzellik ideası, güzelliğin en yetkini, en tamı, gerçek olanı yani. Yiğitliğin en tamı, erdemin en tamı, devletin en tamı, her olanın en yetkin olanı. Bunu da kısaca betimlemiş olduk.

Peki, bizim evrenimiz, zaman ve uzay konumları içerisindeki tikeller evrenimiz, nasıl oluşuyor? Bizim yanıımızdaki, paralelimizdeki, düzeyimizdeki nesneler evreni nasıl oluşuyor? Platon diyor ki, bu öykünmeyle olur, *mimesis*^[98], pay alma ile olur. Demek ki tikel nesneler, tümelden, ideadan, özden, yani boyuttan pay alıyorlar. Ya da öykünüyorlar ya da ikisi birden. Felsefe tarihçileri de bunu böyle geçiyor. Sorgulama, ben sanmıyorum. Çünkü ellerindeki gereç, böyle bir sorgulamayı onlara sağlamıyor. Ama bizim felsefemiz sağlıyor. Nasıl?

Dedik ki; içkin yargılarla oluşmuş bir tözümüz yoksa, onun taşkın eylemleri olamaz, taşkın yargıları olamaz. Olmayan bir töz yürüyemez, dedik. Olmayan bir insan konuşamaz, koşamaz, düşünemez. İçkin yargılar temel. Bunu belki o zaman atlamış olabiliriz ama sırf nesneye yönelmek bakımından değil, *cogito ergo sum*, düşünüyorum öyleyse varım diyebilmen için, önce var olman gerekir. Önce kendini koy ortaya, bize kanıtla, ondan sonra düşünmeye başla. Yoksa ezbere olmaz. İçkin yüklemelerle oluşmuş bir töz olacaksın ve eğer söz

konusu olan düşünme ise, ya da başka edimlerse özne de olacaksın. Özne şudur; hayvan da yürür, hayvan da koşar, hayvan da yem yer, su içer. Ama bu eylemler bilinçli eylemler değildir, çünkü hayvan özne değildir. Hayvan asla özne olamaz, töz boyutunda kalır, eylemde de bulunur. Ama bizim bilinçli eylemden söz edebilmemiz için, tözün özne olması lazım, bu da insandır. Yani yaptığını, ettiğini bilen özne, bilen töz. Bilmesi gerekiyor. Biliyorsa o artık öznedir ve bir insandan söz ediyoruz demektir.

Dedik ki, içkin yüklemlemlerle oluşmuş bir töz ve şimdi ekledik, özne yoksa, taşkın yüklem olamaz. Bu bizi nereye getirdi? Diyelim ki bir varsayımsal at, varsayımsal diyorum, X diyorum, bastıra bastıra, seçe seçe. At olabilmek için at ideasından, atlık ideasından pay alacak. Pay almak bir edimde bulunmaktır. Yani öznenin dışına çıkıp bir eylemde bulunmaktır, pay almak. Ya da öyküneceksin, öykünme de bir taşkın eylemdir. Kendi öznenin sınırlarına çıkıp başka bir nesneye öyküneceksin, ona benzemeye çalışacaksın. Bu da bir taşkın eylemdir. Bu varsayımsal X'imiz, olmak için ya da öteki felsefecilerin çok söylediği gibi *var olmak* için, ne olacak? İdeadan pay alacak. Nasıl alacak? Alabilmesi için kendisinin töz ve özne olması gerekir. Dışına çıkmak, pay almak ya da öykünmek için bir töz-özne olmak gerekir. Oysa ki varsayımsal X'imiz henüz o değil, daha pay almaya çalışıyor, daha öykünmeye çalışıyor. Onu yapabilmesi için, önce at olması gerekiyor. At olabilmek için, at olmaktan, atlıktan pay alması gerekiyor, almamış. Nasıl olacak bu? Eğer pay almamışsa, alamıyorsa, nasıl at olacaktır. At olarak varsayacak olursak bunu, at ise o, o zaman pay almasına, öykünmesine ne gerek var? Çok büyük bir yarık var burada. O da bizim yargılar kuramımızdan yola çıktığımızda karşımıza çıkıyor. Bu nesne, idealardan pay almak için bir töz olmak zorundadır. Eğer töz ise, at ise, pay almasına gerek yok. At değilse zaten pay alamaz. Çünkü eylemde bulunamaz, bir töz değil, özne değil.

M- Evrenimize baktığımız zaman, her şeyin baştan var olduğunu düşünüyoruz. İnsan, insan olarak hep vardı, ağaç ağaç olarak hep vardı. Yani her şey vardı. Dolayısıyla bu idealardan pay alarak oldu ya da bunların...

E- Önce nasıl oldu?

M- Hepsi tanrı tarafından yaratıldı. İkisi aynı yere çıkıyor. Tanrı yarattı ya da idealardan pay aldı. Galiba şöyle bir şey var; biz eğer insan denilen ya da ağaç denilen tözü açıklayabiliyorsak, nasıl oluştuğunu, nasıl varlık kazandığını açıklayabiliyorsak, o zaman bu idealar kuramını daha kolay eleştirebileceğiz.

Şu an mantık olarak evet...

Hocam güzel söyledi. Önce nasıl oldu? Tamam insan var, anladık, ağaç, her şey var ama önce? Biz Platon adına konuşuyoruz. Yaratımdan, yaratılıştan, çıkıştan, tekvinden söz etmiyoruz. Diyoruz ki, evren kuruluyor, kurulurken tikeller oluşacak. Tikel pay almadan olamıyor, pay alması için de olması gerekir. Bir mantıksal çıkmaz. Platon felsefesinin temel yarığı bu.

M- Şöyle düşünemez miyiz? Tümel var, o tümelden parçalar olarak görüyor tikelleri değil mi? At tümelin bir parçasıdır.

Diyelim.

M- Öykününücüsü. Bir yönüne öykünmüş, at olmuş. İnsan bir yönüne öykünmüş ve insan olmuş.

Nasıl öykünmüş yalnız?

M- Öykünmeyi tümelde aramak gerekiyor, tekilde değil. Çünkü tümel, ona öykünme gücü veriyor. İtıyor, iterken öykünerek itiyor, öykün diyor. Ol diyor oluyor, öykün diyor, öykünüyor.

Hayır. Sana ikinci cübbeyi getireyim. Yok öyle şey.

M- Yok, ben Platon'u savunmuyorum.

Biz batıya öykündük değil mi? Batı bizi itti mi yani, öykünün diye tekmeledi mi? Öykünme, öykünülen nesneye karşı duran nesnenin yapacağı bir eylemdir. Asıl olan niye öykünsün? Sen dünyanın en büyük aktörü olmuşsun, Türkiye'de de senin bir öykünücün çıkmış, zart zurt bir aktör, sen ona niye öyküneceksin? O sana öykünecek. Senin kılık kıyafetini takacak üstüne, eylemlerini yinelenmeye çalışacak. Sen aktörsün, ondan gelecek öykünme. Öykünme aşağıdan gelir.

E- Platon dünyasında, idealar dünyasını kim yarattı, o nereden vardı? İdealar dünyasını var kabul ediyorsak, bu dünyayı var kabul etmemizin hiçbir mahzuru yoktur, bence.

Onu söyledik. O büyük yarığı söyledik. Dedik ki, orada ontolojik sıkıntı var.

E- O varsa, o zaman bir şekilde oradan buraya geçiş çok zor olmasa gerek.

M- Ben de onu anlatmak istedim. Tanrı varsa, ol der olur. İdealar varsa, öykün

der, öykünür.

E- Bence buradan gidemeyiz.

O evrenden bu evrene geçiş, zaten nedensel bağlantılar açısından mümkün değil. Zamansız bir alandan zamanlı bir alana geçemezsiniz, mümkün değil. Uzaysız bir alandan uzaylı bir alana geçiyor.

E- Orada kavrayamadığımız bir şey var.

Tabi, işte söylüyorum ya. Diyorum ki, konum yok orada. Konum olmayınca, varlık yok. Bir kere orası yok. Ama dedik ki, Platon'un hatırına varsayacağız, devam edeceğiz. Güzel, bu tartışmalar çok güzel.

Ç- Biz üç boyutlu bir nesneyiz ama gölgemiz iki boyutlu. İkisi arasında boyut eksiliyor. Biz mesela idealar alemi olsak, gölgemiz de bize göre olgusal dünya olsa, burada bir boyut eksilmesi var. Bu şekilde mümkün görünüyor.

İdeal nesneler evrenini kuracağız. O dediğine katılıyorum. Kuracağız da o problemleri belirtiyorum. Biz Platon felsefesinin üstünde duruyoruz. Onun adına onu eleştirmeden yeni bir felsefe kuramayız. Bunu bitirelim bir, diyelim ki bu arkadaş, öykünme diyor. Öykünmek için bir özne olmak gerekir. Atı bırakayım, senden gidelim. Senin öykünebilmen için insan olman gerekir. Pay alabilmen için özne olman gerekir. Değilsin demiş, nasıl pay alacaksın, nasıl öyküneceksin? Almış isen, pay alabilecek, öykünebilecek durumda isen almana ne gerek var? Bu iki şeyde de mantıksal sıkıntı var.

E- Peki, Platon'da tanrı inancı var mı? Tanrılar var herhalde değil mi? İnsanın, doğanın nasıl yaratıldığı ile ya da oluşumuyla ilgili...

Timaeus diyalogunda, evrenin kuran bir tanrıdan söz eder.

E- O varsa eğer, söylem çözülüyor aslında.

Şöyle. Onun tanrısı yoktan var etmez. Ne yapar, idealara bakar. İdealar yine vardır. Soruna cevap vermiş olmak için söylüyorum. İdealara bakar, idealara baktıktan sonra bir sanatçı gibi yapar evreni. İdeaları yaratmaz yani.

E- İdealar her şeyin ötesinde yani. Sanatçı gibi yapar derken, idealara bakıp belki de ilk, doğada olmayan ilk at onun tarafından olmuştur. Burada da, daha sonraki atlarda da...

Sayın hocam aşkın yüklemimiz yok bizim. Yani zamanı, uzayı aşmış yüklemimiz yok bizde. Tanrı yok, yaratıcı yok. Tamam, yıkacağız onun sırtına ama o kolay, çok ucuz bir şey olur.

E- Tabi ucuz.

Felsefe olmaz o, dogma olur. Üst noktasında teoloji olur.

E- Şu anda da mesela, büyük patlama oldu deriz. Büyük patlamadan sonra her şey çok güzel açıklanıyor, bilimsel olarak hangi kuvvetlerin etkisinde ne olduğu. Soru şuraya gelince, büyük patlamaya sebep ne oldu? Bunu açıklamak gerekmiyor. Tanrının parmağı dokundu, diyebiliriz mesela. Bizi ilgilendirmiyor çünkü sebebinin ne olduğu şu an çok fazla değiştirmiyor. Biz anlayabiliyoruz şu anda.

Tüm bir aşkın gücü varsaydığımızda, senin benim öykünmeme, pay almama gerek kalmıyor. Boşluğa düşüyoruz. İkincisi de şu; dün de konu ettik, bilimsel evrenimiz bizim, hiçbir biçimde, Platon'dan, Aristo'dan türememiştir, Demokritos çizgisinden türemiştir. Demokritos, Lucretius daha önce Epikuros, bunların çizgisinde gelişmiştir. Biz onu yakalamaya çalışıyoruz.

E- Matematikte biraz Platonik durum var.

Geleceğiz ona. Matematikte olmasına gerek olmadan bir idealar dünyası, bir tümeller dünyasının var olduğunu koyacağız ortaya ama yineliyorum tekrar, ben Platon'u anlatıyorum şu anda. Onun felsefesini anlatıyorum. Kitaplarını okumaya başladığınız zaman, orada bol bol öykünme göreceksiniz, mimesis, bol bol pay alma göreceksiniz, onu çözmemiz gerekiyor. Biz evren kurmuyoruz, Platon üzerinde duruyoruz. Sizin bu geliştirdiğiniz eleştirileri Aristo da geliştirmiş, ona da geçeceğiz. Ama önce Platon'u tanımamız gerekiyor. Şunu demek istiyorum; bu öykünme ve pay almayı mantıksal sıkıntıdan kurtaramıyoruz.

Pay almak, nasıl bir pay almaktır? Öykünmede fazla bir sıkıntı yok. Bir şeye öykünen, onun gibi olmaya çalışır. Ama pay almak nasıldır? Müjdat pay almayı bize bir anlatırsa sevineceğiz. Pay almak nasıl bir olaydır ve Platonik anlamda.

M- Bunu bilmiyorum hocam.

Pay almaktan ne anlarsınız?

M- Ne anladığımı düşünerek anlatabilirim ama bunu daha önce düşünmedim.

Şöyle diyebilir miyiz? Sen on arkadaşınla birlikte Şenköy’de büyük bir arazi satın aldın, buğday ektiniz. Buradan yüz ton buğday çıktı. Nasıl pay ederdiniz?

M- Yüzü ona bölerek.

Bölerek. Pay alırdınız değil mi? Onar tonluk pay alırdınız. Şöyle diyelim. Yine on kişi, yüz tane koyununuz var, yarısı erkek, yarısı dişi. Onu nasıl pay ederdiniz?

M- Yine aynı şekilde.

Nasıl?

M- Yüzü ona bölerek.

O- Dişi ve erkekleri de eşit olarak.

E- Eşit erkek eşit dişi şeklinde.

Eşit erkek, eşit dişi şeklinde yapardınız. O da güzel. Peki, bu on arkadaşın buğday tarlasını bir kenara koyduk, sürüsünü de. Bir tane kocaman buzağıyı kestiniz, bunu nasıl pay ederdin? Kilonuz da var, satırınız da var, gereciniz bol.

M- Uzlaşarak.

Hayır orada bir sıkıntı yok. Geçiminiz iyi ama nasıl? Mesela herkes but alabilir miydi?

M- Alamaz. On arkadaş bir ineği bölüşeceklerse, orada bir problem var.

Bakın evrende kimi nesneler homojendir, kimi nesneler heterojendir. Buğday örneğinde sen tek başına on ton buğday aldın, çiftçiliğe devam edebilirsin. Çünkü buğdayın özü var sende. Tarlan da var, eker biçersin. Yani ideadan pay aldın sen. Kuzu örneğinde yüz kuzuyu paylaştınız, onar tane, beşi dişi, beşi erkek kuzunu var. Sürücülük yapabilirsiniz, çiftleştirirsiniz, sürücülüğe devam edersiniz, pay aldınız siz. Koyun ideasından pay aldınız. Ama bir buzağıyı parçaladınız, kiminiz budunu, kiminiz şurasını, heterojen bir nesne var. Bir bütünden pay aldınız. Birinci örneklerde bir-çok ilişkisi var ikinci örnekte bütün-parça ilişkisi. Bütünden parça almışsanız, ideadan pay almış değilsiniz.

Şuraya kocaman bir kazan koyduk. Düğün yapıyoruz. Aşçımız çorbanın gözüne

dayandı, beş ton çorba yaptı, bir kazandan. Herkesin önünde bir tas var. Birer tas çorba verdiği zaman ne yapmış olur, paylaştırmış olur. Herkesin çorbası bir olur değil mi, aynı çorba olur. Yani tosunu parçaladığınız gibi olmaz. Herkes, benim çorbam karşımdakinin çorbasıyla bir, der. Çünkü homojen bir nesneden pay aldı. Platon'un Parmenides diyalogunda epey uğraşarak söylemeye çalıştığı bu. Diyor ki; biz, homojen bir nesneden pay almışsak, onun, *genesis*, soy, tür, bir örneğini, prototipini almışız demektir. Üretiriz, çoğaltırız, genişletiriz. Pay bu. Yani bir ağaç olmaklıktan pay almışsak, biz bir dalını almamışızdır.

M- İdea burada yüz tonluk buğday, pay alanlar da on ton alanlar.

Sen bu anlamda kocaman, dev bir meşe palamudu düşün. On tonluk bir ağaç. Sana gövdesini, dallarını, kökünü, her tarafını vereceklerine bir tohumu versinler daha iyi. Çünkü o ideadır, ideadan bir pay almaktır. Öteki, dal, gövde, bir bütünden parçadır. Demek oluyor ki aldığımız nesne, özü temsil etsin, özü yansıtsın. Leibniz'in şöyle bir görüşü vardır; her bir monad evrenin yansıtır. Burada aldığımız bizim ve Platon'un parça dediği nesne, o nesneyi yansıtmalıdır. Bir erkek bir dişi kuzu o sürüyü yansıtır. Çiftleşir kuzu yaparlar, üretirler. Ama sana bir erkek bir dişi kuzu vereceğine, deseler ki, sen bunu alacağına elli tane erkek kuzuyu al götür, akıllıysan razı olmamalısın. Çünkü senin elinden ideayı, özü alıyorlar. Elli tane erkek kuzu, oranın parçasıdır, özü, ideası değildir. Platon'un pay dediği olay bu. Bir bütünden parça değil, bütünün temsilcisi olan nesne.

M- O zaman şöyle bir şey mi? İdealar dünyası, evrene tohumlar saçıyor.

Evet. Genesis, soy.

M- O tohumlardan da bütün evren ortaya çıkıyor.

Biraz sonra geleceğiz ona. Masanın tohumu var mı peki, yok. Ama bir masa olayı var. Birileri yapıyor masayı.

M- Masanın da tohumu var. İnsanda içerili bir durum.

Şöyle diyelim, modeli, prototipi var.

M- İnsanda ve ağaçta.

Güzel. Biz at tikelinden yola çıktık, dedik ki bunun pay alabilmesi,

öykünebilmesi için at olması gerekir, at ise de gerek yoktur. Orada mantıksal sıkıntı var dedik. Peki, şöyle diyebilir miyiz? Başka bir nesne, illa atı yaratmak istiyoruz ya. Orayı bitirmemiz gerekiyor. Biz neyiz, insanız ya da ağacız ya da taşız. At ideasından pay alıp at olabilir miyiz biz? Öyle ya, at kendi içinde olamıyor, biz olabilir miyiz ya da ağaç, taş olabilir mi? Bir kere hemen dikkatinizi çekmiş olmalı, taşın taş olması, ağacın ağaç olması, insanın insan olması için de yine kendi idealarından pay almış olmaları lazım. Gene aynı mantıksal sıkıntı başlıyor. Sen taş ideasından, taş parçası, deminki söylediğimiz anlamda almamışsan nasıl taş olacaksın? Demek ki başka bir nesnenin de at ideasından pay alma şansı yok, bu bir. İki; bir biçimde, varsayımsal konuşuyorum, taş, ağaç ve insan var, at ideasından pay alır mı? Niye alsın ki? O her şeyden önce taş, her şeyden önce ağaç, her şeyden önce insan. Başka bir nesnenin payını niye alsın. Alamaz da, neden? İdea ona diyecek ki, sen taş ideasından taşlık almışsın, taş olmuşsun, bir de şimdi at olmaya kalkıyorsun, bu mantıksızlıktır. Demek ki başka bir nesne de bunu alamıyor. Durum bu olunca, o kendi nesnesi içerisinde çözemedik, başka nesnelerle çözemiyoruz, o zaman nasıl çözeceğiz?

O- Değişim söz konusu değil mi? Mesela toprak, tamamen taşlaşıyor.

Bizim kavrayış dünyamızla düşünmüyoruz, biz Platon'dayız. Bitirdik Platon'u, şimdi düzeltmek kalıyor. Baştan alalım. Platon ideaları, zamansız ve uzaysız, meçhul, bilinmez bir yerde, üstte, dışarıda. Onu bir kere oradan kurtaralım. Zamanlı ve uzaylı bir yere getirelim. Hocam siz getirin bakalım. İdealar bizim bu yaşadığımız evrene bir girsinler.

E- Getiremiyoruz hocam. Getirmeye çalışıyoruz ama getiremiyoruz.

Platon'u bitirdik, biz getireceğiz. Daha doğrusu, bizim uzaysal ve zamansal evrenimizde bu nesneler var mıdır?

E- Vardır.

Vardır, güzel. Demek ki hoplamaya, zıplamaya lüzum yok. Yani gökyüzüne, ruhlar evrenine, bilmem zamansız, uzaysız evrene zıplamamıza gerek yok. Bu yapı düzeni bizim evrenimizin içerisinde var. Zaten Aristo'da da göreceğiz, gerçi çok daraltıyor. Diyor ki, bu tümeller, bu idealar, bu özler, şurada burada değil, evrenin içerisinde de demiyor, daha daraltıyor söylediğim gibi, nesnelerin içindedir diyor. Çağlar mı, insan olmaklık onun içinde, diyor. Evrenin içerisinde demiyor, Çağlar'ın içinde.

M- Peki insan tümeli, o neyin içinde?

Onu konuşuyorum işte. ağlar'ın içinde diyor Aristo.

E- Her bir insanın içinde.

Evet.

E- Biz de öyle varız herhalde. Bizim doğamız bu, başka türlü olamayız.

Müjdat şaşma buna. Bu doğru da yontularak doğru. Bizim içimizde tümel olmasaydı, biz nasıl insan olacaktık? İnsan olmaklık bizim içimizde, doğru. Ama Aristo bir şeyi boş bırakıyor. ağlar, ben, öteki, bütün yaşayan insanlar, yani düzeylerdeki bizim akranlarımız, zamansal boyuttaki birliktelik olduğumuz insanlar, gm diye gidiyor bir gün, elli yüz yıl sonra gidiyor. Ama insanlık sürüyor, insanlar gene geliyor.

M- O zaman burada bir sorun ortaya çıkıyor.

Acaba, insan olmaklık, yalnız bizim içimizde mi, yoksa evrenin de içinde öyle bir şey var mı? Platon'un evrenini indirdik aşağıya. Yani Aristo ne demeliydi bize hocam?

E- Biraz açar mısınız?

şöyle. Platon'un zamansız ve uzaysız evreninden Aristo, söküp alıyor idealleri, indiriyor aşağıya, bizim varlık alanımıza. Bizim gözlem yapabileceğimiz, soluyacağımız, tutacağımız, göreceğimiz, tepineceğimiz, yürüyeceğimiz bir evrene indiriyor. Ama orada kalmıyor, diyorum, nesnelerin içine sokuyor. Sokmasına da bir şey diyemiyorum ama evrenin içinde indirmeden doğrudan söz etmiyor. Dosdoğru oradan nesnelerin içine aktarıyor. Burada bizi şöyle bir boşlukta bırakıyor; tamam, yaşayan kuşak ölünce ne olacak. Biz ölünce insan diye bir şeyin kalmaması lazımdı, Aristo'nun dediğine göre, soy bitmesi lazımdı. Bunu açıklar mısın, diyorum. Aristo nasıl konuşmalıydı?

E- Aktarılıyor. Bizim çocuğumuza, başka nesnelere bir şekilde aktarılıyor.

işte onu demesi için ne demesi gerekiyor? Doğru dediğin. Cornford, çok büyük bir Platon uzmanıdır. Aristo, Platon'un idealar kuramını eleştirirken, tam da şapşallaştığı yerededir, diyor. Ağır bir eleştiri var. Nedeni de, nesnelerin içine sokuyor ve indirgemeyle sokuyor, başka yerde yok, diyor. Nesnelerin içine sokmasına kızmıyor.

M- Ben de tam buna itiraz edecektim. Nesnenin içine soktun tümeli, peki, o tümel neredeydi? Tümel, Platon'da ideadaydı, o ideadan öykünme dedi, pay dedi, kendisini açıkladı. Aristo, tümeli tikelin içine soktu. Tikel öldü, tümel onun tohumuyla devam etti.

Tohumuyla devam edecek deseydi, o kadar ağır eleştiri niye alaydı.

M- Tümel, uzay ve zamanda tikeller yokken, nasıl var? İndirdin tümeli, şimdi ben bilim-kurgu gibi izliyorum, Tümeli indirdik, tümel var.

E- Tümeli bir yerden indirmiyorsun ki.

M- Bir tümel varsayıyorsun ya

E- Sen insanın varlığını, ağacın varlığını kabul ediyor musun? Gördüğün şu ağaç var mı?

M- Evet.

E- E içindeki ağaçlık tümeli de var işte.

M- Tamam da nereden geliyor o?

E- Ağaç nereden geliyor?

Güzel, o soruya cevap verdik mi iş bitecek.

E- Eğer kabul ediyorsan ağacın varlığını, içindeki tümeli de kabul edeceksin.

Onun nereden geldiğini söylediğimiz an problem çözülecek. Bir kelime; tohumdan. Aristo, nesnelerdeki sürekliliği söylemiyor. Sanki bizim içimizde, biz ölünce ölecekmiş gibi, her şey bitecekmiş gibi konuşuyor. Tamam Platon'a getirdiği eleştiride iyi bir temel var. Tümeller bizim evrenimizin içerisinde. İçerisinde ama bunun bir şu zamanda bir bu zamanda, bir sen taşıdın bir deden taşıdı. Dedenin dedesi taşıdı, sonra da torununun torunu taşıdı. Bu bizim tohum dediğimiz, üreme gücü dediğimi şeyler. İnsanı çözüyoruz artık. İnsan nasıl oluşur? Çok babayığitmiş diye bir fil dişisiyle evlenebilir miyiz? Öteki insanla, dişi insanla evleneceğiz, iki tarafın tohumu birleşecek, yeni insan doğacak. Evrenimizin düzeni bu. Ağaçların tohumu var, dirilerin tohumu var. Diyelim anorganik doğa, diri olmayan taşlar, mineraller, kayalar, madenler, birleşme yasaları var, kimyasal olaylar. Suyun bir birleşmesi var, taşın bir birleşmesi var, her şeyin bir yapı düzeni var. Demek oluyor ki Platon'un şu

idea dediği şey, bir yapı düzenidir. Herhangi bir töz değil, bir yapı düzeninden söz ediyor. Evrenin düzeni bu. Ağaç olmaklık, insan olmaklık, taş olmaklık, deniz olmaklık var. At görüyorum, atlık göremiyorum diyor. Göremiyor da olsa atlık, atın tohumunda var. Sürgit yaşıyoruz, çiftleşip ürüyorlar. Bu, Shopenhauer'da korkunç bir şekilde var. Diriler, hayvanlar, üremek için ölüme razılar, diyor, evreni sürdürmek adına içgüdüsel olarak korkunç bir çiftleşme gereği duyarlar.

M- Evrenin yapı düzeninde dinozor var.

İdi.

M- Şimdi yok. Peki, evrenin yapı düzeninde bir tikelin varlığın, hatta tümelinin varlığı zorunlu değil. Yani insan olmasaydı da evren olabilirdi, ya da bir böcek türü olmasaydı da evren olabilirdi. İlerde insan olmayabilir ve evren kendi yapı düzeniyle devinmeye devam edebilir.

Doğrudur. Zorunlu diye bir şey yok. Onu hiç demedim, demem, bizim felsefemize aykırı zaten.

M- O zaman, evrenin yapısının değişikleri olmuyor muyuz?

Oluyoruz ve değişki olarak biz içimizde evrenin bir yapı düzenini taşıyoruz. Biz taşıyıcıyız, dikkat et, el koymuş değiliz. Çağlar, insan olmakla el koymuş değil, taşıyor sadece. Evlenecek, çocuğu olacak, aktaracak. İnsan olmaklık, Çağlar'ın yüzüğu değildir. Aksi halde biz çözemeyiz. Kant'a, Hegel'e geleceğiz, daha değişik felsefeler var. Batılı çıkmış diyor ki; zaman, acaba mutlak olarak mı var, nispi olarak mı var? Kardeşim zaman bir konum. Bedenli tözler olmasaydı, hava, su, deniz, dağ ve devinmeseydi, zaman olmazdı. Zaman, bir töz nedeniyle olandır. Tözün sırtında değil dedik, çok farklı şeyler. Platon'un bu görüşüne ben şapka çıkartıyorum. Çok iyi görmüş. Bugün bal gibi Platon'un dilini kullanıyoruz, saçma sapan da kullanıyoruz. Ağaçlar diyoruz, insanlar diyoruz, hayvanlar diyoruz. Platon diyor ki, diyemezsiniz. Demiyor da o anlama geliyor. Bir tane ağaç var, bir tane insan var. Çünkü insan, ağaç, hayvan bir türün adı, bir soyun, genosun adı. İnsan olanlar de, ağaç olanlar de, tikelleri anlatmak adına.

Yapay nesnelerden de örnek verelim. Masalardan bahseder Platon bol bol. Der ki, masanın bir prototipi vardır. Bir yere girersiniz, falanın makamına gittim, pırıl pırıl bir masa, şöyle gözleri vardı, şöyle yuvarlak bir masaydı, adam

oturuyor, görev yapması daha kolay, her tarafa ulaşıyor, telefon, öteki, şu bu. Demek ki masanın da bir ideal tipi var. Her şeyin bir ideal tipi var. Buradan bir bıçak aldım, İsviçre taklidi, İsviçre’de çok güzel bıçaklar var. İstanbul’da bir arkadaşın önünde gördüm, aynı renk, aldım baktım, olağanüstü güzel. Bu bıçağı nereden aldın, dedim. Av Dünyası’ndan aldım, dedi, Avcılar’dan. Orada var mı, dedim. Var, çok, dedi. Gittim, elli liradan başlamak üzere bin liraya kadar bıçak var. Ama bıçak arkadaşım. O da bıçak, benim beş liraya aldığım da bıçak.

E- Bir malın fiyatı arttıkça ideale yaklaşır mı?

Fiyatından dolayı değil. Yapı düzeni, yetkinleştikçe öyle olur. Gerçekten nesnelerin en yetkin şekli var. Türk otomobili yapıldı, keçiler gelir kaportasını yer. Marmaris’ten Muğla’ya geliyorum, tam o Gökova’ya geleceğimiz yerde, bir köprüde Mercedes’le bir Anadol çarpışmış. Trafik bekleniyor. Mercedes, Alman imparatoru gibi yolun ortasında, umuru bile duymamış. Anadol da şarampole gitmiş, darmaduman olmuş. İkisi de otomobil, daha ala ideası var mı? İşte ideal tip bu.

M- Ben yanlış mı anladım. İdeal tip, otomobil için de bıçak için de vardır dediniz. Ben bunu anlayamadım. İdeal tip nerede var hocam, masanın ideal tipi nerede?

E- Platon’un dünyasında.

Platon’un dünyasında.

E- Biz hep onu arıyoruz.

Onu arıyoruz beyefendi.

M- Var ama bizim dünyamızda yok hocam.

Bizim dünyamızda da şöyle: Hangimiz evlenirken yetmiş kilo ağırlığında bir kız var al denilir bize. Seçtik, baktık, ideal güzeli aradık biz. Her birimiz aradık bir biçimde. Olay bu. Biz Platon dünyasındayız.

Platon’un felsefesinin temelini, içindeki sıkıntıları, sürçme taşlarını ufak ufak görmeye başladık.

O- Masa olayını anlamadım. Masa idealar dünyasında, masa öykünüyor mu idealar dünyasına.

E- Biz, anımsayarak yapıyoruz.

O- Yine biz yapıyoruz.

E- Yapma olduğu için onu anlamak çok basit.

O- Taşı yapmıyoruz ama.

E- Taş kendiliğinden oluyor.

Bunun da yapısı böyle. Bir arkadaş bir gün dedi ki; yapı, yapıdır. Bir kısmını çok güzel görüyoruz. Belediye kenefi de yapı, orada duruyor, bembeyaz bir badana yemiş, Mimar Sinan'ın yaptığı yapıtlar da. Bunlarla bunlar bir mi? Konu bu, kafasındaki en ideal yapı düzenine göre. Mimar Sinan, Süleymaniye'yi yaparken, sıkıntı içinde, zaten kalfalığım diyor. O gözle de gittim, baktım, siz de vardığınızda bakın İstanbul'a. Bu olayı bilerseniz bakarsınız. Süleymaniye'nin kubbesi, Ayasofya'nınkinden küçüktür. Ne yaptıysa, gece gitmiş, incelemiş, Ayasofya'dan büyük kubbeyi yapamamış. Kubbe yapmak değil, onu oturtmak önemli. Selimiye'ye bakın, dünyanın en büyük kubbesidir, bırakın Ayasofya'yı. Öylesine korkunç bir usta haline gelmiş ki. Getirip de bunu bizim evlerimizle mukayese edemeyiz, yapıdır diye. Hocam da bastırarak söyledi, bunu biz yapıyoruz. Ben Picasso gibi resimler yapıyorum diyordu Evren. Picasso kim, sen kim? O da resim yapıyor değil mi?

Ç- Bunu ben de yaparım, diyor. Yamuk yumuk bir şey yapmış orada.

Yalnız, Platon denince, dün de söyledim, sanata karşı bir husumeti var. Nasıl olsa herhangi bir nesne ideaların bir öykünmesidir, uyduruk. Bir de onun resmini yaptın mı, uyduruğun uyduruğunu yapmış oluyorsun, diyor.

E- Ben belki bir yerden kaçırdım ama bu öykünmeyi çözemedik değil mi?

Öykünme diye, gördüğümüz gibi bizim evrenimizde bir olay yok. Doğal nesneler zaten kendiliklerinden, üreme ya da birleşme yoluyla oluyor. O neye öykünecek? Öykünmek için bilinçli özne olmak lazım, dedik. Biz öykünsek kime öyküneceğiz? Biçimimiz, boyumuz, ayaklarımız, enimiz, kime öykünerek değiştirebiliriz?

E- O sorun olarak kalıyor.

O bilgi olarak kalıyor. Platon'u okuduğunuzda bu konuşulmuştu, tartışmıştık, onu okuyunca bilinçli okuyacaksınız, konu bu.

Sayın hocam, dünden bir şey kalmıştı sizin kafanızda. Boyut ve düzey acaba oturdu mu? Mesela idealar tam boyuttur, tikeller düzeydir. Oturmadıysa daha üstünde duralım. Diyor ki Heraklitos, boyut, insan olmaklık sonsuza dek sürer, sürekli, kalıcıdır. Sen, ben geçicilik evreninde değişen nesneleriz. Hem geçiciyiz, hem değişeniz, devineniz.

M- Biraz önce biz bunu sanki yanlışlamıştık.

Nasıl.

M- Dinozorlardan yola çıkarak. Dinozor olmaklık...

E- Dinozor olmaklık var ki hala ama dinozor yok.

M- Dinozor yok, dinozor olmaklık var.

Var evet doğru söylüyor.

Ç- Jurassic Park'ta vardı ya. Kehribarın⁽¹⁹⁹¹⁾ içinde, sivrisinek kanını emmiş dinozorun, sonra da...

M- Tamam da o kurgu.

E- Belki ileride dna'larından bir şey bulunup yapılabilir.

Ç- Dna kodunu çözüyor, kurbağa aracılığıyla, dinozor olmaklığı tekrar hayata geçiriyor.

E- Bir de tohumu var. Tohum dediğimiz şey şu anda artık dna yapısı. Onun dna yapısını bulsan...

M- Belki de arkadaşlar milyonlarca olmaklık, şu an başka bir şeye dönüşmüş durumda.

Olabilir. Yalnız şu var; Darwin, maymun falan demiyor bizim soyumuz için.

M- Aynı atadan geldik diyor.

Özel bir tip olarak söylüyor.

Ç- Biz ondan dönüştük demiyor.

Orada kötü okumalar var. Darwin böyle arada ezilecek bir adam değil. Darwin bir bilim adamıydı, soytarı değildi.

Platon, hala beynimiz oyuyor. Biz 1500 yıl medreseler açmışız. Sahn-ı Seman'lar, şunlar bunlar, hep maval. Baştan sona maval. Delme, takma, uydurma, kadılar, şeyh-ül İslam'lar, hazretler...

E- Ben Platon'u dinlerken, hep dinle bağlantısı varmış gibi geliyor. Sanki dinin kökeni, Platon'un felsefesinin kökeni hep ya aynıymış ya da birçok anlamda ortak yönleri varmış gibi. Dinde de hep uhrevi, her şeyin ötesinde, cennet-cehennem, tam Platon gibi değil tabi. Sistematik olarak hiçbir şeyi açıklamıyor ama dünya dışı bir şey var sonuçta. Platon'da da dünya dışı bir şey var.

Dediklerine belli oranda katılıyorum. Platon'un çağı, çok tanrılar çağı. Hatta şöyle de diyebiliriz, çok tanrıların battığı, iflas ettiği bir çağ. Platon, biraz da ironi olsun diye *Zeus hakkı için* diye başlar konuşmalara. Platon'un diyaloglarında buna rastlayacaksınız. O gelenek, ta Hesiodos'tan, Homeros'tan beri, çok tanrılı evren, dağ taş tanrı, yontularla, şunlar bunlar. Ritüellerle, bir kısım kavrayışlarla, çünkü o Dionysos, Apollon kültürü epey kavrayış meselesidir. Bunlar birbiriyle savaşıyor, birbirinin ırzına geçer, birbirinin karısını ayartır.

E- İnsan gibi yani.

İnsan gibi, evet.

E- Platon sanki bunlara bir düzen vermiş. Oradaki insan gibi değil, kavga etmez falan, böyle bir idea var, dünya onun yansıması.

Bakarsınız kavga ederler, dövüşürler. Truva savaşında tanrının biri bir tarafı tutar, öbürü öbür tarafı, o ona haber gönderir. İnsan biçimci dediğimiz olay bu. İnsana dönüşmüş tanrılar. Platon o ortamda yetişti. Tek tanrı fikri asla yoktu. Bunlar hepsi pagancıydılar, Aristo'su da öteki de. Aristo'da her nesneyi kendine doğru çeken salt forum olan, hiçbir özdeği olmayan bir tanrı fikri vardır. Bir nesne, o nesne olmak için tanrı tarafından çekilir, onun çekiciliği tarafından. Hiç devinmez, kımıldamaz.

E- Aristo'da bir tanrı inancı var mı?

Var.

E- Tek tanrı gibi mi?

Gibi. Tabi, çekici tanrı. Sürekli, her nesneyi kendi çekiciliğinden, cazibe diyor

ona Aristo, kendine doğru çeken, o olmaya yönelten bir tanrı. Form, sırf form, maddesi olmayan bir tanrı. Zaten maddesi olsa, tanrı olamazdı, diyor. Bir de onun ruh üzerine olan *De Anima*'da faal akıl var, etkin akıl, o da ölümsüz bir yeti. Şunu açıkça görebiliyoruz, Platon ve Aristo bağlamında. Tanrılar, üstün güçler, ölümsüzlükler, epey birbirine karışmış. Dediğin gibi dinsel bir yanları kesin olarak var.

XVI. Gün

Bir saray öyküsü, bizim bugün gireceğimiz konuya iyi bir başlangıç olabilir. Padişah'ın hep kızı olmuştur, eşi yine gebedir ve doğum yapacaktır ama padişah bu kız işinden iyice dolmuştur. Der ki, bu da kız olursa senin kelle gider. Sanki kadının elinde de erkek ya da kız doğurmak ama öykü böyle. Gene doğum olmuş, gene kız. Gitmişler, aynı gün bir Roman ailesi erkek çocuk doğurmuş, onu almışlar. Demişler padişaha, oğlun oldu, müjde. Kırk gün kırk gece düğün. Kız Romanlara gitmiş, oğlan saraya gelmiş. Zaman olmuş çocuk büyümeye başlamış, konuşmuyor, hiç konuşmuyor. Yirmi yaşına gelmiş, sarayı pikniğe gitmiş bir ormana, eğlentiye. Gençler koşa koşa padişaha bir müjde getirirler. Müjde oğlun konuştu. Tabi büyük bir olay, hiç konuşmayan çocuk, konuşmuş. Padişah gençlere sorar, ilk sözü ne oldu? Vallahi padişahım, meşe ağaçlarını gördü bu delikanlı, bunlardan iyi kasnak olur, dedi. Padişah tabi naneyi anlamış. Bu çocuk Roman, bana Çingene'yi yutturdunuz. Çocuğun genlerine işlemiş ağaç, kasnağı biliyorsunuz, elek, kalbur yapılır. Çocuğun dünyası o. Sarayda öyle bir şey yok ki konuşsun. Kendi geçmişiyle ilgili nesneler karşısına dikildi mi bülbül gibi ötmüş çocuk.

Bu öyküde tabi gücüllük nedir, edimsellik nedir ya da Greklerin söylediği anlamda dinamizm, energia nedir ya da potansiellik, aktüellik nedir, bir bilinçli bilgisi yoktur. Ama diyorlar ki bundan bu olur. Demek oluyor ki evrendeki nesnelerin yapısında, doğasında, özünde, ideasında, formunda diyebilirsiniz, yani terimlerle dans ettirebilirsiniz, onun ne olduğu, ne olabileceği, bellidir. Her bir nesne belli bir oranda bir edimselliktir, belli bir oranda gücüllüktür. Meşe ağacı, meşe palamuduna göre edimselliktir ama masaya, gemiye, pencereye, kapıya, sobamızda yaktığımız oduna göre gücüllüktür. Bir nesne belli bir konumda kesin olarak şu gücüllüğü içerir diyemeyiz. O bir edimsellik olabilir. Yani ikisini de içerebilir. Taşın ne gücüllüğü var? Eskiden evler hep taşla yapıldı. Temellere, yağmur işleyen kısımlara özellikle, temel taşla dökülürdü, beton yoktu.

Bütün gücüllükler edimselleşirken aynı yolu izlemezler. Bir otun tohumu yere düştü. O, ancak doğa tarafından yeşertilebilir. Toprakla ilişkiye girecek, su üstüne damlayacak, güneş doğacak, ancak öyle yeşerebilir. Ağaç tohumu kayanın üstüne düştü, yeşermez. Ayırık için çiftçiler konuşur. Bir kayanın içinde

öyle arsız, öyle dirençli bir bitkidir ki ayırık, çiftçinin canına okur biliyorsunuz. Yüreği de yanmış çiftçinin. Kırk sene güneşte kalmış, o sırada yere düşmüş, ya neredeyse kuruyacaktım, demiş.

Doğa tarafından üretilen diriler, özellikle gücüllükler var, edimsele dönüşmesi doğa tarafından. Kimi edimsellikleri de sen, ben, özneler yaparız. Gemiye, ustası yapar, masayı, ustası yapar. Taş kendiliğinden bina olmaz, doğru, mermer de olmaz. Ama bir Mimar Sinan gelir yapar onu. Daha bir adım atalım, bir kısım gücüllükler başımıza gelir, edimsel oluruz. Nasıl olur bu? Bir kızın başına çökerler. Tarlada çalışırken birileri ona zorla sahip olur. Çocuğu olur ondan. Kadında çocuk yapma gücüllüğü vardır. Onun edimselinde gebe kalmak, çocuk yapmak diye karşımıza çıkan durum vardır. Gitmiş birisi başına çökmüştür, ondan çocuk olmuştur. Edilgenlikte başımıza gelmede ya da uğradıklarımızda bile gücüllük, edimsellik söz konusu olur.

Evrende hangi nesneye baksanız böyle bir yapıyla karşılaşsınız. Bu çok çeşitli kiplerde karşımıza çıkar. Zaten bu felsefede *modustur*. Yani olumsuzluk kipi, zorunluluk kipi, gücüllükten edimselliğe geçme durumu hep modusla anlatılır, kiptir bunlar.

Evrendeki nesnelerde hep böyle bir yapı düzeni görüyoruz. Ne görsek bir gücüllük, bir edimsellik, kimi zaman zorunlu, kimi zaman olumsal, kimi zaman olumsuz. Diyelim bir insan, gücül olarak nedir? Bir profesördür, katildir, canavardır, hırsızdır, hemşiredir, avukattır, esnaftır, öğretmendir. Bir insanın gücüllüğü sayılamayacak kadardır, milyonlarca. Ay'a adamlar gitti. Demek ki insan Ay'a gidebilirmiş. Birileri alet yaptı ama sonuçta Ay'a ayak bastı.

Bazı yöneticileri, önderleri konu ederler. Niye kızılıyorsunuz, derim. Sen gitmiş pazardan eşek satın almışsın, götürmüşsün Veliefendi'ye, diyorsun ki ben bununla yarışa katılacağım. Sıpa ile yarışa katılabilir misin? Sıpa büyüyünce eşek olur, at olmaz. O, da onu diyor zaten, bene eşeğim, diyor. Bunda kızılacak hiçbir yan yok ama sen göremiyorsun, kızılıyorsun. Bahçene götürmüşsün, ki var böyle çiftçiler, dikmişsin yirmi tane kavak. Kayısı diktim, karadut diktim, birkaç sene geçiyor aradan, meyve vermiyor. Kavağa ne kadar iyi bakarsan bak, kayısı vermez. Özünde o var oluş yok, bu kadar basit. İnsan da öyle. Aristo'nun etiğinde göreceğiz bunu, gerçi bugün konumuz o değil. Aristo diyor ki, doğadan değil bizim bilmemiz, bizim bilgi edinmemiz doğal durumumuz değil. Biz isteriz onu, diyor. Bilmeden iyi eylemde bulunamıyoruz, diyor ya, iyi eylemde bulunmak için iyyinin ne olduğunu bilmemiz gerekir. Bir adım daha

atıyor sen iynin ne olduğunu öğreneceksin, diyor. ğrenmemişsen suçlusun, o senin doğal durumun değil. Burada senin gücölünde, öğrenme var, ğrenmemişsin, diyor. ğrenmemek, mazur görünmeni gerektirmez, suçlusun.

M- öğrenmekten ziyade iynin kriterini belirlemede değil mi?

Ben Spinoza anlatmıyorum, Aristo'yu anlatıyorum.

M- Aristo'dan bahsediyorum, tamam. ğrenmek diyor, bizim gücöllüğümüzde. Ama iynin kriterini kim belirleyecek de ben onu öğreneceğim? İyi ne?

Aristo öğreneceğimiz kanaatinde, iynin ve kötünün ne olduğunu. Etikte göreceğiz bunu, orada daha güzel tartışacağız, yeri değil şimdi. Şu var; gerçekten iyi nedir, gerçekten kötü nedir? Platon da, Sokrates de, Aristo da bunu hiç söylemezler. Milyonlarca kişi, binlerce kişi gelmiş, bir eyleme kötü demiş de mi kötü olmuş, yoksa başka bir nedeni mi var? Biz niye bir eyleme kötü demişiz? Çalma eylemine neden kötü demişiz? Herkes dediğı için mi acaba?

M- Ya da bir bilge çıkar, buna iyidir der.

Acaba? Bunu göreceğiz. Bana hiç de öyle gözüküyor. Ben toplumsal bir olgu olarak görmüyorum iyi ve kötüyü. Çünkü bir eylemin yapısında iyi olmaklık kötü olmaklık, şöyle ya da böyle olmaklık vardır. Biz sadece onu öğreniriz. Onu etikte göreceğiz. Öyle olsaydı, gerçi bunun ters örnekleri var, bir iki tane, genelde öldürme, bütün devletlerde suçtur, çalma bütün devletlerde suçtur. Evrensel suçlar vardır. Ceza değişir ama suçtur. Bir iki ilkel kavimde çalmanın ödöl olduğunu, başarı olduğunu söylerler etimologlar o kadar. İşin genelinde bunlar her yerde suç olduğuna göre toplumsal bir olgu gibi gözüküyor. Doğasında bir kötü olmaklık var ki buna her devlet bir yaptırım getirmiş. Ben Aristo'ya şöyle fazla katılamıyorum, benim doğduğum büyüdüğüm ortamı düşün, ben iyi olmak için ne yapabilirdim ki? Benim okulumda kızların okuması yasaktı. Bir tane ğretmen beş sınıfı okutuyordu, ortaokula gitmeyebilirdim, ben neyi ğrenebilirdim. Sıradan olayları öğrenmek diyorsan amenna ama birinci sınıf etik konuları öğrenme diyorsan, bunu bir köylü çocuğı asla öğrenemez. Mesela Hintli askerlerin omzuna, Müslüman askerlerin, İngilizler tüfek koymuş, Çanakkale'ye getirmiş, bizim karşımıza, savaştırmışlardır. Öyle olunca iki taraf da namaz kılmıştır. Öldürenler de düşman da dost. Bunlarda bilinç var mı? Bilinç olsa silahı İngiliz'in önüne atar. İngiliz demiş ki git şuna sık, o kadar. Bu adam iyiyi kötüyü nasıl

öğrenebilir?

Dönelim konumuza. Bugün neden gücüllükten, edimsellikten girdim? Demek ki insanda her şey var, onu da söyledik. Tartışmasız aklınıza ne geliyorsa var. Bir insanda mesleklerin hepsini olma, suçların, iyiliklerin hepsini işleme potansiyeline sahip. Öylesine zengin ki akıl almaz. Evrendeki nesnelere bakın, her şey olabiliyor. Bunu öne almamın bir nedeni de şu; Aristo'nun töz anlayışı, Platon'a karşıt olarak, form ve maddenin, özdeğin birleşimi olarak sunar. Sunarken de der ki; özdek, bir kendilik olarak var değildir, dinamizm olarak, yani gücül olarak vardır, birleşince bir töz oluşur. Bunu tartışmakta kolaylık çekelim diye öncelikle bu konuya girdim. İkincisi, Aristo'nun dört neden kuramına gireceğiz. Aristo, dört neden sayar değişimlerde. Değişim, dinamizmden *energiaya*, gücüllükten edimselliğe dönüşmek demektir. Ağaç, tahta masa oluyorsa, bir değişmedir. Tohum, ağaç oluyorsa, bu bir değişmedir. Aristo diyor ki, bu değişmelerin dört nedeni vardır. Dinamizmden aktüelliğe geçişin, yani değişmenin dört nedeni. Özdeksel neden, etker neden, formel neden, amaçsal neden^[100]. Derinlikli bir felsefe. Öyle bir kalemde bir tarafa konacak bir felsefe değil.

Müjdat kardeşimiz sordu, gücüllükten edimselliğe nasıl geçiyoruz? Aristo diyor ki, bir etker neden vardır, yapıcı vardır. Altın külçesinden süs eşyaları yapıyor, ağaçtan masa yapıyor, kumaştan elbise yapıyor... Gücüllükleri edimselliğe dönüştürüyor, etker nedenin öznesi, insan. Arı, topluyor çiçeklerden, bal yapıyor. Arı, balın etker nedenidir. Süt, koyunun, ineğin ürettiği bir şey. Onun etker nedeni inektir, koyundur. Evrene baktığınız zaman bu zenginlikleri çok güzel görürsünüz. Ona güzel bakmak lazım.

Öteki neden, daha önce söylemiştim, Aristo burada bir hayli kafa karışıklığı yaratıyor; formel neden. Platon'un meşhur idealar kuramı, bir adı da formlar teorisi. İdea, form demektir. İkisi de şu anlama gelir; yapı düzeni demektir. Aristo kardeşimiz bu yapı düzeni, idea ve form ile morfe (morphe) biçimi — şunun dış şekli, biçim o— sık sık karıştırıyor. O sıkıntısı var, keşke onu aşsaymış. Mesela, bir mermerden yontu yapar. Mermeri özdeksel neden sayar, o yontuyu formel neden sayar. Oysa ki formel neden değil biçimsel nedendir. Formel neden; eni, boyu, bir şeyin o olması için taşıyan ölçüler, kafa ölçüsü, beden ölçüsü, şu bu. Onun estetik olarak o hale gelebilmesini sağlayan ölçülerdir onun formel nedeni. Yoksa dış biçimi değildir.

Greklerde bir yontu yarışması olur. Katılırlar yontucular, heykeltıraşlar

diyelim. Birisi birinci gelir, ödülü o alır. Bunlardan birisi karşı çıkar, beni kandırdınız, der jüriye. Siz yontuyu falan tepeye koyacağınız dediniz, ben oradaki perspektifi aldım, mesafeyi aldım, yüksekliği aldım oradan baktım, ben ona göre yaptım. Siz önünüze koydunuz, not verdiniz, kandırdınız beni, hileli davrandınız. Jüri bu itirazı yerinde bulmuş. O tepeye götürmüşler heykeli. Oradan bakmışlar, o itiraz edenin heykeli en güzel duruyor. Demek ki formel neden bakımından onun o ölçüleri taşıdığı nokta orası. Yapı düzeniyle dış biçimi karıştırmış, morfe ve form. Demek istediği Aristo'nun, formdur, yani yapı düzenidir. Platon'un idea dediği şeydir. Her nesnenin bir yapı düzeni, *eidosu* vardır. Ona uymazsa o nesne olmaz anlamında.

Bir de amaçsal neden var, Aristo'da çok fazla. Aristo'da o kadar evrenin temel ilkesidir ki ne olsa onun bir amacı vardır. Ateş, amacı yukarıda yerine doğru gider. Taş, aşağıya doğru yerine varmak için, amacı oraya kavuşmaktır. Ne olsa bir amaç yükler. Spinoza'nın da deli gibi karşı çıktığı bir konudur.

Ç- Evrenin yasaları, amaca mı karşılık geliyor?

Evet, en çok. Etker neden, tözsel nedenden —özdeksel nedene tözsel neden diyorum, özdeksel neden diye bir şey olamaz—.

M- Biz de buradan yola çıkarak insanı, evrenin temel amacı...

Evet, temel amacı. Zaten tanrı da kendisine doğru çeker bizi. Özdeksiz formdur tanrı, çekici. Bir şey yapan değil de orada durur ama biz ona doğru sürüklenir gideriz. Öyle bir kavrayış.

M- Kitabı karıştırıyordum, Platon'un pay ve form olayına rastladım.

Ç- Pay nedir?

M- Pay, ideadan pay alıyor ya, ideaya öykünüyor ya... Öykünme ve pay alma. Onu Platon insan ilişkilerine dayandırıyor. Devlet'te askerler, yöneticiler, zanaatçılar, pay almışlardır, diyor. O yüzden onların asker, onların işçi, onların yönetici olması gerekir.

Hepsinin ideası var çünkü.

M- O zaman anlıyorsun, nedir bu pay.

Seminerler bittiğinde, bir felsefe kitabı artık sizi korkutmayacaktır. Rahat rahat okuyacaksınız.

M- Biz burada felsefe öğrenmıyoruz, felsefeyi öğrenmeyi öğreniyor.

Zaten bir etkinliktir felsefe. Felsefe bir bilim değildir. Önemli olan o. O yüzden de itici geliyor. İnsan alıyor, tözdür, özdür, ideadır... Diyor, bu ne biçim iş.

Biz Aristo'nun özdeksel neden dediğine tözsel neden diyeceğiz. Neden? Martin Heidegger'in de teknik üzerine bir kitabı var, orada bir kutsal kap örneği vardır. Bakırdan ya da tunçtan yapılmış bir kase, amacı kutsal şeyler yapan bir usta diye orada da aynı karıştırma var. Özdek diye bir kendilik yoktur, töz diye bir kendilik vardır. Mermer bir tözdür, özdek değildir, bir özellik değildir. Mermer bildiğimiz, yaptığımız, bir tözdür. Ondan binalar yaparız, bütün inşaatlarda her şey için kullanılan, döşeme taşı, mutfak tezgahı, tözdür.

Ç- Özdekten ne anlayacağız?

Özdekten bir özelliği anlayacağız. Renk gibi, koku gibi, birinin sırtında olabilen, kendi başına olamayan. Müjdat'ın bir bedeni var, Müjdat bir beden değil, bedenli, renkli, kokulu. Çok ayrı şeyler bunlar. Şu dili gelişigüzel kullanmanın cezasını çok çekti insanlar. Yani bir kendilik değil özdeklik, bir özellik. Bunu hep bastıra bastıra söyledik. Hele hele Greklerde, ne gördülerse özellik olarak görmüşler, töz yok. Aristo da ondan dolayı sık sık kayalara tosluyor.

M- Burada özdekliliği kavrayamamadan dolayı özdekle tözü karıştırma var, diyebilir miyiz? Çünkü nesneye bakıyoruz, onun özdekliliğini direkt olarak kendisi zannediyoruz. Özdeklilikle özü ayıramıyoruz.

Bakın şu ağacın bedeni var mı, var. Ama ağaçlık beden değil. Neden, diyeceksin. Ağaç diri, bedenlilik diriliği getirmez, taşın da bedeni var. Ayrı ayrı ilkeler, karıştırmayacaksın. Ben Descartes olmak zorunda mıyım? Zihin benim bedenimin düşünen bir parçası, o kadar. Ayak nasıl bedenin yürüyen parçası ise anlık da, zihin de düşünen parçası. Hem de başat olarak düşünen, tüm düşünmeyi üstüne almış da değil. *Beden-zihin*, yok öyle bir şey. Bu bizim yapı düzenimizdir, içkin yüklemidir bedenlilik. Düşünürüz, bu taşkın yüklemimiz, zihin düşünür. Bu yüklemlerimiz bizim, çok önemlidir. Bu yüklemeler kuramımız çok şeyi söküp atıyor. Aristo'nun Kategoriler öğretisindeki yanlışlar, onlar hep yansıyor felsefeye, sürüp gidiyor. Koca Nikolay Hartman, Max Scheller katmanlı bir dünya düşünüyor, kurtulamamışlar. Katmanlı bir dünyayı hep yadsıyacağız. Evrenin ilkelerini

görüyoruz, birleşikliklerden sonra dirliğe, duyarlılığa, düşünceye geçeceğiz. Hem yapı olarak ontolojiyi, hem de etik olarak istence geçeceğiz. Yaygınlık ve daralma ilişkilerini özetleyeceğiz. Biz daha karmaşığız.

Ç- Şu manada bir katman var mı? Diyelim ki Dostoyevski bir katman, Raskolnikov onun bir ürünü, başka bir katman, başka bir gerçeklik.

Yok, orada yapamayız. Felsefeye en çok katkısı olan yazarlardan birisi Dostoyevski. Tolstoy'dan çok üstün tuttuğum bir yazardır. O bir dehadır, Shakespeare gibi. İkisi de felsefeye çok katkıda bulunmuştur. Çözümlemeleri olağanüstü güzeldir. Ama orada Raskolnikov, sonuçta bir roman kahramanıdır. Onu üretmiştir, yaratmıştır Dostoyevski. Bir katman durumu yok orada. Katmandan sözünü ettiğimiz şu; Hartman'da, Scheller'de, Porphyrios'ta, Plotinus'ta diyor ki, insan birkaç katmandan oluşmuştur. Tin katmanı, onların anladığı, bulanık da olsa düşünme. Daha sonra duyarlılık, hayvanlarla bir oldukları katman. Yok öyle bir şey. Biz taşın üstünde, hayvanın üstünde oturmayız. Biz, evren bütünlüğü içerisinde, olanlarla yan yana yaşarız, üst üste yaşamayız. Yapı düzenlerimiz çok ayrıdır. Birbirine taşınacak hiçbir özelliğimiz yok. Bizim bedenliliğimizle ağacın, hayvanın bedenliliği bir mi? Felsefe bu gibi taşımalarından çok sıkıntı çekmiştir.

XVII. Gün

Dün, kısaca özetleyeyim, Aristo felsefesinin gücüllük-edimsellik, bizim Türkçe olarak anlattığımız gücüllük, bazı arkadaşlar *gizil güç* diyorlar. Latince *potantia-actuel* (ing. *Potentiality and Actuality*) olarak geçer. Grekçede *dunamis-energia* olarak geçer, bu durumlar. Bunlar hep kipsel durumlardır. Osmanlıcada kuvve-fiil. Bunu söylüyorum, felsefe kitaplarında geçer hala.

Evrendeki bütün nesnelerin bir gizil güçleri vardır. Değişen bir evren, o gizil güç çeşitli durumlarla, bazen biz değiştiririz, bazen kendisi değiştirir, bir biçimde değişir. O gizil güç, edimsele dönüşür. Çok kısaca söylersek, şu ağaç tohumu bakımından edimseldir, tohumu bunun gizil gücüdür ama bir masa için gizil güçtür, edimsel değildir. Mesela Ertan, en yakınımda o, annesi-babası bakımından edimseldir ama çocukları bakımından bir gizil güçtür.

Aristo'nun dört nedenini gördük dün. Aristo bir, özdeksel neden; iki, etker neden; üç, formel neden; dört, amaçsal neden, diyor. Bütün gizil güçlerden edimselliğe geçişte bu dört neden iş başındadır. Değişimin, oluşumun dört nedeni. Özdeksel bir neden düşünmüyoruz, sadece tözsel neden olarak görüyoruz. Aristo'nun orada, Grek kavrayışı nedeniyle dil sürçmesi var ya da kavrayış eksikliği var. Neden tözsel nedendir. Şimdi ev örneğinde, diyelim ağaç, tahta, taş, tuğla, kiremit, demir, çimento, aklımıza gelen bütün yapı ekipmanları, gereçleri tözsel nedendir. Bunlar olmadan bir konutu yapamazsınız. Peki, bunlar olduğu zaman yapabilir misiniz? Gene yapamazsınız, bir usta tutacaksınız. O yapıyı, o gereçleri, birbiriyle bağlantıya yapıya dönüştüren bir etker neden, usta, Aristo buna etker, yapıcı neden diyor. Üç; neye göre olur bu? Aristo'nun formel neden, form dedikçe ideayı hatırlayın, yapı düzenini hatırlayın, biçimi asla hatırlamayın. Formel neden dediğimiz, o binanın yapı düzeniyle ilgili durum demektir. Kim yapar bunu? Mimar yapar, projesi var. Ya da sen usta bir adamsın, oturmuş projeyi sen yapmışsındır. Kim yaparsa yapsın sonuçta o bir formel nedendir.

Diyelim ki iki yüz metrekarelik bir konut yapıyorsun, bunun yüz metrekaresini mutfığa ayırmışsın, on metrekaresini salona, üç metrekaresini balkona. Bir arkadaşın gelip diyor ki, ya böyle proje mi olur, saçma sapan. İşlevlerine göre mutfak, günde az girilip çıkılan, yemekten yemeğe girip çıkılan yer, yirmi-otuz

metrekare olabilir, salon elli metrekare olmalıydı, balkon yirmi-yirmi beş metrekare olmalıydı. Bakın, yapı düzenini eleştiriyor. Onun o bina olarak ortaya çıkması için bir yapı düzeni gerekir. Çatısı, temeli, iç işlevinin dengeleri, uyumu olması gerekir. Bu da formel neden. Bina oldu bitti, çatısı, penceresi, geriden baktınız. Grekler buna morfe (morphē) diyor, dış biçim.

Bir de amaçsal neden var. Bu konutun amacı ne? Açık, seni beni barındırmak, soğuktan, sıcaktan korumak, barınmak, yemek yemek, dinlenmek, oturmak, vesaire. Aristo buna da amaçsal neden diyor. Bu olmasaydı, bina niye olsun? Eskiler çadır kurmuş yaşamış, binlerce yıl. Bu işleri çadırlar görmüş, bugün de konutlar görüyor. Belki yarın başka şeyler görecektir.

Bu nedenleri, dün özdekseli anlattık, bu bir tözsel nedendir. Eğer bir mermerden bir yontu yapılıyorsa, mermer artık bir tözdür. Söylediğimiz gibi ağaçtan, taştan, şundan bundan ev yapılıyorsa bunlar tözdür, özdek değildir. Daha sonra göreceğiz, Aristo'nun Platon'a yönelttiği, idealar kuramıyla ilgili eleştiriyi ele alırken, Aristo'nun kendisinin ciddi sıkıntıları var. Sırf bu yüzden. Bunu bilmemiz gerekiyordu.

Etкер neden. Dün de çok kısa söyledik. Siz bir şeyi doğrudan yaparsınız. Masayı, doğramacı yapar, ustasıdır, etкер neden. Yapıcıdır, eyleyicidir. Falan usta, elbiseyi diker, terzidir. Çiftçi tarlayı sürer, eyleyicidir. Bazen, katlanırız, başımıza gelir. Yaşamda kölenin başına her şey o tip gelir, hiçbir şey yapmaz. O bir su almaya, yemek almaya, efendisinin ayağını yıkamaya, başına geldiği için girişir.

Hatta anlatılır ki Epiktetos, köleydi. Romalı bir bayın —bay demek zengin demektir, efendi demektir— kölesiydi. Efendisi bir yaratıktı, bir biçimde evrenimize gelmiş. Bir gün değneği almış eline Epiktetos'u dövüyor ve de özellikle bacağına vuruyor. Epiktetos demiş ki; bay, bacağını kıracaksınız. Bay, dövmeye devam etmiş ve bacak kırılmış. Bak, demiş Epiktetos, ben sana söylemedim mi, bacağını kıracaksın diye, işte kırıldı. Dehşeti görüyor musunuz? Başına geliyor, yaşamaya uğruyor köle. Onda istenç, şu, bu yok.

Hegel'in Tinin Fenomenolojisi adlı eserinde, efendi-köle diyalogu vardır. İki kişi ölümüne kavgaya girişir, onur için. Bu girişmeyi Kojeve, çok güzel işlemiştir. Hegel'le ilgili Kojeve'nin kitapları, Yapı Kredi'den yayınlanmıştır^[101]. Tülin Bumin diye bir profesör de bunu daha bir açmıştır^[102]. Haberinizi olsun, ilgilendiğinizde almaya çalıştığınızda yabancı kalmayasınız diye söylüyorum. Bu Kojeve'nin açılımını da Amerikalı, Japon asıllı filozof

Fukuyama “Tarihin Sonu mu?” diye, ünlü olan eserinde işlemiştir. Orada şöyle bir şey var: Diyor ki Kojeve, burada savaş, Hegel de öyle diyor, bir şu için bir bu için değil, beni tanı, bir onur için. Beni tanı, gerisi kolay. Kavga sürer, belli bir noktada birisi yenileceğini anlar. Yenilmenin sonu ölümdür, onu da biliyor. O zaman el kaldırır, der ki, ben seni tanıyorum. Kölelik, böyle başlamıştır diyor Hegel. O ölümcül savaşta, karşısındakini tanımıştır. Tanıdıktan sonra, belli bir süre sonra anlamıştır, kendisini kim tanıyor? Kendisini tanıyan, ucu bucağı bir köle, tanısa ne olur, tanımasa ne olur? Bay, kendini boşlukta hissetmeye başlamıştır, ben niye tanındım ki? Sürtük, korkak bir herif beni tanıdı da ne oldu? O, artık kısır döngünün içinde boğulur gider, diyor Hegel. Evrenimizi, üretimi, değişimi sağlayacak olan köledir. Köle, doğayı değiştirir, değişimi öğrenir, ondan sonra kendisi de efendileşmeye başlar. Sadece anlatıyorum, yorumunu hep beraber yaparız. Ana örneğimizde, başına gelmek de bir etker nedendir. Birileri yapmıştır, etmiştir ama bizim de başımıza gelmiştir. Bu yaşam öyle gariptir ki her gün bizim karşılaştığımız durum ve olaylarda yüzde doksan hep başımıza gelir, fark etmeyiz. Foucault’nın dediği gibi, bizim yaşam alanımız kırmızı ışıklarla, yasaklarla tıka basa doludur. Bu da başımıza gelmek, edilgen olmak, uğramakla ilgili durumumuzdur.

Bir de doğa, kendi içerisinde, kendi nesnelerini milyonlarca sene aktara aktara getirmiştir. Tohum olmuştur, düşmüştür, rüzgar savurmuştur, toprakla karışmıştır, yeşermiştir, yağmur yağmıştır, güneş çıkmıştır. Koca koca ormanlar. Düşünebiliyor musunuz o Sibiryada ormanlarını? Milyonlarca kilometre alan, hep orman. Kendiliğinden olmuş, bunu ne bizim atalarımız yapmış, ne de orayı sonradan işgal eden Ruslar yapmış. Doğa kendi kendine yapmış bunu. Doğa kendi içinde, diri dediğimiz nesneleri oluşturuyor. Diri olmayan nesneleri birleşikler şekline dönüştürüyor. Bir yerde altın madeni, bir yerde kömür madeni, granit taşlar, mineraller vesaire. Alabildiğine engin bir evren. Orada da nesneler değişerek, dönüşerek yürüyüp gidiyor.

E- Burada doğa, etker neden midir?

Elbette.

M- Geçen sene Spinoza’nın bir önermesini şiddetle reddetmişti. Spinoza, tanrı evrenin içkin nedenidir, der. Başka bir önermede, tanrı, evrenin etker nedenidir, der. Hoca da etker nedene karşı çıkmıştı. Demişti ki, içkinse etker dememeliyiz. Çünkü etkerde bir yaratıcılık var.

Evrenden söz ediyorum ben, tanrıdan söz etmiyorum.

M- Doğa ya da tanrı...

Şöyle. Yine bastıra bastıra söyleyeyim, milleti kandırmana izin veremem. Şimdi bak. İçkinlik evreni kesin olarak yaratıcılığı, yapıcılığı, etkerliği yadsır. O, olmuş bitmiş, zorunlu bir evrendir, olacak da değildir. O nedenle ikiliği kesin olarak yadsıyorum. İçkin evrende her şey olmuş bitmiştir ve özgürlük sıfırdır, zorunlu bir evren. Hiç arama özgürlüğü orada. Spinoza'nın adamı kodlanmıştır. Onun yapı düzeni, şu ya da bu olmaya, şu ya da bu olmanın ötesinde şunu ya da bunu yapmaya kodlanmıştır. Burada biz işimizi bitiririz, ben ofisime doğru giderim, sen iş yerine doğru gidersin, kardeşlerim kendi alanlarına doğru çekilir giderler. Spinoza'nın adamı gidemez. O Mürefte'ye gitmeye kodlanmışsa, buradan kalkar kalkmaz gitmeye başlar.

M- Burada bir itirazım var. Zorunluluk alanı, diyor Spinoza, doğadan bir zorunluluktur. Doğa, belli bir zorunluluğa göre hareket eder, belli yasalara göre hareket eder. Fakat buradan yola çıktığımız zaman doğaya irade, özgürlük, ahlak, iyi, güzel, bunları atfedemeyiz, der. Doğada böyle şeyler yoktur. Dolayısıyla özgürlük de yoktur. Ama insanda, iyi, güzel, doğru, çirkin, özgürlük vardır. Bunlar farklı farklı alanlardır, bunu iyi ayırmak gerekir. Biz özgürüz, der.

Bu senin yorumun ve doğru, ben de o görüşteyim. Doğa, kendi yasalarıyla olur, değişir, yaşar gider, tamam. Doğada zorunluluk vardır, katılıyorum. Evren üzerine ise amenna ama Spinoza üzerine olduğunda yanlış. Neden yanlış? İnsan doğanın bir parçası. Ontolojik olarak insanı, senin de çok iyi bildiğin gibi, krallık içinde bir krallık gibi görmeyin, der Spinoza. Onu bağımsız, apayrı bir nesne gibi görmeye kalkmayın. O, doğanın, evrenin bir parçasıdır. Peki, bu parça, bütünün yazgısından nasıl paçayı sıyrıyor, ben onu anlamıyorum. Ontolojik olarak mümkün değil.

M- Ama şöyle bir şey var hocam. Parça, bütünü ifade etmez.

Eder.

M- O zaman parçaya biz parça diyemeyiz, bütün deriz.

Geçen gün pay almada konuştuk, hani homojen nesnelerde parça başkadır, heterojen nesnelerde parça olmak başkadır. Sen, dersin ki bu ağaç yanıcıdır ama bunun dalları yanıcı değildir, kökleri yanıcı değildir, dur orada. Ağaç yanıcıdır önermesi, bütünü için söylenmiş bir önermedir. Bütünü için söylenmiş önerme, parçayı kapsar. İstanbul'un havası çok kötüdür. Bu,

Beyoğlu'nu kapsar. Ama Beyoğlu'nunki iyidir diyemezsin. Diyeceksen, o zaman İstanbul'un havası çok kötüdür önermesini söylememeliydin. Demeliydin ki İstanbul'un büyük bir bölümünün havası kötüdür demeliydin. Ama sen bütüncül bir yargı veriyorsun.

M- Ben bunu reddetmiyorum. Parça, bütün değildir diyorum.

Parça bütündür demedim. Bütünle ilgili yargı, parçayı kapsar, anlatır dedim. İnsan, bütün evreni oluşturan ilkelerle oluşmuyor mu Spinoza'da? Oluşuyor. O nasıl özgür oluyor, bana bunu anlat. Kendini anlatma, Spinoza'yı anlat. Spinoza'da bir önerme var; anlık istençtir, düşünme istençtir. Durum bu olunca, sen istenci nasıl yapııştırıyorsun insana? Bunu bana anlat. Sırıtan bir önermesi var.

M- Spinoza'ya göre doğa, bir öznel tanrı gibi olmadığı için, bütün tavırları...

Kipleri de.

M- Kipleri bir etkileşimi olduğu için, şöyle bir yerde oturan, emirler veren bir durum söz konusu değil. Dolayısıyla her kiptin bir tabiatı, doğası var. Tabiatı demeyelim de sizin söyleminizde yapı düzeni var. İnsanın yapı düzeninde de seçme var. Ağacın yapı düzeninde seçme yok ama ağaçla insan aynı evrenin öğeleri ya da tavırları. Bir dal yanıyorsa, ağaç yanıyor diyorsunuz, öbür dal yanmıyor.

Yok yanar.

M- Yanacak.

Yanacak.

M- O zaman ağaç da istençlidir.

Ağaç yanıcıdır dedin mi, arkadan da dalları yanıcı değildir dedin mi bir bakımdan sakata düşersin, mantık bakımından. Ağaç yanıcıdır önermesi, dallarını da köklerini de kapsar, hiç zorlama kendini. Aksi halde ağaç yanıcıdır dememelisin. Ağacın bir bölümü yanıcıdır demelisin, neresi yanıcıysa. Demeye çalıştığım, Spinoza şu ya da bu demiyor. Bütünüyle evreni iki temel öz nitelikten türetiyor. Taşla insan arasında bir ayrım yapmıyor, yok öyle bir ayrım. Taş düşünür. Diyemiyor onu, gerçi kekeleymesi var. Anlatım gücü zayıf ama dese onu diyecek. Taş düşünür, ağaç düşünür, kendisi söylüyor onu, ben söylemiyorum. Çünkü evreni sen iki ilke ile kurmuşsan, ağaç bir

tarafa dursun, ben onu odun yapacağım diyemezsin.

Eğer sen şunu anlatmak istiyorsan, buna katılıyorum. Sen, benim başıma neler gelecek, ben neler yapacağım belli ise, kodlanmışsa ve ben bu nedenleri biliyorsam özgürüm diyorsun. Başına gelecekleri bilmen seni niye özgür yapsın? Bak, atom bombasını yapmışlar. Bu işin uzmanları enerjiyi kilitlemişler, vermişler Amerikalı bir subayın eline. Git, bunu Hiroşima'nın üzerinde at, demişler. Bunu yapanlar bunun ne kadar enerji taşıdığını biliyor mu? Biliyor. Ne kadar adam öldüreceğini aşağı yukarı biliyor. Sen, Amerikalıların Hiroşima'ya attığı atom bombasından farksızsın Spinoza'ya göre. Kodlanmışsın, kilitlenmiş sana bir enerji, bir yapı düzeni, bitmişsin sen. Şimdi diyorsun ki sen, ya Amerikalılar onu nasıl biliyorsa, benim de bilinebilir durumum. Bu seni özgür yapmaz. Senin neler yapabileceğin senin bilincine girdiğinde, özgür yapmaz. Mesela gidip bir efendinin emrinde çalışacağını bilmen seni niye özgür yapsın? Kodlanmışsın sen. Orayı karıştırıyorsun, orayı geçeceksin. Spinoza'da özgürlük, istenç, seçme yoktur. Olamaz da. İçkin evren, zorunlu evrendir, özgürlük olamaz. Leibniz, ne diyor? Önceden kurulmuş bir uyum. Bu kurulmuşsa, bunun ne olacağı kodlanmış. Özgürlük neresinde? Mesela, kendi deyimim; Sezar, Rubikon'u geçecek. Rubikon bir nehrin ve köprünün adı. Diyor ki o, Sezar kavramında içerilmiştir. Dirilik, düşünmelik nasıl içerilmişse, onun içinde varsa, Rubikon'u geçmek de onun içinde vardır, diyor. Bu şu anlama geliyor; Fatih, İstanbul'u fethetmek zorundadır. Atatürk, Sakarya'yı kazanmak zorundadır. Kodlanmışlardır onlar. İşte ben bu evreni anlamıyorum.

M- Bunu ben de anlamıyorum ve kabul etmiyorum.

Yalnız Spinoza'nın, Leibniz'in dediği bu. Biraz sonra amaçsal nedenleri açıklayacağız. Katılıyorum, doğada seçim yok. Canım isterse düşerim, canım istemezse düşmem diyen bir taşta rastlayamayız. Boşlukta kalan nesne düşer. İnsan alanına geldiğimiz zaman, eşsiz ve tartışılmaz bir özgürlük alanına geliriz.

M- Çok ayrı bir yere koymak...

Evet ayrı bir yer. Amaçsal neden, sen İstanbul'a gitmiyor musun? Niye gidiyorsun? Spinoza eleştirmiş, öteki eleştirmiş, bu bizi niye ilgilendirsin.

M- Temellendirmemiz gerekiyor.

Tabi, temellendireceğiz.

M- Nasıl, doğadan ayrı bir doğada gördüğümüzü temellendirmemiz lazım. Bütün konuşmalarımız, insanla doğanın diğer yapı düzenleri gibi bir yapı düzenidir diyoruz, sonra da hayır.

Yok, öyle demiyoruz.

M- Öyle dedik hocam.

Hayır, demedik.

M- Şahidim olur musunuz?

Arkadaşlardan medet umma.

Ç- Notlar var, bakarsın.

Notlar var, doğru söylüyor. Nesneleri oluşturan ilkeler var. Dedik ki, birleşikler, diriler, diriler aynı zamanda birleşik, duyarlılar var. İnsana geçtik, düşünendir insan ve isteyendir. İnsan, ister. Ontolojik olarak onu temellendiriyoruz. İnsan çok karmaşık bir nesnedir, bütün yapı düzenlerinin temel özelliklerini alır ama kendine göre alır, birleşiktir, diridir, duyarlıdır, düşünür ve ister. Bunu dedik.

M- Tamam, bunda bir sıkıntı yok.

Yoksa, o zaman şu var. Sen insana istençsizdir diyemezsin, Spinoza asla istençlidir demiyor. Spinoza'ya iyi bir çalış sen.

M- Çalışıyorum zaten hocam. Her gün biraz daha çalışıyorum. Daha da iyi anlıyorum. Eskiden bir ve ikinci kitabı anlayamıyordum, şimdi anlıyorum. Bu çok mutluluk verici bir şey benim için. Ağaçlar kendi aralarında toplanmışlar konuşuyorlar. Mesela, hayvanlar konuşuyor. Biz bitki değiliz. Bitki değiliz ama bu bizim yapı düzenimiz olmadığı anlamına gelmiyor. Ama biz diyor, farklıyız. Tamam, farklıyız. Bizim hareket etme yeteneğimiz var, bizim duyu organlarımız var, biz duyuyoruz dünyayı, kokluyoruz, tadıyoruz, vesaire, bitki bunu yapamaz. Başlıyorlar tartışmaya. Birisi diyor ki, biz hayvanlar özellikliyiz, ayrı bir doğaya sahibiz diyor, doğanın içinde ayrı bir doğayız. Bitkiler de tabi diğer doğanın özellikleri oluyorlar. Ne fark kaldı burada hocam? Biz insanlar konuştuğumuz için böyle konuşuyoruz, hayvanlar konuşuyor olsaydı böyle konuşacaklardı, bitkiler konuşsaydı, onlar da kendilerini ayıracaklardı. Elbette bir ayırım var ki biz hayvan, insan, bitki diyoruz. Ama bunların ayrı olması, evrenin parçaları olmadıkları anlamına gelmiyor ki. Ya da insanın ayrı bir

doğada, doğanın dışında, krallık içinde bir krallık olduğunu anlamına gelmiyor.

Ama sen bana da Spinoza'ya da söylemediklerimizi söyletiyorsun. Bizim haberimiz yok bu laflardan. Dinliyorum, ya bunları kim söyledi diyorum. Gerçekten, Spinoza'ya bir daha çalış. Tabi bu, birilerinin kafasından böyle geçiyor ve saldırıyorlar demekle iş bitmez. Cemal Yıldırım'ın çevirisidir Bilimsel Felsefenin Doğuşu⁽¹⁰³⁾, onu aldık mıydı? Reichenbach.

M- Artık onların baskısı yok, hocam.

Onu bir biçimde bulalım. Orada güzel bir eleştiri var. Reichenbach, çok büyük bir filozoftur. Orada söylediği şudur; bilgi erdemdir, kavrayışının son temsilcisi Spinoza'dır. Bunlar kodlanmış insanı anlatır bize der ve ağır şekilde eleştirir. Dikkat edersen, Deleuze'de de var bu. O deli herifin Spinoza'ya mektupları var, hatırlıyor musun?

M- Blyenbergh.

Spinoza bir noktada kayaya tosladığını anlar. O mektuplar boş değildir. O herif bilinçli sorular sorar. Sordukça Spinoza sıkışır, yeter der, bırak yakamı. Neden der, biliyor musun? Spinoza çıkamaz. O deli herifin soruları çok kötü sıkıştırır. Biz, kesin olarak kodlanmış değiliz, bizi bir şey nedenleyemez. Spinoza bunu söylemiyor, istenci yadsıyor. Siz, istenç diye bir yetiyi yadsıyan kişiye insana özgürlük veriyor diyemezsiniz, zorluyorsunuz. Buna dair bize bir önerme getir, şapkamızı çıkartmaya hazırız. Şunu da söyleyeyim; Spinoza, kitabında kendi içyapısı bakımından sık sık çelişkiye düşen birisidir, epey örneklerini söyledik. Tekil özlerden bahseder, bol bol da ideadan bahseder. Platon'un ideasından bal gibi bahseder, hem de olumlayarak. Spinoza'da bana göre çok fazla dil sıkıntısı var. Evreni oluşturan sonsuz sayıda öz nitelikten söz eder, iki tanesini söyler. Bu yanlış bir şeydir. İki tanesini de yanlış söyler, ikisi de ilke değildir. Ben Spinoza'da pek tutulacak bir güç görmüyorum. Ontolojisi temel sıkıntılarla doludur. Ama senin özel bir sempatin var, onu da anlayışla karşılıyorum. Düşünce, söyledik, bir ilke değildir, uzam bir ilke değildir. Söylüyoruz, insanı, ağacı, taşı, hayvanı, evreni oluşturan temel ilkeler belli. Onları sayıyoruz, deneylerimize, gözlemlerimize sesleniyor bunlar. Bitki diri derken, bunu doğruluyoruz. Hayvan duyarlı derken, doğruluyoruz. İnsan düşünür derken, insan seçer derken, doğruluyoruz. Ayağı yere basmayan bir düşüncemiz yok bizim. İnsan bal gibi seçer. Biraz sonra amaçsal nedenlere gideceğiz, şudur budur demeye lüzum yok. İnsan, amaçları için yaşar. İnsan belki, belli oranlarda nedenlenir, acıkınca yemeğe doğru yönelir, vesairedir

ama amaçlar, değerler yaratığıdır. Bunu hiç yadsıyamayız. Epikür'ü görürken göreceğiz, Epikür hiç anlaşılmamış bir adamdır. Hazcı olarak tanınır, ben neresi hazcıdır hiç anlayamadım. Epikür, Demokritos asla bir özdekçi değildir, onların anladığı anlamda. Etik ile ilgili en çok kitap yazanlar bunlardır. Kardeşlerimiz de tartışsın, sen ne diyorsun?

Ç- Konuyu yeterince tartıştık diye düşünüyorum ben. Çok da fazla üstüne konulacak bir şey yok gibi duruyor.

Ben de yok diye düşünüyorum.

Ç- Notları yazarken Müjdat'tan Spinoza'yı aldım. Başlarda da taradım, hangi önermeleri acaba bizim tartışma konumuz. Bir kısmını dipnotlara koydum. Sonra da Müjdat'a sordum, sen bu adamda ne buldun? Açıkçası merak ettim. Ben bir şey bulamadım ama sen ne buldun, diye sordum. Zaten baştaki önermesiyle kısıpaca alıyor. Koskocaman bir tanrı önermesiyle başlıyor. E biz onunla başlarsak, diğer kitaplarda toparlandığı söylüyor...

M- Hoca da derse o önermeyle başladı.

Ç- Tanrı önermesiyle mi?

M- Kendi kendinin nedeni olan, tözle başlıyorum dedi. Oradaki tanrı, töz demek⁽¹⁰⁴⁾.

Çarpıtıyorsun bak. Ben dedim ki, Spinoza'nın töz kavrayışı bu. *Causa sui*, kendinin nedeni, özü var oluş içeren. Ben dinamizm, *energia* fikrini anlatırken, bu iyi bir örnektir, diye başladım. Spinoza diyor ki, özü var oluş içeriyorsa bu zorunludur. Dedim ki; öz, zorunlu olarak var olursa, özle var oluş ayrımı da yoktur. Benim evrenin kurucu ilkeleriyle, Spinoza'nın ilkeleri arasında ad bile benzemez.

M- Tözle başladık. Hatta fazla konuşuldu ya. Spinoza'da ilk önermesinde tözü anlatıyor⁽¹⁰⁵⁾. Tözle başlıyor yani.

Töz o değil yalnız. Töz, Spinoza'nın dediği değil. Tözden biz onu anlamıyoruz. Töz, kendi başına bilinen, kendi ile tanınan. Dedik ki ilinekler var, hatta örnekler verdik, ben koku gördüm dersin biz güleriz sana. Koku, bir nesnenin üzerindeki ilinektir, dedik. Ama töz, elma gördüm dersin inanırız. Kendi ile bilinendir. Bizi Spinoza'ya götürme lütfen. O yanlış oluyor.

M- Ben böyle arada arada çomak sokacağım.

Sok, onu saygıyla karşılarım da töz o değil. Tözün baştan beri bir evrimi olmuştur. Onun da bir töz anlayışı vardır. Mesela Descartes, dedik ya hani, ruhsal töz, bedensel töz, nasıl oluyorsa. Bundan da dedik, Platon sorumludur. Phaidon diyalogunda, beden ruhun hapisanesidir, böyle diyen bir adam. Düşünme ruhun kendi kendine konuşmasıdır. Ruhla alıp ruhla gidiyor. Nereden almış, Pisagorculardan. Biz bunların hepsini yadsıdık ve dedik ki, ruh diye bir şey de yok, varsa göster.

Bugün dört nedenin amaçsal nedenini de görelim. Evrenin bir amacı yoktur arkadaşlar. Bunu bastıra bastıra söyleyebiliriz. Evrende herhangi bir nesnenin bir amacı olamaz. Çünkü evren düşünmez. İnsan dışında evrenin öteki öğelerinin de bir şu bir bu nesne diye düşünmesi mümkün değildir. Düşünce dediğimiz ürün, düşünen bir nesnenin ürünüdür. Bunu da sadece insan yapar. Düşünen nesne olmadıktan sonra da hiçbir yönelme olamaz, evrenin amacı olamaz. Dünyadaki birçok varlık şunun için olmuştur. Deniz gemileri taşımak için, hava uçakları taşımak için, bitkiler şunun için olmuş, hep bize göre yontulmuş bir dünya. Bu, siyasal bir görüştür. Evreni bir kısım yutucular, kendilerine yontmak için öyle düşünmüşlerdir. Her şey insan için, dünyada ne varsa insan için.

M- Neredeyse teolojinin kaynağı bu. Çünkü insan her şeye amaçlılık perspektifinden bakınca, şunu görüyor. Tamam benim için üretilmiş ağaç, balıklar vesaire. Ama diyor, bunları ben yaratmadım. Bunları ben yaratmadığıma göre bunları benim için birisi yarattı. Benim için biri bunları yarattıysa, o biri, beni de kendisine itaat etmek için yaratmış olmalı.

O işin kamuflajı. Onu, ötekileri buyruğuna almak için kullanıyor. İçten değil son söylediğinde.

M- Öyle bir yanılsaması olamaz mı?

Lafta var o.

M- Belki bunu ilk ortaya atan ama insanların buna inandıklarını düşünüyorum.

Etikte göreceğiz. İnsanların çok büyük bir kısmı gerçekten tepmecidir. Ne demek? Aşmacı ve tepmecilere geleceğiz. Sen aşmacıysan, dersin ki bana bu evrendeki nesneler gerekli. Bunda ayıp bir şey mi var? Ben bunları edinmeliyim. Bunun neresi kötü oluyor? Niçin tepeceğim ben birileri istedi diye? Yerim, içerim, doyarım, gezerim, bu evren öteki nesneler gibi benim de evrenim, ben de yararlanacağım. Arkadan şunu diyorum; tamam ama senin

evren kavrayışın hayvanınkinden farklı. Hayvan karnı doyar yatar oraya. Sen yatmayacaksın, senin karın doyurmak amacın da değil. O senin bir gereksinimindi, gördün. Sen onu aş, sen o değilsin. Aşma bu. Epikür’e şiddetle katılıyorum. Sömürücülerin canına okuyor. Öte dünya fetvacılarının canına okuyor. Burada da yerim, her yerde de yerim, diyor.

Ç- George Orwell’in Hayvan Çiftliği’nde vardı. “Tanrı bana sinekleri kovayım diye bir kuyruk vermiş; ama keşke sinekler de olmasaydı, kuyruğum da” diyor.

Ne güzel. Bizim bu dünyanın nesneleriyle bizim çok yakın ilgimiz, şu ya da bu olmamızı gerektirmiyor. Sen gel ye, biz ötede nasılsa alacağız. Yok öyle şey. Bir de tepmeciler var. Ben yemeyim birileri yesin, ötede daha rahat yeriz. Çok yiyen iyi değildir. Bu dünyanın nimetleri lanetlidir, geçicidir. Mala düşkünlük ahlaksızlıktır. Yok arkadaşım. Nietzsche’yi de göreceğiz, bunlara sövüyor. Ben gücü isterim, güçlü olmayı isterim, diyor, güçlü olmak yaşamaktır. Demek istediğim şu: Evrenin bir amacı olmayabilir. Yoktur, olamaz da. Bilinçli bir yapı değil ama evrendeki bizleri, evrenin bir parçası olan bizler bilinçliyiz. Amaçlarımız var, akşama kadar o amaçlar peşinde koşar dururuz. Bunun kötü yanı da hiç yoktur. Etikte bunu göreceğiz.

M- Tekrar aynı konuya dönmek istemiyorum ama tam da şu sözcükleri kullandığınız için, anlamak adına söyleyeceğim. Evrenin bir amacı yoktur ama evrenin bir parçası olan insanın bal gibi bir amacı vardır ve bu amaçlılığı kötü bir şey değildir. Cümle bu. Ağaç yanar ama dalı yanmaz, dalın yanmaması kötü bir şey değildir, dersem. Nasıl bir şey olur, parça bütün ilişkisi anlamında.

Aşağı yukarı doğru söylersin. Ben insanı hemen ayırdım ki karıştırmayalım diye. O eleştiri doğru. Everende biz, bir bütünün parçasıyız, evrenin bir amacı yok, insanın da yoktur dememiz, o eleştiriye hak veriyorum. Ama hemen insanı ayırdım. Bizim dışımızdaki evrenin parçasının amacı yoktur.

M- Burada bir ontolojik sıkıntı var hocam.

Yok.

M- Bizim dışımızda bir evren dediğimiz zaman, ayrı bir temellendirmeye ihtiyacımız var. Bizim dışımızda bir evren, bu birazcık hani şeye benziyor, Platon’un idealarını, bir dış olması gerekiyor, o dış yaratması gerekiyor. Onlar olmadan o nasıl yaratacak ya da düşünüyorum öyleyse varım, düşünebilmek için bir bedene ihtiyaç var falan filan. Bizim dışımızdaki evren deyince ben, biraz bocalıyorum.

Bocalama. İnsan alanının dışında bir sürü varlık alanları var. Bunu yadsıyamayız. Hayvana amaç yükleyemezsin. Arı bal yapıyor, niye yapıyor, insanlar mutlu yaşasınlar, sofralarına bal koysunlar, yok öyle şey. İnsana geldiğimizde, kendi yapısı içerisinde, evrenin bütünlüğüyle, bütün mekanizmalarıyla paralel çalışan bir yapı değil. Onu vurguluyoruz. Evrenin ilkelerini görürken dedik ki, insana geldiğimizde, insan düşünür, insan istençlidir dedik. Ağaç istençlidir dedik mi?

M- Spinoza bu ontolojik problemi şöyle çözüyor: Diyor ki; evren düşünür, o yüzden insan düşünür. Evren düşünür ama hayvan düşünemez, bitki düşünemez. Evren diridir, o yüzden bitki diridir. Evren duyumludur, o yüzden hayvan duyumludur, böyle çözüyor. Evrende bir düşünme var.

Ç- E şey olmuyor mu o zaman. Ağaç düzdür, ağacın üstüne bardak, kül tablası koyarız. Potansiyel olarak ağaç masayı taşıyor.

M- Evrenin bir özelliği olmasaydı, insana nereden gelmiş olabilirdi, soru bu.

Ç- Ben de onu diyorum, potansiyel olarak var.

M- Evrenin dışında başka bir evrenden bize bir düşünme gücü verildi, biz o sayede düşünüyoruz.

Ç- Potansiyel olarak var. Nasıl ağaçta masa olmaklık var, ondan bahsetmiyor muyuz? Ağacın etrafında otururuz, onun üstüne bardak koyarız, kül tablası koyarız, diyemiyoruz. Potansiyel olarak masa olmayı taşıyor. Masa olduktan sonra bunu yapabiliyoruz. Demek ki onu diyemeyiz. Evren bunu taşıyor, potansiyel olarak aklı taşıyor ama kendisine akıl yüklersek iş biraz çatallaşıyor.

E- Burada bir yanılsama var. Müjdat onu demiyor. Evrene bir akılsallık ya da düşünce katalım demiyor.

Ç- Evren düşünür ne demek?

E- Evren düşünür derken, evrenin içinde bir düşünme özelliği var.

Var.

E- Ama bu düşünme insanda var.

O da doğru. Potansiyeli insanda var.

M- Hiçbir şeyde yok başka. Taşta yok, yıldızda yok, dağda yok ama insanda

var^[106].

Bunu söylemek için neden Spinoza'nın dilini kullanacağız onu anlamıyorum.

M- O adamın dilini kullanmadım.

Kullanma.

M- Burada kullanmadım. Burada benim kendi itirazım.

Bunu zaten söylüyoruz. Evrende düşünme, istenç var tamam ama bunu Spinoza'nın diliyle söylememeli. Neden, biliyor musun? Spinoza'nın diliyle söylediğimiz zaman, doğrudan doğruya taşı da düşünür yapacağız, yapmak zorundayız. Ontolojik olarak onu söylüyor. Orada zorlamış olacağız. Tabi evrenin içinde düşünme var.

M- Böyle dediğimiz zaman problem çözülüyor. Çünkü o zaman insanın düşünmesine aşkın bir şey aramak zorunda kalmıyoruz.

Evrenin ilkelerinde düşünme var mı, yok mu? Daralmış ilke olarak var. İstenç, en daralmış ilke olarak var. Şemayı getir, var o, yine göreceğiz. O şemayı biraz da düzelterek. İçinde dedik.

M- O şemaya göre problem yok hocam. O evren şemasında istençlilik, düşünme evrenin bir özelliği.

İçinde dedik, o dairenin içinde. Batılılardan çok ayrı bir şekilde de söyledik. Batılılar yapı düzenleri kuruyorlar, hayvan diyorlar, insan diyorlar, bitki diyorlar. Biz onu demiyoruz. İlkelerimiz var, ilkelerin yaygınlığı var, daralması var. Olay bu.

M- Çünkü bunu böyle bağladığımız zaman insanın düşünme yetisini, istenç yüklemine evrensel yasalarla açıklayabiliriz anlamına da geliyor.

Zaten öyle oluyor.

M- Yoksa olayı teolojiye bağlamak zorundayız.

Zaten öyle yaptık ve dedik ki istençli nesneler, çok sınırlı, daralmış bir alandır. Ama hepimiz birleşmiş değiliz mi? Hepimiz duyarlıyız insan olarak. Hepimiz diriyiz de dedik. Bütün diriler düşünür değildir, bütün diriler duyarlı değildir alanlar ayrı. Dirilik bitkide başkadır, hayvanda başkadır, insanda başkadır. Ne yaparsan yap, kesin olarak bunlar başat ilke yasasına bağlı olacaktır, göreceğiz.

Ç- Hatta bilgiyi tartışırken biraz o konuya girmiştik. Genetik kodlardaki hayvanların bir takım tepkiler göstermesi, bize bilgiymiş gibi geliyor. Arının kendi yolunu bulması, peteği geometrik şekle sokması, bize bilgiymiş gibi geliyor. Ama bu bilgi, genetik olarak aktarılan bir “bilgi”. Demek ki evrende o potansiyel var. Ama evren bilgili veya evren akıllı, bütünü bir akıl diyemiyoruz. Zaten o, tanrı oluyor, o mantıkla düşünürsek. Öbür türlü iş kolay o potansiyeli taşıyorsa. Bize doğru giderken bu aşamalarda illaki aklı bulabiliyoruz, karmaşıklıklaştıkça.

Bir şeyi hatırlatayım. Platon’dan yola çıkıp, ruh-beden ikiliğini taşıyoruz, ta Spinoza, Descartes’e kadar gelmiş, darmaduman etmiş o adamları. Bu bir yıkımdır. Batı toparlayamamış, kendine gelememiş, hala gelememi. Uzun yıllar gelebileceğini de sanmıyorum. John Searle var, açın okuyun o bilinç üzerine kitaplarını, o bile hala bir sıkıntıda. Onun dışında sen böyle demişsin, ben ona katlanacağım, yok öyle bir şey. Evrenimiz bizim bir gizem değil ama gizemlerle dolu. Çözmeye çalışıyoruz, uğraşıyoruz, epey de yol aldık. İnsanoğlu epey de emek vermiş, epey problemleri çözmüş. Bunlara hep saygı duyuyoruz, bunları anlatıyoruz. İnsanlığa buluş yapmış olanları saygıyla anıyoruz ama o dünyaya kendi olmayan nitelikleri yükleyerek palavra kesenlerin de hiçbir yardımı olmamış. Ruhla başlamış, ruhla bitirmişler.

M- Bir noktada daha tespitte bulunacağım. Çağlar dedi ki, bir ilerleme sözü geçti.

Ç- Aşama.

M- Aşama, ilerleme, karmaşıklıklaştırdı. Sizin evren şemanızda yok o. Hiyerarşi yok. Bana ilerleme, aşama, katmanlar bunların hepsi bir hiyerarşiyi çağrıştırıyor^[107]. Sanki amaç insana doğru, akla doğru, zihne doğru evrilmekmiş gibi bir amaçlılık görüyorum ben.

Onu kendine sor.

Ç- Hayır. Sondan başa doğru bakarsan, sonuçtan nedene doğru gidersin. Niye amaçlılık olsun ki? Bir noktadan gerçekleşmemiş sonuca gidersen amaçlılık olur. Biz şu anda sonuçtayız. Sonuçtan geriye doğru gitmiyor muyuz?

M- Ama bunu sonuç ve başlangıç olarak düşünürsen...

Ç- Şu anda akıl sahibiyiz. Demek ki geriye doğru takip edebiliyoruz. Ama ben baştan akla gitmiyorum ki. Akıldan başlayıp geriye doğru takip edebiliyorum,

tek hücrelilere kadar gidebiliyorum.

M- Tartışmak istediğim nokta bu. Burada bir ilerleme, çünkü hala filozoflar tartışıyorlar, tek hücrelilerden insana kadar varmıştır. Bu basamak basamak nihai amaç insandır.

Ç- Sonuçta bir aşama var. Yavaş yavaş bir gelişimimiz var. Amaç yok sonuç var.

M- Doğanın Diyalektiği'nde Engels der. Eğer insan yok olsa dünya üzerinde, doğa yeniden bir bilinçli varlık yaratacaktır.

Ç- Ben şüpheliyim. Olası ama şart değil.

M- Ben kesinlikle evreni böyle görmüyorum. Sürekli etkileşimler sonucunda oluşan bir sürü etkileşim ürünlerinden... İnsanın aklı da seçmesi de böyle çok abartılacak, çok ilerlemenin bir sonucu olarak görülebilecek olay yerine...

Napolyon Laplace'e demiş ki, senin sisteminde tanrı nerede? Benim evrenimde tanrı diye bir varsayım yok, demiş Laplace^[108]. Sizin tartıştığınız konu da deney alanımızın dışında. Varsayım yapıyorsunuz. Deney alanının dışına çıkamıyoruz biz. Kant'ın belki tek hizmeti budur, deney alanının dışına çıkmayın, algı alanının, duyu alanının dışına.

M- Transandantal ne oluyor hocam? O çıkmış ama.

Ben Kant'ı savunmam da o çıkma değil. O, baştan kavramlar, yani aşkın kavramlar, peşin kategoriler var diyor zihnimizde. Düşünmenin, anlığın kategorileri bir de algının kategorileri diye baştan bir bilgiyi varsayıyor. Ona geleceğiz ama o, deney alanının dışına numende çıkmış, birçok uyarısına rağmen. Sizin tartıştığınız konuda şunu demek istiyorum, bizim ilkelerimiz belli. Biri ötekinin üstündedir, hiyerarşi vardır, biri iyidir, öteki kötüdür, yok. Alanlar vardır, alanları bileceksin, o kadar. Evrenimizin düzeni budur. Çözümlemek kalıyor, çözümleyince de çıkıyor karşımıza.

Amaç kategorisi, o önemliydi, başka alanlara girdik. Olan var, evrenimizin tümü bir olandır. Bir de olması gereken alan var. Biz, insansal yaşama, kültürel yaşama, tarihsel yaşama, siyaset yaşamına geçeceğiz. Bir topluma giriyorsun, diyelim Fransa'ya gittin. Aklının köşesinden geçmeyen şeyler başına gelmeye başlar. Adamların yapı düzeni, toplumsal düzeni, kuralları bizimkinden çok çok farklı. Bu bizim yaşam alanımız, kurallar konmuş. Olması gerekenler alanımızdır, amaçsal alanımız. Doğada aile diye bir kurum var mı?

Yok, kümeleşme var, görüyoruz. Ama insan evleniyor, yuva kuruyor, çocuk sahibi oluyor, çocuklarını eğitiyor. Demek bir amaçlılık alanı var. Bir hukuk düzeni kuruluyor. Ben gece uyurken, birileri gelip bıçaklarsa beni ne olacak, diyor. Devlet kurmuş. Devlet yapay bir olay. Doğada devlet diye bir şey yok. Devleti işleten yasalar yapmış, mekanizmalar üretmiş. Kültür üretmiş. Düğünün bir şekli vardır. Sen falan kızı beğendin, bugün gidip yatalım, evlilik başlasın, diyebiliyor musun? Annen gidiyor, baban gidiyor, arkadaşların devreye giriyor, sen iletişime giriyorsun, onun ailesiyle tanışıyorsun. Efendim bunu biz böyle yapalım. Yok, öyle yapamazsın kardeşim. Toplumda kurallar var. Bunun hep yöntemleri var. Olması gereken alanları var. Bunlar ölçülmüş biçilmiş.

Burada insanların elbette ki amaçsal alanıyla baş başayız. Sosyoloji, tarih, hukuk, dil, kültür, hepsi bizim amaçsal alanımızdadır. Biz, daha iyi yaşayabilmek için, daha düzenli yaşayabilmek için bir sürü amaçlar koymuşuz. Yasayı niye koyarsın? Suçtan korunmak için ya da bir işlemi usulüne göre yapmak için. Borç işlemi vardır, alışveriş işlemi vardır, bonolar, ticaret kanunu düzenlenmiş. Müjdat bir mal satıyor, çek ver diyor. O beş paralık kağıt ne ki para yerine geçiyor? Toplumsal düzen demiş ki ben bunun arkasındayım. Bu bay bunu ödemezse, sana katkıda bulunurum, onun hakkında takibat yaparım, demiş. Onun için güveniyorsun sen, kambiyo senetleri dediğimize. Bunlar bizim toplumsal alanımız. Nasıl kuracağız, nasıl geliştireceğiz, nasıl olursa iyi olur?

Batı, bizim idolümüz değildir. Batıdaki demokrasileri biliyoruz. Batıda on tane padişahlık var, onu biliyoruz. Batının tüm dünyadaki en çirkin cinayetlerin failliğine örneklik yaptığını da biliyoruz. Bu gün de yapıyor. Onun için toplumsal alanı düzenlerken biz, elbette ki felsefeden yararlanacağız, bilimden yararlanacağız ve bunları tartışacağız.

XVIII. Gün

Aristo'nun Platon'un karşısındaki tutumu söz konusu oldu. Onun için dedik ki biz, öncelikle Aristo'nun kendisine girelim, ondan sonra Platon'a geldiğinde Platon'la karşılaştıralım. Aristo'ya gücüllük, edimsellik ve dört neden öğretisiyle girmeye çalıştık. Metafizik adlı ünlü notlarında, notlar diyorum çünkü bu kitap değil, fizikten sonra yazıldığı için fiziğin ötesi denmiş, öğrencilerinin tuttuğu notlar. Platon'un bütün kitapları mot a mot, virgül virgül elimizde, Aristo'nun bir kitabı bile elimizde değil. Bu düşündürücü bir şey, neden öyle olmuş bilemiyorum. Aristo'dan kalan çok şey bugün -bilinçte- az çok biliyoruz.

Aristo diyor ki, töz dediğimiz olgusal nesne, özdekle biçimin, formun birleşimidir. Özdek, gücül durumda bulunuyor. Bu, formla birleştiği zaman bir töz karşımıza çıkıyor. Aristo'ya dönelim kısaca. Bir formel neden var, eşyanın yapı düzeni. Dün kullandığımız bir paradigma vardı; ev, eğretileme olarak kullanmıştık. Evi yaparken evin bir formel nedeni vardır. Mimar tarafından ya da bu işi beceren birisi tarafından o evin içsel düzenini, yapı düzenini dizayn eden bir plan. Aristo'nun özdek dediği, bizim töz dediğimiz şeyler de vardı. Ağaçlar, kiremitler, tahtalar, şunlar bunlar. Usta onları, etker neden, bir araya getirip yapıyordu, bu yapı düzenine göre. Tahta, kiremit, çimento, demir, diğer gereçler var. Dikkat ederseniz gücül halde diye bir şey yok, onlar töz olarak vardır öncelikle. Aristo'nun bize dedirtmeye çalıştığı husus şu: Diyor ki, gücül halde olan, bir olmayandır. Arkadaşlar gücül halde olmak da olmaktır. İşte ağaç, tahta için gücül halde bir nesnedir. Daha uzak, bir gemi için gücül halde bir nesnedir. Ama öncelikle bir ağaç var. Aristo bize demek istiyor ki, özdeklilik, gücül halde bir durumdur. İyi de nedir? Eğer o yok ise formla nasıl birleşecek? Varsa o zaman birleşmesine ne gerek var? Bakın yine mantık çıktı karşımıza. O koca mantıkçı, mantığa tosluyor. Bu nedenle Aristo'nun Metafizik'te bize sunduğu teori sağlıklı gözüküyor.

Platon, o bizim Greklerden, İyonya'dan getirdiğimiz boyut dediğimiz evrenin en temel yapı düzeninin temel özelliğini idealar kuramıyla ele alıyor. Bunu uzaysal ve zamansal yokluğa taşıyor. Öyle bir evren yok. Aristo buna karşı çıkıyordu. Uzaysal ve zamansallıktan çıkarsan, böyle bir evreni göremezsin. O nesnelerin içinde diyor. Dikkat edin, bir yere geldik. Özdekle birleşiyor,

nesnenin içine sokmaya çalışıyor Aristo. Biz diyoruz ki; Aristo, çok indirgemiş. Bu boyut dediğimiz ilkeler, idealar, öz, eidoslar ya da formlar, evrenimizin içindedir. Yani zamanın ve uzayın içindedir. Aynı zamanda, Aristo'nun da dediği gibi nesnelerin de içindedir. Fakat şu var; salt nesnelerin içinde değildir, çünkü o bir boyuttur. Aristo, bu gibi yapılara düzey deyip çıkıyor. Bizim karşı çıktığımız o. Eğer idealar düzeyse, eğer nesnelerin içinde olmak dışında hiçbir özellikleri yoksa, nesneler öldüğünde ölür. Masalık ideası masanın içinde, tamam. Aristo'ya orada katılıyoruz ama masalık dediğimiz idea, masanın dışında da var. Evrenin içinde ama masanın dışında da var. Masa kırıldı, yandı geçti gitti. Usta yine masa yapar. Çünkü boyut olarak o, yapı düzeni olarak ustasının kafasında var. Bir ev yıkılır, devrem evleri yıkıyor. Yerine yapılıyor. Bir insan ölüyor ama bakıyorsun bir sürü insan da yaşıyor. Demek ki idealar boyut olarak evrenimizin içinde vardır. Boyuttur, asla düzey değildir. Düzeyde de vardır. İnsanın içinde, öteki nesnelerin içinde vardır. Olmasaydı biz olamazdık. Platon'un pay almak, öykünmek dediği olay.

Bakın, iki filozofu da eleştirdik. Ama bunlardan çok öge de aldık. Demek ki nesnelerin bir temel yapı düzeni var, ezbere gitmiyoruz. Sokrat'ın kavram dediği şey var, hayvan kavramı, insan kavramı, ağaç kavramı. Ama bir tikel de var. Kavramlar olmasaydı, bilgi olmazdı. Arda Denkel, kitaplarında Aristo, gelip gelip Platon'un dağlarının dibinde çöker, der. Her şeyini kabul eder ama ideaları kabul etmez. Kabul etmediğin ideaların bilgisini nasıl kabul ediyorsun? Bilgi, tümelin bilgisi der, Aristo. Bal gibi der bunu Metafizik'te der hem de. Madem tümel diye bir şey yok onun nasıl bilgisi var. Cornford'a katılıyorum, bocalayıp duruyor. Platon'un bir türlü aşmak mı aşmamak mı, yirmi yıl kalmış Akademia'da. İliklerine kadar Platonculuk işlemiş, ondan bir türlü yakayı sıyıramıyor. Ama bir biçimde, kendisi de büyük bir deha, ondan da sıyrılmak istiyor.

Demek oluyor ki, özdek diye gücül halde bir olguyu kabullenmek mümkün gözüküyor. Çünkü bir olgusalılık olmadan form ile birleşemez. Örneğini verdik. Buraya kadar bir sıkıntı var mı?

M- Benim aklıma şöyle bir şey geldi. Uzamlılığı sonradan edindiğimiz bir özellik olarak saydık.

Dışkın yüklem dedik.

M- Dışkın yüklem olarak söyledik. Bu bedenlilik için de geçerli.

Elbette. Beden, uzam demektir. Uzayın bir parçası demektir.

M- Özdekle beden de aynı şey diyebiliriz.

Diyemiyoruz. Özdekle özdekliliği karıştırmayalım diyoruz. Sen özdeklisin, bedenlisin, gövdelisin ama sen bir özbek değilsin. O ufak vurguyu hep yapalım.

M- Siz dediniz ki biz uzamlıyız. Uzamlı olduğumuz için de uzamlılık, bizim içkin yüklemimiz değildir, dışkın yüklemimizdir. Biz ancak oluşa geldikten sonra uzamlı oluruz, ondan önce uzamlı değiliz. Bu birazcık şuna benzemiyor mu? Uzamlılık, yani bedenlilik ya da özdeklilik, gücül halde var, oluşa geldiğimiz zaman formla birleşiyor ve biz artık özdekli, bedenli ve uzamlı oluyoruz.

Eğer işi oraya götürürsek, bütün ilkeleri öyle düşünmeye başlarız. Dirilik diye bir ilke yoksa, sen, ben, ya da bitki nasıl diri olabileceğiz? Evrende öyle bir ilke yoksa biz nasıl o ilke ile var olacağız? O yönden gidersen her şey evrende gücül olarak vardır, diyebilirsin. Biz ona karşı çıkmıyoruz. Bizim dediğimiz şu; Aristo'nun tözle karıştırarak, elle tutulur, gözle görülür, duyumlarımıza seslenen bir nesne olarak sunmasına karşıyız özdeği. Yoksa özdeklilik elbette ki renklilik gibi bir gücüllük durumunda. Olabilir, ona karşı çıkmıyoruz. İnsan tohumunun içinde dirilik var, duyarlılık var şu var bu var. Orada gözüküyor mu? Zigotta kulak var mı? Ama biz diyoruz ki bu içerilmiştir, yarın büyüyecek, doğduğunda gözü, kulağı olacak diyoruz. Tamam, ona bir şey demiyorum, şiddetle katılıyorum dediğine.

M- Benim dediğim o.

Ona katılıyorum ama sen elle tutulur, gözle görülür, duyumlarımıza seslenen nesneye, töz yerine özbek dersin karşı çıkarım, diyorum. Özbek, biraz sonra da göreceğiz bir niteliktir. Renk gibi, koku gibi, sertlik, yumuşaklık gibi bir niteliktir, o kadar. Bütün bu ilkelerle olduktan sonra da biz, uzamlılık, bir kip kazanıyoruz.

Aristo'nun Greklerden gelen o yapı düzeninde büyük bir devrim yapamamış. Demiştik ki Grekler, tözü bilmezler. Niteliklere takılmışlar, ilkelere takılmışlar, sertlik-yumuşaklık, sıcak soğukluk, nemlilik-kuruluk, evreni öyle

görüyorlar. İşte Aristo bundan paçayı sıyıramamış. Bunu da söyledik, töz fikri çok yavaş gelişmiştir. Daha sonra Latinlere geçeceğiz, substance⁽¹⁰⁹⁾ diyecekler. Ne demek, dayanak. Yüklemlerinin dışında bir töz yok, yüklemleriyle var, dedik. Tartışacağımız bir şey varsa tartışalım. Benim dediğim, batı felsefesi, Platon'dan beri ruh-beden ikiliğini çıkartmış, Aristo buna belli oranlarda katılmış. Aristo omuz silker sık sık ama önümüze de bir şey koymaz. Boşa da omuz silmez, onu da söyleyeyim. Platon diyor ki; ruh, bu idealar evreninde yaşar. Tenasüh, yani ondan ona geçme diyelim, şu insandan bu insana geçer. Tikellere geçtiğinde idealar evreninden indiğinde anımsar, bilgi odur der. Bu bize çok pahalıya mal oluyor. Beden ve zihin ikiliğine sebep oluyor. Bütün felsefecilerin ayaklarına dolandığı şeydir. Öyle bir şey de yok, çok da basit bana göre. Biz bedenliyiz, o kadar. Anlığımız, bedenimizin düşünen bir parçası. Bedeni boğazdan aşağıya, kafalarındaki o, yukarı zihin. Yok öyle bir şey. O da beden. Ayak gibi bu da bedenin bir parçası. Bu, ince gibi gözükmese de bana çok derin gözükmüyor, niye bu kadar ayaklarına dolandı? Bir de çok açık gibi gözükmüyor bana. Sadece eskatolojik düşünceler, gökyüzüne çıkmaya çalışmalar, bunları şaşırtmış, yolundan etmiş.

Ç- Bunların hiçbirinde metafor yok değil mi? Yani dosdoğru bunu tartışıyorlar. Gözüktüğü kadar yok.

Ç- O manada belki kabul edilebilir hale gelir ama...

Platon'un kendi deyimi var. Diyor ki, metaforlar, paradigmlar kullanarak bir bilgiyi kolay anlaşılırdan zor anlaşılıra doğru gitmek için kullanacağız. Benim de hoşuma gidiyor bu. Ama burada metafor yok.

Ç- Daha öncesinde vardı. Doğa olaylarını, astronomiyi o şekilde anlatıyorlardı. Bunlarda yok herhalde. Eğer bunlar metafor kabul edilirse...

Zorlama olacak. Biz, tözü Aristo gibi algılayamıyoruz. Ama Kategoriler'de çok güzel bir töz tanımı var. Diyor ki, kendi ile olan ve bilinendir. Yapı düzenine girmeden. İlinekleriyle töz arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Kimi olanlar, diye başlar zaten. Kimi olanlar da başkasının sırtında olur, der, renk, koku gibi, ilinek dediğimiz şeyler. Katılıyorum buna. Diri olmasa Müjdat olamaz, duyumlu, uslu, istençli, birleşik olmasa olamaz. Ama Müjdat bir metre seksen santimse bu özel ilineğidir. İki metre de olabilirdi, bir metre on santim de olabilirdi. Esmer, beyaz, sarı olması, kumral olması ilineğidir. Onu o olmaktan çıkartmaz, o olmasını da sağlamaz.

Platon'da, geçerken herhalde atladık diyelim, bir Şeyi vurgulamak istiyorum. Platon, idealar arasında gze görünür bir hiyerarşi yapmıyor. O önemli, o nemsiz, Şu daha önemli gibi bir Şey yapmıyor. Yalnız bir ideayı, o da iyi ideasıdır, bunu tartışmak istiyorum sizinle, başat idea olarak bütün ideaların ve bütün evrenin ondan türediği yollu bir görüşü var, Devlet diyalogunda. Diyor ki; iyi ideası hem nesnelerin olmasını sağlar, hem bilinmesini sağlar, güneş gibi. Güneş nesneleri aydınlatmasaydı biz göremezdik, cinsinden.

M- öncelikle biz, ideayı kabul ediyor muyuz?

İdeayı kabul ediyor muyuz, etmiyor muyuz sorusunda değiliz. Nesnelerin yapı düzeni dedik, onu kabul ettik, evrenin içindedir dedik, onu kabul ettik, Platon'u yonttuk. Aristo'yu tamir ettik. Nesnelerin içinde değil, evrenin içinde vardır, kavram dedik buna. Yapı düzeni dedik, var. Ama biz orada değiliz. Biz Platon'dayız.

M- İyi ideasını, bizim o ideayı kabul etmemiz gerekiyor. Platon'un dediği gibi bir idea var, o halde Şimdi iyi ideasından...

Platon'un dediği gibiye zorlamadan, deriz ki evrenin içinde idealar var, tümeller var, yapı düzenleri var.

E- İdeal iyi, ondan mı bahsediyoruz? Platon'un dünyasına geçmeden.

Geçmeden. Sen evrenin içinde kal, öyle düşün.

E- Herkes için iyi.

Ben sadece Platon'un dediğini aktardım, onu tartışalım dedim.

M- Benim kafamda idea, tam oturmuyor. Ben ideadan çok basit bir Şey anlıyorum. Evrensel yapı düzeninden ziyade ya da Platon'un her Şeyin ortaya çıktığı Şeyden ziyade, benim ideadan anladığım, çok insani.

Mesela ne?

M- İdea, bizim zihnimiz olmasa var olabilir miydi?

Olabilirdi. Bizim anlığımız hiç yok. Hayvanlar treyip gitmeyecek mi, iftleŐmeyecekler mi? Aslan olmayacak mı, aslanın yavrusu olmayacak mı?

M- Bunlar olacak ama bunların ideası olmayacak.

Onu konuştuk. Aslan diye bir yapı düzeni var.

E- Ben bu ideayı çok genişletme taraftarı değilim aslında. Her şeye belki uyarlanmaz. Penrose diye bir bilim adamı var, Tübitak'tan da *Kralın Yeni Usu* diye bir kitabı var^[110]. Tam matematiği buraya yerleştiriyor. Popper gibi üçlü dünya sistemi var. Sadece matematiksel Platonik dünya, fiziksel dünya ve dinsel dünya. Diyor ki, her şeyin üstünde bu matematiksel dünya vardır, oradaki formlar vardır. Hocamın dediğine burada katılıyorum, insanlar bunu keşfederler. Orada objektif bir gerçeklik var, matematiksel dünya. Öyle şeyler var ki, fraktallar mesela, ilginç çizimler. O aslında doğada var. Biz onun denklemini yazıyoruz, bilgisayara verdiğimiz zaman öyle bir şekil çıkıyor ki ortaya, insanın aklının hayalinin alamayacağı bir şey. O gerçekten olmasa, nasıl çıkacak ortaya? İnsan yaratımı değil o, var. Çünkü insan yapamaz onu. İnsan gerçekten düşünemez. Çok basamaklı bir sayıyla, çok çok basamaklı bir yasının çarpımını, insan düşünebilir mi? Ama var. Bir matematik form dünyası var ve bu matematik form dünyası, fiziksel dünyayı biçimlendiriyor. Baktığımız zaman doğadaki her şeyi matematiksel formülle açıklayabiliyoruz. Belki ileride, bu henüz başarılabilmiş değil ama, insanın davranışı, beyni bile matematiğin diliyle, belki çok karmaşık denklemlerle ifade edilecek diye bir inanç var. Matematiksel dünyanın bütün yapısını henüz anlayamıyoruz. İnsanlar aslında o matematiksel dünyayı keşfediyorlar, zihinleriyle.

İki dünya diyor Popper. Doğal ve yapay dünya. Dil düzeni, sosyolojik yapılar, değerler sistemi vesaire yapay düzen diyor.

E- Bence burada ideadan ziyade Aristo'nunki daha yakın. Doğada böyle bir potansiyel vardır.

Ç- Gücüllük.

E- Gücüllük vardı. İnsan, sonuçta bir ideaya göre oluşmadı ama doğada böyle bir potansiyel vardı. Cansız madde, bir şekilde bir araya gelip üreme yeteneği kazandıkça ve bilgisini bir sonraki nesle aktardıkça, canlılar oluştu. Doğada böyle bir potansiyel vardı ama idea yoktu demek bana da daha yakın geliyor. Doğa bütün olasılıkları karşımıza çıkarıyor, aklımıza gelen ve gelmeyen. Olası olan her şeyin ortaya çıkması var. İdea yok, sadece olabilecek şeyler oluyor. Biz de olasılıklardan bir tanesiyiz sadece.

Platon ideaların bir resmini çizmiş değil. Karşıdan, idea geliyor diyebileceğimiz bir resim yok ama demek istedikleri var. Hangi kitabına

girsek, diyor ki, bu güzellik, uyduruk bir güzellik, güzellik ideasına pek uymuyor. Yani güzelliğın bir ideası var. Devleti işler, böyle devlet olmaz der, devlet ideasına ulaşmaya çalışmalısınız, devletin bir ideası var. En yetkin biçim diyebiliriz, en olgun biçim. Olabilecek en güzel, sağlamı, en d zg n  şeklinde anlatabileceğımız yapı düzenleri. Yoksa bir yere çıktık, gittik, uzay yok, zaman yok, idealar orada kendi evrenlerinde oynayıp düğün yapıp geziyorlar. Yok  yle bir şey. Ama evrenimizi tanımak gerekiyor. Trilyonlarca nesneyle boğuşup dururduk eğer bu yapı düzenlerinde ortaklık olmasa. Bir ağaç soyu var, o ağaçtan gelen kendi yapı düzenleri içerisinde binlerce tikel ağaç var. Meyveli, meyvesiz, ince yaprak, kalın yaprak... Bu kavramsal ekonomi elimizde olmasaydı baş edemezdik. şunu da söylüyorum; Platon' u yonttuk, indirdik aşağıya. Öyle bir evren yok, deney alanımızda, g zlemimizde değil. Aristo'nun söylediği gibi, boyutları iterek, boyutları bir tarafa atarak sen, tikellerin içine soktuğun nesnelerle yaşatamazsın. Öldüğünde ölür o. Eğer  lmez diyorsan, benim dediğimi diyorsun.  l r diyorsan, o zaman evren diye bir şey kalmaz.

Türü gitmiş ağaçlar, bitkiler, hayvanlar olabilir ama evrenin kesin olarak bir boyutu var. Aksi halde süremezdi. Süren ne, diye sorarlar size. Evrenin bir kalıcılık-geçicilik boyutu diye düşündük, bir de değişen-durağan evren. Yok durağan evren yok, her şey değişiyor ama bu değişen evrenin tepesinde bir de kalıcı evren var. Terimler farklı, olgular farklı, yapılar farklı. Biz bir kalıcılıktan söz ediyoruz. Kalıcılık kesin olarak var, ama şöyle yorumlayın ama böyle yorumlayın.

M- İdeadan yola çıkarsak olayı fiziksel olarak anlatmıyoruz. Fizikten yola çıkarak olayı anlayabiliyoruz. Evren, bir enerjidir, bu enerjinin biçimleri vardır, bir sürü cisme dönüşür. Bunlar belli orantılarda bir yapı düzeni oluşturur. Buna insan deriz, bitki deriz, hayvan deriz, taş vesaire deriz. Bunlar aynı cisimlerdir aslında.

Terimlerin adını değiştiriyorsun. Bu, evrenin yapısını değiştirmez. Bu hesaba göre her yüzyılda ayrı nesneler olmalıydı. Dediğin gibi fiziksele indirgediğimiz zaman, her yüzyılda ayrı ayrı...

M- Yüzyılı bırakın hocam, şu an bir sürü nesne yok oluyor ve bir sürü nesne oluşuyor. Saniyede bence değişiyor.

Grek tragedyası var. Orada anlatır böyle, insanların evrensel karakterlerini, kıskançlık nedir, hırs nedir anlatır. Alıp okursunuz, sanki mahallenizdeki

olayları anlatıyorlar, onun için hoşunuza gider. O zaman anlarsınız bu eski Yunan sitelerindeki amfiteyatroların neden dolup dolup taşıdığını. Yakalamışlar, insanın evrensel doğasını anlamaya çalışmışlar. Bunları yadsıyamayız, bunu vurgulamaya çalışıyorum.

Bizim burada yapmaya çalıştığımız, bu çok büyük insanların ürünlerini tartışmak. Ben Platon'u anlattım, Platon bunu dedi, bunu bileceğiz. Benimsemeye gelince, yaşam çok çeşitli koşullarda geliyor önümüze. Bunu değerlendirirken daha güzel değerlendireceğiz. Sorguladığımız zaman bu olacak. Aristo'dan paçasını sıyıramadan batı, batı uygarlığını kuramadı. Yüzyıllarca Aristo'yla boğuştu. Hatta o gün sen Eagleton dedin, hala Aristocu. Aristocu bir sürü adam var, bütün yanlışlarına rağmen. İyi de Aristo, insanın ufkunu genişletmiştir. Bilimsel bakışı sağlayabilmen için sana bir ufuk vermiştir. Sen git dağda üç tane geri zekalı, ağzı soğan kokan herifle tartış sohbet et, bir gün gel bilimsel ol, olamazsın. Ama gitmiş Atina'da Platon'un, Aristo'nun dizinin dibine oturmuşsan bilim adamı olmak adına bilimin dibine gelmişsin demektir. O ufuk veriyor sana. Bizim yapmaya çalıştığımız o.

Ç- Başladığımız yer, “iyi” idi.

Onu tartışalım demiştik, onu epey aştık.

M- Baştan reddettik çünkü.

Müjdat ayak koydu bize. Onu tartışalım istiyorum ben. İyi çok açık ki bizim bugünkü dilimiz bakımından bir etik terim. Kötünün karşıtı olan terim. İyiye ne demiştik biz? Dedik ki, doğru. Halk arasında doğru eylem deriz. Doğru terimi, bir göçmen olarak, konuk sanatçı olarak etik alanda yer aldığında ona doğru deriz, bu eylem doğru, deriz. Etik alanın temel terimi *iyi* ve *kötü*dür. Fiziksel nesnelerin tümeli nasıl iyi olabilir? Bir eylemin tümeli olan iyi, nasıl olur da fiziksel nesnelerin de tümeli olabilir? Esas onu sormak istedim. Demek istedim ki, Platon'un Devlet diyalogunda söylediği bu. Bütün olanların oluş nedeni ve bu olanları bilmemizi sağlayan güneş.

Ç- Soruyu yine soralım. O ayrımı iyice koyarsak, insan yoksa iyi de yok kötü de. Bunu söyleyebilir miyiz?

M- Bence söyleyebiliriz.

Ç- İnsan yoksa iyi de yok kötü de yok.

Ona geleceğiz. İyi ve kötü, birileri ona öyle demiş diye değildir. Vardır da asla bilinmeden kalacaktır. Bizim anlığımıza getirip çaktığımız zaman Berkeleyci olup çıkarız. Anlığımızda olmayan olmaz. Sen bil bilme, bir iyi olmalı evrende, bir kötü olmalı. Çünkü iyi ve kötü uzlaşım sorunu değildir. Bir doğa sorunudur, buna geleceğiz. İnsan var, bunu akıllı felsefeci tartışmaz, yani onun varsayımsal yokluğu üzerinden felsefe yapmaz.

M- Ben Çağlar'ın dediğini şöyle anladım. İyi ve kötü kavramlarını doğaya atfedemeyiz. Doğada iyi ve kötü yoktur, sadece insanda vardır. İnsan için kavramlardır, yapay kavramlardır. Ama yapay olması, onun uzlaşımsal olduğu anlamına gelmez. İnsan doğası için basbayağı da doğaldır.

Bir insan alanı var, iyi ve kötü alan var. Yine kaçtık, kaçıyoruz, Platon'dayım ben. Bu iyi ideası ve kötü ideası eylemlerle ilgili. Eylemi değerlendirdiğimiz zaman karşımıza çıkan bir durum. Bu eylemlerin iyi ya da kötü olmasının fiziksel nesnelerle ne ilgisi var? İyi nesne olur mu? Onu sordum.

M- Benim anladığımı söyleyeyim. İnsan, iyiyi ve kötüyü yaşıyor. Nesnelerin iyiliğinden ya da kötülüğünden değil, nesnelerin onda bıraktığı etkiden dolayı yaşıyor. Siz ona eylem diyorsunuz galiba.

Ben eylem demiyorum ona, o başımıza geliyor.

M- Başımıza gelen bir şeye kötü diyemeyiz.

Diyemeyiz. Etik anlamda kötü diyemeyiz, zararlı deriz.

E- İnsanın yaptığı şeyler iyi ya da kötü olabilir.

Zararlı var, kötü var, yararsız var.

M- Buradan soruyu şimdi sorarsak, tartışabiliriz. İnsanlar arasındaki ilişkilerde idealden söz edebilir miyiz? İdeal toplum yaşamı, ideal ilişkiler, ideal yaşama biçimi... İnsan ilişkilerinde iyi ve kötüyü yaratan nedenler nelerdir? Biz neden bir eylemi iyi ya da kötü olarak algılarız. Bence öncelikle bu soruyu yanıtlamak gerekiyor.

Daha oraya gelmedik. O soruya bir saat iki saatte yanıt veremeyiz. İyinin ne olduğu, kötünün ne olduğu konusu etiğin omurgasıdır. Onu yanıtladığın an etik, konu olarak bitmiş demektir. Benim şu andaki konum şu: Bir eylemin özelliği,

iyi ideası, bir eylemin nitelenmesidir. İyi ya da kötü olması, o eylemin niteliğidir. Buradan iyi ideasından fiziksel nesnelere Platon nasıl kaymış? Onu demek istiyorum, kayabilir mi? Ağacın ideası, iyi ideası olabilir mi?

Ç- Olabilir.

Olamaz.

M- Şimdi yetkinlikten mi söz ediyoruz?

Hayır.

M- İyiden kastı etik değil mi hocam?

Etiksel de demiyor. İyi ideası, devlette yazılanı aktarıyorum, öteki bütün nesnelerin oluşlarının ve bilinmelerinin nedenidir, diyor. Oluşlarının dediğine göre, başat idea mevkiine getiriyor. Bu, şu anlama geliyor; insanın da ideası iyi ideasıdır, diyor. İnsanın üstünde bir iyi ideası var. Bu doğru olabilir mi, onu tartışmak istiyorum. Açıkça söyleyeyim ben, Platon burada bir uçuşa çıkmış, fazla abartmış gibi geliyor. İyi ideası, iyi eyleminin ideası olabilir. Bir eylem ideasıdır, nesnelerle ilgili olmamak gerekir. Aksi halde terimler yerlerinden edilmiş olur.

M- Bana da öyle geliyor. Nesnelerle pek alakalı değil. Ama sanki Platon, sizin aktardığınıza göre, her şeyin bir iyiye göre tanımlanması...

Bakın, Plotinos'a geçerken gerekli olacak. Platon, Timaeus diyalogunda diyor ki; Tanrı, iyi olduğundan dolayı, iyilikte dolmuştur, taşıdığı için evreni yaratmıştır. Çünkü iyinin doğasında iyilik etmek vardır, diyor. Burada bir evren tasarımı var. Bunları niye söylüyorsunuz? Yarın okuyacaksınız bu kitapları. Bunları okudukça, bunları nasıl atlamışız, demeyesiniz söylüyorum. Bir biçimde Platon'da var bunlar.

E- Tanrı iyilikle dolmuş, taşıyor ama yarattıktan sonra bir sürü kötülük oluşuyor.

İyi ki kötülükle dolmamış diyeceksin, katılıyorum.

Ç- Bu biraz mitolojiye kayıyor.

Bu, Platon'un görüşü. Yoksa evrenimiz iyi anlamına asla gelmiyor. Kendi kendilerine şişeyi doldurmuş boşaltmışlar. Evrenimiz pek o kadar iç açıcı

değil.

Bir de arkadaşlar, bilgi kuramı bakımından, aydının görevi bakımından açıklamak istediğim şu var: Devlet diyalogunda mağara eğretilmesi^[4] vardır. Bu tam eğretilemedir, ortaya bir paradigma koyuyor. Mağarada nesneler var. Nesneler, konmuş oraya sıra sıra, bir de sahne var. Bir tiyatro düşünün. Arkada da bir ışık yanıyor. Ateş yakmışlar her tarafı aydınlatıyor. Biz insanlar da nesnelerle perdenin arasında oturmuşuz perdeye bakıyoruz. Arkada neler oluyor bilmiyoruz. Işığı görmüyoruz, nesneleri görmüyoruz. Işık yanıyor, nesnelerin gölgesini sahneye yansıtıyor, biz görüyoruz. Platon diyor ki; bu gördüğünüz tikeller, uyduruk nesneler, öykünmeler, gölgeler, ölü nesneler. Değişen dünya, sövüyor. Siz orada karanlığa girmişsiniz, boğulmuşsunuz, bu nesnelerle olmuş ve bitmişsiniz. Ve diyor ki; siz, orada o karanlığın içinde hiçbir bilgiye kavuşamazsınız. Orayı bırakacaksınız, mağaradan çıkacaksınız, idealar evrenine gidip bilgiyi edineceksiniz. Aydın budur, diyor.

Platon burada tabii ki çok temel bir konuya değiniyor. Her felsefe tarihinde vardır mağara eğretilmesi. Orada ağzı soğan kokan toplumun içine gömüldün, onun söyleşileri, günlük deyimleri, tartışmaları, onların içinde oldun bittin, diyor. Onları terk edip gerçek bilgiye kavuşmadan onları aydınlatamazsın. Arkadan ışık yanar, nesnelerin gölgesi sahneye vurur, sen onu görürsün. Orayı terk et, mağaradan çık, karanlıktan çık. Bugün bakıyorsun ki senin aydın dediğin, ya da aydın demek istediğin adamlar mağaradaki karanlığın yoğunluğundan rahatsızlar. Diyorlar ki, daha karanlık olsaydı, daha karanlık olsaydı da hiçbir nesneyi göremeseydik. Öteki insanlar da göremeseydi, onları çaka çaka kullansaydık. Platon'un dediği bu. Kalabalıktan, mağaradan çık, aydınlığa git, ideaların içine gir, yapısını öğren, ondan sonra toplumu aydınlat. Sana bir paradigma koyuyor, evren bu, diyor. Sen yaşam alanına taşıyorsun bunu, bakıyorsun, tıka basa her tarafın dogmatik adamlarla dolmuş. Platon'un dediği, bilgi bakımından, böyle bir eğretilme. Bunu da bilmiş olalım.

M- Çok güzel bir eğretilme. Belki de bu kadar süre insan zihninde canlı olmasının sebebi, çünkü çok şeyi açıklıyor.

Mağaradan çıktın mı görüyorsun her şeyi.

Hiyerarşi, salgın hastalığa benzer. Kraldan yanına, yanındakinden yanına, ta aşağıya kadar iner. Karanlıkta olmak işimize geliyor diyorsun ya o hiyerarşide biz de bir yerdeyiz de onun için.

M- O olayın bir tarafı. Bir tarafı da şu, biz önce gölgeleri görürüz, diyorum ben.

E- İnsan olarak mı, toplumun içindeki birey olarak mı?

M- İnsan olarak.

E- Ben ona katılmıyorum.

Ç- Ben de katılmıyorum.

E- Biz böyle bir toplumun içine doğduğumuzdan bunlar kafamızda biçimleniyor.

M- O zaman şöyle söyleyeyim. Eğer bir adada doğmuş olsaydın, önce gölgeleri görecektin.

E- Önce gölgeleri değil ama bilgimiz olmayacaktı.

M- Gölgelerden kastım şu; biz, nesnelerin etkisine maruz kalırız ve maruz kaldığımızda zihnimizde oluşan bir fikir oluşur. Biz o fikri ilk bilgi olarak alırız. İşte o nesnelerin etkisiyle oluşturduğumuz o ilk bilgiye, gölgeler diyorum.

Ç- İlkelerin her nesneye ruh yüklemesi gibi mi?

M- Hayır o değil. Biz, bedenli olarak, dünyadaki, evrendeki bir sürü nesneden etkilenerек oluştururuz ilk bilgileri. Bunun ötesine geçtiğimiz zaman o nesnenin özelliğini anlarız. Ondan önce nesnenin etkisini, bizdeki etkileşimi anlıyorum.

Ben toplumu çok ağır görüyorum. Toplum bizi yüzde doksan dokuz, hatta daha fazla, kalıplıyor. Geçen gün de söyledim, doğduğumuz yer belirliyor. Batıdan aldığımız hukuk bile, o koca Atatürk'ün aldığı hukuk bile, ben bir hukukçuyum, bir sürü kadın-erkek eşitsizliğine neden olmuştur. İnsan kendini göremiyor, kalıplanmış. Eskiden kadın ticaret yapamazdı, kocasının iznini götürüp mahkemeden karar alacaktı, İsviçre medeni kanunu. Ben toplumun büyük bir felaket olduğunu düşünüyorum. Toplum bizim başımızın belasıdır. Doğar doğmaz kafamıza çullanıyor.

E- Büyük oranda toplum belirliyor. Bu gölgeler dünyası, düzenin sürdürülmesi için gereken bir şey. Bu yalanlar her zaman bize pompalanıyor. Televizyonlar, tam bir yalan makinesi. Eğitim, okuduğumuz gazeteler, tam bir yalan makinesi

onlar. Bu sistem devam etsin, bir şekilde hiyerarşik düzen sürsün.

M- Eğer biz gölgeler yardımıyla, gölgeler içselliğinde bir bilgi edinmeseydik, o yalanlar işler miydi? İmgelemleriyle hareket ettiği için insanlar, onlar da o imgelere oynuyorlar.

E- İnsanın bir özelliği var, insan öğrenebiliyor. Bu öğrenme özelliği çok önemli. Toplumda doğduğumuz zaman biz, bazı şeyleri öğreniyoruz.

Ç- Bazı şeylere de şartlanıyoruz.

E- Tabi. Şartlanma da bir öğrenmedir sonuçta. İnsanda böyle bir kapasite var. İnsanda böyle görme kapasitesi yok, insanda öğrenme kapasitesi var. İnsan onu yanlış öğreniyor. Yanlış öğrendiğimiz için bu şekilde görüyoruz dünyayı, yanılsamalar içinde görüyoruz.

George M var, Lübnanlı Arap, Hristiyan. Amerikalı profesör imiş, ölmüş gitmiş. Daha çok medreseleri, mescitleri inceledi. Eskiden, diyor mescit han vardı. Han, yurt yerine geçiyor. Eskiden mescitte eğitim yapılıyordu, camide değil. Gelenekçilerle akılcıların tartışmalarını tarihsel boyutta inceliyor. Kim bu akılcılar dediği kimseler? Mutezile kelimcileri. Ötekiler galip geldi, diyor. Bütün medreselerden, bütün mescit okullarından felsefeyi dışarıya attılar. Mutezile akılcı kelam, bugün gelse dünyanın en gerici adamı der çıkarız. O zaman öyleydi. Ona bile tahammül etmediler. Bütün okullardan felsefeyi çıkarttılar. Osmanlı medreselerinde felsefe yoktur. Osmanlılarda 600 yıl felsefenin f'si bile olmamıştır. Böyle bir ortamda aydın çıkabilir mi, mümkün mü? Ahmet Yaşar Ocak'ın Zındıklar ve Mülhidler diye çok güzel bir kitabı var^[112]. Alın bir okuyun. Nasıl adamlar asılmış, pisi pisine, görün. Adam basit bir şey söylemiş. Götürmüşler, Sultanahmet Meydanı'nda ipe çekmişler. Tıpkı Bogomilleri ateşe verip yaktıkları gibi.

Ben, toplum alanı çok tehlikeli görüyorum. Galile, Kopernik, Kepler... Kepler'in anasını cadı diye idam ettiler biliyor musunuz? Galile evinde hapis öldü. Kopernik eserini papaya ithaf etti de öyle yayınına izin verdiler. Kopernik kitabının yayınından yüz yıl sonra kafirler listesine alındı. Buna ne diyelim?

XIX. Gün

Evrenin düzenini sürdürüyoruz. Birleşikler alanını görmeye çalıştık. Yolumuz ilerledikçe şunu göreceğiz arkadaşlar; göç yolda düzülür. Eksikleri tamamlaya tamamlaya ilerleyeceğiz. Bileşikler alanında eksiklerimiz varsa tamamlayacağız. Birleşiklik evrenin temel bir ilkesidir, bir. En yaygın ilkesidir, iki. Yaygınlığı göreceğiz, ne demektir. Şimdilik bu kadar söyleyebiliyoruz. Başka bir alana demiyorum, diriliğe gireceğiz. Birleşikliğin devamı olan bir alan. Yan yana olan daha ötesi iç içe olan bir alan. Bir alanı bırakıyor, öbür alana geçiyor değiliz. Bulduğumuz alandayız, yalnız bulduğumuz alanda yeni bir nesne çeşidiyle karşı karşıyayız. Çok açık, her bir nesne aynı zamanda birleşiktir. Birleşiklik ilkesine dirilik ilkesini de eklemiş olacağız, o kadar. Yoksa değişik bir alana geçmiyoruz.

Önce bir terimden yola çıkalım. Dün Müjdat kardeşle konuşurken, şu olmazsa bu olmazsa evren yine eski evren olurdu olmazdı diye bir konu geçti. Bitkiler yok olsun insanoğlu 48 saat içinde ölür. Bunun somut örneğini biz yaşadık, gördük. Birileri Ay'a çıktılar. Yirminci yüzyılın son çeyreği, Ay'ı fethetme, elde etme kavgasıyla tıka basa doludur. Astronotlar bindi, çıktı vesaire. Dediler ki, Ay'da yaşam yokmuş. Buldukları toz toprak, taş, kaya yığınıymış. Döndü geldiler. Gördüler ki, yeryüzü dediğimiz parçasından götürdükleri ekipmanlar olmasa birkaç saniye Ay'da duracak durumda da değiller. Gireceğimiz ilkenin evren için önemini anlatmak adına söylüyorum. Demek oluyor ki evren bütünlüğü içerisinde bu ilkelerin bir tanesi eksik olsun, yaşam olanaksızlaşıyoruz.

Araplar hayat diyor, *hayatını kaybetti*, *hayata kavuştu* gibi. *İşte hayat bu*, Türkçeye de girmiş. Farslar *can* diyorlar, *can* Türkçe değildir. Bu iki Türkçe olmayan terimle bir sürü deyim türetmişiz. *Can boğazdan gelir*, *canı çıktı*, *canımı sıkma* vesaire, diye. *Hayatını kaybetti*, Arapça bir terim. Bunun ne anlama geldiğini biliyoruz. *Canı çıktı* bu da farsça söylem. Türkçe bunu tek sözcükle, öldü, karşılamış. Nara atmaya gerek yok, bir olguyu anlatıyor musun karşındakine, tamam. Telefonu açtın, birisinden söz ederken, öldü diyor musun, o anlar. Şimdi kullanacağımız terim de Türkçede eşsiz bir şekilde yer etmiş: Dirilik. Bizim Anadolu'da sayrılı, hasta insanlar düzelince, *dirildi kalktı* derler. Diriliş deriz, Rönesans bir diriliştir. Yeniden doğum diyorsun, her

doğum bir dirilmedir. Bir ulusun kalkınması, ilerlemesi, yeniden patlaması dirilişle anlatılır. Kurtuluş Savaşı bir diriliştir. Görüyor musunuz dilin güzelliğini? Doğadaki bir olayı almışsın, topluma aktarıyorsun. Çok güzel bir terim, diriliş. Bunu anlam olarak birebir karşılayan öteki sözcükleri söyleyeyim. Yaşam. Yaş, ıslak yere ne yaşarmış deriz, yaş yer deriz. Yaşamak... Yaş olan yaşar. Deriz ki ağaç yaş, kuru değil, odun değil. Düşündüğünüz zaman yaşla anlattığınız o kadar olgu var ki, bir anda aklınıza gelmeyebilir. Yaş⁽¹¹³⁾, yaşamak, dirlik, diri olmak bir anlama geliyor. *Hayatı, canı* ne diye aldın? Senin pırıl pırıl, tertemiz terimlerin var. Söyleyeyim arkadaşlar, birçok profesör, Osmanlıcayı kullanamıyor. *Buna haiz* diyor, *buna havi* diyor. Önce öğren bir, yanlış da olsa öğren. Oysa Türkçeyi böyle sıkıntılarla öğrenmenin gereği yok, pırıl pırıl bir dil, kullanımı kolay, söylemesi kolay, anlaması kolay. Bizim gireceğimiz alanı anlatmak için başka bir dile gereksinimimiz yok.

Aristo'nun Latince olarak *De Anima*, Türkçeye *Ruh Üzerine* diye çevrildi. Aristo'nun bugüne kalmış kitaplarından birisidir. Alıp okumanızı öğütlerim, güzel bir kitap. Girmek zorundayız. Gideceğimiz yolun üstüne birileri lağım kazmış, siz onu geçmeden amacınıza koyduğunuz yere gidemiyorsunuz. Ya soyunuyorsunuz ya köprü kuruyorsunuz, lağımın üstünden geçiyorsunuz. Niye geçiyorsunuz diye eleştirmenin gereği yok. Var çünkü, yolumuzun üstüne konmuş.

Bunları biz söylemeden geçemiyoruz. Aristo, o kitapta ruhu üçe ayırıyor. Bir, bitkisel ruh; iki, hayvansal ruh; üç, insansal ruh. Bugünkü konuşacağımız dille diriliğe de duyarlılığa da düşünmeye de ruh diyor. Nasıl içinden çıkılır bilemiyorum. Üç tane işlevi bir olguya bal gibi yüklemiş bu ünlü Grek filozofu. Bunlar arasındaki ayrımı anlatmaya başlamış. Biz bunu kesin olarak yadsıyoruz ve diyoruz ki bizim birleşiklikten sonraki ilk ilkemiz diriliktir, sürmektir, yaşamaktır. Bunun adı diriliktir, diriliğin özelliği bellidir, duyarlılığın bellidir, düşünmenin bellidir. Birini ötekine aktarma şansımız kesin olarak yoktur. Duyarlılığı görünce göreceğiz, düşünmekle ve dirilikle aralarında Himalaya dağları var. Basit gibi görüyoruz, demin söyledik, gördünüz işte, Ay'da yaşam yokmuş. Nasıl basit olabilir, hiçbir şey yok orada işte. Diyelim ki ilk çıkanlar geldi, dünyaya ilam ettiler, Ay'da yaşam var. Bugün yarım metre toprak bile kalmamış olurdu. Bu dünyayı, evrenimizin yeryüzü dediğimiz parçasını parselleyen canavarlar, orayı da işgal ederlerdi. Yaşam o kadar önemli. Baktılar ki toz toprak yığını, döndüler geldiler. Demek

ki bu ilkeler çok önemli.

Bunun temel özelliği nedir, ontolojik olarak nasıl temellendireceğiz? Nedir bu dirilik, ne anlıyoruz? Anorganik doğa diye tanıdığımız ki bunları kullanırken içime sıkıntı giriyor. Birileri kullanmış ve çoğu kez yanlış kullanılmış. Bu yanlışın üstünden giderken uyarı yaparak gitmek zorunda kalıyoruz. Biz, salt birleşik olan nesne alanında, birleşikliği görüyoruz. Neden dirilerden ayrı bir alan, onu göreceğiz.

Önce, ayrım nedir? Çok önemli bir felsefi terimden söz ediyorum; ayrım. Bunun üzerinde bir duralım.

Bir alanımız var, başka bir alan söz konusu, diyoruz ki bu alan ötekinden ayrı. Şimdi şurada on tane bayan var, oturuyorlar. İçlerinde bir tane de bıyıklı adam var. Sen diyorsun ki, abi bakma bir tane erkek var orada, gerisi kadın. Ben de diyorum ki, Müjdat bu erkek ötekilerden nasıl ayrılıyor? Bazı özel organları olduğu için. Bir özelliği var. Özelliği olduğu için ötekilere kadın, ona erkek demişiz, ayırmışız. Bu ayırmada da bir temel özellik var. Ayrım dediğimiz olgunun temelinde olan, birini ötekinden ayrı saymamızı gerektiren bir temel özellik var. Biz ne yapıyoruz? Anlıksal ve dilsel olarak onu anlatıyoruz ve buna ayrım diyoruz. Ayrım, bir temel özellik demek anlamına gelmez. Temel özellik nedeniyle bizim anlıksal ve dilsel olarak yaptığımız işlemin adıdır. Isagoge'yi alacak ve okuyacaksınız. Porphyrios'un Aristo'nun felsefesi, mantığı üzerine olan o ünlü eserini alıp okuyacaksınız, beş sestir: Cins, tür, ayrım, özellik, ilinek. Tabi yanlış bu. Cins ve tür, ses kavramı tamam ama ayrım kavramı değil. Ayrım, söylediğim gibi, bir özellik nedeniyle bizim anlıksal ve dilsel olarak yaptığımız işlemin adıdır. Bu yönüyle de öznel. Söylediğim gibi nesnel bir temele dayanmaktadır.

Ayrımı iyi tanıyalım. Ayrım, felsefede çok çok geçecek olan bir terimdir. Birleşikler, diriler alanına yan yana koyup bunun ayrımı budur, diyeceğiz demesine, diriler alanının kendi içinde de milyonlarca ayrımla karşılaşacağız. Evrene bakın, ne kadar ot var. Kısa ömürlü diriler diyelim, bitkiler. Ağaçlara geçeceksiniz, saymakla bitmez. Birleşiklerden bir temel ayrımla, dirilikle ayrılmış. Kendi içerisinde, batılıların cins ve bireyleri dediği olay. Nesneler arasında yok, kesin olarak kabul etmiyoruz bunu. Ama bir yapı düzeninin kendi içerisinde küçük ayrımla ayrılan, binlerce, milyonlarca değişkesi var. Onun için büyük ayrımları da küçük ayrımları da göreceğiz. Bu bize gerekli çünkü insan alanına geçtiğimiz zaman istenç de bir ayrım olacak. Diyeceğiz ki,

sadece düşünen insandan istençli insan ayrıdır. Bir özellik nedeniyle, o da dirilik dediğimiz özellik nedeniyle, iki alan arasındaki bağıntıyı kurmuş oluyoruz. Dirilik, diri nesnelerin içinde. Birleşiklik alanına taşmıyoruz biz, birleşikliğe sadece diriliği eklemiş oluyoruz, aynı alandayız. Çünkü diri dediğimiz nesneler de birleşik ama salt birleşik değil, diri birleşik.

Platon'un Phaidon ve Yasalar diyalogunda^[114] geçer, ruh nedir? Sokrates ve Platon da kendinden devinme yetisi olarak niteliyorlar. Taş, orada duruyor, altında güzel dayanaklar var. Birileri geliyor, avadanlık, kazma-kürek ya da başka bir gereçle altını oyuyor, düşüyor. Yer çekimi nedeniyle bunu fizikçiler daha güzel izah ederler. Nesnelerin birbirini çekmesi nedeniyle bu taş oradan boşlukta kalınca düşüverdi. Demek ki taşın başına geldi bu, biz düşürdük. Onun altını eşmeseydik düşmeyecekti. Ya da bir deprem, heyelan olunca kayar. Bu, salt birleşikler alanındaki devinmeler, değişmeler, evrenin kendi iç düzenindeki yapılarla oluyor. Bunlar, neden-etki bağlantısı içerisinde, bir dış bağlantıyla oluyor. Kendi içinden taş kalkıp yürüyemiyor. Bir etkileşim sonucunda oluyor. Doğanın güçleri tarafından da olabilir. Güneş ısıtıyor, buhar çıkıyor, yağmur yağıyor. Burada doğa başına gelenleri yaşıyor, uğradıklarını yaşıyor. Diyelim ki balkonunuzda oturuyorsunuz. Hanımefendi de çiçek meraklısı, çiçekleri koymuş balkona. Tam bu sırada çocuğunuz yaramazlık yaptı, saksının birisini düşürdü, dört katlı yer, indi aşağıya. Saksı parçalandı. Çiçek de bir biçimde orada kaldı. O saksı milyonlarca sene geçse yürüyerek gelip sizin balkondaki yerine dönemez. Ama o bitki, oraya bir biçimde tutunmuşsa, orada büyüyebilir, sara sara sizin dördüncü kata gelebilir, bir gün size selam verir, ahbap ben geldim, çünkü ben yaşıyorum, der. Balkonun saran çiçekler yok mu? Binlerce var. Demek ki yaş nesneler kendiliğinden büyüyebiliyor, kendiliğinden üreyebiliyor ve bir gün ölüp gidebiliyor. Yaş nesneler alanı, eşsiz derecede seçeneklere sahip. Yaş nesneler deyince, bitkide, otta takılı kalmayalım, hayvan da yaş nesne, insan da. İleride göreceğiz, bitkideki yaşlık, hayvandaki yaşlık, dirilik, insandaki dirilik ayrı yasalara tabi. Bunlar çok özel ve güzel konular.

M- Bir şeye itiraz edebilir miyim?

Tabi.

M- İtiraz şu; ayrı yasalara tabi, sözü. Ben şöyle düşünüyorum: Birleşikler de diriler de duyarlılar da düşünenler de istençliler de evrensel yasalara tabidir. Evrenin yasaları her cisim için, her yerde aynıdır.

Buna katılmamak mümkün değil. Senin benim uyduğum yasalarla hocamın talebelerinin uyduğu yasalar bir mi? Zil çalınca niye koşup gitmiyoruz hocamın sınıfına doğru. Ama talebeler koşuyor. Zil, hocamın talebeleri için, içeri gir yasasıdır. Seni, beni hiç ilgilendirmez.

M- Ama evrensel bir yasa değil ki bu.

Anlatamadım ben, onlar için evrensel. Alanların bağlı olduğu ilkeler var. Dedik ki, salt birleşiklerde bir dış etki söz konusu olmadan kendiliğinden yürüyüp gidemez ama diri kendiliğinden yürüyüp gider, dirilik ilkesi var. Kendiliğinden yürüyebilmek bir ilkedir. Duyarlı, hayvana geçeceğiz, bitki hiç göremez, koklayamaz, öteki duyuları da yok. Bizim kurt, köpek, aslan, kaplan, görür, koklar, kaçır, eder, eyler. Alanların yasaları çok farklı.

E- Müjdat biraz daha indirgemeci düşünüyor. En temele indiriyor. Hareket ilkesi, bu var. Bunu daha da indirgediğin zaman maddelerin hareketi düşünülüyor. Maddeler birbirini iter ya da çeker. Çok indirgediğimiz zaman evrenin özünde bütün yapılar aynıdır. Her nesne aynı yasalara tabidir.

Ona katılıyoruz. Taş düşer, insan düşmez mi? Taşın düşmesi ile insanın düşmesi aynı yasaya tabi, tamam. Ama taş elleriyle bir yerlere yapışamaz düşerken. Senin usunla bulduğun gereçler vardır, o yapı düzenine meydan okuyabilecek güçtesin, sen bir taş değilsin. Tabi evrensel yasalar var, ona katılıyoruz ama daraldıkça yasalar da incelmeye başlar. Bitki yer çekimi yasasına bağlı ama öte yandan büyüme gücü de var. Yer çekiminin tam tersi yönde büyür gider.

Felsefe laboratuvara girmiyor. Zaten girerse kaybeder. Ama bu alanlarda uzmanlar felsefeye uğramak durumundalar. Hangi bilim disiplini içerisinde olurlarsa olsunlar felsefeye uğramaları gerekiyor. Genel yasaları, genel ilkeleri kavramak adına.

Yaygınlık ve daralma. Arkadaşlar terimi biraz yadırgadılar gibime geliyor. Bunu daha kaba bir örnekle anlatayım. Kır bekçileri vardır, kendi bölgemizden örnekler verelim. Diyelim ki çok geniş bir köy var, arazisi çok geniş. Tutmuşsunuz iki tane kır bekçisi. Her gün kırdaki hırsızlık oluyor. Siz de muhtarsınız. Kır bekçileri gelip size diyor ki, sen bu kadar araziye iki tane bekçi tuttun, tabi olacak hırsızlık. Bu kadar geniş araziye iki bekçi az, on tane tutmalıydın diyorlar. Geniş, çok yaygın bir arazi. Bekçi diyor ki, benim alanımı daralt ki ben görevimi daha iyi yapayım. Diyorsunuz ki doğru, oradan o uca iki

günde gidemezsin, senin alanın burası, daraldı alanın.

Önünüzde bir göl var, gittiniz bir şişe mürekkep döktünüz içine, Baykal gölü gibi bir göl. Bir şişe mürekkep, yayılır gider. Ama o bir şişe mürekkebi bir bidon suya dökerseniz rengini değiştirir, daralmıştır çünkü. Kabaca anlatabildim değil mi? Bu ilkelerde de biz bunu göreceğiz. Zaten daralmanın çok önemli özellikleri var. Daraldıkça evrende çok değişik özellikler çıkıyor karşımıza. Dünya giderek bizim tanıyabileceğimiz evrene dönüşüyor.

Bizim sistemimizde kaçacak yer yoktur. Aristo der ki, diriliğin falan töze göre daha geniştir cins olma, tür olması. Sıkıntı şurada; Aristo, diriliği bir töz olarak görür. Hala o kafada. Grek felsefesindeki özeliğin bir töz gibi görülmesi var. Kategorileri okuyun, orada bir nesnenin diri olduğunu söyler. Diriliğin bir ilke olduğunu, şu ya da bu nesnede sadece oluşturuca bir ilke olduğunu unuttur, töz gibi görmeye başlar. Hayvan gibi, ağaç gibi, insan gibi bir töz bütünlüğü olarak, yapı düzeni olarak görmeye başlar. Platon Parmenides diyalogunda bunu az-çok konu eder. Parmenides'le Sokrates arasındaki konuşmada ilkelerin ideası var mı diye sorarlar birbirlerine. Basit ilneklerin, renklerin, kokuların, sertliklerin, yumuşaklıkların ideası var mı, diye. Biz tözseldir bunlar, dedik, bir yapı düzenidir. İlkelerin ne ideası olabilir dedik ama onu tartışmışlardır. Bir sonuca da varmış değildirler, onu da söyleyeyim. Bu ilkelerin, niteliklerin ya da ilneklerin ideası vardır ya da yoktur diye bir nokta koyabilmiş değildirler.

Geçerken onu da söylemiş olalım, Platon'un diyaloglarının yüzde doksanında tartışılan konu bir sonuca bağlanmaz, tartışılır ve bırakılır. Tartışıldı ve görüldü ki şu sonuca varıldı demez. Tartışma bir bakmışsın ki pat diye biter. Dersin ki, sen ne diyorsun? Anladık bu diyalogdaki kişiler konuyu tartıştı ama bir filozof olarak sen ne diyorsun? Platon onu demez. Parmenides diyalogunda bu ilkeler de tartışılmıştır. Aristo, bu ilkeleri, falan canlıdır, diye bal gibi taşır. Oysa ki canlılık bir özelliktir, ilkedir.

Demek oluyor ki dirilik, kendinde devinme gücü olan, devinebilen, yaşayabilen, üreyebilen ve ölen bir nesnenin adıdır ya da özelliğidir. Yaşam gücü, üreme gücü. Burada başa gelmek olarak ölme yazgısı diyelim, ölmeye uğramak. Çünkü diri nesneler bir gün ölür. Zeytin iki bin sene yaşıyor. Bir ot, birkaç sene yaşıyor. Yoncalar vardır mesela, bizim Anadolu'da çok ekilir, dikilir, biçilir. On sene, on beş sene aynı bitki, biçerler gene ürer, biçerler gene ürer. Bir senelik değildir. Yoncayı hiç düşünmezler, yirmi sene yaşayan

yoncalar var.

XX. Gün

Duyarlılığı duyumluluğu biz epistemolojide insan bakımından incelemiştik. Demiştik ki, duyumlular özneye t z bilgisi getirmez. Duyu verilerini sınırlara kadar getirir, sınırlar da bu verileri anlığımıza aktarır. Durum bu olunca bir soru çıkıyor karşımıza. Duyumluları biz, hayvanlar denilen, felsefenin öyle dediği bölümler için söz konusu edeceğiz. Biz duyarlıların bir kısmı olarak düşünüyoruz. Çünkü insanlar da duyarlı. Hayvanlar açısından bakalım. Problemi ortaya koyuyorum. Bir doğa filminde izliyoruz, antilop sürüsü bir aslan sürüsüyle karşılaşıyor. Hiç zaman geçirmeden tepki veriyorlar ve kaçıyorlar. Duyum bilgisi, t z bilgisi vermez ise, bu antiloplar nasıl oluyor da aslan denen nesneden korkup kaçıyorlar? Dişini, tırnağını bile görmüyorlar. Kendilerinden biraz değişik bir başka hayvan. Ama  yle olmuyor, görür görmez, o koca sürü kaçmaya başlıyor. Sadece duyumlar bir kısım yüklemleri, özellikleri alabiliyorsa, yani tözü alamıyorsa, aslan tözünü, yırtıcı hayvan tözünü, öldürücü hayvan tözünü nasıl algılıyor da kaçıyor?

İşin bir yanında şu var. Descartes, hayvan soyunu dağda, bayırda gördüğümüz kaya gibi, taş gibi, toprak gibi bir fiziksel nesne sayar. O kadar söyleyeyim ki bir ağaç bile saymaz, diri bile saymaz. Yani doğanın edilgenlik yasalarının egemen olduğu alandan sayar. Ne gelirse başına, başa gelmedir, uğramadır. Hayvan hiçbir şey yapamaz. Böyle bir Descartesçi anlayış da var, onu söylemiş olalım.

Bizim için problem şudur: Acaba bizim duyumlarımız sadece özelliği alırken hayvanların duyumları bu özellikleri daha mı değişik alıyor? Ya da eğer bizim gibi algılıyorsa, duyumsuyorsa bu, t z düşüncesini edinen bir düşünme mekanizmaları da mı vardır? Biz bir ağacın altında yatıyoruz, kıra gitmişiz.  stten bir g r lt  geliyor. Kulağımız bir g r lt  duyuyor. Başka duyumlarımız da getirir, uzaktan bir dumanı gözümüz algılar. Ne dedik, anlığımızdaki uçak imgesiyle biz o gürültüyü hemen birleştiririz ve deriz ki üstümüzden bir uçak geçiyor. Yani bizim bütün o nesnenin y klemlerini duyumsamamıza, algılamamıza gerek yok. Bir tanesiyle yetinebiliyoruz, o nesneyi önceden tanıyor isek, demiştik. Hayvanda böyle bir şey yok. O sürüde ka anların büyük bir çoğunluğu belki aslanı ilk kez görüyor. Anasından, babasından o imgeyi  ğrenemeyeceğine göre, dil yok, nasıl oluyor da kaçıyor. Yılan yavrusu çıkar

çıkamaz böceklerin arkasına düşüyor. Kim söyledi böceklerin onun midesine uygun düşeceğini? Burada problem bu. Yani batı felsefesi, bana göre çok kısmi kestirmiş. Tamam demiş, hayvanların sırf duyumları var, düşünemez. Peki, ben soruyorum, düşünemez ise niye kaçıyorlar? Niye nesnelere yaklaşımları, tıpkı düşünen bizler gibi, özneler gibi? Birinci problem bu. Bunu düşünedururken bir şeyi vurgulama gereğini duyuyorum.

Biz ilkeleri görürken dedik ki, batı felsefesi bizi bir bataklıkla karşı karşıya bırakmış. Katmanlı bir evren, üst üste binmiş neneler, biri ötekine tabanlık yapıyor vesaire. Bu Nikolay Hartman'a kadar uzanmış bir yanılgı. Büyük oranda Atina'da başlamış bir temel ve ondan sonra sürmüş bir yanılgı, dedik. Bundan yakayı sıyırmaya çalışıyoruz ama yine de boğuşmak zorundayız.

Bakın evrene, yer kürenin dörtte üçü deniz, su, dörtte biri kara parçası, havayı da söylemeye lüzum yok. Böyle bir yapı var karşımızda. Bu yapıyla bizim gördüğümüz yaygınlık-daralma ilişkisini asla karıştırmayın. Bu sözünü ettiğim büyük kütleli nesneler sonuçta tözdür. Birinci madde bu. Demek istiyorum ki, bu deniz, bu toprak, bu hava, öteki nesnelerin içinde değil. Kendi yapısı içerisinde, tamam dünyanın büyük parçasını dolduruyor, hiçbir karşı çıkış yok. Ama bu ne kadar öyle olursa olsun, onun yaygınlık içinde olduğunu, en çok yaygın olan nesnelerden o olduğunu asla kanıtlamıyor. Çünkü yaygınlığın bu söylediğimle uzak-yakın ilgisi yok. O zaman yaygınlığın neyle ilgisi var? Yaygınlık, bir ilkenin hangi varlık alanlarına yayıldığını ve kaç tanesine yayıldığını anlatıyor. Diyelim ki birleşiklik, deminki söylediğim alana yayılıyor, o alanın içinde. Dirilere yayılıyor, onun içinde. Duyarlılara yayılıyor, biraz sonra göreceğiz, onun içinde. İnsan alanına, yani düşünen ve istençli alanın içine giriyor, bu birleşik. Onun için en yaygın diyoruz. Buraya vurguyu özellikle getiriyorum, büyük kitleyi kapsadığı için demiyoruz, batı felsefesiyle ayrılmak adına. Bakın, birleşiklik beş alana da giriyor. En yaygın ilke diyoruz. Yaygınlık ve daralma bir özsel ilişki, demin sözünü ettiğim ilişkiyse sadece bağlamsal, uzaysal bir ilişki, daha tanıdığımız bir tabirle dışkın bir ilişki. Onun için bununla bunu asla karıştırmayalım. Yani deniz, toprak, hava gelip öteki nesnelerin içine girmez. Onlar da senin benim gibi birleşiklerden bir tanesi, yaygınlık ve daralma ilişkisi açısından hiç bir ayrıcalığı yoktur. Vurguyu tekrarlıyorum; yaygınlık ve daralma ilişkisi özsel bir ilişkidir. Nesnelerin içine girme ve o nesnelerle oluşan evrensel konumlar içerisine yayılma olayıdır.

Bu “içinde”yi biraz daha açmak istiyorum, kavranması iyi yerleşmesi gerekiyor. Marrano ne demek? İspanya’daki Yahudiler, Araplar gitti İspanya’yı işgal ettiler, Araplar zamanında onların Yahudiliği kendileri için çok büyük problem olmadı. İslam, hukukuna göre, fıkıha göre Müslüman olmayanlar zimmi hükmündedir. Zimmi korunan demektir. Korunan bir bedel öder, Osmanlı hukuk dilinde cizye, bizim kelle, baş vergisi diye nitelediğimiz vergiyi verir. O nedenle Müslümanlar nereyi işgal etmişlerse ora halkını İslamiyet’e çevirmede çok fazla ısrarcı olmamışlardır. Sen dininde kal, bize de kelle vergisini ver. Başka külfetleri de var. Hristiyanlar geldi aldılar. 1492 yıllarında, bize gelen göçten biraz önce, Kurtuba (Cordoba) devletine son verdiler, Hristiyan güçler. Hristiyanlar, Yahudilere çok baskı yaptılar, Portekiz’de ve İspanya’da, tabi Avrupa’nın diğer ülkelerinde de. Dediler ki onlara, Hristiyanlığı benimseyeceksiniz. Onlar da dediler ki, yaşamak adına, benimsedik, biz Hristiyan’ız. Oysa ki benimsemediler. İçleri yine Yahudi kaldı, dışları Hristiyan gibi gözüktü. *İçlerinde* Hristiyanlık yok, ama Hristiyanların *içerisinde* yaşadılar, belli bir süre. Hristiyanlar geri çekiliyor, Yahudilerin evlerini dikizliyorlar, Cumartesi günü. Cumartesi günü Yahudilerin tatil günüdür, dinlenme günüdür, hiçbir iş göremezler. Soba yakmazlar, yemek pişirmezler. Hristiyanlar bakıyor, Yahudi’nin evinden duman çıkıyor mu çıkmıyor mu? Ahbap gel bakalım sen, Hristiyan oldum diyorsun ama cumartesi günü yine Yahudi yasağına uyuyorsun, evinden hiç duman çıkmıyor. Böyle bir dünya. Bizim için gerekli olan husus şu; Hristiyan olmaklık Yahudilerin içine girmemiş.

Platon’un Devlet kuramında şöyle bir şey var: Kadınlar bir, çocuklar iki ve çok az bir kısım mallar da ortak olsun. Platon’un asıl derdi, çocuklar ve karılar. (Kadın demiyorum, karılar diyorum. Sokakta, bayırda, çayırdaki kaba bir terim olarak geçiyor ama ben hukukçuyum, kocası olan kadına denir. Hukuki ve meşhur bir terimdir.) Diyor ki, karılar ve çocuklar ve kocalar ortak olacak. Atinalı, soylu, alt sınıflara öğütlemiyor bunu, yönetici, bilgeler sınıfı için öğütlüyor. Bu gibi nazik konular ortak olursa, kavga en aza iner. Kavga neden olur, benim dediğin zaman, özelden doğar, özel mülkiyet bir kavga nedenidir. Ortak olursa herkes buna uyar, gibi bir fikir. Diyor ki, bir karı bütün Atinalı erkekleri, belli olan sınıfın erkeklerini, kocası sayacak. İçinde bütün erkekler bulunacak. Gelecek, birleşecek, tohum bırakacak, hangisi bırakırsa. Bütün Atinalı soylu erkekler, bütün Atinalı karıların içinde. Doğan çocuk kime baba diyecek? Bütün Atinalı soylu erkeklere. Atinalı soylu erkekler de bütün

çocuklara, çocuğum diyecek. Çünkü onun anası ile yatmış olabilir. Kuramı aynen anlatıyorum. Bugünkü kavrayışımıza ne kadar saçma gelirse gelsin kuram bu. Hiçbir çocuk, bu soylu erkeklerden herhangi birisinin babası olduğundan kuşku duymayacak. Düşünün diyor, böyle bir toplumdaki huzuru. Demek ki çocukta, bütün babalar çocuğun içinde, çocuğun anasının içinde, çocuk ve anası bütün Atinalıların içerisinde. Böyle bir mekanizma, *içinde* ve *içerisinde*. Aristo diyor ki, bu sistem, toplumda barış değil kaos sebebidir. Aristo'nun gerekçesi de şu; akşam olduğu zaman erkek bir eve gidecek, kim gider çirkin bir karının evine? Tabii ki güzeller tercih edilecek. Vardın bir tane güzel bir karının evine, baktın ki kuyrukta bin tane adam bekliyor. İşte diyor, kavga. O nedenle, Aristo'ya borcumuzu söylemek adına söylüyorum, bunu aşağı sınıflara öğütleyelim, onlar birbirini gırtlaklasın, boğsun, diyor. Politika'da anlattığı bu.

Evrenin ilkelerini görürken, dedik ki; bu birleşiklik tüm nesne alanlarını kaplıyor, hepsinin içine giriyor. İlave ettik; insanla anorganik doğa arasında birleşik olmak bakımından bir ayrım yoktur. İnsanda bir kısım daha ek ilkeler vardır, o kadar. Batının o katmerli yapısından kurtulmak ve doğrusunu da söylemek oluyor. Adım adım biz daralmaya başladık. Salt birleşiklerden diri birleşiklere geçtik, diri birleşiklerden duyumlulara geçtik. Duyumlular, hayvan alanı ve insan alanı. İnsan alanını epistemolojide gördük. Hayvan alanında acaba hayvan, duyularıyla nesneleri nasıl alır, töz fikrini nasıl oluşturur ve nasıl yaşar? Alman hayvan bilimci Uexküll'ün tanımlamasıyla, hayvanın iki alanı var, dost alanı, düşman alanı, bir de belli mevsimlerde üreme alanı. Dostunu nasıl bilecek, düşmanını nasıl bilecek? Otobur, koyun, keçi, inek, yeşil bir ovaya girdi, bunun ot olduğunu nasıl anlayacak? Sadece görüyor, kokusunu bile almıyor ama oraya doğru yöneliyor. Bir su kütlesi görüyor ileriden, hayvan ağaç değil, ağaç kurur burada oraya gidemez ama hayvan gider, suyunu içer, yaşamını sürdürür. Tartışmak istediğim nokta şu; hayvan bu düşünceyi nasıl edinir de bu tepkileri, bu hareket sistemini geliştirir. Biliyorsunuz hayvanlar, yerlerini değiştirebilirler. Yerini demiyorum, yerlerini diyorum, bu bağlamdan başka bağlama geçebilirler. Binlerce, on binlerce kilometre gidebilirler. Söz gelimi göçmen kuşlar, kalkıyor buradan Afrika'nın güneyine kadar gidiyorlar. Hocam ne dersiniz, sizden başlayalım. Bu hayvanlarda düşünce var mıdır? Özeti bu.

M- Geçen biz Çağlar'la konuşmuştuk. Hayvanlarda beyin var mı, var. Hayvanlarda beynin olması, bence önemli bir başlangıç.

E- Bir öğrenme var. Sonuçta beynin çalışması, hücreler arasında iletişim kurulur. Sinapslar⁽¹¹⁵⁾ arasında elektrik bağları kullanılır. Demek ki belli oranda, hayvanın beyinde de zamanla ya da yaşadıkça, antilop örneği belki tamamen doğuştan ama kedide ya da köpekte zamanla o değişiklikler bir şekilde oluyor. Kokuları tanıyorlar, sahibinin kokusuyla beyinde oluşan ilişki onu bir şekilde hareket ettiriyor. Bu da öğrenmeyi insan gibi mi yapıyor, bilemiyorum. Fiziksel olarak, kendiliğinden olabilir.

Evet, Müjdat kardeşim.

M- Ben düşünmeyi dille bağlantılandırıyorum. Hayvanlarda da dil yok. Dolayısıyla da hayvanlar düşünemez diyorum. Ama beyinsel işlemlerini yerine getirebilirler. Yoksa o beynin orada olmasının hiçbir anlamı olmazdı. Kavramlar bize ait, bizim alanımıza ait öğeler. Biz düşünürüz, çünkü bizim kavramlarımız var, dilimiz var. Bizim dilimiz de toplumsallığımızla alakalı. Biz toplumsal olmasaydık, dilimiz olmayacaktı. Muhtemelen toplum öncesi, insan öncesi yakın akrabalarımıza baktığımız zaman, onların dilinin olmadığını söyleyebiliriz. Dil ve düşünce, birbirini yaratarak oluşmuş. Önce dil vardı, sonra düşünme oldu, ya da tersi değil. Bunlar birbirine eklene eklene oluşmuş. Bunun hayvandan çok farklı olmadığını, bir derece farkı olduğunu düşünüyorum. Bu bizim mekanizmamız sadece. En nihayetinde neye yarıyor? Yaşamaya yarıyor. Hayvandaki, bitkideki, yaşamaya. Araçlar farklı.

İnsanın düşünme örgütlenmesi ile hayvanınki bir derece farkı, diyorsun.

E- Ama niteliği çok farklı. Bazı durumlarda derece, artık eskisi olmaz, yeni bir şeydir, niteliği değişmiştir. Hayvanda beyin vardır ama dil devreye girdiğinde o düşünce ya da o beyin fonksiyonu, tamamen nitelik değiştirmiştir. Tamamen farklı bir şeydir.

O- Alt derecesi gibi değil yani.

E- Değil. Derede farkı değil yani.

M- Dereceyi nasıl anlıyoruz onu bence belirlemeliyiz.

Ben anladım, hocamınki çok net. Hocam diyor ki bir öz farkı var, diyor. Yani nitelikleri, özleri çok farklı, insan bilgisi ile hayvan bilgisinin. İnsan diliyle bilgiyi tespit eder, tarihi vardır insanın. Hayvanda bu yok, diyor. Diyorsunuz herhalde.

O- Müjdat diyor onu.

E- Öğrenme oluyor ama tamamen duyumlara göre. Hayvanın aldığı duyular beyinde bir şeylere uyarıyor ve o daha önce olduğu için ona tepki gösteriyor.

Yani sentez dediğimiz olay oluyor, diyorsunuz. Onu netleştirelim. Hayvan, belli bir duyumu alıyor, neden-etki bağıntısı içerisinde. Karşıdan gelen bir nesneyi duyuyor, sinirler bunu beyne aktarıyor. Oraya kadar tamam. Ben diyorum ki, gelen duyum genelde tek bir duyumdur, görmedir, duymadır. Aristo'nun ortak duyular da vardır. Göz, hem biçimini görür, hem rengini görür, hem büyüklüğünü-küçüklüğünü görür. Göz epey ortak bir duyumdur. Dokunma birkaç özelliği taşıyabilir. Sertliğini, yumuşaklığını, sıcaklığını, soğukluğunu, nemli mi, rutubetli mi, pütürlü mü, düz mü vesaire. Aristo buna ortak duyular diyor. Var sayalım ki ortak duyu getirdi bu veriyi. Yine de eğer bir imge yoksa, bizde olduğu gibi, onu neyle birleştirecek, problem burada.

E- Ben o imgeyi tamamen beyinde kurulan hücreler arasında bir üçgen olarak düşünüyorum. İnsan o üçgeni isimlendiriyor ama hayvan o üçgeni isimlendirmiyor. O üçgen orada var.

Yani yine imgeden faydalıyor.

E- Olmasa olmaz.

Olmaz, ben onu diyorum.

E- Orada bir öğrenme var. Bir kalıp, bir iz bırakmış sahibinin kokusu. Sahibinin kokusu iz bıraktığı için, orada onunla birleştirtince, bir davranış şekli oluyor. İnsanda o bırakılan iz başka bir yere gitmesi, dil mesela, beyin çok karmaşık olduğu için o izi isimlendiriyor, başka bağıntılar kuruyor. İnsan daha farklı ama derece farkı mı, ben orada derece farkı olduğunu düşünmüyorum çünkü niteliği tamamen değişiyor. Mekanizma, işleyiş, birbirine benziyor.

Etikte bize gerekecek. Etikte göreceğiz ki bilgi, iyi eylemi sağlamıyor. Aristo'nun heksis^[116] dediği, kazanılmış bir veriler, tözler toplamı, tözlerin bilgisi toplamı. Bu bizi erdemli yapmıyor, onu seçmemiz de gerekiyor. Şunu mu demek istiyorsunuz? Bilgi, bir seçmeyi gerektirmediği halde yine de bizi hayvandan ayrı yapmaya yeterli mi, istenci göz önüne almadığımız halde? Bunu şunun için soruyorum; benim felsefemde, yani ben kursaydım hayvanla insan dediğimiz nesnelere arasında bir ara sınıf sokardım. Dört ayaklı yapmazdım

belki ama üç ayaklı yapardım. Düşünüyor, biliyor gibi gözükenlerin hiç birisi, ne düşünüyor ne biliyor. O bizim antiloptan farkı olmayanlar büyük çoğunlukta. Böyle bir ara sınıf yaratmak isterdim. Var da biz göremiyor da olabiliriz. Ortaya getirdiğin düşünce son derece güzel, üstünde duralım bunun. Öz farkı mı derece farkı mı? Müjdat kardeşimiz diyor ki bir derece farkıdır, siz diyorsunuz ki öz farkıdır, bunu tartışmak lazım.

Ç- İkisini bağlayabiliriz. Diyalektikten gidersek, burada da nicelik, niteliğe dönüşüyor. Tavuk örneğini vermiştik. Tavukta tek mühürlük bir alan boş, o da ilk dakikalarda doluyor, yumurtadan çıktıktan sonra. Kafasında bir kod var. Bu kod diyor ki, ilk gördüğün şey senin takip edeceğin şeydir. O, bu doğanın potansiyel akıllı. O potansiyel akıl, bir şekilde onu buraya kadar getirmiş. Çok daha önceden edindiği “bilgi” bu, genlerine işliyor sonuçta. Yumurtadan çıktıktan sonra da ne görürse onu takip ediyor. Bazen kaz oluyor, kimi civcivlerin bir kazı takip ettikleri oluyor, çünkü ilk gördüğü nesne o. Merak ederdim, bu civcivlerin derdi ne, ha bire öterler, sürekli. Onun kafasında şu yok; ben bu sesi sürekli yayayım ki çevremdekiler de beni korusun, kabul etsin. O sesi çıkarmazsam beni başka bir şey zannederler, düşman zannederler, öldürürler. Bu düşünce yok ama o, bu tepkiyi sürekli veriyor, doğuştan bir öğrenme, edinme var. Doğa ona bunu bir şekilde yaptırıyor. Bilincinde değil tabi. Tavuk ne yapıyor, kümese aldığı civcivlere bakıyor, bu sesi çıkarıyorlar mı. Çıkarmıyorsa onu yabancı sayıyor, tehlike görüyor. Hatta bir deneyde⁽¹¹⁷⁾ kocaman bir gelincik, civciv sesi çıkartıyor. Tavuk tuhafılık hissediyor ama yine de saldırmıyor.

O- Burada bir öğrenme var mı?

Ç- Şöyle öğrenme var, bizim dilimizdeki öğrenme değil doğanın canlıya yüklediği öğrenme. Zamanla gelişen bir öğrenme. Nedir, av-avcı ilişkisi, eş seçimi. Hayvan bu şekilde öğreniyor ve genlere de bu şekilde aktarıyor. Sonradan edindiği bilgileri aktaramıyor tabi. Bu dünyada ya da bu evrende potansiyel akıl var. Bizim şu an sahip olduğumuz akılla çok farklı.

Siz ne düşünüyorsunuz?

O- Sanki Ertan’ın söylediği daha kabul edilebilir geliyor. Derece farkından ziyade öz farkıymış gibi görünüyor. Hayvanlarınkı hayatta kalmaya yönelik, insanınkı daha karmaşık.

M- Bence bitki de hayvan da insan da tek amacı hayatta kalmak. Onu

güdüleyen, onu yönlendiren, onun özel parçalarını, niteliklerini oluşturan tek şey yaşamak. Yaşamaktan başka elimizde hiçbir veri yok. Sadece yaşama güçleri bütün cisimlerin farklı. Mesela bir arı bizim göremediğimiz bir sürü yetiye sahip. Bir böcek, bizim alamadığımız bir sürü kokuyu alabiliyor. Yaşaması için gerekli güze sahip. Benim yaşamam için gerekli güç ise, benim onları niteliksel olarak, ya da sizin söylediğiniz gibi derece olmayıp o artık nitel sıçramadır dedikten şey o, dil. Ama neden bu niteliksel bir sıçrama olsun. O da bizim hayatta kalmamız için gerekli olan bir güç değil mi? İnsanla ilgili alanımızda bütün saydığımız nitelikler, bizim yaşama gücümüzün nitelikleri değil mi? Bizim yaşama gücümüzün nitelikleriyle ağacınki, hayvanınki, hatta kendi içlerinde bile bir sürü farklılıklar barındırıyor. En nihayetinde hepsini şurada birleştiremez miyiz: Yaşam.

Hayatta kalmak. Murat bir şey soracaktınız.

Mu- Niye ha bire yaşamaya çalışıyoruz?

M- Başka bir şey yok çünkü elimizde.

Mu- Belki geniş kapsamlı bir soru ama hızlıca sorasım geldi.

E- Öyle bir amacımız yok, yaşamak diye bir amacımız yok.

Mu- Ama bakarsak, gözüken tek amaç dediği gibi bu gözüküyor. Ne olursa olsun yaşamak.

E- Orada potansiyel olarak bizim içimizde o var. Biz yaşıyoruz.

M- İçimizde yaşamak dışında bir şey yok. Olsaydı ondan da söz edebilirdik.

Müjdat *conatusu* hatırlayacaksın. Ne demek *conatus*?

M- Çaba.

Latince *conatus*, Spinoza'nın çok kullandığı ve sevdiği bir terim. Diyor ki, her olan olmayı sürdürmeye çabalar.

Mu- Söylediğiniz bana çok yakın. Yaşam istenci zaten tüm var oluşun kökü ve temeli, Schopenhauer'e göre. İsteme yani. Sonsuzca var oluş, sonsuzca yaşamak. Hatta bireyin önemi yok, türün önemi var. Birey görmezden gelinebilir, türün sonsuz devamı uğruna. Örneğin, insan toplumunda şu yadırganır; yaşlı kadın genç erkek evliliği ya da tersi. Çok şişman bir kadın,

çok zayıf bir erkek. Ahlaksal olarak nedense bunun acayip olduğunu düşünürüz. Hatta bazı toplumlar şiddetle bu yaş farkı vesaireyi kınar. Sebebi, çok basit bir biçimde, sağlıklı bir çocuk ortaya koyamayacak olmalarıdır. Bireylerin birbirini delice istemesinin bir önemi yoktur. Türe hizmet etmiyorlarsa onlar kınanır. Artık etik kılıfına bürünmüştür ama kökü başka bir şeydir. Dil meselesine gelince, hayvanlarda dil vardır. Farkı, onların dilinin soyut bir yapısının olmaması. En önemli ayırım bence bu. Bizdeki dil, bizim soyut düşünmemize yardımcı oluyor. Ama kuşların ötüşünü, köpeklerin havlamasını, yunusların tuhaf sesler çıkarmasını, arıların vızıldamasını, bunların bir dil olmadığını söyleyemeyiz. İletişim kuruyorlar, bir takım şeyleri anlatıyorlar. Bir de tabi ölçü olmadan değerlendirme yapamayız. İnsanda bir insanlık şovenizmi var. Olayın merkezi biziz ve sanki tabiat bizim çevremizde şekilleniyormuş gibi. Halbuki bir kuş olsaydık, bir kuş olmanın en mükemmel koşulları bizde toplanmış olacaktı ve insan aparatlarına ihtiyacımız olmayacaktı. Bazen insanın bu dünyaya antagonist olduğunu düşünüyorum. Fiziksel olarak çok uyumlu gibiyiz, fakat bir taraftan da hiç uyumlu gibi değiliz. Örneğin soğukta yaşayamayız, sıcakta yaşayamayız, çiğ et sindiremeyiz, çiğ karbonhidrat sindiremeyiz, örtünmezsek olmaz, çok giyinirsek olmaz. Ama kutup ayısı öyle mi? Üzerinde kürkü var, eksi otuz derecede yaşayabiliyor. Balığın yiyeceği gıda, hemen etrafında.

M- Şurada bir parantez açayım. Son buzul döneminde buzullaşma başlıyor, hayvanlar göç ediyorlar. Ondan önceki şartlara alışmış olan kalan hayvanlar ölüyor ama insanlar alışık olmadıkları halde kutuplarda yaşama olanağı buluyorlar. Yani araçlarımız farklı bence. İnsanla hayvanı aşağı yukarı tanımlamak yerine, araçlarımız çok farklı diyebiliriz.

Çok hoş bir sohbet yapıyorsunuz. Unesco, Eskimoları taşımak istedi. Dedi ki; siz dokuz ay karanlıktasınız. On iki ay eksi kırk derecede yaşıyorsunuz. Hiçbir ekipmanlarınız yok. Bir iki basit olta, bir iki basit silah. Hiçbir Eskimo buna yanaşmadı. Burayı terk edemem, burada yaşamak istiyorum dedi. Devam edin ben sadece bilgi olarak aktardım.

Mu- Demek istediğim; insan, fiziksel olarak bulunduğu koşullara hiçbir şekilde uymamasına rağmen kendini zihinsel gücüyle oraya adapte ediyor. İnsanın bir habitatu yok. Habitat, canlının doğal olarak yaşam çevresine sahip olması anlamına geliyor. Yani balık denizde yaşar, kaplan ormanda yaşar, kuş havada yaşar diyelim, insan nerede yaşar? Bunun bir cevabı yok. Buna benzer bir canlı

türü daha var, bakteri, virüs gibi şeyler. Böyle baktığımızda...

Pardon bir şey söyleyeyim, Scheler'in fikrini biliyor musunuz? Hani insan dünyaya açık, hayvan çevresine açık, diye bir fikri var. Anımsıyor musunuz?

Mu- Evet anımsadım. Doğru, zaten bunu söylemeye çalıştım. Bizim düşünme farkımız, artık buna derece mi deriz, nitelik mi deriz, kavram üretebilen bir sinir sistemimiz var. Yoksa yunustaki beyinle insandaki beyin, organik yapı itibarıyla hemen hemen hiçbir farkı yok. Çok yakın birbiriyle, şempanzeyle oldukça yakın. Hatta bu sinir sistemi o kadar gerilere gidiyor ki bir jöleden ibaret denizanasında bile bunun temellerini görüyoruz. Böyle bir yakınlık var düşünme anlamında. Hayvanın düşünmesi kendi alanına yeterli. O yüzden soyut düşünme ihtiyacı yok gibi.

İkinize bir soru sorayım. Durum bu ise, on bin yıl önceki herhangi bir tikel hayvanla, bugünkü tikel hayvan arasında bir ayrım yapabilecek miyiz? On bin yıl önceki tikel insan, çok perişandı. Benim kuşağımdaki insanlar çok şeyi yapıyordu, çok üstün başarılarla ulaştılar. Gökyüzüne çıktılar, gezegenleri buldular. Yaşama koşulları eskinin kat kat üstünde. Bu anlamda ne diyorsunuz? Tikel hayvan, on bin yıl öncekinden bugün farklı mı?

M- Ben bir şey söyleyebilir miyim?

Tabi. Söyleyin diye sordum zaten. Bu çünkü hocamın öz dediği konuyu bize verecek ya da vermeyecek.

M- İlerleme kavrama çerçevesinde sorulmuş bir soru.

Ben ilerlemeden sormuyorum. O terime bağlı kalmam.

M- On bin yıl önce ile şimdi arasında muazzam bir fark var. Çok şey başardık, çok şey geliştirdik, her anlamda. Avrupalı ilk ilkel kabileyle karşılaştığında, acımışlar onlara. Zavallılar nasıl yiyorlar, çatalları bile yok, giysileri bile yok, hiçbir şeyleri yok. Teknolojiden bihaberler. Dışleri acısa ne yapacaklar, doktorları yok. Ama öyle değil, tam on bin çeşit bitkinin işlevini biliyorlar, ezbere. Hangi bitkinin özsuynunun hangi hastalığa iyi geldiğini biliyorlar ve hastalık problemleri yok. Dışarıdan bakıldığı zaman, bunlar karınca sürüsü gibi geberiyorlardır diye düşünüyorsunuz. Bizim teknolojimiz var, biz yiyeceklerimizi çok güzel bir şekilde üretebiliyoruz. Adamlar dört saat çalışıyorlar ve kesinlikle yaşamı çalışmadan ayırmamışlar. Yaşama ve çalışma

aynı. Siz kaç saat çalışıyorsunuz diye sormuş birisi, o ne demek demiş, çalışma kavramı yok. Yaşamın bir parçası çalışmak. Dolayısıyla çalışmak bir eziyete dönüşmemiş. Şu anki uygarlığımıza bakın, eziyetin eziyeti bir çalışma içerisindeyiz. İnsan ne yapmış? İnsan ta buraya kadar getirmiş işi. İnsanın kafası karışık.

Sevgili Müjdat özel olarak söyleyeyim, kendi yaşamımdan. Çocukken başım ağrıdı, bayağı da şiddetli ağrımış olmalı ki mahalledeki bütün bayanlar toplandı başımıza, kimi anneme diyor ki bunun kulağını kesmek lazım, kan çıkartalım, kimi kafasını yaralım, kimi bilmem ne diyor. Hiçbirisinin bir doktora götürelim dediği olmadı. Ben Atatürk'ün ölümünden altı sene sonra doğdum, yani uygarlığın çok çok boy attığı bir dönemde doğdum ama bunu da yaşadım. Bir kere kesin olarak onu yadsıyorum. Yani ben insanlar dün geriydi, bugün ilerlediler demiyorum. Çünkü bu çok görece bir kavram. Ama şu var; bu bir gerçek, bugün arkadaşım sen cebine el atıyorsun, bu uygarlığın erdemi adına söylenmiş bir söz değil kesin olarak, Amerika'daki kardeşinle bir saniyede konuşuyorsun. Eskiden Amerika'daki kardeşinin yanına gitmek için birkaç ayın gerekliydi. Ben onu demek istedim. Bunu asla küçümsemeyelim.

Ç- Daha ötesi de var. Bugün biz insanları birbirine de bağladık. Bu, düşünen dünya demek. Bir sinir sistemi kurduk. Şu an dünya üzerinde, belki fark edilmiyor ama o internet ağları, bir sinir sistemi gibi çalışıyorlar. İki fikir, iki zeka, dünyanın herhangi bir noktasında birbiriyle bağlantı kuruyor. Bu biraz beyne benziyor. Artık dünya, düşünen bir yaratığa dönüşmüş durumda. Onu değerlendirmek lazım. Eğer derece farkıysa, burada da muazzam sıçrama yapmış durumdayız. Nasıl ki matbaanın bulunması bir sıçrama, elektriğin bulunması bir sıçrama, internetin bulunması da öyle. Gerçekten nitelik farkı ortaya çıkıyor. Artık dünyanın tamamı tümleşik zekaya dönüşme yolunda.

Ben şunun için sordum bu soruyu, katılıyorum.

Mu- Bir örnek vermek istiyorum. On birinci yüzyıl, İmam Gazali, bir kitabında şikayet ediyor. Kendisi o sırada Kahire civarlarında. Endülüs'te bir kitap çıkmış, bu kitap kendisine üç ay sonra gelmiş. Biz diyor, nasıl ilim yapacağız? Endülüs'teki kitap bize üç ay sonra gelirse, bizim ilmimiz nasıl ilerleyecek.

Çok kızıyor buna, doğru.

Mu- Endülüs Kahire arası herhalde bin kilometre var mı^[118], daha mı fazla? Zamanın koşullarıyla çok uzun bir mesafe.

M- Hocam, Kitle ve İktidar yazıldıktan yirmi sene sonra Türkçeye çevrildi.

Mu- Gibi. Sonsuz örnek var. Diğer taraftan nicelik niteliği son derece örten ve boğan bir şey. Bir şeyi saklamanın en iyi bana göre onu tam ortaya koymak. Dün Arif Bey'le konuştuk. Bir kitapçıya girdiğiniz zaman artık on binlerce kitap görüyorsunuz. Bu sizi şöyle bir ikilemde bırakıyor; bunların hangisine yönelmeliyim. Belki de bunu düşünürken ıskalıyorsunuz, çoğu zaman ıskalanıyor zaten.

Şu var; bizim seminerde o türün, kalıcılığın önemi çok çok vurgulanır. Girmedığınız için, Heraklitos, Aneksimendros bağlamından başlayarak, tikellerle tümeller arasında, boyut ve düzey arasında, onu çok güzel terimlerle biz yaklaştık. Onu belli bir yere de getirdik. Bir de bizim tartışmamızda şöyle bir şey var; bizim her nesnemiz pişme yolunda. Yani şu bitti, alın kullanın yok bizde, o pişecek. Şu tartışma sürecektir. Bu güzel bir tartışmadır, bunu ilerleteceğiz.

Mu- Bu düşünce konusunda, hayvanlar, insanlar vesaire... Bence apriori, aposteriori hikayesinden başlamamız gerekiyor. Anlığın kalıpları olarak, siz belki bundan hoşlanmayacaksınız ama...

Nereden biliyorsunuz?

Mu- Kalem çizip geçiyorsunuz ama Arif Bey.

M- Bu terimleri hiç kullanmadı. Belki bir ayı geçtik, daha henüz apriori sözcüğünü duymadık. Felsefe kitapları da tıka basa apriori ve aposteriori sözcüğüyle dolu.

Ç- Baştan.

Baştan diyorum tabi, ben Türkçe olarak kullanıyorum. İşin en kötü yanı, benim ona yaklaşmamam değil, ben yaklaşıyorum ama en çok kullananların o terimleri bilmeyişi beni delirtiyor. Kant hemen aklımıza geliyor. Kant'a senin üstat çok da saldırır.

Mu- Tabi, evet. Onunla başlar, onu reddeder.

Onunla başlar, onun da çamurunu çıkartır, onu da söyleyeyim. Bir kere Türkçe terimleri seviyorum. İkinci olarak da bu kavramsal yapıda ben apriori bilgi düzenleri göremiyorum. Bundan gücüllüğü anlıyorsak, amenna. Onu zaten daha

çok savunuyorum ama hazır helal, kurşunu erittin, getir kalıba dök, kalıp orada bekliyor seni, kafada o kalıplar var. Yok öyle şey. Ben orada, bizim beynimizin fazla mıncıklanmamış olduğunu düşünüyorum. Bilginin son derece zor elde edilebilen, büyük çaba gerektiren bir uğraş olduğunu düşünüyorum.

Mu- Sizin söylediğiniz rafine bir dil. Benim bahsettiğim, az önce örneğini verdiğiniz yılanın doğar doğmaz sineğin peşinde koşması. Ya da kaplumbağanın çıkar çıkmaz suya doğru gitmesi, antilobun aslandan kaçması. Şimdi bu uzay-zaman, sebep-sonuç kalıpları, insan zekasının kavrayışının bunlarla oluştuğunu varsayıyor Kant ki ben de kabul ediyorum. Doğuştan getirdiğimiz, apriori yerine, önceden getirdiğimiz, önsel diyelim, bu önsel yetiler olmazsa, zaten düşünce ve kavrayış söz konusu değil. Yani bir mekan algısı olmayan bir beyin, büyük-küçük, iri vesaire, boyutla ilgili özelliklerden tamamen muaf.

Şimdi arkadaşlarımız size diyor ki, bu mekan dediğin şey, biz Türkçe uzay diyoruz, nedir, diyorlar?

Mu- Arif Bey, Atatürk, hangi dili konuşuyordu?

Bir gün Falih Rıfkı Atay'la konuşurken diyor ki, ben Türkçe istiyorum. Falih Rıfkı Atay da birkaç Türkçe önüne sunuyor. Evlat, diyor, senin benim için demedim, Türk ulusunun geleceğini düşünüyorum. Yani diyor ki biz naneyi zaten yemiştiz. Atatürk'ün Nutuk diye ünlü kitabını, düşün.

Mu- Osmanlıca bilmezsek anlayamayız.

O zaman sen açıkla da biz bilelim bakalım.

Mu- Ama mekan çok açık.

Yok. Bakınız, dün konuştuk biz. Arapça *hayat*, Farsça *can* ama biz karşısında birkaç tane Türkçe koyduk. Bal gibi, şıkır şıkır. Bu hiç lüks değildir. Bir ulusun kendi diline sahip çıkması, onu kullanması, onu diriltmesi, yüceltmesi, en doğal hakkıdır. Öyle düşünüyorum. Aksi halde biz, çıkış yapamayız. Benim yaşıml sizden daha fazla. Ben bir kitabın, dede, oğul ve torun tarafından sadeleştirildiğini gördüm. Öyle kitaplar okudum. Onu önleyelim diyorum. Her yirmi yılda bir kuşak bir dil yaratmasın. Bir İngiliz açıp Shakespeare okuyor. Şimdi Bâki'yi açsam kaç kelime anlarsın?

[1] İlkçağ Yunan felsefesinde, evrenin sonlu ya da sınırlı olduğuna inanan **Platon**, **Aristoteles** gibi filozoflar dışında, evrenin sınırsızlığını savunan **Anaximandros**, **Anaximenes**, **Ksenophanes**, **Melissos** ve **Demokritos** gibi filozoflarda geçen sınırsızlık düşüncesini ifade eden Yunanca terim.

Aperion, ayrıca evrenin kendisinden meydana geldiği ilk maddeyi, ya da *arkeyi* arayan **Milet Olulunda**, suyu *arke* yapan Thales'i, su gibi nicelik bakımından sınırlı, nitelik bakımından belirli bir maddenin doğadaki çokluğu açıklamaya yetmeyeceğini öne sürerek eleştiren Anaximandros'un nicelik bakımından sınırsız, nitelik bakımından belirsiz anlamına gelen *arkhesini*, ilk maddesini, maddi nedenini ifade eder.

Paradigma Felsefe Sözlüğü

[2] **dolsa** (Yun.) İlkçağ Yunan felsefesinde “gerçek bilgi” anlamında kullanılan **gnosis** ya da **episteme**'ye karşılık oluşturulan; “sani”, “kanı” ya da “inanca dayalı bilgi”ye karşılık gelen terim.

Gerçek bilgi (**episteme**) ile daha aşağı düzeyde, duyulara dayalı, değişken bilgi türü (**dolsa**) arasındaki bilgikuramsal ayrımın kökleri Sokrates öncesi felsefede Ksenophanes ve Parmenides'e kadar gider. Sonraları Platon ile Platoncu gelenekte bu bilgikuramsal ayrım incelikle işlenmiş, nesneleri duyular yoluyla algılanan tektek varlıklar olan **dolsa** karşısında, nesneleri İdealar olup bizi tümelin bilgisine ulaştıran **episteme** her zaman, üstün tutulmuştur. (Devlet, 476e-480a; Theaitetos, 187c-200d), Aristoteles de benzer bir tutumla **dolsa**yı “başka türlü de olabilecek” kesin olmayan bilme türü diye tanımlar (**Metafizik** 1939b). Aristoteles başka bir yerde de **dolsa**'nın olumsallık hakkında, **episteme**'nin ise zorunluluk hakkında konuştuğunu; ses verdiğini söyler (İkili Çözümlerler 1, 88b-89b). Bilim ve Sanat Felsefe Sözlüğü

[3] Sanskritçe “matı”, “ma” kökünden geldiği düşünülmektedir. Yunan mitolojisinde, Okeanos ile Tethys'in kızı, Hikmet tanrıçasıdır. Metis, tanrıların başı olan Zeus'un ilk karısı ve akıl tanrıçası Athena'nın annesi olarak anılır. Zeus karısının hamile olduğunu öğrenince, kendi tahtını sarsabilecek kendisinden güçlü bir çocuk doğacağı korkusuyla Metis'i yutar. Bunun sonucunda Metis Zeus'a ömrü boyunca iyi ve kötü hakkında bilgi verir. Metis'in hamile olduğu akıl ve sanat'ın tanrıçası Athena, Zeus'un başından zırhlı çıkar.

Metis, ilahi bilginin ve kutsal aklın, yani “hikmet”in tasviri, vücut bulmuş halidir. Hikmetin sembolü olan “su”, Metis'in de başlıca sembolüdür. (viki)

[4] **academy** (n.) late 15c., “the classical Academy,” from Fr. Académie, from L. Academia, from Gk Akademeia “grove of Akademos,” a legendary Athenian of the Trojan War tales (his name apparently means “of a silent district”), whose estate, six stadia from Athens, was the enclosure where Plato taught his school.

[5] “Ruhları barbar olanların gözleri ile kulakları kötü tanıklardır.”

“Poor witnesses for men are the eyes and ears of those who have barbarian souls”

[6] **Eros** god of love, late 14c., from Gk eros (pl. erates), lit. “love,” related to eran “to love,” erasthai “to love, desire,” of uncertain origin. Freudian sense of “urge to self-preservation and sexual pleasure” is from 1922. Ancient Greek distinguished four ways of love: erao “to be in love with, to desire passionately or sexually;” phileo “have affection for;” agapao “have regard for, be contented with;” and stergo, used especially of the love of parents and children or a ruler and his subjects.

[7] GENELEME. (Os. Haşiv, Tekriri abes, Tekrar, İfade mânâ, Tekrârî lâfız, Tatvil, Tekriri merdûd; Fr. Al. Tautologie, İng. Tautology, İt. Tautologia) Aynı sözü aynı anlamdaki çeşitli sözcüklerle söyleme... Mantık açısından konusu ve yüklemi aynı kavram olan bir örneymiş dile getirir. Özellikle tanımlanması istenenin tanıt olarak kullanılması dile getirir. « Tanrı vardır, çünkü dünyayı yaratan Tanrı'dır » gibi örnekler böyledir. Mantıkta savı kanıtı (Os. Müsadele alemlatûp, Fr. Pétition de principe)’nın bir biçimidir ki mantıksal kusur (Os. Nakdî mantıkîye) olarak nitelenir. Aynı şeyi söylemek anlamındaki Yu. *touton legein* sözcüklerinden alınmıştır (Aynı anlamına gelen Yu. *to auton* ve söz anlamına gelen Yu. *logos*). Bilecek ve bir mantık oyunu olarak yapılabildiği gibi bilgisizlik türünü de olabilir. Kimi bilgisizler ve gelişmemiş beyinliler zorunlu olarak genellemelerle konuşurlar. Türk Dil Kurumunca önerilen ve otuz beş yıldan beri kullanılan genelleme deyimini yerine son günlerde gene Türk Dil Kurumunca *eşşöz* deyimini önerilmiştir.

[8] Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe, Friedrich Nietzsche, Say Yayınları, Çev: Gürsel Aytaç

Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe, Friedrich Nietzsche, Arya Yayıncılık, Çev: Turan Erdem

[9] LOGOS (Yu. Herakleitos) Ussal yasa... Logos sözcüğü Yunancada usla kavrama anlamındadır ve duyguya kavrama anlamındaki *pathos* sözcüğü karşılığında kullanılır. Yunanca kavrama ve *seçme* anlamların veren leg kökünden türemiştir. Kök anlamıyla ilgili olarak us ve bu usa dayanan söz, yasa, düzen, bilgi, bilim anlamların da dile getirir. (Emile Meyerson, Du Cheminement de la Pensée adlı yapıtında düşünceyle dil arasındaki uygunluğun logos sözcüğünün bu ikili anlamında saklı bulunduğunu ileri sürer, s. 563-4). Yu. legein sözcüğü söylemek anlamındadır, bu yüzden Hristiyan ve İslâm tanrıbilimcileri logos deyimini tanrısal söz (Lâ Léxis; Ar. Kelâm) anlamında kullanmışlardır. Logos deyimini terimleştiren antikçağ Yunanlılarının en seçkin düşündürü Herakleitos'tur. Herakleitos'un dilinde logos, *doğa yasadır*; evrendeki düzenliliği, yasalığı, uyumu o sağlar. Bundan da öte o, Herakleitos'un açıklıkla belirttiği gibi bir değişme yasası'dır. Herakleitos onu evrensel değişimin, sürekli oluşun yasası olarak ileri sürüyor ve bir anlamda tanrısal değişmezliğe karşı çıkar. Herakleitos'un verdiği anlam, Anaksagoras'm başkavramı olan nous (Tr. Anlak, Os. Zelâ, Fr. Intelligence)'dan da farklıdır. Nous bir düzenleyici olarak evrenden önce de vardır ve evrene dışardan gelir, logos'a evrenle birliktedir ve bizzat evrensel oluşun içindedir (Bk. Nous). Platon ve Aristoteles logos deyimini mantıksal temel anlamında kullanmışlardır (Bk. Logike, Logistikon). Platon'a göre bilgi, logos'ta te temellenir. İdealar, hem düşünceler (Yu. Logoi) hem de bu düşüncelerin ilksiz ve sonsuz nesne (Yu. Onta)'leridir. Düşünce'yle nesne arasındaki özdeşlik bu yüzden, yani düşünce nesnesine her ikisi de idealar da temellendiği için uygundur. Antikçağ Yunan felsefesinde bu terime tanrısal bir anlam veren Stoacılar olmuştur, onlara göre doğada içkin bulunan tanrısal koînos logos (Tr. Evrensel us, Os. Külli akıl, Fr. Logos universel ya da la raison commune)'tur. Yeniplatoncular, özellikle Philon, bu anlamı güçlendirmişler ve onu tanrısal söz (Fr. Parole divine) ve evrensel güç (Fr. Force cosmique) deyimleriyle nitelemişlerdir. Hristiyan tanrıbilimcilerinin söz (Fr. Le verbe) anlayışı, Stoa ve Yeniplatoncular yolundan gelmektedir. Hristiyan inancına göre logos, insan kılıfına giren İsa'da gerçekleşen tanrısal sözdür (Bk. Hipostas). Böylelikle evrensel değişirlik yasası'm dile getiren Herakleitos'un baş kavramı logos, tam karşıt bir anlama dönüşmüş olmaktadır. *Her şey akar, geçer, değişir* der Herakleitos; *evrende kalıcı olan hiç bir şey yoktur*. Bu sürekli evrensel değişirlik logos'ça düzenlenmiştir, logos yasasına göre olup bitmektedir. Ortaçağ skolâstığı, özellikle Augustinus, logos kavramını tanrısal ışık (eşdeyişle bilgi kaynağı, yani bizzat tanrı) anlamında kullanır. Hegel vb. gibi yeni idealistlerin evrensel us anlamındaki kullanımları da gerçekte bundan başka bir şey değildir; eşdeyişle evrensel us, evren ruhu, saltık düşünce, kavram vb. gibi deyimlerle bizzat tanrı'yı dile getirirler.

[10] Sözcükler de farklı yaklaşımlar gösteriyorlar:

OUSİA (Yu. Aristoteles) Varlığın özü... Aristoteles terminolojisinde öz anlamını dile getiren ouisia terimi Lâtinceye essentia sözcüğüyle çevrilmiştir. Antikçağ Yunan felsefesinde ilk düşündür sayılan Thales'ten Demokritos'a kadar felsefe ouisia'yı aramıştı, ilk (Yu. Arkhe)'in araştırılması ouisia'mn araştırılmasıydı. Varlığın özü'nün hangi özdekten meydana geldiği bilinmek isteniyordu. Bu çeşitli karşılıklar verilmiş; ouisia'mn su (Thales), sonsuz ve sınırsız (Anaksimandros), hava (Anaksimenes) vb. olduğu ileri sürülmüştü. Ne var ki bütün bu yanlış ileri sürüşlerde evrenin özdekse bir temele dayandığı doğru bilgisi yatıyordu. Aristoteles'e göre ouisia, nesnel varlıkları gerçekleştiren, onların içyapılarında bulunan onları oluşturan özleridir. Bu düşüncesiyle üstün bir özdekçi görüşe varmış bulunan Aristoteles nesnel gerçeğin dışında ayrıca kavramsal bir ouisia'yı, Platon'a karşı olarak, yadırmaktadır. Ona göre ouisia biçimlenmenin tek ve etkin nedenidir.

Orhan Hançerlioğlu – Felsefe Sözlüğü

ousia. Antik Yunan felsefesinde, özellikle de **Aristoteles**'te hem töz ve hem de öz anlamına gelen Yunanca terim. Buna göre, *ousia* öncelikli. **1** töz, değişmez varlık, kalıcı gerçeklik somut gerçeklikte söz konusu olan her tür değişimin, doğadaki süreçlerin gerisindeki dayanak **2** mantıkta, tüm kategorilerin temelinde bulunan töz kategorisi; birinci dereceden töz anlamına gelecek şekilde kullanılır. **3** öz, bir şeyin özel doğası, bir şeyi her ne ise o şey yapan öz, bir türün üyesi olan şeyin gerçek doğası; birinci dereceden tözü şu ya da bu türün üyesi klan öz ya da form; **tümel** kavrama karşılık gelen formel öge ya da türsel öz anlamına gelecek şekilde ifade edilir. Bu bağlamda, varoluşu duyulara dayanılarak bilinen birinci dereceden töz, şu diyerek gösterdiğimiz bireysel varlığa *ousia aisthetete* adı verilir. Buna karşın, Ortaçağ felsefesinde, yaratılmış öze, bireysel insan ruhuna, bedene can veren, bedensel araçlar varolmaya devam ettiği süreç, duyuşsal nesneleri algılama gücüne sahip olan entelektüel öze, bedenlin ölümünden sonra yaşamaya devam edeceğine inanılan tünel töz *ousia gennete* denmiştir. **4** Ousia nihayet yokluğa karşıt olarak, varlık, varoluş anlamına gelir. Terimi *Theaetetos* adlı dialoğunda varlık anlamında kullanan **Platon**, nitekim, *Devlet*'te İyi ideasının *ousia*'nın, yani varlığın ötesinde olduğunu söylemiştir.

[11] **anamnesis.** (Yu. Platon) Anımsama... Atitikağ Yunan düşünürü Platon, orphik düşünceden yararlanarak, insan bilgisini *anamnesis* kavramıyla dile getirmiştir. Gerçek bilginin, elle tutulup gözle görülen nesnelerde değil *Idea*'larda bulunduğu savunulunca bu *idea*'ların nasıl bilindiği sorusunu karşılamak zorundaydı. Platon bunu ruhun ölümsüzlüğü varsayımıyla çözmeye çalışmıştır. Orphik inançtan gelen bu varsayımın göre ruh ölümsüzdür, dünyaya tekrar tekrar gelir. Öyleyse hem bu dünyada, hem de dünyaya geliş aralarında oturduğu öteki dünyada (Yu. Hades) görüp öğrendiklerini hatırlayacaktır. Bilgi, anamnesis'tir... Bu terim, ruhbilimde ve psikopatolojide (Fr. Anamnèse), geri çağırma (Fr. Rappel) ve anımsatma (Fr. Remémoration) anlamlarında kullanılır.

[12] **category (n.)**

1580s, from M.Fr. catégorie, from L.L. categoria, from Gk. kategoria, from katagorein "to speak against; to accuse, assert, predicate," from kata "down to" (or perhaps "against;" see cata-) + agoreuein "to declaim (in the assembly)," from agora "public assembly," from PIE root *ger- "to gather" (see gregarious). Original sense of "accuse" weakened to "assert, name" by the time Aristotle applied kategoria to his 10 classes of things that can be named.

cata-

from Gk. kata-, before vowels kat-, from kata "down from, down to." Its principal sense is "down," but with occasional senses of "against" or "wrongly." Also sometimes used as an intensive or with a sense of completion of action. Very active in ancient Greek, this prefix is found in English mostly in words borrowed through Latin after c.1500.

[13] Ontolojinin Işığında Bilgi, Nicolai Hartmann, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev: Harun Tepe

[14] **dynamic** 1817 as a term in philosophy; 1827 in the sense "pertaining to force producing motion" (the opposite of static), from Fr. dynamique introduced by German mathematician Gottfried Leibnitz (1646-1716) in 1691 from Gk. dynamikos "powerful," from dynamis "power," from dynasthai "to be able, to have power, be strong enough," of unknown origin. The figurative sense of "active, potent, energetic" is from 1856 (in Emerson). Related: Dynamically.

[15] **actual** (adj.) early 14c., "pertaining to an action," from O.Fr. actuel "now existing, up to date" (13c.), from L.L. actualis "active, pertaining to action," adjectival form of L. actus (see act (n.)). The broader sense of "real, existing" (as opposed to potential, ideal, etc.) is from late 14c.

[16] **popular** late 15c., "public," from L. popularis "belonging to the people," from populus "people." Meaning "well-liked, admired by the people" is attested from c.1600. Popular Front "coalition of Communists, Socialists, and radicals" is from 1936.

[17] “Bundan ötürü bir şeyi gerçek olarak bilmek istiyorsak, tenden ayrılmamız, yalnız ruhla, nesneleri kendiliklerinde temaşa etmemiz gerekir, bunu artık biz, iyice anladık: İşte ancak o zamandır ki, kendisine o kadar aşık olduğumuzu söylediğimiz bilgiğe belki kavuşmuş oluruz; fakat daha hayatta iken değil, usamlamanın gösterdiği gibi, öldükten sonra. Gerçekten, tenle beraber bulduğukça hiçbir şeyi arıklığı içinde öğrenmek mümkün değilse, iki şeyden biri: ya gerçek bilgi hiç mümkün değildir, ya da onu yalnız ölümden sonra elde edeceğiz, çünkü tenden ayrılan ruh ancak o zaman kendi kendisiyle kalır; daha önce buna inkân yoktur. Bundan başka biz yaşadıkça öyle sanıyorum ki, ancak tenden uzaklaştığımız, mutlak zorunluk halleri bir yana bırakılırsa onunla hiçbir ilgimiz olmadığı, dokunması ile bizi kirlemesine müsaade etmediğimiz ve tanrının kendisi bizi gelip kurtarınca kadar kendimizi arıtmaya çalıştığımız nispette hakikate yaklaşmış oluruz. Sonra tenin çılgınlıklarından kurtularak böyle arınmış bir hale gelince, muhtemel ki bizim gibi arınmış varlıklarla yaşayacağız ve o doğrudan başka bir şey olmayan saf özü kendimizde tanyacağız. Gerçekten saf olmayan biri için saf olan bir şeyi kavramak imkânsızdır.” Phaidon, Platon, MEB, 1989

[18] (VI-13) Nature likewise teaches me by these sensations of pain, hunger, thirst, etc., that I am not only lodged in my body as a pilot in a vessel, but that I am besides so intimately conjoined, and as it were intermixed with it, that my mind and body compose a certain unity.

(VI-13) Docet etiam natura, per istos sensus doloris, famis, sitis & c., me non tantum adesse meo corpori ut nauta adest navigio, sed illi artissime esse conjunctum & quasi permixtum, adeo ut unum quid cum illo componam.

[19] Erişkin kara mambaların ortalama boyu 2,5 metre civarındadır. En büyüklere ise 4,5 metre kadar olabilirler. Kara mambalar isimlerini zeytin yeşiline çalan vücut renklerinden değil, ağızlarının içindeki siyah renkten alırlar. Kara mambanın karada yaşayan en hızlı yılan olduğu bilinmektedir. İddialara göre saatte 20 km. civarı bir hızla ulaşabilir.

Kara mambanın tek bir ısırığı 100 civarı insanı öldürmeye yetecek kadar zehir içerir. Gerekli panzehir uygulanmadığı zaman ölüm kesindir. Ölüm oranı yüzde yüz olan tek yılanıdır. Kara mamba son derece agresif bir yılanıdır. Kendini tehdit altında hissettiği zaman çoğu yılanın aksine kaçmak yerine saldıracaktır. Kara mamba saldırı pozisyonu aldığı zaman boynunu düzleştirir, yüksesle ısırır ve siyah ağız ile dişlerini gösterir. Vücudunun üçte biri kadar uzaklığa saldırabilir. Bu da yaklaşık olarak 1.20 metreye denk gelmektedir. Bu sayede bir çok yılanın aksine kafa ve vücuda saldırır.

Rahatsız edilmedikleri süreçte inlerinde uzun zaman kalırlar. Kara mambalar hem gündüz hem gece aktif olarak avlanan yılanlardır. Kara mamba küçük hayvanları avlarken bir kez ısırır ve geri çekilerek avının felç geçirmesini bekler. Fakat avı bir kuş olduğu zaman ısırır ve avının uçmasına engel olmak için avını bırakmaz.

Nörotoksik zehri doğadaki en etkili zehirlerden biridir. sinir sistemini etkiler ve kişiyi paraliz eder. birey bilek ya da parmaktan ısırıldıysa, zehir insanı dört saatte öldürebilir. ama yüz ya da gövdeden alınan bir ısırık insanı 20 dakikada öldürebilir. tek bir ısırıkta zerk edilen zehir devasa boyutlarda olabilir. acilen panzehirle tedavi edilmezse, 10 ila 20 mg. arası insanlar için öldürücü olabilir. ama kara mamba bir ısırıkta 100 ila 400 mg. arası zehir zerk edebilir. yol kenarında duran bir kara mamba, seyahat halindeki arabalara saldırabilmekte, araç sürücüsünü camı açık seyahat ediyorsa ne olduğunu bile anlamadan ısırılabilir. (National Geographic Channel)

[20] Toplam tür sayısının 2.000.000 olduğu kabul edilmektedir. Tür, cins, familya gibi taksonomik kategoriler balamından 6-10 milyon sayıya ulaşılır ve Dünyadaki hayvanların %90 kadarını oluşturlar. (Vikipeia, böcek maddesi)

[21] Ertan'ın burada anlatmak istediğini sonra daha iyi kavradım sanıyorum. Ağaç örneğinin sonuçlarına dair tüm olasılıklar ve parametreler bilinebilseydi ya da karşıya geçerken düşmemize neden olacak hiçbir sorunla karşılaşmayacağımızı bilseydik, karşıya sağ-salım geçebileceğimizi bilseydik geçerdik diyor. Ağaç gövdesi yerde iken bunu bilir ve tereddüt etmeyiz. Ağaç gövdesi yüksekte iken durum değişir. Fakat bizi eylemden alıkoyan, bilmemek değil bilmek gibi geliyor yine de. Çünkü bir şekilde aşağıya düşersek, öleceğimiz bilgisine sahibiz.

[22] 1955 yılında doğdu. 1980 yılında i.ü. cerrahpaşa tıp fakültesini bitirdi. 1982 yılına kadar i.ü. istanbul tıp fakültesi fizyoloji ana bilim dalında beyin biyofiziği ağırlıklı çalışmalar yaptıktan sonra aynı fakültenin psikiyatri bölümüne geçti ve 1986 yılında “organo-dinamik teorinin epistemolojik kritiği” adlı teziyle psikiyatri oldu. elektroansefalografı tekniği ve psikanalitik psikoterapi konusunda özel eğitim gördü. 1993 yılında imago psikoterapi merkezini kurdu.

[23] Kunu-ri (Kore) Muharebeleri ve Geri Çekilmeler (1950- 1951) - TTK, Yayın Yılı: 2006, 848 sayfa

[24] Faik Türün (d. 17 Ekim 1913; Bursa, Türkiye - ö. 15 Şubat 2003; İstanbul, Türkiye), Türk asker ve siyasetçi, emekli Orgeneral. Bursa'da Işık Askeri Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1933'de Kara Harp Okulu'nu, 1942'de de Harp Akademisi'ni bitirdi. 1950 yılında Harekat Şube Müdürü olarak Türk Tugayı ile Kore'ye Muhabere binbaşı rütbesiyle gönüllü olarak[kaynak belirtilmeli] gitti ve orada 1953 yılında ateşkes sağlanana kadar tüm muharebelere katıldı. BM Kuvvetleri Komutanı olan ve evvelce Ankara'ya gelip Atatürk'le tanışmış olan Mareşal Douglas MacArthur'dan Birleşmiş Milletler liyakat madalyası aldı.

[25] Beşyüzler Meclisi

[26] "Democracy means that if the doorbell rings in the early hours, it is likely to be the milkman."

[27] gaflet (a.i.) 1. gafilik, boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik / ihtiyatsızlık 2. ihmal, endişesizlik

[28] Töz, nicelik, nitelik, yer, zaman, durum, sahiplik, etki, edilgi, bağını

- 1.Substance (οὐσία, ousia, essence or substance).
- 2.Quantity (πόσον poson, how much)
- 3.Qualification or Quality (ποιον, of what kind or quality)
- 4.Relative or Relation (pros ti, toward something)
- 5.Where or Place (pou, where)
- 6.When or Time (pote, when)
- 7.Being-in-a-position, posture, attitude (keisthai, to lie)
- 8.Having or state, condition (echein, to have or be)
- 9.Doing or Action (poiein, to make or do)
- 10.Being-affected or Affection (paschein, to suffer or undergo)

[29] Plotinus'da monist bir varlık anlayışı bulunur. Onun felsefesinin ontolojik hiyerarşisinin ilkesi hem varlık, hem İyilik ve de Uluhiyet olan Bir'dir. Her şey Bir'den südür (emanation) eder. İlk olarak ruh (spirit), idealar dünyası olan nous südür eder. Nous'un kendi kendine yönelişi ile ikilik (dualizm) ortaya ve dolayısıyla da tin, nefis (soul) ortaya çıkar. Ancak bu nefis tek tek fertlerin değil dünyanın nefsidir ve bireysel nefsleri olduğu gibi tüm dünyayı da canlandırır. Ortaya çıkan nefisler (souls) nous ile biçim aldıkları bedeninin arasındaki bir konumda bulunurlar. Bir'den en son südür eden şey maddedir. Madde varlığını en düşük düzeyidir.

[30] HEKSİS. (Yü. Aristoteles) Yetenek.. Antikçağ Yunan felsefesinde Aristoteles erdemlerin çalıştırılma hâlsine getirilmelerini ister ve bu deyim alışkanlıkta elde edilen yetenek anlamında kullanılır. Stoacı Zenon'a göre de ruh, canlılarda ruh ve cansızlarda heksis'tir. Skolastikler bu Yunanca deyim i habitus kavramıyla Latinceye çevirmişlerdir. (Hançerlioğlu)

hexis. Bir şeyin davranışını, bir insan varlığının, faaliy et ve eylemlerini doğrudan etkileyen ve değiştirilmesi kolay olmayan eğilim ve alışkanlıkları için kullanılan Yunanca sözcük (Paradigma Felsefe Sözlüğü)

[31] Praksis, kelime anlamıyla uygulama, aksiyon, pratiğin önemi gibi anlamlara gelmekte olan felsefi ifade.

Amaç, sonuca ulaşmaya yöneliktir ve bu bedensel ve ruhsal çabanın ürünüdür. Marksist felsefeye içkin bir içerik ile daha çok formüle edilmiş olan praksis, bilimsel, politik ve sanatsal görünümle ile ortaya çıkabilir. Henri Lefebvre'e göre praksis ihtilalcı bir etkinliktir. Louis Althusser'e göre kuramsal ve pratiğe ilişkin bir bütünlüğün ifadesi iken, Sartre'a göre praksis doğrudan doğruya amaca değgin bir biçimde ortaya çıkar. Aynı zamanda tarihsel bir etkinliğin ifadesidir. Karl Marx'a göre ise praksis, toplumsal organizasyonun tümünü değiştirmeye yönelik etkinlikler toplamıdır. Bunu "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir." söyleyişi ile ortaya koymaktadır. Bu değiştirme etkinliği praksisin kendisine denk gelmektedir. Praksis bir davranışın da ifadesidir. Bu davranış, bütün varlığıyla düşünen ve hareket eden, bu şekilde mücadele eden bir bireyin davranışdır. (Viki)

[32] In Locke's philosophy, tabula rasa was the theory that the (human) mind is at birth a "blank slate" without rules for processing data, and that data is added and rules for processing are formed solely by one's sensory experiences.

[33] Formu gözle görülebilir şekil, doğa ya da tür olarak tanımlayan ünlü İlkçağ düşünürü **Platon**'da form, nesnelerden ayrı ve bağımsızdır. Forma aynı zamanda İdea da diyen Platon'a göre, *F* formunu bilmek, *F*'nin doğasını anlamaktır. Bu bağlamda, Adalet Formunu bilen kişi, yalnızca hangi eylemlerin adil olduklarını değil, fakat onların niçin adil olduklarını da bilir. **Aristoteles**'te ise, form öz diye, maddede bulunup da, onu her ne ise o şey yapan şey, ona şekil veren yapı, bir şeyi anlaşılır hale getiren ve akıl tarafından kavranan ilke olarak tanımlanır.

Platon tüm formların nelerden ayrı olduğu ve bağımsız bir varoluşa sahip bulunduğu görüşüne karşı çıkan Aristoteles'e göre, bağımsız bir biçimde varolanlar yalnızca tözlerdir ve tözler de madde ve formdan meydana gelir. Bu iki tözden yalnızca form, nesnelerdeki bilinebilir ögeye karşılık gelmektedir. Maddenin insan zihni tarafından ayırt edilemeyen, yapıdan ve belirlemeden yoksun bileşen olduğu yerde, Aristoteles'e göre, form insan zihni tarafından bilinebilen, yani tasvir edilebilen, tanımlanabilen, sınıflanabilen yön ya da bileşendir. Bu çerçevede içinde form, belirsiz olan maddeyi belirleyerek, onu belirli bir nesne haline getiren, söz konusu nesneyi, başka bir şey değil de, her ne ise o şey yapan belirleme ilkesidir, özdür, özelliştir. (Paradigma Felsefe Sözlüğü)

[34] *“Düzensizliğin ya da entropinin zamanla artması, zamanın oku denen ve zamanın yönünü belirterek gelecek ile geçmiş i ayıran kavramın bir örneğidir. Zamanın en az üç değişik oku vardır. Birincisi, düzensizliğin ya da entropinin arttığı, zamanın termodinamik okudur. Bundan sonra zamanın psikolojik oku gelir. Bu, zamanın geçtiğini hissettiğimiz, geleceği değil de geçmişi anımsadığımız yöndür. Zamanın son oku ise evrenbilimsel oktur. Bu da, evrenin büzülmeyip, genişlediği zaman yönüdür.”* Zamanın Kısa Tarihi, Stephen W. Hawking, Milliyet Yayınları, s.155

[35] God does not play dice.

[36] Kausalgesetz und Willensfreiheit, Publisher: Berlin: Verlag von J. Springer, 1923. (Nedensellik Yasası ve Özgür İrade / Fakat kitabın çevirisini bulamadım)

[37] Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş, Belge Yayınları, Çev: Yılmaz Öner (Planck'ın Türkçeye çevrilmiş tek kitabı bu. Kitabın içinde “Nedensellik Yasası ve İrade Özgürlüğü” diye bir bölüm var.)

[38] For if it exists only in the understanding, it can be thought to exist in reality as well, which is greater. So if that than which a greater cannot be thought exists only in the understanding, then the very thing than which a greater cannot be thought is something than which a greater can be thought. But that is clearly impossible. Therefore, there is no doubt that something than which a greater cannot be thought exists both in the understanding and in reality. (Anselmus - Proslogion - Chapter 2)

[39] City of God (De Civitate Dei), 5th century book by St. Augustine of Hippo

[40] İtiraflar, Augustinus, Kabbacı Yayınevi, çev: Çiğdem Dürüşken, 2010

İtiraflar, Augustinus, Kabbacı Yayınları, çev: Dominik Pamir, 1999

[41] 354'te Roma İmparatorluğu'nun Numidia eyaletinde doğdu. Pagan bir baba olan Patricius ve Hristiyan bir anne olan Monica'nın çocuğudur. Yaşadığı zamanlar Roma'nın çöküşüne, ve Hristiyanlığın kabulünün hemen ertesine denk gelir. Ataları muhtemelen Kartacalı Berberiler olan Augustinus, Roma kültürü içinde eğitilir ve Latince dışında hiçbir dil öğrenmez.

17 yaşında Kartaca'ya gider. Bir yandan Roma Afrikası'nın başkentinde yaşayan öğrencilerin çalkantılı yaşamına katılırken bir yandan da Latin tarihçileri ve şairleri inceleyerek retorik konusunda kendisini yetiştirir. Akıl dışı masallardan ibaret gördüğü Kitab-ı Mukaddes'in karşısına koyduğu felsefeyi, Hortensius'nda keşfeder. Aynı dönemde kendisine 15 yıl bağlı kalacağı bir eş seçer. 372'de Mani felsefesini keşfeden Augustinus, dokuz yıl Mani felsefesine bağlı kalır. Bu felsefeye göre dünya “iyi ile kötü arasında paylaşılmıştır ve maddenin koyu karanlığı ruhun

ışığını karartmaktadır.” Böylece bu felsefeye bağlılık onda ruhunu tenin esaretinden kurtarma umudunu doğurur. Manici Piskopos Faustus’la tanışmasının yarattığı düş kırıklığı, irade yetisini kabul etmeyen ve insanın sorumluluğunu ve özgürlüğünü inkar edici düşünceden kopuşunu hızlandırır. Augustinus 384’te Milano’da retorik hocasına atanır. Bu arada arayışı sürmektedir. Yeni Platoncuların eserleri onda yeni bir değişikliğe sebep olur. Bu dönemde okuduğu başka bir kaynak da Pavlos’un mektuplarıdır. Bu eserle birlikte Augustinus Hristiyanlara yaklaşıp. Belli bir süre bu kendi içinde çalkantılara sebep olduktan sonra 386 yılında Hristiyan olmaya karar verir. 386’da Akademisyenlere karşı, Mutlu yaşam, Düzen adlı üç eserini kaleme alır. 387 yılında Afrika’ya döner.

395’te Piskopos olan Augustinus, 396’da Hippo Regius’ta Valerius’un yerine geçer. Bu dönemde Afrika kilisesinde bölünmeler yaşanmaktadır. Berberi çiftçilerin Romalılara karşı yürüttükleri mücadeleyle katılan piskopos Donatus’un mirasçıları bir arınmışlar kilisesini savunmaktadırlar. Augustinus, Donatusçuluğa ve şiddet yoluyla Katoliklerin denetimine karşı direnenlere karşı yürütülen mücadelede ve öğretti tartışmalarında çok önemli bir rol oynar. Donatusçuların, dini sapkınları cezalandıran bir yasaya tabi tutulmalarını öngören bir imparatorluk fermanının yayımlandığı 405’te, Afrika’daki Donatusçu kilise’nin dağıtılmasına etken olarak katkıda bulunur. 410’da Roma’nın Gotlar tarafından işgal edilmesi üzerine Tanrı Devleti eserini kaleme alır. Augustinus, Donatusçu kilise karşısında zaferden sonra Pelagius’la mücadeleye girer. Pelagius, verdiği vaazlarla Afrika’dan Britanya’ya kadar etkisi olan bir Piskopostur. İnsan iradesine büyük bir önem atfeden Pelagius, ilk günahı reddetmektedir. Augustinus Pelagius karşısında kendi “Tanrısal bağımlılık” anlayışını geliştirir. Roma piskoposluk makamı ve Ravenna mahkemesi nezdindeki birçok girişimden sonra, hasımlarını aforoz ettirmeyi başarır (418). 429-430’da Vandallar Kuzey Afrika’yı istila eder ve Hippo Regius’u kuşatırlar. Telaşa kapılan Augustinus, son günlerini ibadet etmekte geçirir ve 28 Ağustos 430’da ölür. (viki)

[42] “What then is time? If no one asks me, I know: if I wish to explain it to one that asketh, I know not:” (Confessions, XI. kitap, çev: E. B. Pusey)

[43] Orta Asya 'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, Kabalcı Yayınları, çev: Aykut Kazancıgil / Lale Arslan Özcan

[44] Akşam olur sabah olur yar gelmez
Sanırım ki belediğimi bilmez
Gelmez canım gelmez gülüm
Gelmez yavrum ah gelmez

[45] Efsanevi şahsiyet kimliğini daha yaşarken elde ettiği söylenmektedir. Hayatını anlatan Saltukname destanı, bu 13. yüzyıl alpereninin savaşlarını ve çeşitli kerametlerini konu almaktadır.

Hacı Bektaş-ı Velî’nin müridlerinden olan Sarı Saltuk’un Anadolu ve Balkanlar’da çok sayıda türbesi bulunmaktadır. Bu türbelerin bazıları Müslümanların yanı sıra Hristiyan ahaliler için de ziyaret yeri konumundadır. Saltukname’de Sarı Saltuk’un on iki mezarı olduğu belirtilmektedir. Sarı Saltuk beylerin ve kralların mezarına sahip çıkmak isteyeceklerini söyleyerek her isteyene verilme üzere birer tabut hazırlamalarını vasiyet etmiştir. (viki)

[46] Sarı Saltuk (Popüler İslam’ın Balkanlar’daki Destanı Öncüsü), Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları

[47] Akinolu Thomas. 1225-1274 yılları arasında yaşamış olan, ünlü Hristiyan filozof.

Düşünce tarihinin tanıdığı en büyük kafalardan biri; Platon ve Aristoteles klasik dünya ya da Yunan felsefesi için neyse, Ortaçağ veya Ortaçağ felsefesi için o olan; senteziyle, felsefenin Ortaçağda ulaştığı en yüksek düzeyi ifade eden Aquinalı Thomas herşeyden önce kendisinden önceki Hristiyan düşünürlerin yapmış olduğu gibi, tutarlı bir teoloji geliştirmek, kilisenin veya kilise babalarının öğretisindeki kimi çelişik unsurları ortadan kaldırmak ve Hristiyan inancını sistemleştirmek işiyle meşgul olmuştur. Fakat Aquinalı Thomas’ın gerçekleştirdikleri, o aynı zamanda büyük bir filozof olduğu için, bundan ibaret değildir. Onun içinde yaşadığı ve Hristiyanlığın hakim olduğu dünya bir süreden beri öylesine değişmiş ve genişlemiştir ki, Hristiyan teolojisinin salt öte dünyacı şeması tatmin edici olmaktan çıkıp, önemli ölçüde yetersiz hale gelmeye başlamıştır. Yeni sanat formları, üniversitelerin doğuşu, doğa bilimine dönük ilginin ilk kez olarak zuhuru, İslam dünyasından yapılan çevirilerin ardından klasik dünyaya yönelik bakışın gözden geçirilmesine duyulan ihtiyaç varolan teolojik şemayı zorlamaya başlayınca, Aquinalı Thomas, Hristiyan dünya görüşünü yeni ilgiler ve bu ilgilerin doğurduğu epeyeni bilgilerle zenginleştirme ve geliştirme ihtiyacı içinde olmuştur. Başka bir deyişle, o Ortaçağ insanı XIII. yüzyıldan itibaren Ortaçağ karanlığından yavaş yavaş çıkmaya başlayıp, kültür ve uygarlığın yeniden inşa eder ve dünyevi şeylere ilgi duymaya başlarken, teolojiyle felsefenin, iman ile aklın, Hristiyan dünya görüşüyle klasik dünya görüşünün, çağının ihtiyaçlarına uygun düşen yeni ve sağlam bir sentezini yapmıştır. Thomas’a bu sentezinde en büyük yardımı, hiç kuşku yok ki Aristoteles ve felsefesi sağlamıştır.

Aquinalı’nın temel eserleri, Katolik inancının bir savunmasından oluşan *Summa Contra Gentiles* (Kafirlerle Karşı), Tanrı’nın varoluşu, özü, sıfatları, insanın durumu, kurtuluşuyla ilgili alabildiğine ayrıntılı bir Skolastik öğretiyi açmılayan, başyapıtı niteliğindeki *Summa Theologica* (Teolojiye Dair Savunma), *De Principiis Naturae* (Doğanın İlkeleri Üzerine), *De Unitate Intellectus* (Aklın Birliği Üstüne) ‘tur.

Metafizik’i: Aklın, her ne kadar sınırları ve sınırlamaları bulunsada, sağlam ve güvenilir bir araç olduğuna inanan, buna ek olarak Aristoteles’i kendisine rehber alan Aquinalı Thomas bundan sonra evreni ve evrende yer alan varlıkların ontolojik mahiyetini açıklamaya yönelmiştir. Ortaçağ felsefesine yakın zamanlara kadar hakim olan, bir yandan tanrısal dünyanın diğer yanda ise gerçeklikten yoksun maddi dünyanın bulunduğu Augustinusçu ve dolayısıyla Platoncu iki dünyalı evren tasarıma karşı, filozof Aristotelesçi evren görüşünü temel alıp, madde ve form aracılığıyla tanımlanabilen bir bireysel tözler toplamı olarak evren görüşünü öne sürmüştür. Söz konusu evren konsepsiyonuna göre, varlık alanı, bir tinsel ötek maddi varlık gibi iki ayrı varolan türünden değil, fakat formun edimselleşmesine bağlı bir derecelenmeye tabi olan tek bir varlık türünden meydana gelir. Buradan çıkan sonuç ise fiziki dünyanın biricik gerçekliği belli belirsizce taktit eden gerçeklikten yoksun bir gölgeler dünyası olmadıgıdır. Buna göre, Yaratıcı ve yaratıklar sürekli bir tözler hiyerarşisi içinde, tek bir evren oluşturdular. Aristoteles’in *natura scalae*’si veya varlık cetvelinin yerini alan bu hiyerarşinin en tepesinde, doğal olarak Tanrı bulunur. Ünlü **Beş Yol**’unda Tanrı’nın varoluşunu beş ayrı delille kanıtlayan Aquinalı Thomas, daha sonra O’nun doğasını açıklamaya, temel sıfatlarını saymaya geçmiştir.

Buna göre, Tanrı herşeyden önce cisimsel olmayan bir varlıktır, çünkü cisimler hareket ettirilmedikleri sürece, hareket edemezler ve Tanrı, hareket ettirilen değil, fakat hareket ettiren varlıktır, hatta ilk Muharrik’tir. İkinciyein, Tanrı cisimsel olmadığına ve cisim olanlar bir madde ve bir formdan mürekkep olduklarına göre, maddi bir varlık da değildir. Tanrı, daha az iyi ve ya da daha iyi şeylerin iyilik derecelerine kendisiyle kaar verdiğimiz bir iyilik standardı olduğu için, mutlak olarak iyi olan varlıktır. O ayrıca, bileşik bir varlık değildir, çünkü bileşikler parçalarından sonra gelirler. Tanrı, yine bileşik olmamanın bir sonucu olarak, özüyle varoluşu birbirinden ayırlamayan varlıktır. Daha doğru bir deyişle, Tanrı, Aquinalı Thomas’a göre, bütün varlıklar içinde özüyle özdeş olan biricik varlıktır. Buna göre, Aristoteles için olduğu gibi, Thomas için de “öz”, bir şeyi her ne ise o şey yapan şeydir.

Özün söz konusu anlamından hareket edildiğinde, ne Sokrates ne de sonlu bir başka şeyin hiçbir anlamda özüyle özdeş olduğu söylenemez. Herşeyden önce, insanlığın Sokrates’in özüünün bir parçası olduğunu düşünmek aldığımızda, başka insanlar da varolduğu için, insanlığın Sokrates’i aştığını söylememiz gerekir. İkinci olarak Sokrates, özüne ek olarak, çok çeşitli araz ya da ilmelere sahiptir. Sokrates “oturuyor” veya “ayakta duruyor” ya da “yatıyor” olabilir; bu hal ya da yaşantılar, onu her ne ise o şey yapan şeyin bir parçası değildir. O zaman hadı olarak Sokrates’in ve başkaca sonlu şeylerin, özleriyle özdeş olmadıkları, bir anlamda özerlerinden fazla, başka bir anlamda daha az oldukları söylenebilir. Oysa bu durum Tanrı için geçerli değildir. Tanrı’da hiçbir ilneğin varlığından söz edilemez. O özünde ne daha az ne de daha fazladır.

Özüyle özdeş olan, varoluşu özünden farklı olmayan Tanrı, aynı zamanda yetkin varlık olmak durumundadır. Zira Tanrı’nın özüyle özdeş olması O’nun bütünlükle aktüel olduğu; buna karşın varoluşunun da özünden ayrılmaması, O’nun varoluşunu kendisine borçlu olduğu bir dış kaynak ya da nedenin bulunmadığı anlamına gelir. Tanrı bütünlükle gerçekleşmiş, varoluşunu özünden alan yetkin varlıktır. Tanrı yine akıllı bir varlık olup, eksiksiz bir bilgiye sahiptir. Buna göre, o sadece tümelleri değil, fakat tikelleri de bilir. Öte yandan, Tanrı tek tek varlıkları, özellikle de insanları bilmekte kalmaz, fakat onları gözetir. Yani, o iradi bir varlıktır. Tanrı yine mutlak kudrete sahip olan varlıktır, O’nun gücü herşeye yeter. Tanrı nihayet, varolan herşeyi hiçten yaratmış olan yaratıcı varlık olup, onun inayeti varolanlar üzerinden hiç eksik olmaz.

Aquinalı Thomas’a göre, Tanrı tüm varlıkların kaynağı ise, varlığın, varolan şeylerin başka bir kaynağı olamaz. Tanrı bu bakımdan bir sanatkarla, örneğin bir heykeltıraşla karşılaştırılmaz. Bir heykeltıraş varolan malzemeye şekil verir. Oysa, yaratıştan önce, yalnızca Tanrı vardı; bu nedenle varlığa gelen herşey varoluşunu Tanrı’ya borçludur. Bu dünya, yaratılmış şey türlerinin mümkün en iyi düzenlenmesini içerdığı için, en iyi dünyadır.

Aquinalı, varlık alanının Tanrı dışındaki unsurlarını da, Aristoteles’ten aldığı form ve madde, tözlinel ve potansiyel/aktüel varlık ayırmalarını kullanarak açıklamıştır. Potansiyel varlıkta aktüel varlık arasındaki ayırım, ona göre, bir şeyin fiilen olduğu şey ile onun olabileceği şey arasındaki ayırmadan oluşur. Buna göre, bir parça kömür belli bir zamanda fiilen siyahtır, soğuk ve katıdır, buna karşın yakılıp kül olabildiği için, potansiyel olarak gri, siyah ve sıcaktır. Yani, bir parça kömürü, yalnızca sıcak oluncaya kadar ısıtmak, onda ilenkel bir değişme meydana getirmektedir, oysa onu kör oluncaya kadar yakmak, kömürde tözsel bir değişmeye yol açmaktadır.

İlenkel değişimde töz aynı kalır, tözsel değişimde ise, o başka bir töz haline gelir. Tözsel değişmeye uygun bir yapıda olan bir şey için madde terimini kullanan Thomas, Aristotelesçi hilomorfik varlık anlayışıyla, her yeryüzünde bulunan herşeyin madde ve formda meydana geldiğini öne sürmüştür. Melekler, ona göre, cisimsel olmayan varlıklardır ve her melek kendi

formuna sahip olup, diğer meleklerden formuyla ayrılır. Oysa, hem madde ve hem de formdan meydana gelen insan varlıkları birbirlerinden maddeleriyle, yani vücutlarıyla ayrılırlar. Aristoteles, bir şeyi o şey yapan şeyin form olduğunu savunurken, Aquinalı, bir formun aktüelleşmesinden çok, varlığa gelme ediminin önemli olduğunu öne sürmüştür. (Paradigma Felsefe Sözlüğü)

[48] Doyamak bilmeyen iştahı sadece akıyla sınırlı değildi. Sürekli ve çok miktarda yemek yiyordu. Zaten uzun boylu biriydi ve bu şişmanlık onu bir dev gibi ağır hareketlere mahkum etmişti. Hocası ile kıyaslandığı zaman epeyce genç sayılacak bir yaşta olduğu halde artık günlük yaşantısını sürdürmek konusunda bir hayli zahmeti vardı. Yanındakiler gerçi ona yardım etmek konusunda birbirleriyle adeta yarış halindeydiler; fakat o gerçekten bir deve benziyordu ve vücudu kendisini taşımakta zorluk çekiyordu. (türkçebilgi)

[49] Renaissance from Fr. renaissance des lettres, from O.Fr. renaissance, lit. "rebirth," usually in a spiritual sense, from renaître "be born again," from V.L. *renascere, from L. renasci "be born again," from re- "again" + nasci "be born" (Old L. gnasci; see genus).

Yeniden doğmak anlamına geliyor ve genellikle spirüal anlamda kullanılıyor. Yüklendiği anlam bakımından kelime, dinsellik taşıyor. Burada sormamız gereken soru, bizde neden “yenilik” benzeri bir karşılık bulduğu.

[50] ...about 1480 to 1750

The last executions of people convicted as witches in Europe took place in the 18th century. (viki)

[51] re- prefix meaning "back to the original place, again," also with a sense of "undoing," c.1200, from O.Fr. and directly from L. re- "again, back, against." Often merely intensive.

Yeniden asıl yerine dönmek anlamındaki örnek

Kimi sözlüklerde “ıslahat”, “yeniden biçim vermek” karşılıklarını veriyor. Bu karşılıklarla da “yeni”yi, “devrim”i anlamamız mümkün değil. Hele “Rönesans” kelimesi ile birlikte düşünersek, tümüyle olanaksızlaşıyor.

[52] 1-29: Doğada olası hiçbir şey yoktur; tersine her şey tanrısal doğanın zorunluluğu sonucunda, belli bir şekilde varolmaya ve bir eyleme belirlenmiştir. (Ç.D.)

Şeylerin Doğasında olumsal hiçbirşey yoktur, ama tüm şeyler tanrısal doğanın zorunluluğundan belli bir yolda varolmaya ve eyleme belirlenir. (A.Y.)

2-1: Düşünce Tanrı'nın bir sıfatıdır; yani Tanrı düşünen varlıktır. (Ç.D.)

Düşünce Tanrının bir ülemidir; ya da Tanrı düşünen bir şeydir. (A.Y.)

2-11: İnsan zihnini fiili olarak kuran ilk öge, fiilen varolan tekil bir şeyin fikrinden başkası değildir. (Ç.D.)

İnsan anlığının edimsel varlığını oluşturan ilk şey edimsel olarak varolan tekil bir şeyin ideasından başka bir şey değildir. (A.Y.)

2-48 Zihinde mutlak ya da özgür irade diye bir şey yoktur, sadece zihnin bir nedene bağlı olarak şu ya da bu seçimi yapması belirlenmiştir; any şekilde bu neden de başka bir nedene bağlı olarak belirlenmiştir, bu başka neden de yine başka bir nedene bağlı olarak belirlenmiştir ve bu böyle sonsuza sürer gider. (Ç.D.)

Anlıkta ne saltık ne de özgür istenç vardır; ama anlık şunu ya da bunu istemeye bir neden tarafından belirlenir ki, bu da bir başkası tarafından belirlenir, ve bu da bir başkası tarafından, ve bu sonsuza dek böyle gider. (A.Y.)

2-49 Zihinde seçim diye bir şey yoktur, yani bir fikrin fikir olarak içerdiğinden başka bir olumlama ya da olumsuzlama yoktur. 2-50 İrade ve akıl bir ve aynı şeydir. (Ç.D.)

Anlıkta ideanın bir idea olduğu sürece içerdiğinden başka hiçbir isteme ya da doğrulama ve yadsıma yoktur. 2-50 İstenç ve anlık bir ve aynıdır. (A.Y.)

3-15 Herhangi bir şey, sevinç, keder ya da arzusun ilineksel nedeni olabilir. / 3-50 Herhangi bir şey umut ya da korkunun ilineksel nedeni olabilir.

Her şey ilineksel olarak haz, acı ya da istek nedeni olabilir. / Her şey ilineksel olarak umut ya da korku nedeni olabilir.

[53] Günümüzde en önemli yaptığı sayılan ancak 1710'da Dublin'de basıldığında pek de ilgi görmemiş olan *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma* adlı yapıtı, John Locke ile Fransız Kartez encilerinden Nicolas Malebranche'ın Berkeley üzerindeki etâlerinin kolaylıkla izlenebildiği yapıtıdır. Berkeley bu yapıtına insan bilgisinin nesnelerinin neler olduğunu araştırmakla başlar. Bu bilgi nesnelerinin başında ışık, renk, koku, tat, ses, sertlik, yumuşaklık, soğukluk, Devinim ve direnç gelir. *Yeni Bir Görme Kuramı*ndaki görüşlerini çağrıştıran bir ağzla Berkeley, bu temel bilgi nesnelerinin birkaçının bir araya gelerek “idealler topluluğu” ya da “duyulur şeyler” denilen karmaşık birimleri ortaya çıkardığını öne sürer. İşte Berkeley'in ünlü “esse est perapi” (“varolmak algılanmaktır”) savı bu duyulur şeylere uygulanır. Çağdaşlarının çoğu, algının zihinden bağımsız olamayacağından ötürü, şeylerin özünde algının yattığını kabul etmiş olsa da pek azı bu yadaşımı metafizik bir ilke olarak benimsemiştir: “Kendisi ruh olmayan bir şey varsa, o halde o şey varolmak için algılanmalıdır.” Berkeley'in bu temel savına hep ağaç, kitap, masa gibi şeylerin algılanması da varoldukları söylenerek karşı çıkmıştır. Berkeley ise bu itirazları, ister algıların ister algılanmanın her iki durumda da düşünen bir zihne gereksinim duyulduğunu söyleyerek kolaylıkla bertaraf edecektir. Berkeley açısından dış dünyanın zihinden bağımsız olamayışı kaçınılmaz bir durumdur. Ne var ki, bu durumdan maddi nesnelerin varoluşlarının zihne bağımlı olduklarından öte bir sonuç çıkmazken, Berkeley bir adım daha atarak zihinsiz maddi nesne anlayışlarının ya anlamsız ya da çelişkili olduğunu ileri sürer. (Bilim ve Sanat Felsefe Sözlüğü)

[54] Parmenides, söz konusu metafiziğinde, şöyle akıl yürütür: Var olan herşeyi gerçeklik, var olan veya Varlık olarak niteleyelim. Varlık varlığa nereden gelmişti? Burada iki alternatif vardır. Varlık varlığa ya varlıktan (yani, varolan bir şeyden) ya da yokluktan (yani, var olmayan bir şeyden) gelmiş olabilir. İkinci alternatif, tüm Yunanlı filozoflar gibi, Parmenides için de kabul edilemez olan bir alternatiftir, çünkü Yunanlılara göre, hiçten hiçbir şey çıkmaz. Birinci alternatif söz konusu olduğunda ise, Varlığın yaratılmamış olduğu sonucu çıkar, çünkü O varlığa kendisinden gelmiştir. Yani, varlık kendi kendisiyle aynıdır.

Varlığın, Parmenides'e göre, parçaları da yoktur. Bir an Varlığın ya da Gerçekliğin parçaları olduğunu düşünelim. Bu parçalar ya gerçek parçalar olacak ve dolayısıyla bir varlığa sahip bulunacaklar ya da gerçek olmayacaklardır. İkinci alternatif söz konusu olduğunda, parçalar var olmayacaklardır. Buna karşın, birinci alternatif söz konusu olduğunda, parçalar varlık olmak bakımından bütünüle aynı olacaklardır. Bu ise, Varlığın bir olduğu ve parçalarının bulunmadığı anlamına gelir.

Varlık, Parmenides'e göre, bir, bölünemez ve sürekli'dir. Var olanı dolu olanla, var olmayana da boşluk veya boş uzayla özdeşleştiren filozof için varlığın bölünememesinin nedeni, varlığın içinde var olmayanın, boşluğun bulunmamasıdır. Varlık bölünemez olduğuna göre, o aynı zamanda sürekli olan, benzer, aynı cinsten bir bütündür. Varlık ya da gerçeklik sınırsız değil de, yetkin olması, hiçbir şeye muhtaç bulunmaması anlamında, sonlu ya da sınırlıdır. Varlık alanında, onu sınırlayan, ondan başka bir varlık olmadığı için, o aynı zamanda birdir. (...) Varlık hakkında, onun var olduğu dışında hiçbir şey söylenemez. Varlık hareket edemez, değişmez, çok olamaz, zira hareket eder, değişir ve çok olursa, var olmayan bir şey, yokluk haline gelir. Varlığın var olmak dışında hiçbir özelliği yoktur. Nitekim, Parmenides, özdeşlik ilkesine dayanarak yalnızca “Varlık vardır, yokluk ya da var olmayan var değildir” demiştir. (Paradigma Felsefe Sözlüğü)

[55] Varlık ve Zaman, 2004, İdea Yayınları, Çev: Aziz Yardımlı

Varlık ve Zaman, 2011, Agora Kitaplığı, Çev: Kaan H.Ökten

[56] Norbert Elias, Zaman Üzerine, Orjinal isim: Über die Zeit, Ayrintı Yayınları, çev: Vey sel Atayman

[57] Evrenden Torpilim Var / İstemek Olmanın Yarısıdır, Aykut Oğut, Dharma Yayınları

[58] Kozmik Sipariş Servisi, Barbel Mohri Kozmik Kitaplar

[59] Birinci kitap, önerme 29

Note—Before going any further, I wish here to explain, what we should understand by nature viewed as active (natura naturans), and nature viewed as passive (natura naturata). I say to explain, or rather call attention to it, for I think that, from what has been said, it is sufficiently clear, that by nature viewed as active we should understand that which is in itself, and is conceived through itself, or those attributes of substance, which express eternal and infinite essence, in other words (Prop. xiv., Cor. i., and Prop. xvii., Cor. ii.) God, in so far as he is considered as a free cause.

[60] Numen (Noumenon) veya Ding an sich, yani "kendinde olan şey", Kant felsefesinde fenomenin ötesindeki bilinemez ve tanımlanamaz "gerçeklik", "gerçek bilgi" manasındadır. Bilginin imkânı ya da imkânsızlığına yönelik düşünceler çerçevesinde, özne'nin ilişkisi kurduğu nesnenin görüntüsünün ardındaki gerçek özünü tanımlama çabası olan numen, somutun ifade bulduğu "fenomen" in karşısı olup, varoluşsal özü ifade eder. Herhangi bir varlığın algımızdan bağımsız, kendi içinde oluşur.

Etimolojik olarak Yunanca "nous"dan (akal) gelmektedir. Çoğulu Noumena'dır. Her ne kadar bazı yazarlar "noumena"yı kullanmayı daha uygun görmüş olsalarda sadece tekil veya çoğul hâlinin kullanımı bile sorun yaratmaktadır. Zira "numen", algıladığımız fenomenin ötesindeki bilinemez gerçeklik olduğu için, gerçekte "tekil" veya "çoğul" olma hâli yani ferdiyet de bir numendir. Kant felsefesinde numenin karşısı fenomendir; çünkül fenomen algılarımızla oluşturduğumuz dünya, algılarımızla kavradığımız "gerçeklik" ve "bilgi"dir.

Alman düşünürü Kant'a göre öz, kendinde şey ve phenomenon karşısı olarak numendir. Asla bilinemez. Bizler sadece nesnelerin görüntülerini bilebiliriz, kendinde ne olduklarını bilemeyiz.

Kant bu konudaki düşüncelerini ve görüşlerini "Saf Aklın Eleştirisi" isimli eserinde belirtmiştir. (viki)

[61] 1-XXII. — Din sözkonusu olduğunda, insanın Tanrı'yı ve yetkin bir ruhu ne kadar çok severse o kadar özgür ve o kadar kendiyle uyumlu olacağı kesindir. Bununla birlikte, görmezden geldiğimiz doğanın düzenini değil de yalnızca aklın dinle ilgili buyruklarını gözönünde bulundurduğumuz sürece, ve aynı zamanda aklın dinle ilgili bu buyruklarını, Tanrı'nın bizde de sesini duyurduğu açının olarak ya da yasalar biçiminde ortaya çıkmış peygamberler olarak düşündüğümüz sürece, insani bir dille konuşmak gerekirse, şu insanın, kendisini bütünsel bir ruhla seven Tanrı'yı dinlediğini, ve tersine, kendini kör arzuya kaptıran bir başka insanın da günah işlediğini söyleyebiliriz. Ama aynı zamanda şunu da anımsamalıyız: nasıl ki çömleğin gücüne boyun eğiyorsa biz de Tanrı'nın gücüne öyle boyun eğiyoruz; çömleği, aynı topraktan kimiyile onurlandırdığı kimiyile utandırdığı kaplar yapar, aynı biçimde insan da, ruhumuza yasalar gibi ya da peygamberlerin yasaları gibi basılmış olan Tanrı'nın bu buyrularıyla tersleşen bir biçimde davranabilir, ama tüm evrene kazılmış olan ve tüm doğanın düzenini ilgilendiren ölümsüz buyrutuy la tersleşen bir biçimde davranamaz.

3-X Demek ki her birey, nerede olursa olsun, Tanrı'ya gerçek bir dinle saygı gösterebilir ve dinin esenliğini gözetebilir, bu da her yurttaşın görevidir.

Tractatus Politicus, Spinoza, Dost Kitabevi, 2009

[62] VI, VII, ve VIII. Dönemlerde de Trabzon'dan Milletvekili seçilerek 13 Eylül 1944'te II. Saraçoğlu kabinesi'nde Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Recep Peker Kabinesi'nde de aynı görevi korudu. 9 Eylül 1947'de Kabinenin istifasıyla görevi son buldu. 10 Eylül 1947'de Başbakanlığa atandı. 10 Haziran 1948'de II. Kabinesini kurdu, 9 Ocak 1949'da Başbakanlıktan çekildi. Mecliste CHP Grup Başkanı olarak yasama görevini sürdürdü. IX. Dönemde son olarak Trabzon'dan milletvekili seçildi, 1954 seçimleriyle de politikadan çekildi.

[63] İnsanın Kosmostaki Yeri, Max Scheler, Ayraç Yayınları, Çev: Harun Tepe

[64] Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu (Max Scheler Felsefesi'nde Kişi Kavramı ve İnsan - Olma Sorunu), Bedia Akarsu, İnkılâp Kitabevi

[65] Hınç, Max Scheler, Kanat Kitap, Çev: Abdullah Yılmaz

[66] Felsefi Soruşturmalar, Metis Yayınları, Çev: Haluk Barışcan

Felsefi Soruşturmalar, Totem Yayıncılık, Çev: Deniz Kant

[67] Tractatus, Ludwig Wittgenstein, Yapı Kredi Yayınları

[68] Bir dili öğrenmek için kelime bilmek yetmeyecektir. Sentaksı, söz dizimini ihmal edemeyiz.

[69] "...eserinin her beyti karşılığında bir dinarlar ödüllendirileceği sözü yerine getirilmeyip de dinar yerine her beytine bir dirhem verilmesi Fırdevsi'yi son derece üzdü." Şahname, Kabalcı Yay, s.31

"Nizâmî-î Arâzi'nin Çehâr Mahâle'deki aktarımlarına göre, Sultan şaire 20.000 dirhem hediye etti. Beklentilerini karşılamayan bu bağış karşısında üzülen şair, hamama giderek içki içti ve aldığı dirhemleri oradakilere dağıttı."

[70] "Bazen Hintli bazen Çinli olmuşuz
Arap Acem Frenk dinli olmuşuz

Ne bir Türk hukuku Türk felsefesi
Ne Türkçe inleyen bir şair sesi

Şair hâkim gelmiş bizden de çokça
Kimi Farsî yazmış kimi Arapça

Fransızca, Rusça, Çince yazmışız
Türkçe ancak birkaç hece yazmışız"

[71] Siyasetname, Nizamül Mülk, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev: Mehmet Taha Ayar

Siyasetname, Nizamül Mülk, Dergah Yayınları, Çev: Nurettin Bayrutluğil

[72] Yazan: Beydeba

[73] Kültür Bakanlığı Yayınları, baskısı yok

[74] "— Babacığım seni ne zaman görebilirim?

— Öteki dünyada.

— Daha çabuk görmek istiyorum.

— Ey oğul, dünyadan ayrıldığımın birinci, ikinci veya üçüncü gecesi rüyada görebilirsin.

On iki yıl geçtiği halde onu rüyasında görmedi. Bu sıralarda Abdullah (ra) bir gece babasını rüyasında gördüncce sordu:

— Babacığım üç gece sonra seni rüyamda görebileceğimi söylememiş miydin?

— Sevgili oğlum, Bağdat yollarında bir kasabanın eskimiş bir köprüsü varmış, memurlarım onu düşünüp tamir ettirmemiş, koyunlar köprüden geçerken, birinin ayağı bir deliğe girmiş ve kırılmış. Ben de bu güne kadar onun cevabıyla meşgul idim, diye cevap verdi". (Dergâh Yayınları)

[75] Fritz Hommel, Diemel, Pöbel, Falkenstein gibi dünya çapında tanınmış bilim adamları tarafından okunan ilk sözcüklerin içinde günümüzdeki Türkmen diline hem yansıma, hem de anlam bakımından çok yakın sözcüklerin bulunması ilginç, anlamlı ve dikkate değerdir. Örneğin DINGIR: Tanrı (tengri), DU: di (demek), TI: diri, KI, GIR: yer, yurt. Sümerlerin yaşadığı yerlerin kır (gr) olduğunu göz önünde tutarsak bu iki sözcüğün aslında bir olmak ihtimali güçlüdür diye düşünülmektedir. (Begmyrat Gerey, 5000 Yıllık Sümer-Türkmen Bağları)

[76] Tarih Sümerde Başlar/ Yazlı Tarihteki Otuzdokuz İlk, Samuel N. Kramer, Kabcacı Yayınları, Çev: Hamide Koyun

[77] İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Sumer Edebi Tablet Ve Parçaları, Sumerian Literary Tablets And Fragments in the Archaeological Museum Of İstanbul , II 1976 , Samuel Noah Kramer

[78] Türece en zengin böcek familyası ceplenli böcekçiller (Staphylinidae) familyasıdır. 2010 verilerine göre 56.768 türle canlılar (bitki ve hayvanlar) arasında en çok tür barındıran familyadır. İkinci en büyük böcek grubu hortumlu böcekçiller (Curculionidae) familyasıdır. (viki)

[79] Dokuzluklar 1, Plotinos, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Çev: Zeki Özcan

[80] Isagoge- Aristoteles'in Kategorilerine Giriş, Porphyrios, Remzi Kitabevi, Çev: Betül Çotuksöken (yeni baskısı yok)

[81] Felsefenin Temel Disiplinleri, Heinz Heimsoeth, Doğu Batı Yayınları, Çev: Takiyettin Mengüşoğlu

[82] definition (horos), genus (genos), differentia (diaphora), property (idion), accident (sumbekos).

[83] **Porphyrios ağacı** Aristoteles'in mantık kitaplarına giriş olarak *Isagoji* adında bir kitap yazmış olan Porphyrios'un, gerçekliğini ve kavramların düzenini veya onların nasıl düzen kazandıklarını göstermek üzere tasarlanmış olduğu aygıt; en yüksek cinsten, türsel ayrımlarla bölünemez türe ulaşan ve bu arada beş tümelî örnekleyen ve açıklayan şema.

Aristoteles'in **kategorilerinin** mantıksal ve **metafiziksel** içerimlerinin sonucu olan söz konusu yapı ya da şemada, iki yana dal veren bir ağaç en yüksek cinsten yola çıkar ve bu cinsi (cisimsel ve cisimsel olmayan töz diye) iki alt cinse böler. Bu şekilde bölünme sürecinde, en alta bölünemez tür olarak insan varlığı erişilir. Buna göre, insan varlığı, ağacın aşağıya doğru uzanan sol dalları alt alta birbirine eklediklerinde, ölümlü, akıllı, duygulu, canlı ve cisimsel varlık ya da töz olarak tanımlanabilir. (Paradigma Felsefe Sözlüğü)

[84] Taksonomi (Grekçe τὰξινόμια < τὰξις taksis, « düzenleme » , ve νομία nomia, « yöntem ») ya da sınıflandırma bilimi,[1] canlıların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmada kullanılan kural ve prensipler. Taksonomi terimi Yunanca taksis (düzenleme) ve nomos (yasa) sözcüklerinden türetilmiştir. (viki)

[85] Taksonlar: Üst Alem, Alem, Alt Alem, Grup, Üst Şube, Şube, Alt Şube, Üst Sınıf, Sınıf, Alt Sınıf, Üst Takım, Takım, Alt Takım, Üst Familya (Aile), Familya (Aile), Alt Familya (Aile), Oymak, Cins, Tür, Alt Tür

[86] “Bundan dolayı haklı olarak denebilir ki, insan hayvandan daha ileri veya geri olabilir, fakat asla hayvan olamaz.” İnsanın Kosmos'taki Yeri Max Scheler, Yaprak Kitap, s.34.

[87] monad/monadoloji (İng. *monade/monadology*; Fr. *monade/monadologie*; Alm. *monade/monadologie*) Eski Yunanca'da “bir olan” anlamına gelen monas'tan türetilen monad, G.W.Leibniz'in çokça varlık kuramının telik tözlerine; “bölünmez bir birlik olan sonsuz sayıdaki tözlerin her birine” verilen addır. *Monadoloji* terimi de Leibniz'in monad diye adlandırdığı telik-tözlerle ilgili kuramın sunduğu evrenin başlıından gelir.

Monadoloji'de Leibniz, diğer her şeyin yapı taşı olan tözlerden, yani monadlardan söz eder. Monadlar temel parçaları olmayan, bölünmez tözlerdir ve karmaşık şeyler bu yalın tözlerden meydana gelir. Yalnız, monadlar fizikteki atomlardan farklıdır. Atomlar bölünebilir oysa monadlar bölünmez ve boyutsuzdur, uzamda yer kaplamazlar, bu nedenle de şekil ya da büyüklükleri yoktur. Her monadın kendine özgür özellikleri vardır ve bu özelliklerin neler olduğu –yani bir monadın hangi yüklemeleri alabileceği- daha yaratılırlarken Tanrı tarafından belirlenmiştir. Leibniz buna *önceden kurulmuş uyum ilkesi* der. Leibniz'e göre Tanrı evreni bir saat gibi kurmuştur ve bu sayede her şeyin şaşmaz bir işleyişi vardır. Bütün monadların ortak özelliklerinden biri fiziksel etkileşimle yaratılamamaları ve yok edilememeleridir. Monadlar Tanrı'nın bir mucizesiyle yaratılır ve yok edilirler. Her monad çevresindeki monadları algılar, ama bu algılamada her monadın bilinç düzeyi –algılamasındaki açık seçiklik- aynı değildir (örneğin, insan ruhunu bir monad olarak ele alırsak, onun başka düzenlerde bulunan monadlara göre, mesela bir bitideki monada veya monadlara göre daha bilinçli olduğunu söyleme eğiliminde oluruz). Her monadın dünyaya bir bakış açısı vardır. Bu bakış açısı monadların algıları toplamınca –veya bilinç düzeyince- tanımlıdır. Monadlar herhangi bir fiziksel değişime uğramazlar ama kendi içlerinde değişirler. Görüngüdeki değişim aslında monadların kendi iç değişimlerinin bir yansımasıdır. Bir anlamda her monad değişmekte olan diğer monadları algıladığı ve buna bağlı olarak değiştiği için dünyanın geri kalanının bir temsilidir.

Leibniz'in *Monadoloji*'de yapmaya çalıştığı, hayatı boyunca savunduğu çokça görüşü dizgeleştirmek ve ilköğ Yunan felsefesinden beri süregelen *birlik ve çokluk sorunu*na Descartes'in ve Spinoza'nın çözüm önerilerinde eksik bulunduğu yanları tamamlayarak bir yanıt vermektedir. (Bilim ve Sanat Felsefe Sözlüğü)

[88] Monadoloji Ya da Felsefenin İlkeleri, Wilhelm Leibniz, Biblos Kitabevi, Çev: Ogün Ürek
Monadoloji, Wilhelm Leibniz, Pinhan Yayıncılık, Çev: Devrim Çetinkasap
Monadoloji & Metafizik Üzerine Konuşma, C. W. Leibniz, Doğu Batı Yayınları, Çev: Atakan Altınörs

[89] atom late 15c., as a hypothetical indivisible body, the building block of the universe, from L. atomus (especially in Lucretius) "indivisible particle," from Gk. atomos "uncut, unhewn; indivisible," from a- "not" + tomos "a cutting," from temnein "to cut"

[90] "The safest general characterization of the European philosophical tradition is that it consists of a series of footnotes to Plato."

[91] İlköğ Felsefesi Nedir?, Pierre Hadot, Dost Kitabevi

Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe, Pierre Hadot, Pinhan Yayıncılık, Çev: Kübra Gürkan

Yaşam İçin Felsefe, Pierre Hadot, Pinhan Yayıncılık, Çev: Kağan Kahveci

[92] Özelliğe *Phaidon* ve *Menon* diyaloglarında öne sürülür.

Platon için bu teori, bilginin nesneleri olan İdeaların ayrı bir dünyaya yerleştirilmesinden dolayı zorunlu olmuştur. Başka bir deyişle, Platon'da bilgi kavramların, yani kendisinin İdealar adını verdiği soyut gerçekliklerin bilgisi olduğuna, genel kavramlar da duy-u-deneyiyle bilinemediğine ve Platon'un İdeaları zamanın ve mekânın dışında olan ezeli-ebedei ve soyut gerçeklikler olduğuna göre, onun bilgi anlayışında temel problem, zaman ve mekânın dışında olan varlıklar olarak İdeaların zaman ve mekânın içinde olan sonlu insan varlığı tarafından nasıl olup da bilinebildiği problemi olarak ortaya çıkar. Platon işte bu problemi çözmek ve genel kavramların bilgisinin *a priori* bir bilgi, yani akla dayanan ve duyuyedeninden önce ve bağımsız olan bir bilgi olduğunu göstermek amacıyla, bilginin anımsama olduğunu öne sürer.

Buna göre, insan ruhu, ki Platon'da ruh insanı meydana getiren bileşenlerin ölümsüz olanıdır, bir beden içine girmeden önce İdealar dünyasıyla tanışmıştır. Şu halde, ölümsüz olan ruh, bu dünyadaki varoluşundan önceki varoluşunda gerçek bilgiye sahip olmuştur. İnsan ruhu bir beden içine hapsedildikten sonra, bu gerçek ve doğru bilgiyi unuttur, bu bilgi artık onun belleğinin derinlerinde saklı kalır. Buna göre, gerçek bilgi genel kavramların, bu dünyaya gelmeden (yani, her türlü duyuyedenimden) önce kazanılmış olan bilgisinin anımsanmasından ibarettir.

Demek ki Platon'da inan zihni doğuştan, üzerine daha sonra işaretlerin çizildiği boş bir levha, daha sonra öğrenim yoluyla doldurulan boş bir şişe değildir. Tam tersine, insan zihni doğuştan doludur ve onun zihnindeki bilgiler diyalektik de ve yardımcıyla, bir anımsama süreci sonunda açığa çıkar.

[93] Açık Toplum Düşmanları (2 Cilt; 1. Cilt Platon Açık Toplum ve Düşmanları, 2. Cilt Hegel, Marx ve Sonrası Açık Toplum ve Düşmanları), Karl R. Popper, Liberte Yayınları, Çev: Harun Rızatepe

[94] Tarihin Sonu ve Son İnsan, Francis Fukuyama, Profil Yayıncılık, Çev: Zülfü Dicleli

Tarihin Sonu mu?, Francis Fukuyama, Vadi Yayınları, Çev: Kolektif

[95] Tarihsiciliğin Sefaleti, Karl R. Popper, Plato Film Yayınları

Tarihselciliğin Sefaleti, Karl R. Popper, İnsan Yayınları, Çev: Sabri Orman

[96] Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, Bryan Magee, Remzi Kitabevi, Çev: Mete Tunçay / Şahin Alpay (yeni baskısı yok)

[97] **Noumenon** (Yü. Kant) Ancak usla kavranabilen öz... İlkın Antikçağ Yunan felsefesinde Platon tarafından *düşünsel bilgi nesnesi* anlamında ve bundan ötürü de gerçek deyimiyile anlamdaş olarak kullanılan *noumenon* (Tr. Numen, Fr. Noumène) deyimini, Alman düşünürü İmmanuel Kant tarafından felsefe diline sokulmuştur. Yunanca *nooumena* deyimini kavranabilir (Fr. Intelligible) demektir ki bu, gözle görülüp elle tutulamayan ve *ancak düşünceyle anlaşılabilen şeyi* dile getirir. Platon'da *noeton* deyimini bu anlamda kullanmıştır (Thimeo, 51 D). Platon düşünceliğine göre gerçek İdealardır ve bundan ötürü de *noetondur*, duyularımızla algılanabilen *phainomena* (Tr. Fenomen, Fr. Phénomène) gerçek olmayan bir *görüntüden* başka bir şey değildir. Bir yanıyla Platon düşünceliğini sürdüren Alman düşünürü Kant, bu Yunan deyimini çevri yazıyla (Fr. Transcription) *noumenon* biçiminde ve kendi yorumunu kattığı Platon anlamıyla Alman düşünceliğine mal etmiş, aynı yolla ve aynı anlamda mal ettiği *phaenomenon* deyimini karşılığında kullanmıştır. Kant'a göre *noumenon*, duyularla bilinemediği için anlıkça da bilinemez. O, bir *kendiliğinde şey* (Os. Bizâtihi şey, Al. Ding an sich)'dir. Kendiliğinde şeyler bize olduklarından başka türlü görüntüler, çünkü biz onları duyarlığımızın önsel zaman ve uzay kalıpları içinde değiştirerek, eşdeyişle bizim için şey'leri yaparak algularız. Demek ki bunlar artık nesnelerin kendileri değil, sadece görüntüleridir. Duyarlığımızın önsel kalıpları içinde kendimiz için varlaştırdığımız bu görüntülerden nesnelerin kendiliğine bir geçiş (Lâ. Transcensus) olanaksızdır, noumenon'la phainomenon arasındaki duvar bilimsel olarak aşılmazdır. Çünkü fenomeni yapan biziz, o bizim dışımızda varolan bir şey değil, bizde varolan ve bizim ürünümlerimiz olan şeydir, kendi yaptığımız şeyden asla bilmediğimiz ve bilemeyeceğimiz şeye göçmeyiz. O bir inan konusu olabilir ama bir deney, eşdeyişle bilim konusu olamaz. Kant'ın bu ileri sürüşleri, metafiziği yıkarken, fiziği nasıl bir metafiziğe sürüklediğini belirtir. Kant için « duyulara sonsuzca sır kalan anlığa da sonsuzca sır kalacaktır » . Demek ki bizler sırlarla dolu bir evrende yaşamaktayız, bildiğimizi sandığımız şeyler asla bilemeyeceğimiz şeylerin kendi ürünümlerimiz olan görüntüleridir. Öyleyse bizler gerçek olanla asla ilişki kuramayız ve kendi yarattığımız bir düşler evreninde yaşamak zorundayız. Kant'ın bilinemezliği ve fenomenizmi denilen kuram budur. Kant, yapıtlarında, noumenon deyimini duyusal bir sezgi objesi olarak olumsuz ve duyusal olmayan bir sezgi objesi olarak olumlu anlamlarda olmak üzere iki anlamda kullanmıştır. Eytışimsel ve tarihsel özkçekiliğin kurucularından Engels, Ludwig Feuerbach adlı ünlü yapıtında (Almanca 4. baskı, s. 16) bu konuda şöyle der: « Bütün öteki felsefesal saçmalıkları olduğu gibi bunu da en açık biçimde çürüten şey pratik eşdeyişle deney ve endüstridir. Eğer biz bir doğa fenomeni üstündeki bilgimizin doğruluğunu onu bizzat meydana getirmek, üretmek, üstelik de kendi amaçlarımız için kullanmak yoluyla tanımlayabilmişsek Kant'ın o anlaşılmaz kendiliğinde şey'inin işi bitmiş demektir. Bitki ve hayvan organizmalarında meydana gelen kimyasal maddeler, kimya bilimi bunları art arda üretmeye başlayıncaya kadar işte böyle kendiliğinde şey'ler olarak kalmışlardı. Ne var ki bilim bunları bizim için şey yaptı, toprak artık tarlalarda yetiştirmeyerek çok daha kolay ve ucuz madden kömürü katranından çıkardığımız kök boyanın renkli maddesi alizarin gibi.» . Kant'ın bu ileri sürüşleri gerçekte biçim ve öz, görünüşle gerçek arasında aşılmaz duvarlar örmek amacını gütmektedir. Ne var ki ünlü bir diyalektikçinin de dediği gibi « noumenon'un phainomenon'a dönüşümünü her insan pratikte mily onlarca kez görmüştür ve bilgi bu dönüşümden ibarettir » . Öz, biçim aracılığıyla; gerçek, görünüş aracılığıyla algılanır... Kant'ın bu deyimini Osmanlıcaya hakikati mâkûle, hakikati mutlak, şey'î fizâtihi, zâtı vücut, hakikati eşya, vücutu mutlak deyimleriyle çevrilmiştir.

[98] **Mimesis** (Yu. Platon) Öykünme... Platon'un idealar öğretisinde başlıca sorun, duyulur dünya (nesneler)'yla duyulur dünya (idealar) arasında bağlantının nasıl kurulduğu sorunuydu. Bu iki dünya arasında bir bağlantı kurulmadıkça her nesnenin kendi ideasına uygun olarak meydana geldiği elbette söylenemezdi. Nasıl oluyordu da idealar nesneleri meydana getirebiliyorlardı? Platon ilkin bu soruya *mikson eidion*, *methexis* ve *parousia* kavramlarını ileri sürerek karşılık bulduğunu sanmıştı. Ona göre her iki dünya arasında bir orta dünya (Yu. mikson eidion) vardı, iki dünya arasındaki ilişki bu ortada kuruluyordu. Nesneler idealardan pay alıyor (Yu. methexis)'lar, buna karşı idealar da nesnelerin içine girerek onlarda bulunuyor (Yu. parousia)'lardı. Platon, daha sonra, bu görüşünden vazgeçerek ideaları nesnelerin *ilkörmekleri* (Yu. paradeigmata) saymış ve *tanrısal us* (Yu. nous)'un bu ilkörmekleri *taklit* (Yu. mimesis) ederek, onlara benzeterek nesneleri meydana getirdiğini ileri sürmüştür. Aristoteles de bu *tanrısal sanat* (Os. İlâhî yaratma) karşısında *insansal sanat* (Os. insânî yaratma)'ı mimesis işi saymıştır. (Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü)

[99] Kehrbarın varlığı tümüyle, yeryüzünde reçine salgılayan ağaç topluluğunun oluşmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu ağaçların yaşadığı, reçine salgıladığı, bu reçinenin sedimanların altına gömüldüğü, bunların üzerine gelen çökel (sediman) lerin yarattığı basınç ve sıcaklığın oluşturduğu fiziko-kimyasal değişimlerin yaşandığı dönem anberin oluşum yaşının başlangıcını oluşturur. Reçinenin türü, gömüldüğü jeolojik ortama taşınan çökellerin miktarı ve cinsi, reçinenin gömüldüğü derinliklerdeki koşullar gibi bir çok faktör reçinenin Kehrbara dönüşüm sürecini belirler. Değişim iklim koşullarına bağlı olarak Dünyanın değişik yerlerinde, farklı zamanlarda meydana gelen bol reçine veren ağaçların yaşadığı ormanların çağına bağlı olarak kehrbarın oluşum yaşının 20 milyon yıldan 345 milyon yıla kadar yayıldığı kabul edilmektedir. 20 milyon yıldan genç kehrbarlar, bir çoklarıncı Copal sınıfında kabul edilmektedirler.

Kehrbarın yaşı, öncelikle içinde olduğu jeolojik formasyonların (kil, silt, kum, lignit v.b.) yaşına bağlı olarak belirtilir. Bu formasyonların yaşı, kehrbara bağlı olmaksızın, içlerinde bulunan karakteristik fosil**lerin yaşına göre belirlenir. Eğer kehrbar içinde yaşı belirlenebilen inklüzyon (Kapanım) fosil varsa, buradan da belirgin bir yaş söylenebilir. Avrupa kıtasında 50 farklı yaşa ait kehrbar belirlenmiştir.

Bilinen en eski kehrbar 345 milyon yıl, Üst Karbonifer (Upper Carboniferous) yaşında olup, Northumberland-USA da bulunmuştur.

Fosil bulunduran en eski kehrbar Alt Kretase (Lower Cretaceous) 146 mil. yıl yaşındadır.

Karboniferden, Pleistocene kadar sediment (tortul) kayalar içinde kehrbara rastlanmıştır.

Kehrbarın, Dünya üzerinde en bol bulunduğu yaş aralığı 20-65 milyon yıl olup Tersiyer dönemidir.

Her ne kadar kehrbarların, büyük rezervler oluşturan bölümü Tersiyer de yani, dinazorların yeryüzünden çekilmelerinden sonra oluşmuşlarsa da Dünyanın çeşitli yerlerinde Dinazor Çağına ait kehrbar oluşumları mevcuttur. Böceklerin yeryüzindeki varlığı dinazorlardan eski olduğu için, milyonlarca yıl önce yaşamış sivrisineklerin (mosquitos) kurbanları arasında dinazorlarda vardı. Dolayısıyla, "Jurassic Park" filminin yapımcısı Steven Spielberg in filmde, kehrbar içinde tuzağa düşmüş sivrisineğin bir dinozordan emdiği kandan elde ettiği DNA ile yarattığı dinazorlar mantık zincirine ters düşmemektedir.

http://www.kehrbar-amber.com/kehrbarin_yasi.html

[100] Material cause, formal cause, efficient cause, final cause.

[101] Hegel Felsefesine Giriş, Alexandre Kojève, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Selahattin Hilav

[102] Hegel (Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi), Tülin Bumin, Yapı Kredi Yayınları

[103] Bilimsel Felsefenin Doğuşu, Hans Reichenbach, Bilgi Yayınevi, Çev: Cemal Yıldırım

[104] İlk ders notlarına bakınca, yakınımdan bile geçen ifadeye rastlayamıyorum.

[105] İlk kitabın başlığı "Concerning God", "Tanrı hakkında".

İlk önermesinde değil, üçüncüsünde töz (substance) kelimesi geçiyor. "By 'substance' I mean that which is in itself, and is conceived through itself: in other words, that of which a conception can be formed independently of any other conception."

[106] Soruyu not olarak düşüyorum: Evren düşünür dersek, taşta, dağda, yıldızda neden düşünme yokun, cevabını nasıl vereceğiz?

[107] Aşama, karmaşıklıkla neden hiyerarşisi çağırıştırır? Söylenen sözcüklere başka anlamlar yüklemek, söylenmeyi söyletmenin bir yolu ki tartışma etiğine hiç uygun değil.

[108] "[Sire.] je n'avais pas besoin de cette hypothèse-là."

"I did not need to make such an assumption."

[109] substance (n.) c.1300, "essential nature," from O.Fr. substance (12c.), from L. substantia "being, essence, material," from substans, prp. of substare "stand firm, be under or present," from sub "up to, under" + stare "to stand," from PIE root *sta- "to stand" (see stet). A loan-translation of Gk. hypostasis. Meaning "any kind of corporeal matter" is first attested mid-14c. Sense of "the matter of a study, discourse, etc." first recorded late 14c.

[110] Kralın Yeni Usu 1 - Bilgisayar ve Zeka
Kralın Yeni Usu 2 - Fizik'in Gizemi
Kralın Yeni Usu 3 - Us Nerede?
Roger Penrose, Tübitak Yayınları, Çev: Tekin Dereli

[111] [514a] "Ve şimdi," diye sözüme devam ettim, "doğamızdaki (yaradılışımızdaki) eğitilmişlik ve eğitilmemişlik hali arasındaki farkı aşağıdaki olaylara bakarak benzetme (eğretileme) halinde kavramaya çalış. İnsanları yerin altındaki, mağaraya benzer bir mekânın içinde kafanda ve gözündencalandı; bu mekânın, ışığın geldiği yönde, mağaranın kendisi kadar geniş bir ağzı (girişi) bulunmaktadır. Bu mağaranın içinde insanlar, çocukluktan itibaren orada yaşamak mecburiyetinde kalmış ve sadece karşılımları (ön tarafa) bakabilecekleri, ama zincirlerden ötürü başlarını (sağa sola) çeviremeyecekleri şekilde boyunlarından ve bacaklarından zincirlenmiş halde yaşamaktadırlar; çok uzaklardan, arkalarından ve yüksekte bir ateşin ışığı parlamaktadır; bu ışık ve zincirlenmiş insanların arasında, bir yol yukarılara gitmektedir; bu yolun üzerinde, tıpkı kükla oynatanların seyircinin önüne çekmiş oldukları ve üzerindeki sahnede sanatlarını icra ettikleri tahta-perdeye benzeyen alçak bir duvar düşün."

"Kafamda canlandırabiliyorum," dedi Glaukon.

"Bu duvarda, bunu da canlandırmaya çalış, insanlar (uçları duvar hizasından taşan) çeşitli araç gereci, insanların ve başka yaratıkların tahtadan ve taştan heykellerini, kısaca sanat yoluyla (yapay yoldan) imal edilmiş her şeyi taşıyarak geçsinler ve (duvarın arkasından yürüyüp giderken) yer yer konuşup, yer yer suskun olsunlar."

"Sözünü ettiğin benzetme ve şu zincirlenmiş olanlar çok ilginç."

"Bizlere benziyorlar! Çünkü başlangıçta ateşin (ışığın) karşısındaki duvara yansıtıldığı kendi gölgelerinden ve öteki şeylerin gölgelerinden başka bir şey görmüyorlar, anlıyor musun?"

"Elbette, vücutlarını ömür boyu hareketsiz tutmaya mecbur olduklarına göre!"

"Aynı şey (arkalarında kalan alçak duvarın arkasında) taşınan araç gereç için de geçerlidir, öyle değil mi?"

"(Bu zincirlenmiş insanlar) kendi aralarında konuşabilecek olsalar, gördükleri gölgelerden söz ederken, gerçek (hakiki) nesnelerden söz ettiklerini sanacaklardı, öyle değil mi?"

“Mecburen!”

“Şimdi bu hapisanede (mağarada) karşılarındaki arka duvardan bir ses yankısı olsa, (arkalarında kalan) duvarın arkasından geçenlerden biri bir şeyler söylese, (zincirlenmiş olanlar) bu sesin önlerrindeki duvara yansımış gölgelerden başka bir yerden gelmemiş olacağını düşünmezler mi?”

“Aynen öyle yaparlar Zeus aşkına!”

“Sonuç olarak Bu insanlar o araç gerecin gölgelerinden başka hiçbir şeyi gerçek (sahici) yerine koymayacaklardır.”

“Zorunlu olarak”

“Şimdi artık nasıl olmuş olursa olsun, bu insanların zincirlerden ve olup biteni anlamama durumundan kurtulup esenliğe çıktıklarını ve şu söyleyeceklerimin olup olmayacağını bir düşün. Aralarından birinin zincirleri çözülüp hemen ayağa kalkmaya ve başını sağa sola çevirmeye, yürüyüp ışığa bakmaya mecbur tutulduğunu; bütün bunları yaparken, daha önce gölgelerine bakmak durumunda kaldığı nesnelere, bunların ışığı yansıtıp göz kamaştırmaları yüzünden bakamadığını düşün –daha önce sadece boş şeyler görmüş olduğu, şimdi ise oluş’a daha yakın durduğu ve gerçek (sahici) nesnelere yöneldiği için daha doğru (hatasız) gördüğü kendisine söylenecek olsa ne yapar sanıyorsun? (Daha önce arkasında kalmış alçak duvarın arkasından geçen) her bir kişi için dikkati çekilerek bunların ne olduğu sorusuna cevap vermeye zorlansa? Şaşkınlığa uğrayıp daha önce gördüklerinin şimdi kendisine gösterilenden daha gerçek (sahici) olduğunu düşünmeyecek midir?”

“Kesinlikle.”

“Peki, onu ışığa bakmaya zorlasalar gözleri acıyacak ve bakması gerekene şöyle kaçamak bir şekilde bir göz atacaktır; bu gördüğünün, ona son gösterilenden daha açık seçik (belirgin) olduğunu düşünecektir, öyle değil mi?”

“Öyle!”

“Peki onu,” diye sormaya devam ettim, “bulunduğu yerden zorla çekip alsalar, güneşin ışığını görene kadar bırakmadan zahmetli ve dik yokuştan yukarı çıkarsalar bu sürüklenmeye karşı acı duyup isteksiz olmayacak mıdır? Ve güneş ışığına çıktığında, gözleri ışığın parlaklığından iyice kamaşmış halde, bundan böyle hakiki diye ona göstermeye çalıştıkları şeylerden tek birini bile farkedemeyecektir, öyle değil mi?”

“En azından hemen!”

“Mağaranın dışındaki (üst) dünyayı incelemesi gerekiyorsa, önce (gözlerinin ışığa) alışması gerekir diye düşünüyorum; başlangıçta en rahat fark ettiği şeyler gölgeler olacaktır, ardından insanların ve öteki nesnelerin sudaki yansılarını. Sonra da onların gerçeklerini; bunun ardından gündüzleri güneşi ve ışığını değil de özellikle geceleyin gökteki nesneleri çok daha kolay inceleyebilecek, yıldızların ve ayın ışığına başını kaldırıp bakabilecekler.”

“Elbette!”

“Ancak en son, güneşi, o da sudaki ya da başka bir cisimdeki yansımasıyla değil de, gökteki yerinde görüp varlığını (özünü) farkedecektir.”

“Mecburen!”

“Ardından akıl yürütme yoluyla mevsimler ve yılları yaratanın ve dünyada görünebilen her şeyi yönetenin ve bir şekilde gördüğü her şeyin ilk nedeninin güneş olduğunu anlayacaktır.”

“Elbette, buraya kadar getirecektir akıl yürütmeyi!”

“Şimdi devam edelim. Şimdi kalkan da biri ona ilk ikametgâhını, o zamanki bilgilerini ve onunla birlikte tutsak edilmiş olanları hatırlatacak olsa, yerini değiştirmiş olduğundan ötürü bunu mutlulukla karşılayıp ötekilere üzülmeyecek mi?”

“Hem de çok!”

“Bir zamanlar kendi aralarında, önlerrinden geçen nesneleri (gölgeleri) en net görmüş, nesnelerin hangisinin ötekilerden önce, hangilerinin daha sonra, hangilerinin de birlikte geçip gittiğini en iyi fark etmiş ve bunları kafasına en kesin şekilde kaydetmiş, bu bakımdan da gelecekte ne olacağına akıl yürütme ile karar verebilecek olanlara onurlu mevkiler ayırmış ve aralarında ödüller koymuş olsunar, bu adam o eski yerdekilere özel bir ödem duyup onların arasında onurlu bir mevkiye sahip olan, iktidarlı ve kudretli kimseleri kıskanır mı, yoksa o Homeros’un dediği gibi, ‘Kırsalda yoksul bir adamın yanında, ücretle iş yapmaya mı can atacaktır?’ O geçmişteki boş düşünceleri taşımak ve o eski tarzda yaşamak yerine her şeye katlanmayı mı yeğleyecektir?”

“Bence, o (mağarada) yaşamaktansa, her şeye katlanacaktır.”

“O zaman şunu da bir düşün: Böyle biri tekrar geri dönüp oraya inse ve yerine otursa, az önce güneşli yerden geldiği için gözleri karanlıkta dolmayacak mıdır?”

“Hem de nasıl!”

“Ve aşağıda, hâlâ zincirli olanlarla, kendi gözleri henüz karanlığa alışmadan gölgelerin birbirinden ayırt edilmesi konusunda iddialara girişse –biliyorsun karanlığa alışma süresi pek o kadar kısa değildir– kendisine gülmek yukarıda gözleri yozlaşarak geri döndüğünü ileri sürerek onunla alay etmeyecekler mi? Dolayısıyla da tutmanmayı göze almaya değmeyeceğini söylemeyecekler mi? Ve (bu kişi) kalkan ötekileri zincirlerinden kurtarmaya ve yukarıya çıkarmaya çalışacak olursa onu ellerine geçirdiklerinde öldürmeye bile kalkmayacaklar mıdır?”

“Eminim öyle le yapacaklardır.”

[112] Zındıklar ve Mülhidler, Ahmet Yaşar Ocak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

[113] “Yeşil” sözcüğü de (yaşıl) “yaş”tan geliyor.

[114] Yasalar diyalogu son diyaloglarından birisidir, diyalog demek de pek zordur. Çünkü Sokrat’ın çok gölgeleştigi yapıtlardır, son eserleri. O ilk diyaloglardaki baş konuşmacı Sokrates gider, yerine gölge gibi, sisler arasındaki bir imge gibi bir figür kalır. Bu biraz da Platon’un kendini bulduğundan kaynaklanan bir yazma biçimidir. O nedenle Yasalar’da Sokrat çok gölge gibidir.

[115] a. (fr. Synapse; yun. Synapsis, birleşme bağlantı’dan) Nörol. Nöronlar arasında iletişimi sağlamak üzere sinir hücrelerinde meydana gelen biçimsel ve işlevsel farklılaşma.

Sinaps kavramı Ramon y Cajal’ın (1909), nöron kuramından doğdu. Bu kurama göre nöronlar birbirinden ayrı bütünlere dir. İki çeşit sinaps vardır.

Elektirsel sinapslar: İki nöronun zarlarının birbirinden (birkaç yüz angström lük) bir aralıkla ayrıldığı, ancak yüzeyleri mikron kare ile ölçülebilen bazı hücrelerarası köprülerle bağlantılı kaldıkları hücre farklılaşmaları biçimindedir. Bu yapı zar potansiyellerinin bir nörondan diğerine serbestçe geçmesini sağlar ve elektrikli bir sinapsla birbirine bağlı nöronların elektrik etkililiği tamamen eşzamanlıdır. Elektrikli sinaps ilkel omurgalılarda daha sık görülmekte birlikte, memelilerde de bulunur.

Kimyasal sinapslar: Elektrikli sinapsların tersine kimyasal sinapslar bakışmsızdır. Genellikle alsonun biliminde sinaps öncesi bir öge bulunur ve burası sinirsel iletileri depolayan sayısız sinaps parmaklığı biçiminde farklılaşmış hücre zarına yakındırlar ve bunun açılması sinirsel iletilerin sinaps yarığma boşalmasını sağlayabilir. Sinapsöncesi yapının karşısında bulunan sinapsaltı aygıt, sinirsel araçlardaki özgül alıcılar ve sinirsel araçların etkisizleşmesini sağlayan enzimleri içeren bir zar kalınlaşmasıyla belirgindir. Sinapsın çalışması kimyasal araçlarla açıklanmaktadır. Etâlerin göre sinapslar uyarıcı ve tutuklayıcı olarak ikiye ayrılır. Bu öğelerin sinapsöncesinde ve sonrasında bulunmasına göre de sinapslar çeşitlere ayrılır.

[116] HEKSİS. (Yu. Aristoteles) Yetenek.. Antikçağ Yunan felsefesinde Aristoteles erdemlerin çalıştırılmayla heksis hâline getirilmelerini ister ve bu deyim i alışkanlıkta elde edilen yetenek anlamında kullanılır. Stoacı Zenon’a göre de ruh, canlılarda ruh ve cansızlarda heksis’tir. Skolâstikler bu Yunanca deyim i *habitus* kavramıyla Lâtinceye çevirmişlerdir.

[117] Değişik canlı türlerinin yaşantı dünyaları, “gerçeklikleri” arasında uzanan geniş uçurum, başka bir yoldan gelerek, onun gerçekliğine müdahale edere de gözler önüne serilebilir. Davranışbilimcilerin tanımlamasıyla “orijinalin” elinden, tepkiyi “başlatıcı” anahtar sinyali olarak ne olacağına bakma yöntemidir bu. Hele orijinali harekete geçiren asıl davranış çözümü kaynağı tespit edip ortadan kaldırır ya da daha doğrusu bu kaynağın tepki gösteren mekanizmasına ulaşmasını önlerseniz, kimileyin durum bayağı trajikdeşebilmektedir. Deneyisel yoldan

hayvanın “gerçekliğine” müdahale edip değiştirdiğiniz anda, deney hayvanının gerçekliği onun gerçekliği olmaktan çıkıp yanlış bir gerçeklik olmaktadır.

Söylediklerimizi bildik bir deneyle daha anlaşılır kılabiliriz. Yumurtaları yeni açılmış kuluçka bir tavuk biyolojik yörden anlaşılır nedenlerden ötürü oldukça saldırgandır. Davranış bilimcilerin diliyle söyleyecek olursak, saldırganlık davranışını devreye sokan program eşideri iyice alçalmıştır. Kümese yaklaşan her şey, sert gaga darbeleriyle karşılanacaktır. Ama deneycinin kümesten bilerek uzaklaştırdığı civciv, geri dönmek istediğinde, “cik cik” ötmeye başladığında işler değişir. Ana tavuk, civcivi çağıran seslerle baş ve gaga hareketleriyle kanat ve tüyleri altına sokmaya çalışır.

Eh bundan da doğal ne olabilir ki? Açıklamaya bu kadar az ihtiyaç gösteren ender olay vardır. Tavuğun “kendi” civcivini karşısında görünce onun dönüşünü desteklemesi ve saldırganlığını bir yana bırakıp bu dönüşü kolaylaştırıp cazip hale getirmesi olağan, anlaşılır bir davranış değil midir? Gelgelelim olup biteni böyle yorumlamaya kalktığımızda, hayvanların da biz insanlar gibi “görme” dediğimiz o güç soyutlama faaliyetinin üstesinden gelebildiğini, gördüğü şey ile yavrusunu özdeşleştirme gibi çok zahmetli bir işi başarabildiğini de ileri sürmüş oluruz. Oysa, bu durumda da tavuğun gördüğü şey ile bizim aynı durumda görmüş olacağımız şeyin birbirine hiç benzemediklerini unutmamız gerekmektedir.

Gerçekten de tavuğun ve bizim “gördüğümüz” civcivin birbirine benzemedikleri konusundaki şüphemizin ne kadar yerinde olduğunu bize gene bu tür soyutlama faaliyetlerinin kaynağını ve niteliğini araştırırken ömür tüketen bilim adamlarının deneyler göstermektedir. Civcivin cikeikemesinin kuluçkadan yeni kalkmış tavuğu etkileyen tayin edici sinyal olduğunun anlaşılmasından sonra Lorenz öğrencisi Wolfgang Schleidt, basit mi basit iki deney yaptı. Her iki deney sonucu da tek sözcükte trajikti.

İlk deneyde, tavuğun kulaklarını bantlarla iyice kapayan araştırmacı, civcivin sesinin anaya ulaşmasını önledi. Tavuk iyice sakinleştikten sonra civcivi saldırdığında, hayvan gene “cikeikleyerek” annesine doğru seğirtti, ama bu kez gördüğü muamele farklı, sonuçsa bir felaketti: Annesine yanaşan civciv birkaç gaga darbesiyle yaşamını yitirivermişti.

Gene, insan olarak önyargılarımızın ışığında değerlendirildiğinde, ikinci deney de alabildiğine trajikomik sonuçlanmıştı. Schleidt içi doldurulmuş bir gelincığın karnına civciv sesi çıkartan bir hoparlör yerleştirip bu ölü gelincığı anne tavuğa yaklaştırdı. Hoparlörden yolunu şaşırmış, annesini arayan bir civciv sesi duyulmaktaydı.

Gerçi tavuk civcive pek benzemeyen, ama civciv sesi çıkartan bu tuhaf “çeşidi” biraz tedirginlikle karşılamıştı; ama iki farklı davranış programının aynı anda devreye girdikleri de apaçık belli oluyordu: Civciv bakımı ve kimesi (yuvayı) savunma biçimindeki birbiriyle çelişen iki davranış, hayvanın kafasının iyice karıştığını gösteriyordu. Tereddütlü, boşta, havada kalan birkaç gagalamanın ardından, sinirli ve kendinden pek em in değil mi gibi görünen tavuk, baş düşmanı, içi doldurulmuş gelincığı hiçbir karşı koyma davranışı göstermeksizin sonunda kümese buyur ediverdi. Ana tavuk için, “kendi civcivi” anlamına gelen ses sinyali, sonunda tavuğa kendini kabul ettirmişti.

Dimozorların Sessiz Gecesi, Hoimar Von Ditfurth, s.63-65

[\[118\]](#) Yaklaşık olarak 4000 km.

Table of Contents

[I. Gün](#)

[II. Gün](#)

[III. Gün](#)

[IV. Gün](#)

[V. Gün](#)

[VI. Gün](#)

[VII. Gün](#)

[VIII. Gün](#)

[IX. Gün](#)

[X. Gün](#)

[XI. Gün](#)

[XII. Gün](#)

[XIII. Gün](#)

[XIV. Gün](#)

[XV. Gün](#)

[XVI. Gün](#)

[XVII. Gün](#)

[XVIII. Gün](#)

[XIX. Gün](#)

[XX. Gün](#)